

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШАУЛЬСЬКА ГАЛИНА МИКОЛАЇВНА

УДК 351; 351.71/88 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

ВЗАЄМООБУМОВЛЕНИЙ РОЗВИТОК
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
НА ЗАСАДАХ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ В УКРАЇНІ

25.00.02 – механізми державного управління

Подається на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління

Ідентичність всіх примірників дисертації
ЗАСВІДЧУЮ:

Вчений секретар спеціалізованої
вченої ради

Юрій ДЗЮРАХ

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

/Галина ШАУЛЬСЬКА/

ЛЬВІВ - 2024

АНОТАЦІЯ

Шаульська Г. М. Взаємообумовлений розвиток публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора наук з державного управління за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки України, Львів, 2024.

Дисертація присвячена обґрунтуванню теоретичних засад та надання практичних рекомендацій щодо удосконалення процесів реформування системи державного управління, місцевого самоврядування та формування громадянського суспільства.

В результаті дослідження вітчизняної та зарубіжної наукової думки в сфері державного управління визначено, що ефективність системи публічного управління зумовлює успішність більшості сфер нашого суспільства. Зважаючи на те, що суспільний розвиток у світі відбувається у напрямку людиноцентризму, створення та підтримки сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання мешканцям територіальних громад якісних і доступних послуг, сталого розвитку, – розробку концепції та моделі публічного управління, які б відповідали потребам і вимогам українського суспільства (ГС), можна вважати одними із головних кроків у реформуванні країни.

У першому розділі «Становлення та розвиток концептуальних положень публічного управління в контексті людиноцентризму» з'ясовані детермінанти формування понятійно-категоріального апарату, сутнісні ознаки та співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління», «механізми ДУ», «механізми ПУ» та «механізми ПА». Узагальнено міжнародний досвід, що надало змогу з'ясувати кращі

європейські практики для формування надалі власної моделі та концепції ефективного багаторівневого управління з дієвим комплексом механізмів взаємодії суспільства і влади, створення належних умов для розвитку феномену ГС.

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади розвитку громадянського суспільства, його поліаспектний зміст» досліджено понятійно-категоріальний апарат. Враховуючи відсутність науково-теоретичної єдності щодо базових понять, як синтез наукової думки, надається визначення «громадянського суспільства», його сутнісних ознак та характеристик, виділяючи основним суб'єктом ГС вільного індивіда, який реалізує інтереси в межах єдиного для всіх закону та суспільного правопорядку. Людина (вільний індивід) як повноправний та відповідальний член ГС, є учасником різноманітних суспільних відносин – економічних, моральних, релігійних, політичних, інформаційних тощо. Зроблено аналіз світових концепцій та моделей ГС (за класифікаторами), сформульовано їх змістовні характеристики, що дозволило визначити орієнтири та індикатори для розробки моделі ГС України.

У третьому розділі «Організаційно-правові засади реформування системи публічного управління» проаналізовано трансформаційні процеси і основні проблеми в сучасній системі публічного управління; розкрито домінантне значення місцевого самоврядування в моделі публічного управління, а також з'ясовано функціональність вертикальних і горизонтальних механізмів взаємодії влади та ГС. Аналіз стратегічних документів дозволив охарактеризувати переваги й недоліки засад сучасної концепції та моделі публічного управління, сформулювати власні пропозиції. Зроблено висновок, що інституції місцевого самоврядування мають набути ознак спроможності (правової, фінансової, організаційної), як важливої умови для створення багаторівневої моделі публічного управління з людиною у центрі уваги. Обґрунтовано, піднесення значення людини, особистості

відповідає історичним, етнічним і соціокультурним особливостям України, людиноцентричній парадигмі сучасності.

У четвертому розділі «Аналіз чинників формування сучасного громадянського суспільства в Україні» здійснено аналіз ГС за економічним, політичним і соціокультурним критеріями розвитку, виявлено проблемні явища, які впливають на формування сучасного ГС в Україні. Виділено концептуальні аспекти для генерування та формування заохочувальних чинників та механізмів розвитку ГС, з поєднанням синергії різних рівнів управління й самоуправління. Аргументовано, в умовах формування засад публічного управління перманентно у спектрі уваги має бути процес удосконалення інструментарію та механізмів взаємодії ГС і влади, включаючи нормативно-правове удосконалення.

У п'ятому розділі, «Нова парадигма розвитку публічного управління та громадянського суспільства в Україні», синтез результатів досліджень, а також урахування актуальності людиноцентричної парадигми, дозволили розробити п'ятирівневу *модель і концепцію* публічного управління, в центрі уваги якої – громадянин, а на субнаціональному рівні діють органи місцевого самоврядування з виконавчими комітетами. Інститути префектури передбачені для перехідного періоду. Модель дозволяє: оптимізувати систему управління; впровадити нові органи публічної влади на 3, 4-му рівнях, тим усунути дублювання функцій, зменшити витрати; оптимально розподілити компетенції між різними рівнями влади; розширити участь суб'єктів у виробленні суспільних рішень; покращити комунікацію; спростити законодавство (зарегульованість); оновити комплекс горизонтальних та вертикальних механізмів (з урахуванням концепту «територіальна громада України»). У моделі і концепції адаптовано європейські принципи «Good Governance», враховано чинники гетерогенності та партикуляризму. Окреслено і чинники впливу на якість функціонування моделі.

Сутність концепції п'ятирівневого публічного управління визначено як: суспільне системне врядування, управлінська діяльність як суспільна координація, яка робить можливим колективні дії (органів влади, інститутів громадянського суспільства та громадян) через колективно прийняті рішення цими суб'єктами у вертикальному і горизонтальному вимірі.

Впровадження п'ятирівневої моделі дозволило запропонувати нові підходи до модернізації комплексу механізмів публічного управління, а використання європейського досвіду (імплементатії принципів відкритості, участі, підзвітності, ефективності, злагодженості тощо), – оновити правила і процеси в управлінні. Доведено, впровадження нової моделі дозволить: оновити комплекс вертикальних та горизонтальних механізмів публічного управління та публічного адміністрування, удосконаливши *механізми прямої дії*: «людина – територіальна громада»; «людина – територіальна громада (сільська рада; селищна рада; міська рада; район)»; «людина – регіон»; «людина – територіальна громада України», які створюють умови для розкриття потенціалу громадянина (індивіда); а також оновити функціонуючі механізми: територіальна громада – центральні органи виконавчої влади; сільська рада (селищна рада; міська рада; район) – центральні органи виконавчої влади та інші, – створюючи умови для участі всіх учасників процесу та вироблення результативних рішень; повноцінного розвитку громадянського суспільства в Україні.

Запропоновано і алгоритм трансформації від «навздогінної» до української моделі громадянського суспільства, який викладено у послідовність дій за трьома основними етапами: I етап – виявлення наслідків, детермінованих радянським минулим для їх подолання; II етап – синергія влади і суспільства у визначених напрямках; III етап – перманентна реалізація комплексу завдань щодо формування української моделі громадянського суспільства. На кожному етапі – здійснення моніторингу процесу трансформацій. Участь влади у справах суспільства представлена у

гармонійному співвідношенні, що є важливою умовою для розвитку громадянського суспільства (його інститутів).

Акцентовано, що розвиток демократичної європейської України власний, а досвід інших держав є орієнтиром та системою індикаторів. *Українська модель* громадянського суспільства створюється з урахуванням культурно-історичних, національно-етнічних та соціально-економічних особливостей розвитку українського суспільства. У центрі уваги – громадянин (вільний індивід-власник), від якого вибудовується і вся система публічного управління.

Серед сутнісних ознак моделі визначено: розвинена система інститутів демократії; правова захищеність громадян; конкуренція інститутів, структур, суспільних груп населення; визнання та забезпечення широкого спектру прав і свобод людини; вільне формування громадської думки, її плюралізм; високий рівень громадянської культури й освіти населення; багатоукладна економіка; питома та визначальна вага у суспільстві середнього класу (40-70%); розвинена система самоврядування; переважання соціальної політики у діяльності держави (підвищення економічної ефективності та загального добробуту).

Сформульовано і функціональні ознаки українського громадянського суспільства як: засіб самовираження індивідів, самоорганізації та самореалізації власних інтересів; гарант непорушності особистих прав громадян; упорядковує, регулює суспільні напруження, негативні настрої та дії громадян; допомагає представникам кожної групи інтересів бути представленими на кожному рівні владної піраміди; це суспільство рівних можливостей, а відносини громадянського суспільства і влади побудовані на принципах індивідуалізму, а не колективізму. У зрілій формі громадянського суспільства України – консолідована рушійна сила державотворення, спрямована на перетворення України у високорозвинену державу світу.

Ключові слова: публічне управління, громадське суспільство, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, механізми публічного управління та публічного адміністрування.

ANNOTATION

Shaulska H. M. Interdependent development of public administration and civil society through human-centrism in Ukraine. – Qualifying scientific paper as the manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of doctor of sciences of public administration, specialty 25.00.02 – Mechanisms of Public Administration. – Lviv Polytechnic National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Lviv, 2024.

The dissertation is devoted to substantiating the theoretical foundations and providing practical recommendations for improving the processes of reforming the system of state administration, local self-government, and the formation of civil society.

As a result of the study of domestic and foreign scientific opinion in the field of public administration, it was determined that the effectiveness of the public administration system determines the success of most areas of our society. Because social development in the world takes place in the direction of a human-centric paradigm, the creation and maintenance of a favorable living environment necessary for the comprehensive development of a person, his self-realization, protection of rights, provision of high-quality and affordable services to residents of territorial communities, sustainable development, – development of the concept and models of public administration that would meet the needs and requirements of Ukrainian society can be considered one of the main steps in reforming the country. The relevance of the problem, its multifacetedness, the need for permanent study, and determined the conduct of the study.

In the first section «Installation and development of conceptual provisions of public administration in the Context human-centrism» the determinants of the formation of the conceptual-categorical apparatus, essential features, and correlation of the concepts «state administration» and «public administration» are clarified. The international experience was summarized, which made it possible to find out the best European practices for the future formation of one's model and concept of effective multi-level management with an effective set of mechanisms for the interaction of society and the authorities, creating appropriate conditions for the development of the phenomenon of civic society.

In the second section «Theoretical and methodological foundations of the development of civil society, its multi-aspect content» the conceptual and categorical apparatus is investigated. Taking into account the lack of scientific and theoretical unity regarding basic concepts, as a synthesis of scientific thought, a definition of «civil society», its essential features and characteristics are provided, highlighting as the main subject of the civil society a free individual who realizes his interests within the limits of the law and social order that is uniform for all. A person (a free individual) as a full-fledged and responsible member of the social security, is a participant in various social relations – economic, moral, religious, political, informational, etc. An analysis of world concepts and models of civil society (according to classifiers) was made, and their meaningful characteristics were formulated, making it possible to determine guidelines and indicators for developing the civil society model of Ukraine.

The third chapter «Organizational and legal principles of Reforming the public administration system» analyzed the transformational processes and main problems in the modern public administration system; the dominant importance of local self-government in the model of public administration is revealed, and the functionality of vertical and horizontal mechanisms of interaction between the government and civil society is clarified. The analysis of strategic documents made it possible to characterize the advantages and disadvantages of the foundations of

the modern public management concept and model and formulate our proposals. It was concluded that local self-government institutions should acquire signs of capacity (legal, financial, organizational) as an important condition for creating a multi-level model of public administration with the person in the center of attention. It is well-grounded that the elevation of the importance of an individual corresponds to the historical, ethnic, and socio-cultural features of Ukraine, the human-centered paradigm of modernity.

In the fourth section «Analysis of the factors of the formation of modern civil society in Ukraine», an analysis of the civil society according to economic, political, and socio-cultural development criteria was carried out, problematic phenomena that affect the formation of a modern civil society in Ukraine were identified. Conceptual aspects for generating and forming encouraging factors and mechanisms for the development of civil society, with a combination of the synergy of different levels of management and self-management, are highlighted. Arguably, in the conditions of formation of the foundations of public administration, the process of improving the tools and mechanisms of interaction between the public administration and the authorities, including regulatory and legal improvement, should be permanently in the spectrum of attention.

In the fifth chapter, «A new paradigm for the development of public administration and civil society in Ukraine», the synthesis of research results, as well as taking into account the relevance of the human-centered paradigm, made it possible to develop a five-level model and concept of public administration, the focus of which is on the citizen, and on the sub-national level local self-government bodies and executive committees operate on an equal footing. The prefecture's institutes are provided for the transition period. The model allows: to optimize the management system; introduce new bodies of public power at the 3rd and 4th levels, thereby eliminating duplication of functions, reducing costs; to optimally distribute competences between different levels of power; to expand the participation of subjects in the development of social decisions; improve communication; simplify

legislation (regulation); update the complex of horizontal and vertical mechanisms (taking into account the concept of «territorial community of Ukraine»). In the model and concept, the European principles of «Good Governance» are adapted, the factors of heterogeneity and particularism are taken into account. Factors influencing the quality of the model's functioning are also outlined.

The essence of the concept of five-level public administration is defined as: social systemic governance, management activity as social coordination, which makes possible collective actions (authorities, institutions of civil society and citizens) through decisions made collectively by these subjects in the vertical and horizontal dimensions.

The implementation of the five-level model made it possible to propose new approaches to the modernization of the complex of public management mechanisms, and the use of European experience (implementation of the principles of openness, participation, accountability, efficiency, coherence, etc.) – to update the rules and processes in management. It has been proven that the implementation of the new model will allow: to update the complex of vertical and horizontal mechanisms of public management and public administration, improving the mechanisms of direct action: a person is a territorial community; a person is a territorial community (village council; settlement council; city council; district); a person is a region; a person is a territorial community of Ukraine, which create conditions for revealing the potential of a citizen (individual); and also update the functioning mechanisms: territorial community – central bodies of executive power; village council (village council; city council; district) – central bodies of executive power and others – creating conditions for the participation of all participants in the process and the development of effective decisions; full development of civil society in Ukraine.

An algorithm of transformation from the «catch-up» to the Ukrainian model of civil society is also proposed, which is laid out in a sequence of actions in three main stages: Stage I – identifying the consequences determined by the Soviet past in order to overcome them; II stage – synergy of government and society in certain

directions; Stage III – permanent implementation of a set of tasks related to the formation of the Ukrainian model of civil society. Monitoring of the transformation process is carried out at each stage. The participation of the government in the affairs of society is presented in a harmonious relationship, which is an important condition for the development of civil society (its institutions).

It is emphasized that the development of democratic European Ukraine is its own, and the experience of other states is a reference point and a system of indicators. The Ukrainian model of civil society is created taking into account the cultural-historical, national-ethnic and socio-economic features of the development of Ukrainian society. The focus is on the citizen (free individual-owner), from whom the entire system of public administration is built.

The essential features of the model include: a developed system of democratic institutions; legal protection of citizens; competition of institutions, structures, social groups of the population; recognition and provision of a wide range of human rights and freedoms; free formation of public opinion, its pluralism; high level of civic culture and education of the population; multi-system economy; specific and determining weight in middle-class society (40-70%); developed system of self-government; the predominance of social policy in state activity (increasing economic efficiency and general well-being).

The functional features of Ukrainian civil society are formulated as: a means of self-expression of individuals, self-organization and self-realization of their own interests; guarantor of inviolability of personal rights of citizens; organizes and regulates social tensions, negative attitudes and actions of citizens; helps representatives of each interest group to be represented at each level of the power pyramid; it is a society of equal opportunities, and the relations between civil society and the government are built on the principles of individualism, not collectivism. The mature form of Ukrainian civil society is a consolidated driving force of state-building, aimed at transforming Ukraine into a highly developed state in the world.

Key words: public administration, civil society, public authorities, local authorities, public administration and public administration mechanisms.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

монографічні видання:

1. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство і публічне управління України крізь призму людиноцентричної парадигми: теорія і практика: монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2022. 300 с

статті у наукових фахових виданнях України:

2. Шаульська Г. М. Короткий огляд еволюції громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 1. С. 101–105. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1615>

3. Шаульська Г. М. Концепція громадянського суспільства і публічне управління. *Аспекти публічного управління*. Дніпро, 2018. № 6(1–2). С. 58–63. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/35>

4. Шаульська Г. М. Моделі громадянських суспільств та особливості сучасного громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 1 (61). С. 188–191. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2018/1_2018.pdf

5. Шаульська Г. М. Сучасні механізми публічного адміністрування: питання удосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 2. С. 121–126. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/47/Instzak2-18ua>

6. Шаульська Г. М. Щодо теорії виникнення та розвитку ідеї громадянського суспільства. *Право та державне управління*. Запоріжжя, 2018.

№ 1 (30). Том 2. С. 47–51. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2018/tom_2/1-2_2018.pdf

7. Шаульська Г. М. Публічне адміністрування: теорія та методологія. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. №2. С. 30–33. – URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-2-2018>

8. Шаульська Г. М. Сучасні західні управлінські моделі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 3. С. 111–116. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1598/1473>

9. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 4. С. 99–104. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/49Шаульська>

10. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в умовах реформування країни. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 5. С. 162–169. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/50Instzak5-18>

11. Шаульська Г. М. До питання законодавчого забезпечення громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 3. С. 136–141. URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2018/26.pdf

12. Шаульська Г. М. Реформування системи публічного управління: нормативно-правовий аспект. *Право та державне управління*. – Запоріжжя, 2018. № 4. С. 193–198. URL: <http://pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-4-2018>

13. Шаульська Г. М. Реформування сучасної системи місцевого самоврядування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 1. С. 154–162. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1675/1554>

14. Шаульська Г. М. Деякі сучасні механізми взаємодії влади і громадянського суспільства: аналіз ефективності. *Наукові записки Інституту*

законодавства Верховної Ради України. Київ, 2019. № 2. С. 181–189. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/53>

15. Шаульська Г. М. Принципи «належного врядування»: перспективи впровадження в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2019. № 2. С. 140–143. URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-2-2019>

16. Шаульська Г. М. Принципи врядування ЄС та впровадження багаторівневої моделі публічного управління в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 3. С. 143–151. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1718/1602>

17. Шаульська Г. М. Взаємозв'язок розвитку ринку землі та громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 6. С. 86–95.

18. Шаульська Г. М. Публічне управління та трансформації української моделі громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. Дніпро, 2021. № 1. С. 35–43. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/61>

статті у наукових періодичних виданнях інших держав, в т.ч. включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science:

19. Шаульська Г. М. Деякі особливості формування публічного адміністрування в Україні. *«Legea si Viata»*. Молдова, 2018. №5/2. С. 201–204. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/index.php/reviste?id=336>

20. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в Україні: деякі проблеми розвитку. *Visegrad Journal on Human Rights*. Братислава, 2018. № 3 (volume 2). С.185–188. URL: <http://vjhr.sk/ukr/3-2018-2>

21. Шаульська Г. М. Багаторівнева модель громадського управління як основа для розвитку громадянського суспільства України. *«Legea si Viata»*.

Молдова, 2019. №5/2. С. 190–194. URL:
<http://www.legeasiviata.in.ua/index.php/reviste?id=374>

22. Shaulska H. Models of civil society development in developing countries / Halyna Shaulska, Dmytro Arabadzhyiev, Olena Postol, Alla Lazareva, Olha Stohova. *Lex Humana* (Web of Science), ISSN 2175-0947. v. 15, n.2 (2023). Pp. 94–109. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2478>

23. Shaulska H. Legal and regulatory fundamentals of interaction of civil society and government authorities in the system of public administration / Halyna Shaulska, Iryna Kazanchuk, Hrygorii Bukanov. *Journal of Law and Political Sciences (JLPS)*. Print ISSN 2222-7288 Online ISSN 2518-5551. Impact factor value of 2.329 Vol. (37) Thirteenth year– Issue (2) April. (2023). Pp. 344–367. URL: <https://drive.google.com/file/d/1NqnLPv3C1cmwTZC5LBXQ3feFSnt9B9Jn/view>

24. Shaulska H. Existential aspects of human existence and the human-centered paradigm in public administration / Alona Leshchenko, Olena Laut, Halyna Shaulska, Anatolii Yarovy, Zorislav Makarov. *Amazonia Investiga*, ISSN 2322-6307, 12(64), (2023). Pp. 361-367. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.38>

наукові праці, які засвідчують апробацію результатів дослідження:

25. Шаульська Г. М. Деякі особливості сучасного громадянського суспільства в Україні. *Актуальні питання сьогодення: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 20 березня 2018 р.)*. Обухів, 2018. Т.3. С. 62–64.

26. Шаульська Г. М. Розвиток громадянського суспільства в Україні. Короткий огляд з історичного ракурсу. *Перспективні напрямки наукової думки: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 18 квітня 2018 р.)*. Обухів, 2018. Т.5. С. 115–119.

27. Шаульська Г. М. Проблемні питання зворотного зв'язку інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади. *Публічне управління*

XXI століття: світові практики та національні перспективи : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 квітня 2018 р.). Харків, 2018. С. 95–97.

28. Шаульська Г. М. Щодо пошуків ефективної моделі публічного адміністрування в Україні. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 116–117.

29. Шаульська Г. М. Деякі пропозиції щодо вдосконалення сучасної системи публічного адміністрування. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку*: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (м. Київ, 25 травня 2018 р.) : у 5 т./ за заг. ред. В. С. Куйбіди. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ, 2018. Т. 1. С. 112–113.

30. Шаульська Г. М. Інформатизація та реалізація механізму комунікації органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій*: міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25–26 травня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 153–154.

31. Шаульська Г. М. Стан громадянського суспільства в Україні. *Сучасний рух науки*: тези доп. II між нар.наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 28–29 червня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 515–518.

32. Шаульська Г. М. Сучасні західні управлінські моделі. *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали III матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 червня 2018 р.). Херсон, 2018. С. 54-56.

33. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в Україні: проблеми розвитку. *Ключові питання освіти та науки: перспективи розвитку для України та Польщі*: матеріали Міжнарод. мультидисцип. конф. (м. Стальова Воля Республіка Польща, 20–21 липня 2018 р.). Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli, 2018. С. 41–44.

34. Шаульська Г. М. Деякі підзаконні акти сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. *Людина і закон: публічно-правовий вимір*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5–6 жовтня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 9–11.

35. Шаульська Г. М. Соціокультурні трансформації громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 жовтня 2018 р.). Київ, 2018. С. 90–94.

36. Шаульська Г. М. Суспільно-політичні процеси і розвиток громадянського суспільства в Україні. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2–3 листопада 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 12–15.

37. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення реформування системи публічного управління. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 листопада 2018 р.). Львів, 2018. С. 17–20.

38. Шаульська Г. М. Антикорупційне законодавство України: історія і сучасність. *Антикорупційне законодавство України: проблеми забезпечення ефективності*: зб. тез доп. наук-практ. конф., Київ: Інститут законодавства України, 2018. С. 101–105.

39. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення розвитку громадянського суспільства в умовах децентралізації в Україні. *Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України*: зб. тез доп. наук-практ. конф., Київ: Інститут законодавства України, 2018. С. 193–199.

40. Шаульська Г. М. Правова, організаційна та фінансова автономії органів місцевого самоврядування. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 січня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 10–15.

41. Шаульська Г. М. Моніторинг реформ громадськими організаціями. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 січня 2019). Київ, 2019. С. 136–137.

42. Шаульська Г. М. Актуальність просвітницького механізму формування громадянських компетентностей. *Тенденції розвитку освітнього процесу у сфері державного управління в Україні та в країнах ЄС*: збірник тез науково-методичних доповідей (м. Воломін, Республіка Польща, 11–22 березня 2019 р.). Польща, 2019. С. 72–76.

43. Шаульська Г. М. Консультативно-дорадчі органи: деякі проблеми діяльності. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку*: матеріали V Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 березня 2019 р.), Київ, 2019. С. 103–105.

44. Шаульська Г. М. Вибори у комплексі механізмів взаємодії влади і громадянського суспільства. *Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики*: матеріали XIX Міжнарод. наук. конгресу (м. Харків, 19 квітня 2019). Харків, 2019. С. 105–108.

45. Шаульська Г. М. Публічні громадські обговорення як механізм співпраці влади і суспільства. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 106–108.

46. Шаульська Г. М. Концепт «територіальна громада України». *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 квітня 2019 р.). Львів, 2019. С. 24–27.

47. Шаульська Г. М. Наглядові функції інститутів громадянського суспільства. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки XXI у столітті*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 квітня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 46–49.

48. Шаульська Г. М. Децентралізація: деякі пропозиції щодо розподілу компетенцій. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 квітня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 32–35.

49. Шаульська Г. М. Механізм узгодження рішень у багаторівневому управлінні. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків 3–4 травня 2019 р.). м. Харків, 2019. С.15–17.

50. Шаульська Г. М. Комплексний механізм публічного управління: деякі пропозиції. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 квітня 2019 р.). м. Київ, 2019. С. 119–120.

51. Шаульська Г. М. Європейський принцип відкритості у врядуванні: досвід для України. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 травня – 1 червня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 152–154.

52. Шаульська Г. М. Функціонування механізму публічного адміністрування. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 червня 2019 р.). м. Київ, 2019. С. 91–93.

53. Шаульська Г. М. Синергійна взаємодія суб'єктів у системі публічного управління. *Сучасний рух науки*: матеріали VII Міжнарод. наук.-практ. конф. №7 (м. Дніпро, 6–7 червня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 1838–1845.

54. Шаульська Г. М. Комплексний механізм публічного адміністрування. *Сучасні світові тенденції розвитку науки, технологій та інновацій*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 28–29 червня 2019 р.). Ужгород, 2019. С. 65–68.

55. Шаульська Г. М. Консультативно-дорадчі органи в системі правових механізмів публічного управління. *Законодавчі аспекти модернізації механізмів публічного управління та адміністрування в Україні* / Заг. ред. О. Л. Копиленка., В. Є. Воротіна. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2019. С. 130–136.

56. Шаульська Г. М. Захист прав і свобод осіб, порушених внаслідок тимчасової окупації України. *Бюлетень моніторингу законодавства з питань деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій України* / Заг. ред. О.Л. Копиленка. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2020. С. 185–192.

57. Шаульська Г. М. Децентралізація: деякі проблеми в системі суб'єктів владних повноважень на місцях. *Публічне управління XXI століття: портал можливостей*: зб. тез XX Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків, 2020. С. 240–243.

58. Шаульська Г. М. Публічна служба в зарубіжних країнах: основні моделі. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 червня 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 92–95.

59. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення цифрових трансформацій у публічному врядуванні. *Цифрова Україна: конституційно-правова модель*: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 20–21 травня 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 265–270.

60. Шаульська Г. М. Основні моделі державного управління. *Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика*: матеріали III Міжнарод. літнього наук. симпозіуму (м. Одеса, 24-25 липня 2020 р.). м. Одеса, 2020. С. 74–76.

61. Шаульська Г. М. Гендерно обумовлене насильство в умовах збройного конфлікту на Сході України: законодавчий аспект. *Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення*

гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 18 вересня 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 323–327.

62. Шаульська Г. М. Центральні органи виконавчої влади: проблеми і перспективи розвитку. *Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє: матеріали XXI Міжнарод. наук. конгресу (м. Харків, 21 квітня 2021).* Харків, 2021. С. 84–87.

63. Шаульська Г. М. Стратегічні напрямки реформування державного управління. *Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 вересня 2021 р.).* м. Одеса, 2021. С. 83–86.

64. Шаульська Г. М. Інформаційні технології в системі виконавчої влади. «Держава у смартфоні» (у співавторстві з О. В. Геселевим) / «Цифрова Україна»: конституційно-правова модель / За заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. Л. Копиленка, Є. Р. Бершеди, О. М. Клименко. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2021. С. 287–324.

65. Шаульська Г. М. Завершальний етап децентралізації: деякі пропозиції до перетворень. *Здобутки та перспективи розвитку конституціоналізму в Україні: зб. тез доп. наук.-практ. конф.,* Київ: Інститут законодавства України, 2021. С. 255–258.

66. Шаульська Г. М. Антикорупційний кодекс: актуальність та перспективи створення / «Новітні орієнтири кодифікаційної діяльності» / За заг. ред. Є. Р. Бершеди. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2021. С. 390–399.

67. Шаульська Г. М. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі.* матеріали V Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–25 червня 2022 р.). м. Київ, 2022. С. 88–91.

68. Шаульська Г. М. Реалізація механізмів народовладдя в умовах воєнного стану: деякі законодавчі зміни. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 лютого 2023 р.). м. Київ, 2023. С. 57–61.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	25
ВСТУП.....	26
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ.....	40
1.1. Стан наукової розробки проблематики публічного управління в умовах людиноцентризму.....	40
1.2. Концептуальні засади публічного управління з врахуванням тенденцій людиноцентризму.....	53
1.3. Світові моделі та механізми публічного управління в контексті людиноцентризму.....	65
Висновки до розділу 1.....	80
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЙОГО ПОЛІАСПЕКТНИЙ ЗМІСТ.....	84
2.1. Функції, ознаки та аналіз розвитку громадянського суспільства в контексті взаємодії з органами влади.....	84
2.2. Еволюція громадянського суспільства на території України.....	106
2.3. Чинники взаємодії громадянського суспільства та влади у різних теоріях і концепціях.....	119
2.4. Моделі громадянських суспільств та взаємодії органів влади і громадськості.....	131
Висновки до розділу 2.....	141
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	145
3.1. Трансформаційні процеси і основні проблеми в сучасній системі публічного управління в Україні.....	145
3.2. Розвиток місцевого самоврядування як основи у взаємодії системи публічного управління з громадянами.....	176

3.3. Сучасні вертикальні і горизонтальні механізми взаємодії влади та громадянського суспільства.....	193
Висновки до розділу 3.....	209
РОЗДІЛ 4. АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	214
4.1. Чинники впливу на розвиток сучасного громадянського суспільства в Україні.....	214
4.2. Основні проблеми формування громадянського суспільства в Україні.....	242
4.3. Нормативно-правові механізми взаємодії органів влади і громадськості.....	253
Висновки до розділу 4.....	277
РОЗДІЛ 5. НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ.....	281
5.1. П'ятирівнева модель і концепція публічного управління як основа для розвитку громадянського суспільства України.....	281
5.2. Імплементация європейських підходів та принципів у комплекс механізмів нового публічного управління.....	305
5.3. Алгоритм перетворення від «навздогінної» до сталої української моделі громадянського суспільства.....	326
Висновки до розділу 5.....	340
ВИСНОВКИ.....	344
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	351
ДОДАТКИ.....	417

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АРК	– Автономна Республіка Крим
АТО	– Антитерористична операція
ВКДС	– Вищий корпус державної служби України
ВК	– Виборчий кодекс
ВРУ	– Верховна Рада України
ГО	– Громадська організація
ГС	– Громадянське суспільство
ДС	– Державна служба
ЄС	– Європейський Союз
ЄЕС	– Європейське економічне співтовариство
ЗМІ	– Засоби масової інформації
ІКТ	– Інформаційно-комунікативні технології
КВУ	– Комітет виборців України
Кабмін, КМУ	– Кабінет Міністрів України
МВС	– Міністерство внутрішніх справ України
Мінфін	– Міністерство фінансів України
НАН України	– Національна академія наук України
СКМУ	– Секретаріат Кабінету Міністрів України
ОБСЄ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ОМС	– Органи місцевого самоврядування
ОСН	– Органи самоорганізації населення
ОПУ	– Офіс Президента України
ОТГ	– Об'єднана територіальна громада
ТГ	– Територіальна громада
ТГУ	– Територіальна громада України
ЦВК	– Центральна виборча комісія
ЦОВВ	– Центральні органи виконавчої влади

ВСТУП

Актуальність теми. Ефективно функціонуюча система публічного управління зумовлює успішність більшості сфер нашого суспільства (зокрема і громадянського). Розвинене громадянське суспільство (ГС) – важлива ознака демократичної держави. Створити належні умови для того, щоб ГС стало справжньою рушійною силою державотворення, за участі якої Україна швидкими темпами перетворилася б у високорозвинену державу світу – важливе завдання сьогодення, яке стосується багатьох галузей знань, в тому числі й публічного управління. Одним із пріоритетних напрямів наукових розробок можна вважати пошук оптимального, гармонійного співвідношення участі держави у суспільних справах зі створенням інструментарію та комплексу таких механізмів взаємовідносин влади і суспільства, які б сприяли його розвитку. Тому розроблення та обґрунтування моделей і концепцій взаємообумовленого розвитку публічного управління, громадянського суспільства, які б відповідали потребам і вимогам української держави, можна вважати одними із головних етапів у реформуванні України.

Суспільний розвиток у всьому світі відбувається з фокусуванням та домінуванням людиноцентричної парадигми, створенням та підтримки сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту прав, надання мешканцям територіальних громад якісних і доступних послуг сталого розвитку тощо. Визначення людини головною цінністю держави, а, отже, й інвестиції в людину, її освіту, культуру, дозвілля тощо в розвинених країнах вже давно стало пріоритетом. Інтелект і знання людини – важливий ресурс, який визнаний у всьому світі, але поки ще не створено механізм для його формування у нашій державі, у цьому напрямі українське суспільство відстає від європейських держав. Людиноцентризмом наповнені пропозиції автора щодо моделі і концепції функціонування п'ятирівневої моделі публічного управління (в центрі якої

громадянин/людина); рекомендації щодо удосконалення комплексу механізмів взаємодії влади і суспільства, а також пропозиції щодо перетворення «навздогінної» моделі розвитку в українську модель громадянського суспільства.

Зазначеній проблематиці присвячено чимало наукових праць. Так, багатоманітний спектр питань публічного управління та адміністрування, зокрема: концепцій, моделей, механізмів управління, трансформаційних процесів системи урядування і основних проблем, значення місцевого самоврядування, багаторівневого управління, мережевого управління розкривають у наукових роботах такі дослідники, як: В. Авер'янов, М. Баймуратов, О. Батанов, Т. Бельська, О. Білик, В. Борденюк, З. Бурик, К. Ващенко, В. Воротін, Л. Гаєвська, І. Грицяк, І. Дегтярьова, Ю. Дзюрах, В. Засадко, М. Іжа, Н. Калашник, В. Карковська, М. Карпа, А. Коваленко, К. Колесникова, А. Колодій, О. Красівський, І. Кресіна, В. Куйбіда, Н. Лікарчук, І. Лопушинський, А. Мацюк, І. Мищак, Л. Муркович, Р. Овчаренко, І. Парубчак, В. Пасічник, П. Петровський, В. Погорілко, Н. Подольчак, Ж. Поплавська, О. Пухкал, А. Пухтецька, О. Руденко, С. Серьогін, О. Скрипнюк, О. Соснін, В. Толкованов, О. Федорчак, О. Худоба, В. Цветков, О. Червякова, В. Шаповал, М. Юрченко, О. Ярмиш та багато інших науковців. Уваги заслуговують роботи: Вудро Вільсона, Анрі Файоля, Леонарда Уайта, Честера Барнарда, Герберта Саймона, Дуайта Уалдо, Мишеля Крозьє, Пітера Друкера, Уільяма Нісканена, Ендрю Далшира, Джеймса Марча, Йохана Олсена, Девіда Осборна, Теда Геблера та інші.

Громадянське суспільство та його інститути досліджують такі науковці, як: Т. Андрійчук, В. Барков, М. Бойчук, О. Білоусов, Г. Васильєв, Л. Вінокурова, В. Воднік, О. Волянська, Н. Дацій, А. Карась, А. Коваленко, А. Колодій, Т. Котенко, В. Кравчук, І. Кресіна, А. Крусян, А. Кудряченко, Б. Кузьменко, О. Лотюк, М. Михальченко, Т. Мотренко, Н. Оніщенко, А. Одинцова, М. Орзіх, С. Петков, В. Погорілко, В. Полохало, О. Пухкал,

Т. Розова, Ф. Рудич, П. Рабінович, С. Рябов, О. Скрипнюк, О. Токовенко, В. Ткаченко, Ю. Тодика, В. Федоренко, В. Філіппова, Г. Щедрова та інші. Серед зарубіжних дослідників: Ненсі Розенблюм, Джон Кін, Роберт Патнем, Джеффри Александер, Ернест Андре Геллнер. Питання законодавчого забезпечення розвитку громадянського суспільства висвітлюють у працях такі науковці, як: М. Баймуратов, А. Коваленко, І. Кресіна, Н. Оніщенко, О. Петришин, О. Скрипнюк, Ю. Шемшученко та інші.

Разом із тим, аналіз засвідчив, що сучасна управлінська система, попри її перманентне реформування, й досі не задовольняє потреб суспільства, не забезпечує умов і для повноцінного розвитку громадянського суспільства. В державі поки не створена ефективна модель публічного управління з комплексом механізмів зворотного зв'язку між органами публічної влади та суспільством, які б забезпечили стабільний, поступальний розвиток держави, і громадянського суспільства зокрема. Отже, існує потреба подальших наукових розробок.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. За своїм змістом і спрямованістю тема дисертаційного дослідження пов'язана з реалізацією положень Конституції України, законів України, постанов, указів та розпоряджень: Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021; Про схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна –2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р., № 5/2015(чинна); Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України» від 03.11.2010 р., № 996; Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695; Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р., № 722/2019; Деякі питання реформування державного управління України: Стратегія реформування

державного управління України на 2022–2025 роки та план заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831.

Дисертаційне дослідження виконано у відділі проблем розвитку національного законодавства Інституту законодавства Верховної Ради України в межах науково-дослідної роботи за темою: «Стратегія розвитку законодавства України» (державний реєстр. № 0103U007975).

Мета і завдання дослідження. Метою наукової роботи є: розроблення та обґрунтування на засадах людиноцентризму моделей і концепцій публічного управління та громадянського суспільства для забезпечення їх взаємообумовленого розвитку, а також розроблення рекомендацій щодо удосконалення комплексу механізмів взаємодії влади і суспільства.

Відповідно до поставленої мети у дисертаційній роботі було сформульовано та вирішено такі завдання:

- вивчити становлення та розвиток концептуальних положень публічного управління в контексті людиноцентризму;
- дослідити зарубіжний досвід та структуру механізмів публічного управління та їх структури в контексті взаємодії з громадянами;
- узагальнити функції, ознаки розвитку громадянського суспільства та механізми взаємодії громадянського суспільства та влади;
- навести характеристику трансформацій сучасної системи публічного управління України в організаційному та нормативно-правовому аспектах;
- оцінити потенціал сучасних вертикальних та горизонтальних механізмів взаємодії інституцій влади і ГС;
- розробити та обґрунтувати з урахуванням людиноцентричної парадигми багаторівневу модель та концепцію публічного управління на основі людиноцентризму;
- запропонувати напрямки імплементації європейських підходів у систему публічного управління України в контексті людиноцентризму;
- сформулювати на основі концепту «територіальна громада України»

оновлення комплексу механізмів взаємодії влади і суспільства (з уведенням механізмів прямої дії).

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі взаємодії публічного управління та громадянського суспільства в Україні.

Предметом дослідження є взаємообумовлений розвиток публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні.

Методи дослідження використано з урахуванням теми, мети та завдань дисертаційної роботи. Методологічною основою дослідження є система загальнонаукових, філософських і спеціальних методів, застосування яких забезпечило об'єктивний, всебічний аналіз досліджуваного предмету, достовірність отриманих результатів. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: пошуково-бібліографічний для систематизації наукових праць з теми дисертаційного дослідження; діалектичний – до розуміння сутності формування механізмів, які забезпечують взаємообумовлений розвиток системи публічного управління та громадянського суспільства; теоретичного пошуку: теоретичний аналіз джерел і нормативної документації; системного аналізу: за допомогою якого розкрито основні напрями наукової думки щодо розвитку концепцій, моделей, генезису публічного управління, громадянського суспільства, а також комплексу механізмів публічного управління та адміністрування; логіко-семантичний: для удосконалення понятійно-категоріального апарату, зокрема, термінів і понять («громадянське суспільство» та інші); порівняльно-правовий: для дослідження правових та організаційних засад формування громадянського суспільства, публічного управління (державного управління, місцевого самоврядування), пошуку напрямів удосконалення правових та інституційних механізмів їхньої взаємодії; метод статистичних та експертних оцінок застосовувався при виявленні ключових аспектів проблеми, перспектив взаємообумовленого розвитку ПУ та ГС; методи моделювання і прогнозування: для розроблення та

обґрунтування п'ятирівневої моделі публічного управління, української моделі громадянського суспільства, визначення етапів перетворень та системи індикаторів; метод узагальнення: для формулювання напрямів та шляхів модернізації системи державного управління та місцевого самоврядування, визначення алгоритму перетворень. Комплексне застосування у роботі різних методів спрямовується системним і структурно-функціональним методами, що дають можливість дослідити проблему в єдності та цілісності.

Джерельну базу дослідження становлять законодавчі та нормативно-правові документи, що регулюють діяльність інститутів публічної влади; офіційні статистичні матеріали державної служби України; законодавчі й нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Президента України; офіційні матеріали міністерств; наукова і довідкова література з досліджуваної проблематики; матеріали вітчизняних та зарубіжних періодичних видань; ресурси мережі Інтернет; праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених; досвід особистої професійної діяльності автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є комплексним, системним дослідженням в галузі публічного управління щодо вирішення проблеми удосконалення процесів реформування системи державного управління, місцевого самоврядування та формування громадянського суспільства. У процесі дослідження автором було одержано такі найбільш суттєві наукові результати, що розкривають його особистий внесок у розробку досліджуваної теми та характеризують новизну роботи:

вперше:

– розроблено п'ятирівневу теоретичну модель та концепцію публічного управління, в центрі уваги якої громадянин, сутність якої визначається суспільним системним врядуванням, управлінською діяльністю як суспільної координації, яка робить можливим колективні дії (органів влади, інститутів громадянського суспільства та громадян) через колективно прийняті рішення

цими суб'єктами у вертикальному і горизонтальному вимірі і на субнаціональному рівні представлені органи місцевого самоврядування з виконавчими комітетами (інститути префектури передбачені для перехідного періоду) – 1 рівень: громадянин; 2 рівень: ТГ, старостат (село, селище, місто); 3 рівень: місцева Рада депутатів з виконавчим комітетом (сільська, селищна, міська рада; та рівень району: р/р); 4 рівень: регіональна (обласна) Рада депутатів з виконавчим комітетом; 5 рівень: центральні органи влади; враховано особливості, притаманні українському суспільству, які закладені в основу моделі;

– сформовано модель трансформації від «навздогінної» до української моделі ГС, яка передбачає три основні етапи: I етап – виявлення наслідків, детермінованих радянським минулим для їх подолання; II етап – синергія влади і суспільства у визначених напрямках; III етап – перманентна реалізація комплексу завдань щодо формування української моделі ГС за розробленою системою індикаторів. На кожному етапі – здійснення моніторингу процесу трансформацій;

удосконалено:

– структуру механізмів публічного управління в контексті взаємодії з громадянами, як цілісної системи управлінського, адміністративного впливу суб'єктів управління (органів державної влади різних рівнів) на об'єкти управління (явища, процеси, сфери) із залученням та взаємодією з інститутами громадянського суспільства та їх окремим горизонтальним впливом на ці процеси, врахування інтересів та потреб громадськості при виробленні державної політики та її реалізації за допомогою правового, нормативного, фінансового та інформаційного механізмів із застосуванням організаційно-управлінських; економічних; соціальних; психологічних (пропагандистських) методів впливу задля досягнення цілей державної політики. до структури механізмів публічного управління можемо віднести: правовий, нормативний, фінансовий та інформаційний механізми. До поширених методів управління

виділимо: організаційно-управлінські; економічні; соціальні; психологічні (пропагандистські).

– запропоновано напрямки імплементації європейських підходів (Good governance, «багаторівневого управління», «New Public Management») у систему публічного управління України в контексті людиноцентризму за допомогою реалізації принципів: відкритості, участі, підзвітності, ефективності, узгодженості; визначено систему форм оптимізації публічного управління в умовах людиноцентризму на основі європейського досвіду, що включають: впровадження нових органів публічної влади з визначеними повноваженнями; усунення дублювання функцій; зменшення витрат; оновлення комплексу механізмів взаємодії влади і суспільства з уведенням механізмів прямої дії у напрямках: «людина – територіальна громада країни»; «людина – територіальна громада»; «людина – район»; «людина – регіон» та інші;

– систему модернізації сучасної моделі громадянського суспільства, яка ґрунтується на культурно-історичних, національно-етнічних та соціально-економічних особливостях українського суспільства. Удосконалено систему індикаторів нової моделі: розвинуті інститути демократії; правова захищеність громадян; конкуренція інститутів, структур, суспільних груп населення тощо; визнання та забезпечення широкого спектру прав і свобод людини; вільне формування громадської думки, її плюралізм; високий рівень громадянської культури й освіти населення; багатоукладна економіка; питома та визначальна вага у суспільстві середнього класу; розвинена система самоврядування (впровадження багаторівневого урядування); переважання соціальної політики у діяльності держави;

дістали подальшого розвитку:

– понятійно-категоріальний апарат у сфері публічного управління в контексті людиноцентризму щодо трактування сутностей наступних понять: «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне

управління», «механізми публічного управління», механізми публічного управління», «механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади», «громадянське суспільство», «публічне управління в умовах людиноцентризму», яке визначено, як діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування (як система), громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб (з розширенням та поглибленням форм участі громадян в управлінні державою, зі створенням громадянам умов та можливостей для повноцінної реалізації) та інших суб'єктів ГС різних рівнів з метою вирішення питань суспільного значення в найрізноманітніших сферах і галузях відповідно до демократично визначених механізмів;

– пріоритетні аспекти реалізації реформ у сфері публічного управління в контексті реалізації концепції людиноцентризму: ресурсного забезпечення та сталості фінансування реформи; продовження запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); подальше удосконалення механізмів узгодженості та координації державної політики на політичному рівні; спроможності до формування державної політики на адміністративному рівні; професійного рівня організації та проведення конкурсів на посади державної служби; визначення функції суб'єктів формування та реалізації політики; продовження оптимізації функцій забезпечення діяльності міністерств;

– принципи реформування системи публічного управління та формування сучасного громадянського суспільства, що дало можливість визначити основні проблеми взаємозв'язку влади і суспільства, згрупувати їх для вироблення заходів щодо подальшої модернізації сучасних вертикальних і горизонтальних комунікативних механізмів, а також відповідного корегування реформаційних заходів, передбачених урядовими концепціями та стратегіями (Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки; Державною стратегією

регіонального розвитку на 2021–2027 роки; Стратегією реформування державного управління України на 2022–2025 роки та ін.).

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їхнього використання для подальших наукових розробок та реформування держави.

У науково-дослідницькій сфері – висновки проведеного дослідження доповнюють і розвивають основні теоретичні положення з питань розвитку публічного управління, громадянського суспільства, формуючи нову вихідну базу подальших наукових досліджень.

У правотворчості – висновки та положення дисертаційної роботи можуть бути покладені в основу системної нормативної бази щодо розвитку громадянського суспільства країни, регламентації механізмів його взаємодії з органами публічної влади, при підготовці законів та інших нормативно-правових актів або змін до них.

В освітній діяльності – положення і висновки дисертації можуть бути використані для підвищення рівня фахової підготовки, правової культури посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування, представників громадськості та інститутів громадянського суспільства при розробці та викладанні спеціальних курсів, лекцій з підвищення кваліфікації, а також при підготовці навчальних програм, посібників і підручників.

Розроблені й науково обґрунтовані в дисертації концептуальні положення, висновки та рекомендації можуть бути враховані органами публічної влади у практичній діяльності щодо налагодження взаємовідносин з громадянами та інститутами громадянського суспільства, а також стати основою оптимізації їх скоординованої роботи в контексті подальшого розвитку публічного управління та громадянського суспільства.

Запропоновані концепції, моделі, схеми комунікацій, концептуальні таблиці можуть використовуватися фахівцями, науковцями та громадськістю

для корегування розроблених заходів щодо подальшого реформування системи публічного управління.

Основні наукові положення, рекомендації, висновки, пропозиції, отримані в дисертаційному дослідженні, були враховані та використані: Львівською обласною радою (довідка від 27.03.2024 р. № 02-х-487); Департаментом економічної політики Львівської обласної державної адміністрації (довідка від 25.03.2024 р. № 2-12/228); Виконавчим комітетом Червоноградської міської ради Червоноградського району Львівської області (довідка від 25.03.2024 р. № 696/1); Тростянецькою сільською радою Стрийського району Львівської області (довідка від 26.03.2024 р. № 114); Виконавчим комітетом Яворівської міської ради Львівської області (довідка від 19.12.2023 р. № 8690); Асоціацією органів місцевого самоврядування «Київська обласна асоціація сільських та селищних рад» (довідка від 07.06.2023 р. № 0007/023); Волноваською районною радою Донецької області (довідка від 16.05.2023 р. № 01/22-96); Виконавчим комітетом Шепетівської міської ради Хмельницької області (довідка від 23.05.2023 р. № 03-55/1872).

Особистий внесок здобувача. Наукове дослідження взаємообумовленого розвитку публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні, як окремої наукової проблеми, виконано дисертантом самостійно, з використанням останніх досягнень галузі науки публічного управління.

Теоретичні положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора у сфері теорії та практики формування публічного управління, громадянського суспільства аналізу відповідної вітчизняної та зарубіжної літератури, а також нормативно-правової бази, що регулює окремі питання проблематики.

При використанні наукових доробків інших учених для обґрунтування власних міркувань автора на них зроблено відповідні посилання.

Вірогідність одержаних результатів дослідження забезпечується ґрунтовністю і чіткістю теоретичних і методологічних вихідних позицій визначеної проблематики, орієнтацією на сучасні досягнення державного управління, економіки, соціології, філософії, політології; використанням комплексу взаємодоповнюючих методів і прийомів, адекватних меті, завданням, загальній логіці дослідження; дотриманням вимог моделювання; поєднанням кількісного і якісного аналізу дослідницьких матеріалів.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення дисертаційного дослідження обговорювалися на міжнародних, всеукраїнських, науково-практичних конференціях, науково-методологічних семінарах і «круглих столах», зокрема: XVIII Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи» (м. Харків, 2018 р.); щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції «Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку» (м. Київ, 2018 р.); III Міжнародній науково-практичній конференції «Теорія і практика сучасної науки» (м. Київ, 2018 р.); Міжнародній науковій конференції «Ключові питання освіти та науки: перспективи розвитку для України та Польщі: Wyzsza Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli (м. Стальова Воля Республіка Польща, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Людина і закон: публічно-правовий вимір» (м. Дніпро, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку» (м. Львів, 2018 р.); науково-практичній конференції Інституту законодавства Верховної Ради України «Антикорупційне законодавство України: проблеми забезпечення ефективності (Київ, 2018 р.); науково-практичній конференції Інституту законодавства Верховної Ради України «Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України» (Київ, 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і

технологій» (м. Київ, 2019); на науково-методичних доповідях «Тенденції розвитку освітнього процесу у сфері державного управління в Україні та в країнах ЄС» (м. Воломін, Республіка Польща, 2019 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку» (м. Київ, 2019 р.); XIX Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики» (м. Харків, 2019); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпро, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності» (м. Львів, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Запоріжжя, 2019 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку» (м. Київ, 2019 р.); XX Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: портал можливостей» (м. Харків, 2020 р.); III Міжнародному літньому науковому симпозиумі «Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика» (м. Одеса, 2020 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі: (м. Київ, 2020 р.); Науково-практичній конференції «Цифрова Україна: конституційно-правова модель» (м. Київ, 2020 р.); XXI Міжнародному науковому конгресі «Публічне управління XXI століття: погляд у майбутнє» (м. Харків, 2021 р.); Науково-практичній конференції «Здобутки та перспективи розвитку конституціоналізму в Україні» (м. Київ, 2021 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний аспект» (м. Одеса, 2021 р.); Науково-практичній конференції «Новітні орієнтири кодифікаційної діяльності» (м. Київ, 2021 р.); Науково-

практичній конференції «Інформаційні технології в системі виконавчої влади. «Держава у смартфоні» (м. Київ, 2021 р.); V Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі» (м. Київ, 2022 р.); Науково-практичній конференції «Законодавче забезпечення формування та реалізації державної політики України в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2022 р.); Науково-практичній конференції «Організаційно-правове забезпечення управлінської діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану» (м. Київ, 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика» (м. Київ, 2023 р.).

Кандидатську дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління «Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні» (спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління) захищено у 2017 році, її матеріали в докторській дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні положення і результати дисертації викладено автором у 68 наукових публікаціях, з них одна одноособова монографія, 17 статей у наукових фахових виданнях України, 3 у зарубіжних виданнях, зареєстрованих у міжнародних наукометричних базах, 3 статті у виданнях, що включені до наукометричних баз даних Scopus / Web of Science та 44 апробації результатів дослідження на конференціях та науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Структура дисертації зумовлена її метою, поставленими завданнями, логікою проведення дослідження. Дисертація складається зі вступу, 5 розділів, висновку, списку використаних джерел (до кожного розділу) загалом – 546 найменувань, а також додатків. Загальний обсяг дисертації становить 435 сторінок, з яких 350 основного тексту. Робота містить 48 рисунків (концептуальні схеми, діаграми), таблиці.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПОЛОЖЕНЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЛЮДИНОЦЕНТРИЗМУ

1.1. Стан наукової розробки проблематики публічного управління в умовах людиноцентризму

В Україні відбуваються складні трансформаційні процеси, які охоплюють кожен сферу життєдіяльності суспільства. Модернізація, відродження, удосконалення, реформування – такі напрями пошуку ефективної системи управління, яка б забезпечила необхідну сталість у політичному, економічному та соціально-культурному житті суспільства. Науковцями пропонуються нові моделі управління, оновлені засоби використання існуючого інструментарію, механізми, щоб забезпечити належний рівень взаємовідносин влади й суспільства. І наукові розробки щодо державного управління (ДУ), публічного управління (ПУ), публічного адміністрування (ПА) набувають все більшої актуальності й значення.

Країни Заходу, пройшовши цей шлях, накопичили досвід, імплементація якого відбувається в Україні, але й напрацювання вітчизняних науковців також заслуговують на увагу. Аналіз зарубіжних і вітчизняних наукових праць щодо: історії розвитку ДУ, ПА, ПУ як явища, основних термінів та понять; питань реалізації публічної влади (функцій, принципів, методів, механізмів тощо); етапів реформування системи управління у світі та в нашій країні, – необхідний як фундаментальне підґрунтя для успішного здійснення реформ в Україні.

Багатопланова проблематика розкривається в численних наукових роботах, проте, попри велику кількість публікацій, залишається низка

аспектів, які потребують уваги науковців, зокрема щодо понятійно-категоріального апарату. Для нашого дослідження зупинимося докладніше на питанні формування деяких визначень і понять, їх сутнісних характеристиках, зокрема таких як: «державне управління», «публічне управління», «публічне адміністрування», «парадигма», оскільки терміни законодавчо не прописані, отже зарубіжними та вітчизняними дослідниками їм надаються дещо різні тлумачення.

Як свідчить аналіз джерельної бази, вперше поняття «публічне адміністрування» і «публічне управління» в 1887 р. ввів майбутній 28-й президент США Вудро Вільсон (1856 – 1924) в есе під назвою «Вивчення адміністрування» («The Study of Administration»), з якого й почалося формування окремого наукового та освітнього напрямку та його подальший розвиток. «Мета адміністративної науки полягає в тому, щоб визначити, по-перше, у чому полягає діяльність уряду, а по-друге, як він повинен здійснювати цю діяльність ефективно і з найменшими фінансовими та енергетичними витратами», – писав у роботі Вудро Вільсон [544].

Французький науковець Файоль Анрі (1841 – 1925) розробив чітку модель системи управління. У центрі цієї системи постала адміністративна доктрина, що визначала суть адміністративних функцій, їхнє призначення, принципи адміністративного керування тощо. Основні теоретичні висновки Файоля щодо проблем удосконалення управління викладені в його книзі «Загальне і промислове управління» (1916) [383]. Відомі також його твори «Наукова організація праці» і «Позитивне управління».

Описали предмет науки Public Administration і тим заклали її основи: Леонардо Уайт (1891 – 1958), який написав перший підручник «Вступ до вивчення державного управління» (1926 р.), Честер Бернард (1886 – 1961) – «Функції виконавчої влади» (1938 р.), Дуайт Уалдо (1913 – 2000) – «Адміністративна держава» (1948 р.).

У 1947 р. американський вчений Саймон Герберт-Александр (1916 – 2001) опублікував одну з декількох своїх книг з теорій організації прийняття рішень «Адміністративна поведінка» («Administrative Behavior») [29]. У ній він описав ділову фірму як адаптивну систему, що включає матеріальні, людські та соціальні компоненти, пов'язані між собою комунікаційною мережею і загальним прагненням її членів співпрацювати один з одним для досягнення спільних цілей. Його модель обмеженої раціональності використовують у нормативних рекомендаціях і навіть у комп'ютерних програмах.

Французький соціолог Мішель Крозьє (1922 – 2013) є автором відомих праць «La Phenomene bureaucratique» – «Феномен бюрократії» (1963 р.) [482], «Блоковане суспільство» (1970) та інших. Відповідно до його концепції, функціонування або дисфункціонування організацій (адміністративних, індустріальних) складають основні феномени сучасних суспільств. Прихильник помірною функціоналізму, він запропонував свою теорію реформування суспільства, в якій відстоював нову логіку перетворень, виходячи з реалій постіндустріальних суспільств. Дослідник робив акцент на людських соціальних аспектах розвитку суспільства і обґрунтовував необхідність нового підходу до використання людських ресурсів через «обережну» стратегію «навчання» індивідів новим поведінням і новим моделям їх взаємовідносин в соціальному просторі.

Питання теорії та методології публічного управління та адміністрування відображені також у працях Пітера Друкера «Ефективна виконавча влада» (1966 р.), Уільяма Нісканена «Бюрократія та репрезентативне державне управління» (1971 р.), Ендрю Далшира «Публічне адміністративне управління» (1973 р.), Джеймса Марча та Йохана Олсена «Переосмислюючи інститути» (1989 р.), Девіда Осборна та Теда Геблера «Переосмислюючи державне управління» (1992 р.) та інших.

З набуттям Україною незалежності, вивчення моделей державного управління, публічного адміністрування та публічного управління набуло актуальності й серед вітчизняних дослідників. Отже, аналізуючи праці зарубіжних дослідників, варто додати й здобутки українських учених, монографічні роботи яких розкривають широкий спектр зазначеної проблематики.

Так, у монографії «Демократичні засади державного управління та адміністративне право» за загальною редакцією В. Авер'янова [74] висвітлюються актуальні теоретичні та практичні проблеми запровадження і розвитку демократичних засад державного управління в Україні у світлі процесів реформування вітчизняної галузі адміністративного права.

У монографічній роботі «Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України» за редакцією Ю. Барабаша [75] аналізуються питання конституційно-правового змісту принципу демократичного врядування, чинники, що впливають на становлення демократії в Україні, публічно-правова характеристика контролю в демократичній республіці, конституційних засобів забезпечення демократичних засад при формуванні та у процесі діяльності органів законодавчої, виконавчої та судової влади в Україні.

Монографія «Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції» за редакцією Ю. Битяка, О. Данильяна [254] присвячена дослідженню правових основ формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції, визначенню ролі верховенства права, правосвідомості та правової культури в діяльності органів державної влади. У монографії також розглядається досвід удосконалення органів державної влади європейських країн та можливості його застосування в Україні, теоретико-правові аспекти функціонування місцевих органів влади.

Електронне урядування в інформаційному суспільстві є предметом дослідження таких науковців, як П. Клімушин, Д. Спасібов. У результаті проведених досліджень авторами монографії «Механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві» [199] запропоновано систему взаємопов'язаних механізмів розвитку е-урядування та е-демократії, обґрунтовано методологію розвитку інноваційно орієнтованого суспільства, регламентації та надання е-адмінпослуг, надано інноваційні технології й механізми розвитку е-комунікацій, а також практичні рекомендації з удосконалення інфраструктури сервісно орієнтованої держави.

Реформі виконавчої влади, передусім органів центральної виконавчої влади, присвячено монографію «Особливості виконавчої влади в пострадянській Україні» О. Кордуна, К. Ващенко, Р. Павленка [154]. У роботі наведено теоретичні роздуми і щодо сутності публічної влади в пострадянському суспільстві та запропоновано практичні рекомендації щодо шляхів подолання існуючих проблем у реалізації державної влади.

Теоретико-методологічні засади механізму публічного управління як якісно нової моделі регулювання суспільства обґрунтовано у монографічній роботі А. Міненка «Публічне управління: теорія та методологія» [205]. Автором приділено увагу необхідності впровадження сучасної моделі в Україні з метою забезпечення ефективного функціонування державних інституцій і органів місцевого самоврядування через процедуру залучення до цього процесу добровільних об'єднань громадян.

І. Процюк у монографічній роботі «Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління» [333] досліджує основні форми державного правління в сучасних розвинених державах й показує своєрідність варіантів прояву принципу розподілу державної влади. Аналізує становлення форми державного правління й моделі поділу державної влади в процесі конституційного реформування в Україні в роки незалежності, а також основні напрями її вдосконалення.

Висвітленню теоретичних проблем наукового осмислення сутності та особливостей трансформаційних процесів, що відбуваються у посттоталітарних країнах, і, зокрема в Україні, присвячена монографія В. Цветкова, І. Кресіної, А. Коваленка «Суспільна трансформація і державне управління в Україні: Політико-правові детермінанти» [369]. Показано, що реформування державного управління передбачає створення нової системи демократичних інститутів, децентралізацію управління та деконцентрацію політичної, державної влади, реформу системи державної служби.

У колективній монографії «Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід» за загальною редакцією С. Чернова [334] представлено концептуальний аналіз публічного управління та адміністрування. У монографії розкривається вітчизняний і зарубіжний досвід публічного управління та адміністрування, представлений досвідом європеїзації публічного управління та адміністрування посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи, а також вплив цього процесу на публічне управління та адміністрування в Україні.

В контексті багатопланової проблематики, на нашу думку, варта уваги і монографія автора цього дослідження «Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні» [403], де розвинуто теоретико-методологічні основи взаємодії громадськості з органами публічної влади, проаналізовано її особливості в рамках різних моделей державного управління та місцевого самоврядування, еволюцію відносин громадськості та органів публічної влади в Україні. Уперше в науці державного управління запропоновано концепт «територіальна громада держави» та структуру багаторівневої моделі публічного управління, в центрі якої громадянин, а на субнаціональному рівні діють лише органи місцевого самоврядування.

Особливості та перспективи реформування системи державного управління в Україні розглянуті у колективній монографії «Проблеми та

перспективи розвитку державного управління в умовах реформування» (загальна редакція Чечель А. О., Хлобистов Є. В) [329]. В роботі також розвинені теоретичні положення та розроблені науково-методичні й практичні рекомендації щодо удосконалення механізмів публічного управління та ефективної соціалізації державної політики. Представлено зарубіжний досвід впровадження адміністративних реформ щодо збалансованого розвитку громадянського суспільства у політичній та соціально-економічній сферах.

Отже, аналіз зарубіжної та вітчизняної джерельної бази стосовно сутності та співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління» дозволяє концептуально виділити декілька важливих аспектів.

«Державне управління» – це діяльність держави (органів державної влади), що спрямована на створення умов для реалізації функцій держави, основних прав і свобод громадян, узгодження різноманітних груп інтересів у суспільстві та між державою і суспільством, забезпечення суспільного розвитку відповідними ресурсами (Енциклопедія державного управління) [102]. В класичній моделі йому притаманні такі основні риси, як: управління державними справами; централізація управління; концентрація ресурсів; служіння загальнонаціональним інтересам.

За твердженням Т. Коломоєць державне управління у вузькому розумінні – це сукупність державних органів, між якими певним чином розподілені різні види діяльності держави. У широкому розумінні – це вид соціального управління, вид специфічної діяльності держави, що дістає вияв у функціонуванні її органів, які впливають на суспільні відносини з метою її урегулювання відповідно до державних інтересів [139].

На думку В. Авер'янова, під державним управлінням потрібно розуміти особливий та самостійний різновид діяльності держави, що здійснює окрема система спеціальних державних органів – органів виконавчої влади [74].

Г. Атаманчук вважає, що державне управління – це практичний, організуючий і регулюючий вплив держави (через систему своїх структур) на суспільну і приватну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, збереження або перетворення, що спирається на її владну силу.

Узагальнююча точка зору В. Цветкова, І. Кресіної та А. Коваленка державне управління – це соціальне явище, форми, методи, принципи, характер якого завжди зумовлюються потребами суспільного розвитку, що виявляються в інтересах певних соціальних верств і груп [369].

В. Бакуменко зазначає: «розуміння сутності державного управління зазнало еволюції внаслідок розвитку демократії та громадянського суспільства у світі та, зокрема, в Україні. Відтак сьогодні аспект взаємодії держави і громадянського суспільства в державному управлінні є дуже важливим, на відміну від традиційного бачення державного управління як організуючого й регулюючого впливу держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, зберігання або перетворення, що спирається на її владну силу» [101, с. 150].

На необхідність трансформації державного управління в модель публічного адміністрування й публічного управління країни Заходу відповіли реформами ще наприкінці ХХ століття. І публічне адміністрування стало закономірним кроком подальшого розвитку державного управління. На відміну від якого, «публічне адміністрування» – це цілеспрямована взаємодія публічних адміністрацій з юридичними і фізичними особами з приводу забезпечення реалізації законів й підзаконних актів та виконання частини основних функцій: орієнтуючого планування, що визначає бажані напрями розвитку, створення правових, економічних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії, розподілу праці, кооперування і координування діяльності, моніторинг результатів.

У наукових джерелах і літературі можна знайти багато визначень термінів «публічне адміністрування» та «публічне управління».

Так, публічне адміністрування, згідно з Енциклопедією державного управління, є різновидом управлінської діяльності інституцій публічної влади, завдяки якій держава та громадянське суспільство забезпечують самокерованість усієї суспільної системи та її розвиток у певному, визначеному напрямку [102].

О. Босак, М. Міненко, Ю. Сурмін вважали публічне адміністрування перехідною ланкою або етапом від державного управління до публічного врядування.

Ми поділяємо точку зору дослідників, які розглядають публічне адміністрування як складову публічного управління, метою якого постає розвиток держави на засадах демократії з використанням ефективних новітніх методів і технологій управління та спрямованих на забезпечення громадян на рівні світових стандартів [135].

З точки зору В. Мартиненка, публічне адміністрування є формою реалізації публічного управління, яке здійснюють представницькі органи демократичного врядування через свої виконавчі структури [191].

І звернемося знову до В. Вільсона, який зазначав: «Публічне адміністрування є детальним і систематичним виконанням суспільних законів. Кожне приватне застосування загального закону є актом адміністрування. Стягування і збільшення податків, наприклад, повішання злочинця, транспортування і доставка пошти, озброєння армії та флоту і вербування рекрутів тощо – все це, поза сумнівом, є актами адміністрування, але загальні закони, які їх спрямовують, повинні бути виробленими, поза сумнівом, ззовні і над адмініструванням. Широкі плани урядових дій не є адміністративними; детальне виконання цих планів є адмініструванням» [544].

Публічне адміністрування можна визначити як взаємовплив суб'єкта управління та носія влади на суспільні процеси та відносини відповідно до суспільно-значущих функцій і повноважень. Публічне адміністрування, як діяльність більш широка, ніж державне управління, також охоплює виконання

функцій з метою задоволення зацікавлених сторін усього соціуму, з урахуванням національних й історичних особливостей населення країни.

У Білій книзі європейського управління зазначено, що публічне адміністрування забезпечує реалізацію публічної політики, яка є результатом переходу від політики відповідальності лідерів до особистої участі кожного окремого громадянина та інститутів громадянського суспільства [107]. З такою концепцією ми погоджуємося і стосовно значення громадянина у структурі та моделі публічного управління держави.

У другій половині ХХ ст. у світовій практиці починає використовуватися термін «публічне управління» (англ. public management), вважається, що вперше його застосував англійський державний службовець Десмонд Кілінг в 1972 р. Він зазначав: «Публічне управління – це пошук у найкращий спосіб використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики» [500].

На думку Дж. М. Пріфінера та Р. Пристюса, публічне управління – це управління організацією та напрямком людських і матеріальних ресурсів для досягнення бажаних цілей [514].

За визначенням Гірта Букерта, одного з сучасних дослідників, «публічне управління не є якимось нейтральним, технічним процесом, натомість є діяльністю, яка тісно пов'язана з політикою, законом і громадянським суспільством» [479].

Узагальнююча точка зору вітчизняних дослідників: публічне управління – це діяльність, яка забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, регіонального врядування, органів місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів громадянського суспільства з метою реалізації державної політики (діяльності) у найрізноманітніших сферах суспільного життя.

Таким чином, проаналізувавши детермінанти формування понятійно-категоріального апарату, сутнісні ознаки та співвідношення понять «державне

управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління», можна сформулювати базові визначення (як синтез ідей) з короткими характеристиками, які використовуватимуться нами для розробки майбутньої концепції та конструювання моделі публічного управління з механізмами взаємодії:

– *«державне управління»* – це діяльність держави (органів державної влади), що спрямована на створення умов для реалізації функцій держави, узгодження різноманітних груп інтересів між державою і суспільством, забезпечення основних прав і свобод громадян та суспільного розвитку;

– *«публічне управління»* – це діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування (як система), громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів ГС різних рівнів з метою вирішення питань суспільного значення в найрізноманітніших сферах і галузях відповідно до демократично визначених механізмів;

– *«публічне адміністрування»* – це діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, метою якої є забезпечення реалізації законів й підзаконних актів шляхом прийняття й реалізації адміністративних рішень та надання адміністративних послуг.

Співвідношення та загальну функціональну площину державного управління, публічного управління та публічного адміністрування демонструє схема (рис. 1.1), яка найчастіше використовується у науковому середовищі. Найбільша площа кола (учасників процесу) у публічному управлінні. Публічне адміністрування розглядаємо як складову (компонентну) частину публічного управління. Державне управління з найменшим колом (учасників, долучених до процесу управління).

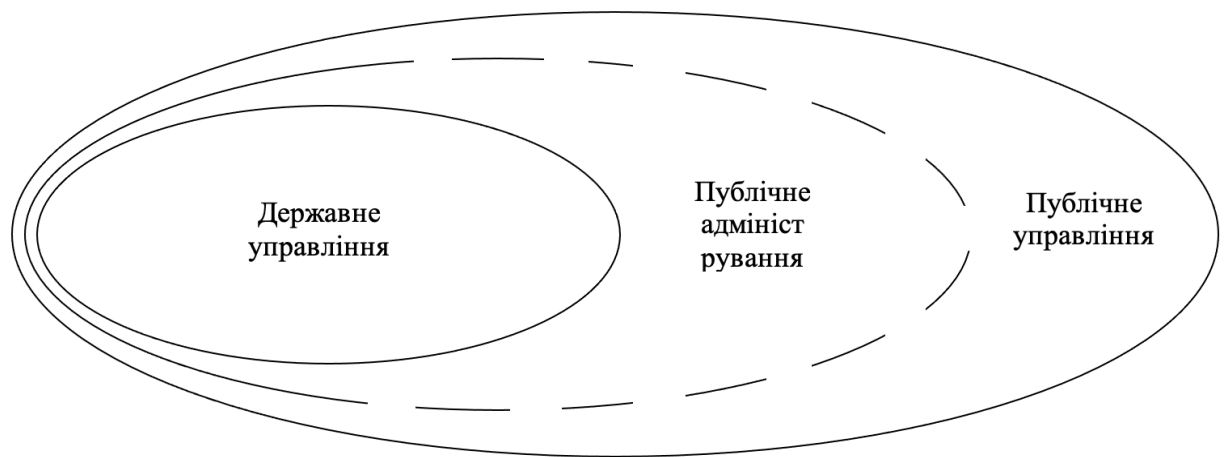

Рис. 1.1. Схема співвідношення та функціональної площини ДУ, ПА, ПУ*

*Джерело: напрацювання наукової спільноти

Також зауважимо, що дефініцію «парадигма» (відповідно до Енциклопедичного словника з державного управління, с. 508), розглядаємо як «систему основних наукових досягнень у сфері державного управління (П.д.у.) – теорій, методів, згідно з якими організовується діяльність, теоретичний опис або модель постановки проблеми, прийнята як зразок розв’язання завдань». Зазначимо, що науковий термін «парадигма» також використовується у значенні «теорія», «концепція», «доктрина», «модель», «уявлення», «система поглядів»; як продукт бачення й осмислення державного управління, сукупність уявлень про його об’єкт, процеси, явища, як образ його бажаного майбутнього стану, набір системоутворюючих ідей і соціальних цінностей, як сценарій можливих подій, обставин і наслідків [101, с. 508].

Зауважимо також, що людський ресурс – найцінніше багатство будь-якого суспільства, процвітання якого можливо лише при створенні відповідних умов для формування, відтворення та подальшого розвитку і використання цього ресурсу з урахуванням інтересів кожного з суб’єктів державотворення. Люди здатні до постійного удосконалювання і розвитку, що є довгостроковим джерелом ефективності суспільства. З огляду на такі чинники людиноцентрична парадигма є домінантною у сучасному світі, про

що свідчать етапи становлення та розвитку концептуальних засад публічного управління.

Таким чином, визначення *«людиноцентрична парадигма»* можна сформулювати як сукупність наукових теорій, концепцій, моделей, реалізація яких забезпечує отримання необхідного результату. В контексті нашого дослідження – взаємообумовленого розвитку публічного управління та громадянського суспільства в Україні.

А людиноцентризм (людина у центрі уваги) – практичний і світоглядний орієнтир, який повинен стати основним виміром державної політики в новітній історії України, з розширенням та поглиблення форм участі громадян в управлінні державою, зі створенням громадянам умов та можливостей для повноцінної реалізації.

Отже, відповідно до таких понять «державного управління», «публічного управління», «публічного адміністрування», «людиноцентричної парадигми» і зроблено дослідження. Зважаючи на те, що дефініції не прописані законодавчо, такий аналіз важливий для чіткості розуміння та уникнення надалі розбіжностей у тлумаченні.

Публічне управління в умовах людиноцентризму, на нашу думку, це діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування (як система), громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб (з розширенням та поглиблення форм участі громадян в управлінні державою, зі створенням громадянам умов та можливостей для повноцінної реалізації) та інших суб'єктів ГС різних рівнів з метою вирішення питань суспільного значення в найрізноманітніших сферах і галузях відповідно до демократично визначених механізмів.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що трансформація системи державного управління в публічне управління та адміністрування (як і зміни термінів, дефініцій і понять) – результат поступових еволюційних процесів у державах, які тривають не одне століття. Україна, здобувши незалежність

понад тридцять років тому, проходить відповідні етапи становлення публічного управління за лічені роки. Тому досвід (і кращі практики) зарубіжних країн необхідний для імплементації (з адаптацією) його в Україні, розробки власних концепції та моделі публічного управління з урахуванням людиноцентричної парадигми.

1.2. Концептуальні засади публічного управління з врахуванням тенденцій людиноцентризму

Сучасні процеси реформування системи державного управління, місцевого самоврядування в Україні обумовлюють інтерес фахівців до досвіду інших держав, які вже пройшли цей шлях. Сьогодні більшість країн Європи та США розвивається у напрямку розширення публічного управління, лібералізації державної влади, партисипативної демократії, партнерської взаємодії між владними структурами на всіх рівнях управління тощо. Розглянувши відомі концепції державного управління, публічного управління та адміністрування, можна краще зрозуміти сутність тих змін, яких потребує європейська українська держава. Перехід від класичних теорій публічного управління до теорії управління, зорієнтованої на потребах громадян в історичній ретроспективі відбувався поступово.

Оскільки публічне управління в Україні динамічно розвивається, виникає ціла низка питань, які потребують уваги науковців, зокрема, щодо взаємозалежності управлінської концепції та модернізації механізмів взаємодії влади і суспільства, механізмів, які б сприяли розвитку громадянського суспільства в Україні та виокремлення людиноцентричної парадигми управління тощо.

Однією з концепцій державного управління та публічного адміністрування, яка стала початковою для впровадження та майбутнього

розвитку ідей людиноцентризму є *концепція нового державного менеджменту* [23; 48]. Вона сформувалася у 1980-і рр. як відповідь на кризові явища в державному управлінні такі, як: бюрократія, ієрархічна організація, централізація, стабільність організації та державної служби, єдність управління, адміністрування тощо. Критика витратного характеру політики держави, різке падіння довіри населення до державного управління стали поштовхом до реформування системи і розробки концепції нового державного менеджменту. Вихід з кризи державно-адміністративного управління вбачався розробникам у переосмисленні теорії державного управління на основі передумов менеджменту як управління бізнесом в ринковій економіці. Така ринкова концепція державного управління отримала поширення у Великобританії, США, Канаді та інших країнах.

Перехід від державного адміністрування до державного менеджменту (в теорії організації) характеризувався: 1) підвищенням самостійності нижніх рівнів ієрархічних державних організацій; 2) переміщенням акцентів із побудови організації на її взаємини з середовищем.

Дії і зміни, а не стійкість; принцип субсидіарності організації управління, яка повинна наблизитися до клієнта; якість послуг і рентабельність як критерії ефективності діяльності системи державного управління, – такими були особливості переходу до державного менеджменту від старої системи.

Основними відмінностями нового державного менеджменту стали:

- акцент на відрядній роботі, дорученнях і процесах;
- мультипрофесійна команда, члени якої працюють разом із початку і до виконання певного завдання;
- повноваження приймати рішення делегуються команді, яка виконує організаційну роботу і здійснює контроль відповідно до реалізованих проектів.

Новий державний менеджмент використовував для опису державного управління поняття не «адміністрування» або «управління», а «керівництво», під яким розумілася система громадських, державних та міжнародних інститутів, приватних, державних і змішаних форм для забезпечення задоволення суспільних інтересів та розв'язання суспільно-значущих проблем.

У концепції державного менеджменту за основу було взято ринкове регулювання. Ринкові механізми управління для державних службовців усіх рівнів вважалися цілком прийнятними, а мотивація, оцінка їх діяльності визначалися за зразком учасників операцій на ринку. Структура організації управління публічним сектором розглядалася за аналогією зі структурою організації бізнесу. Тобто, на думку прибічників ринкового підходу, державне управління мало бути підприємницьким.

Ключовим питанням у цій концепції було обґрунтування ефективності управління. Саме поняття «ефективність» набуло економічного характеру, а оцінка діяльності здійснювалася за результатами, а не за активністю відповідних структур управління.

Концепція нового державного менеджменту містила ідею можливості оцінки діяльності державних структур і програм з використанням понять дієвості, продуктивності та результативності. Поняття продуктивності та економічності було включено в діяльність державного управління. Це означало, що при скороченні державних витрат результати діяльності держави мали зростати.

За відсутність інтересу до етичних проблем, применшення значення специфіки публічної сфери, її економізм, концепція нового державного менеджменту (1980 – 1990-ті рр.) була серйозно розкритикована. Проте, вона була в основі адміністративних реформ багатьох країн і допомогла частково подолати кризу бюрократичної системи управління. І хоча новий державний менеджмент не допоміг розв'язати всі проблеми державного управління, але

він зайняв своє місце серед теорій і практик сучасного управління публічною сферою, тому вартий уваги.

Концепції державного управління *менеджеризм і «неоменеджеризм»* [48; 204; 424; 475; 500].

Відступ від традиційного бюрократичного адміністрування і створення ринково-орієнтованої демократичної системи, яка була б спрямована на клієнта (громадянина) – такими ознаками можна охарактеризувати концепцію менеджеризму.

Для того, щоб створити суспільні блага, держава повинна взаємодіяти з багатьма суб'єктами, від яких залежить, в чому і полягають концептуальні засади людиноцентризму. У залежності між громадським та приватним ні ієрархія, ні ринок не є ефективними структурами. Для координації інтересів і ресурсів, включаючи в процесі виробництва, – потрібні політичні рішення. Тому домінантою концепції публічного управління виступили політичні «мережі» [27]. Це й визначило концепцію політичного управління, яка отримала назву «неоменеджеризм».

Отже, розвиток публічного управління і публічного адміністрування вимагав нових підходів: окрім ринкових ієрархічних, необхідні були політичні рішення, які б забезпечили взаємозалежність держави та громадянського суспільства через реалізацію концепції «політичних мереж» (неоменеджеризм).

Необхідність реформування була викликана: складністю взаємовідносин між різними групами населення; високим рівнем потреб і очікувань; великим масштабом невизначеності та ризику; впливом міжнародного фактору на внутрішню політику держав; інформатизацією суспільства; падінням довіри населення до центральних органів управління [519].

«Політичні мережі» були сформовані в різних секторах економіки як комплекс структурних взаємин між політичними інститутами держави і суспільством.

«Неоменеджеризм» виник у державній владі США і Великобританії. В ньому виділяють дві основні течії з ідеологами і авторами:

– автор однієї – Р. Родерс, на думку якого взаємообмін ресурсами і відносинами обмежується в рамках секторальних інтересів.

– автор іншої течії – Б. Берцель – стверджував, що ефективна політична мережа можлива, коли учасники переслідують не сепаратні, а загальні інтереси, узгоджуючи їх на благо суспільства [27; 48; 495].

Отже, політичним мережам притаманні характеристики, що відрізняють їх від інших форм діяльності у сфері публічного управління та публічного адміністрування: вони являють собою структуру управління публічними справами, які пов'язують державу і громадянське суспільство; політична мережа створюється для вироблення угод у процесі обміну ресурсами; у політичних мережах присутній загальний кооперативний інтерес (на відміну від ринку, де кожен учасник переслідує тільки власні бізнес-інтереси); відсутні ієрархії в адмініструванні, тобто всі учасники рівні у формуванні єдиного і спільного рішення (горизонтальні зв'язки); діє особлива культура консенсусу; мережа – договірна структура, яка складається з набору контрактур (елементів), складених на основі погодження правил.

У хронологічному співвідношенні в країнах Заходу спочатку почав розвиватися ринково-ліберальний підхід (80 – 90 рр. XX ст.), потім політичні мережі (90-і роки XX ст. – перш. десятиліття XXI ст.), і з кінця перш. десятиліття XXI ст. – рецептивне адміністрування, яке має служити громадянину [412].

Попри те, що концепція «неоменеджеризму» (яка відображає взаємодію громадянського суспільства і держави через політичні структури) і підпала під

критику, все ж вона має суттєві можливості щодо розробки моделей публічного управління та публічного адміністрування.

Реформування у країнах Заходу триває й досі, сучасна європейська система публічного управління включає декілька основних напрямів розвитку:

- інформатизація;
- дебюрократизація;
- новий державний менеджмент;
- «належне врядування»;
- «активна держава»;
- децентралізація (деконцентрація, аутсорсинг);
- приватизація;
- введення економічних елементів регулювання управлінських процесів;
- сервісне адміністрування;
- корпоративізм;
- неокорпоративізм.

Загалом, політика (діяльність) ЄС базується на принципі гетерогенності (неоднорідності) і партикуляризмі (прагненні до самостійності окремих частин держави), що відображається в концепціях та моделях організації публічного управління європейських країн (докладніше про це далі).

Характеризуючи *концепцію «належного врядування»* (Good governance), необхідно зазначити, що її запровадження в ЄС на поч. ХХІ ст. базувалося на концепціях, які виникали з принципів формування ЄС, практики його функціонування та з потреби розв'язання нагальних на той час проблем. Це були концепція багаторівневого управління, концепція політичних мереж і концепція Європейського адміністративного простору [424].

Широке використання поняття «належного врядування» (Good governance) розпочалось у кінці ХХ – на початку ХХІ ст. міжнародними

організаціями, зокрема, Організацією Об'єднаних Націй, Світовим банком, Міжнародним валютним фондом.

Основні характерні риси, притаманні належному врядуванню:

1. Участь (Participation). Усі громадяни мають право голосу, а участь може бути як безпосередньою, так і опосередкованою через легітимізовані посередницькі інституції та представників.

2. Верховенство права (Rule of law). Правова система повинна бути справедливою і діяти однаково для всіх, особливо стосовно прав людини.

3. Прозорість (Transparency). Свобода інформації, її повнота і доступність для всіх, хто в ній зацікавлений.

4. Відповідальність (Responsiveness). Інституції та процеси служать усім членам суспільства.

5. Орієнтація на консенсус (Consensus orientation). Дотримання балансу інтересів для досягнення широкого консенсусу з локальних і загальних питань та процедур.

6. Справедливість (Equity). Добробут суспільства залежить від врахування інтересів кожного члена суспільства у ньому.

7. Ефективність та результативність (Effectiveness and efficiency). Максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян.

8. Підзвітність (Accountability). Уряд, приватний бізнес та структури громадянського суспільства підзвітні громадськості та інституційним носіям прав (stakeholders).

9. Стратегічне бачення (Strategic vision). Лідери та громадськість мають довготермінову перспективу щодо Good Governance і людського розвитку і чітко уявляють собі ці заходи, які необхідні для їх реалізації [56].

Реформування державного управління в країнах Європейського Союзу стало відповіддю на подолання низки проблемних явищ, серед яких були: відчуття віддаленості у громадян Європейського Союзу від діяльності

інституцій ЄС; недовіра у громадян щодо майбутнього розвитку ЄС, політичних цілей, принципів розподілу повноважень між ЄС та країнами-членами; неспроможність ЄС організувати розв'язання загальноєвропейських проблем, як-то безробіття, злочинність тощо; відсутність серед громадян розуміння того, що покращення їхнього життя – наслідок діяльності інституцій ЄС, а не інституцій національних держав; слабка поінформованість громадян про діяльність ЄС; нерозуміння громадянами ЄС відмінностей між інституціями ЄС та повноважень щодо прийняття рішень тощо. Розв'язання наведених проблем стало можливим завдяки:

- розширенню участі у виробленні політичних рішень;
- активному спілкуванню з громадськістю;
- спрощенню законодавства ЄС;
- удосконаленню механізму виконання законодавчих актів ЄС на національному рівні та інше.

У Білій книзі Європейського врядування (прийнята Європейською Комісією в 2001 р.), поняття «врядування» прописано, як «правила, процеси і поведінка впливають на те, яким чином застосовується влада на європейському рівні, особливо у питаннях відкритості, участі, підзвітності, ефективності та злагодженості» [107]. У зазначеному акті в основі ефективного врядування виділено п'ять принципів:

1. Відкритість. Інституції повинні працювати більш відкрито. Вони повинні активно обмінюватися інформацією з державами-членами ЄС стосовно того, що робить ЄС та які рішення він приймає. Викладати інформацію мовою, що є доступною і зрозумілою широкому загалу. Остання умова важлива для розв'язання проблеми довіри до інституцій. Європейський Союз особливу увагу звертає на здійснення права громадян в доступі до інформації про проблеми. За допомогою інформаційних технологій ставиться завдання створення спільного європейського простору для обговорення громадянами різних країн загальних проблем.

2. Участь. Якість, релевантність та ефективність політики ЄС залежить від участі широкого кола осіб та організацій на всьому шляху творення політики (діяльності) – від її планування до впровадження. Збільшення участі учасників посилює довіру до кінцевого результату політики та інституцій, що її імплементують. У спектрі уваги і багаторівневе партнерство, що дозволяє національним урядам включати регіони і міста до процесів вироблення та здійснення політики ЄС.

3. Підзвітність. Зазначається, що ролі у законодавчому та виконавчому процесах повинні бути більш зрозумілими. Кожна з інституцій ЄС повинна пояснювати і брати відповідальність за те, що вона робить для Європи. Прозорість та відповідальність вимагаються від держав-членів ЄС та всіх інших акторів, задіяних у розробці й впровадженні політики ЄС на будь-якому рівні.

4. Ефективність. Політика повинна бути ефективною і своєчасною, такою, що забезпечує все на підставі чітких завдань, оцінки майбутнього впливу з використанням попереднього досвіду. Реалізація принципу ефективності також залежить від впровадження політики ЄС на пропорційній основі.

5. Узгодженість. Політика та всі рішення повинні бути легкозрозумілими. Потреба в узгодженості постійно зростає внаслідок різноманітності, наявної в ЄС. Регіональна та місцева влада все частіше бере участь у реалізації політики ЄС, що посилює важливість узгоджених дій [107, с. 11-12], – зазначається у документі.

Розв'язання проблем управління в ЄС між різними рівнями влади стало можливим завдяки *багаторівневому управлінню*, концепція якого визначає, що Європейський Союз – політичне утворення з розподілом влади між різними рівнями: наднаціональним і національним, між різними рівнями управління і серед акторів, – а між секторами існують свої суттєві відмінності в методах ухвалення рішень, які також потребують врахування.

Досвід ЄС демонструє три рівня підготовки та прийняття рішень: наднаціональний, національний та регіональний. Хоча формально, згідно з конституційними актами, в ЄС діє дворівнева структура, крім того, регіональний рівень прийняття рішень регулюється національним законодавством, фактично ж до різних сфер діяльності ЄС залучені регіональні влади. Тобто в ЄС напрацьована практика пошани рівності держав-членів, їх національної ідентичності, особливостей регіонального та місцевого самоврядування.

Сам механізм прийняття та реалізації рішень в ЄС складається з трьох важливих процедур: консультацій, узгодження та ухвалення спільного рішення. І особливість багаторівневого управління полягає у тому, що це не просто перерозподіл повноважень між різними рівнями прийняття рішень, а прийняття узгоджених рішень багаторівневими неієрархічними наднаціональними та національними установами за участі недержавних акторів. На нашу думку, такий приклад є корисним для України, яка переживає процеси активного реформування.

У контексті належного врядування в ЄС важливо відзначити й *концепцію Європейського адміністративного простору* (ЄАП). Вперше вона була представлена у 1999 р. у Потсдамі на конференції «Європейський адміністративний простір: управління та диверсифікація». Метою її запровадження була необхідність забезпечення однакових підходів до реалізації прав громадян і юридичних осіб держав-членів ЄС, а також підвищення ефективності та якості надання адміністративних послуг органами публічної адміністрації.

На сьогоднішній день існує багато точок зору щодо визначення змістовного наповнення поняття ЄАП. Думки дослідників зібрав і виклав науковець Ю. Фомін [391]:

– ЄАП – це набір (група) спільних стандартів діяльності публічних адміністрацій, які визначаються законом та реалізація яких на практиці забезпечується відповідними процедурами та механізмами відповідальності;

– ЄАП – це сукупність спільних стандартів для здійснення управління, які визначаються законом і запроваджуються через систему заходів, процедур і механізмів підзвітності;

– ЄАП – це специфічна галузь адміністративного права, набір принципів і правил, що застосовуються до організації та менеджменту системи державного управління, а також регулюють відносини між адміністративною системою та громадянами;

– ЄАП – це європейські політики та правила, які вимагають активної ролі національних публічних адміністрацій, в якому національні адміністрації покликані, – з метою однакової реалізації прав громадян та юридичних осіб, створених в межах Європейського Союзу, – забезпечувати тенденційно (очікувано) однакові рівні ефективності та якості надання послуг [475].

На думку дослідника Ю. Фоміна, ЄАП потрібно розглядати як систему юридичних норм та стандартів, вироблених в рамках європейських регіональних організацій, міжнародного та національного механізмів їх реалізації у національних правових системах європейських держав, що розроблена з метою однакової реалізації прав громадян та юридичних осіб, забезпечення якісного надання адміністративних послуг, регулювання відносин між адміністративною системою та громадянами.

Науковець А. Пухтецька вважає, що: «під ЄАП слід розуміти юридичну категорію, яка використовується для позначення складної, цілісної, диференційованої та динамічної системи міжнародного співробітництва публічних (державних) адміністрацій європейських держав, покликаної забезпечувати однакову реалізацію прав громадян та юридичних осіб, створених в межах ЄС, а також забезпечувати ефективне та якісне надання адміністративних послуг» [338].

Складовими елементами ЄАП як системи є:

- принципи;
- правові норми;
- стандарти;
- національні адміністративні традиції;
- спільні соціальні та культурні цінності національних держав;
- спеціальні методи міжнародного співробітництва у сфері діяльності публічних адміністрацій.

Порівнявши принципи ЄАП, до яких належать відкритість та прозорість, відповідальність, ефективність і результативність, юридична визначеність, не можна не відзначити їх схожості з принципами належного врядування, адже засновані на верховенстві права та демократичності.

Отже, концепція Європейського адміністративного простору стала відповіддю на прагнення забезпечити однакову реалізацію прав громадян та юридичних осіб, що функціонують в рамках ЄС, а також з метою забезпечити ефективне та якісне надання органами публічної адміністрації адміністративних послуг. Процес подальшого формування цієї концепції передбачає, щоб усі держави, які функціонують у спільному європейському правовому просторі, поділяли певну сукупність демократичних цінностей, а їхні правові системи будувалися б на спільних принципах.

Підсумовуючи розгляд основних Західних концепцій, детермінанти їх формування, змістовні складові та відмінності, можна сформулювати (як синтез ідей) декілька ключових аспектів, які враховуватимуться нами у подальшому.

Концепції публічного управління та адміністрування Західних країн потрібно досліджувати як досвід для нашої держави, а особливої уваги заслуговують сучасні концепції, зважаючи на перманентний розвиток Західних країн у напрямку розширення публічного управління, лібералізації державної влади, партисипативної демократії, партнерської взаємодії між

владними структурами на всіх рівнях управління та ін. В умовах реформування України це надає нам можливість краще зрозуміти зміни, які необхідно здійснити країні, щоб сформулювати концепцію власної ефективної багаторівневої системи публічного управління з активним, розвиненим ГС з урахуванням людиноцентричної парадигми.

Отже, поступовий розвиток різноманітних концепцій публічного управління в сучасних умовах, а саме: «нового державного менеджменту», «менеджеризму» і «неоменеджеризму», «належного врядування» (Good governance) став основою для рієнтації систем управління на людину, тобто розвиток людиноцентризму. Концепції належного врядування, багаторівневого управління, Європейського адміністративного простору, які вже зарекомендували себе, є певною мірою прийнятними (за умов адаптації) для впровадження в системі публічного управління в Україні. На нашу думку, для ефективного їх впровадження в Україні фактичної імплементації потребують такі теоретичні принципи, як: участь громадян в управлінні, верховенство права, прозорість системи управління, чутливість до потреб та інтересів громадян, орієнтація на згоду, справедливість, результативність і дієвість, підзвітність громадськості, стратегічне бачення перспектив, етична поведінка, компетентність та спроможність, новаторство та відкритість до змін тощо.

1.3. Світові моделі та механізми публічного управління в контексті людиноцентризму

Перебування України протягом семидесяти років у складі СРСР помітно й досі залишками радянської системи управління (бюрократії, елементами централізації, недостатньої залученості в управлінні державою ГС тощо). Тому розроблення ефективної моделі управління з дієвими, конструктивними

механізмами взаємодії влади і суспільства – потреба задля стабілізації та подальшого демократичного розвитку нашої держави.

Досвід зарубіжних країн є важливим, адже Західний світ відреагував на необхідність реформ ще наприкінці ХХ – початку ХХІ ст., коли глибинні суспільні зрушення та розвиток громадянського суспільства стали каталізаторами до трансформації систем державного управління. Успішні реформи здійснили Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Нідерланди, Італія, Канада, Фінляндія, Франція, Швеція, США та багато інших держав. Пізніше реформа публічного управління охопила й країни Центрально-Східної Європи: Польщу, Румунію, Словаччину, Чеську Республіку, Угорщину, Латвію, Литву, Естонію.

Враховуючи змістові відмінності концепцій і моделей управління в державі, коротко зупинимось на останніх для всебічного розгляду проблематики. Отже, *модель ідеальної бюрократії*, яку запропонував Макс Вебер, і яка була свого часу базисом для системи державного управління, потрапила під критику вже в другій пол. ХХ ст. На практиці використання моделі Макса Вебера показало, що не можна очікувати значного підвищення ефективності управління, розраховуючи лише на чітку управлінську ієрархію та дотримання жорстких правил. Класична теорія менеджменту в життєвих умовах не допомогла максимально успішно розв'язати проблему підвищення результативності діяльності у державному управлінні.

Саме тому поведінкова теорія менеджменту, яка приділила велику увагу значенню людського фактора в управлінні, вплинула на подальший розвиток публічного управління. Представниця школи людських стосунків – американка Мері Паркер Фоллетт – визначила управління як «мистецтво виконувати роботу через інших людей» [489, с. 17]. Таке визначення вказує на те, що підвищити дієвість управління можна шляхом підвищення ефективності використання людських ресурсів. Тобто, у центрі уваги управлінської моделі повинна стати людина, а не організаційна структура.

У державному управлінні «бюрократична модель» фактично перетворилася у «ринкову модель», увага з виконання роботи, згідно з інструкціями й чіткими правилами, змістилася на роботу, що була спрямована на надання якісних публічних послуг та досягнення ефективних результатів. Це спонукало до того, що поступово відбулася трансформація «державного управління» в «публічне управління та публічне адміністрування».

Основні моделі модернізації *New Public Management (NPM)* та *Good Governance (GG)* (концепції яких представлені у попередньому підрозділі).

У більшості країн світу основними моделями модернізації державного управління стали *New Public Management (NPM)* – «нове суспільне управління», «новий публічний менеджмент» або «новий державний менеджмент») та *Good Governance (GG)* – «ефективне» управління). Понад 70 високорозвинених країн світу провели реформи на її основі на державному та регіональному рівнях.

Модель публічного управління NPM оформилась у 80-і роки ХХ ст., що стало відповіддю на кризові явища в управлінні державою, про які вже згадувалося: бюрократія, ієрархічна організація, централізація, стабільність організації державної служби тощо. Головною сутністю NPM стало запровадити у роботу державного управління найкращі теорії, методи, інструменти управління, які застосовувалися у бізнесі. Нові методи управління були орієнтовані, перш за все, на:

- підвищення ефективності;
- гнучкість прийняття управлінських рішень;
- зменшення ієрархічності державного апарату;
- делегування повноважень з вищого рівня моделі на нижчий рівень;
- посилення механізмів зворотного зв'язку тощо.

Але, необхідно підкреслити, як показав досвід зарубіжних країн, не існує однієї стандартної моделі, яка б працювала у декількох країнах одночасно. Кожна країна моделювала і будує свою, використовуючи загальні

підходи, принципи та положення, враховуючи особливості та специфіку своєї країни.

Загальні принципи організації державного управління в рамках моделі NPM були сформульовані відомими ідеологами і практиками цих реформ Д. Осборном, Т. Геблером [226], які вони назвали принципами оновлення сучасних систем державного управління:

- розвивати конкуренцію між постачальниками громадських послуг;
- розширювати права громадян, передаючи контроль за діяльністю урядових установ із рук чиновників-бюрократів безпосередньо громадам;
- оцінювати роботу закладів не за витратами, а за кінцевими результатами;
- керуватися метою (місією), а не законами і правилами;
- перетворювати клієнтів у вільних споживачів, надаючи їм вибір – між школами, навчальними програмами, варіантами надання житла і т. п.
- запобігати виникненню проблем;
- заробляти більше, ніж витратити;
- децентралізувати управління, вносити в роботу дух співробітництва і взаємодопомоги;
- віддавати перевагу ринковим механізмам перед бюрократичними;
- зосередитися не стільки на надання послуг, скільки на стимулювання (каталіз) розв’язання виникаючих у суспільстві проблем усіма секторами – державним, приватним і некомерційним.

Аналізу моделі NPM приділили увагу й вітчизняні дослідники. Так, на думку Пасічника М. В., «New Public Management – це модель державного управління, в основі якої лежить запозичення методів корпоративного управління, які застосовуються в бізнесі та некомерційних організаціях. Ця модель орієнтована на підвищення гнучкості прийняття рішень у державному апараті, зменшення його ієрархічності, делегування повноважень на нижчий рівень прийняття рішень і посилення механізмів зворотного зв’язку між

державою та громадянами». Трофімова І. М. зазначає, що модель NPM передбачає децентралізацію управління за рахунок розширення повноважень та відповідальності органів місцевого самоврядування, а основне завдання уряду полягає в тому, щоб надати місцевим спільнотам можливість самостійно розв'язувати свої проблеми і контролювати якість публічних послуг, що надаються [379].

Отже, у рамках моделі NPM реформами передбачається розв'язання таких завдань, як: зниження державних витрат; підвищення якості виконання державою своїх функцій; покращення системи надання публічних послуг організаціям і громадянам; зміцнення та підвищення довіри до влади з боку суспільства і приватного сектора.

Серед механізмів модернізації системи державного управління ключовими стали розробка і впровадження адміністративних стандартів та регламентів державних і муніципальних послуг з всебічним використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

Однак досвід країн, які розробляли і втілювали модель NPM показав і її недоліки, такі, як: другорядність розв'язання соціальних проблем; підвищення рівня соціальної нерівності та бідності (особливо виявилось в країнах, що розвиваються); нездатність NPM розв'язати певні державні завдання та здійснення суспільством політичного контролю за діями уряду; проблеми відкритості та професіоналізму державної служби; неналежне врахування важливості діяльності громадських організацій; акцент на універсальності пропонованих методів реформування замість обліку інституційного контексту країни [413].

Також критики NPM зауважують, що ця модель суперечить принципам демократії, оскільки розглядає громадян як клієнтів, споживачів державних послуг, а не як джерело влади. Крім того, це модель, в якій на першому місці знаходиться економічна ефективність та применшується значення таких понять, як мораль, етика та справедливість.

Необхідність розв'язання зазначених проблем призвело до появи нової управлінської моделі, що отримала назву «*Good Governance*» (GG), або «належне управління». Вперше поняття «Good Governance» з'явилося в 1992 р. на щорічній конференції Світового банку в області економічного розвитку.

Для змістовної характеристики моделі варто зауважити, що «governance» («управління») – категорія більш широка, ніж «management» («керування»). За визначеннями науковців, які зібрав Міненко М. А. [205], «governance» це: процес здійснення урядом (органами влади) своїх функцій задля регулювання суспільних процесів, здійснення публічної політики, розподілу ресурсів тощо; суспільне або системне врядування, під яким розуміють управлінську діяльність як суспільну координацію, яка уможлиблює та полегшує колективні дії через колективно прийняті рішення, але вже не у вертикальному, а у горизонтальному вимірі [205].

З самого початку поняття «governance» було наповнене демократичним змістом, тому визначення цього терміну: «демократичне», «нове», «досконале», «добре», «належне», «етичне та прозоре», «ефективне», «мережеве» врядування. Звідси, «Good Governance» – управління, яке відповідає вимогам демократичного, відкритого і справедливого суспільства й регулює взаємовідносини між офіційними інституціями (державна влада) та недержавними колами (бізнес, громадськість).

Науковець Саханова А. Н. визначає «Good Governance» як управління, що будується на основі принципів поділу влади, народовладдя, виборності і змінюваності вищих посадових осіб, підзвітності інститутів виконавчої влади, верховенства закону, політичного плюралізму та транспарентності, незалежності засобів масової інформації, що має демократичний характер.

Як управлінська модель Governance оформилася, коли вийшла у світ Програма розвитку ООН «Governance» для сталого розвитку людських ресурсів» (1997 р.). Згідно з Програмою, під «Good Governance» розуміється «участь, прозорість, відповідальність, ефективність, рівноправність і

верховенство закону» [248]. Крім того, модель спрямована на максимальне розширення сфери участі суспільства в управлінні і «гарантує, що політичні, соціальні та економічні пріоритети повинні бути засновані на згоді таким чином, щоб голоси самих бідних і соціально незахищених груп населення були почуті при прийнятті державних рішень» [248].

На відміну від NPM, у моделі «Good Governance» державі властива велика ступінь присутності як повноправного партнера та учасника прийняття та реалізації державних управлінських рішень. Навіть при взаємодії громадян і бізнесу, з метою виконання регулюючої функції, держава має бути присутньою. Разом із тим, відмінність «Good Governance» полягає у тому, що суспільству відводиться роль співвиробника, а не споживача державних послуг.

Тобто, «Good Governance» попередні управлінські моделі не замінює, а додає їх у новий контекст рівноправних партнерських відносин. Як модель, вона є досить гнучкою і орієнтована на людину під час надання послуг, спрямована на інтеграцію автономних можливостей громадян у розв'язанні соціальних проблем.

У Програмі ООН основними принципами «Good Governance» зазначено наступні:

- участь у прийнятті державно управлінських рішень;
- консенсус при прийнятті рішень;
- зворотній зв'язок;
- ефективність при проведенні державної політики;
- відповідальність всіх учасників процесу;
- прозорість;
- рівноправність;
- верховенство закону;
- стратегічне бачення.

Управлінська модель «Good Governance», як і будь-яка інша, не позбавлена слабких сторін та певних умов. Болотіна Є. В, Нікітенко А. В. [34] та інші дослідники виділяють такі:

1) З метою забезпечення широкої участі товариства у прийнятті державних рішень, уряду необхідно інвестувати час і ресурси в організацію інституційних рамок подібних процесів.

2) Громадські консультації вимагають істотних витрат часу.

3) Позиціонування суспільства як повноцінного учасника державного управління може спровокувати масове невдоволення в разі схвалення тих рішень, які не вигідні для тієї чи іншої групи.

4) Оскільки «Good Governance» передбачає прозорість і оптимальний доступ суспільства до інформації, то з'являється технічна проблема забезпечення такого доступу для окремих категорій громадян [34].

Крім того, інтеграція моделі «Good Governance» в систему державного управління вимагає сформованого, зрілого громадянського суспільства, а також комерційного сектору, які були б здатні поряд із державою сформувати активні політичні мережі партнерства та співробітництва при прийнятті управлінських рішень. Не менш важливим є наявність і професійного та відповідального апарату, який би ефективно виконував прийняті рішення. Погоджуємося з точкою зору дослідників і щодо особливого значення історичного та культурного контексту, який має враховувати ступінь розвиненості демократичної традиції та культури політичної участі суспільства.

Як свідчить досвід багатьох зарубіжних країн, використовувати концепцію і модель «Good Governance» можна і на рівні системи державного управління в цілому, і в рамках складових її підсистем. Загальні принципи і підходи «Good Governance», попри певні історичні, національні політичні та культурні особливості різних країн, є певною мірою прийнятними для

України, особливо таких елементів, як: сучасні ІТ, принципи соціального партнерства, методи та інструменти, механізми взаємодії тощо.

Поряд із синтезуванням концептуальних засад нової моделі управління, в державі одночасно існує й інше важливе завдання – підготовка комплексу механізмів взаємодії суспільства і влади (з удосконаленням існуючих та конструюванням нових).

Оновлені механізми публічного управління та адміністрування мають відповідати тенденції децентралізації влади, бути достатньо гнучкими, враховувати можливість виникнення різноманітних проблемних ситуацій, які потрібно розв'язувати без необхідності постійного їх корегування, для чого необхідно здійснити певні зміни у системі управління.

За відсутності науково-теоретичної єдності щодо дефініцій «механізми державного управління, «механізми публічного управління» та «механізми публічного адміністрування», використовуватимемо синтез ідей наукової думки та визначення, які обґрунтував Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД), отже:

– *«механізми державного управління»* дослідники визначають дещо по-різному. Наприклад, В. Авер'янов – так: складовими елементами зазначеного механізму є: 1) система органів виконавчої влади; 2) сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру системи органів виконавчої влади і процеси її функціонування та розвитку. Через механізм державного управління здійснюється реалізація влади (владних відносин) [74]. Г. Атаманчук: механізми державного управління – це складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління. Це інструмент реалізації виконавчої влади держави. Це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління «схоплює» потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях та діях і практично

втілює їх в життя, зважаючи на державну владу. Думки більше як двадцяти дослідників зібрав і класифікував науковець О. Федорчак [388].

У дослідженнях НІСД можна знайти такі дефініції:

– *«механізми публічного управління»* – це демократична організація управлінського впливу на суспільні процеси, яка забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, органів регіонального та місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів громадянського суспільства з метою реалізації державної політики у найрізноманітніших сферах суспільного життя;

– *«механізми публічного адміністрування»* – це спеціальні засоби, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів (села, селища, райони у містах, міста, райони, області, Автономна республіка Крим, уся країна) з метою забезпечення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі, та громадян України, що тимчасово проживають за її межами [410]. Або – система, яка забезпечує практичну реалізацію публічного адміністрування та досягнення визначених цілей, яка має свою структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим та інформаційним забезпеченням.

Комплексний механізм публічного управління (як синтез ідей наукової думки) можна представити як сукупність механізмів:

– економічних (механізм публічного адміністрування, наприклад, інвестиційною, інноваційною, податковою діяльністю тощо);

– мотиваційних (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, які спонукають державних службовців до високоефективної роботи);

– організаційних (об'єкти, суб'єкти публічного адміністрування, їх цілі, завдання, функції, методи управління та організаційні структури, а також результати їх функціонування);

– політичних (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо);

– правових (нормативно-правове забезпечення: закони, постанови ВРУ, укази Президента України, постанови і розпорядження КМУ, а також методичні рекомендації, інструкції тощо).

Враховуючи існування декількох підходів до трактування поняття «механізму», з метою дослідження та удосконалення їх розділяють на:

- 1) **Механізми-знаряддя.** Призначені для досягнення конкретної мети або здійснення цілеспрямованого впливу на якийсь об'єкт або його оточення шляхом застосування одного або декількох узгоджених та відповідних до справи засобів.
- 2) **Механізми-системи.** Надають можливість представлення будь-яких систем як механізмів, що відображають сукупність взаємодій між усіма їхніми підсистемами та елементами.
- 3) **Механізми-процеси.** Являють собою визначену послідовність здійснення певних дій щодо перетворення об'єктів, на які вони спрямовані, та відображають зміни у стані цих об'єктів під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів (НІСД).

З урахуванням особливостей побудови, *механізми публічного адміністрування* поділяються на:

– **цільові механізми публічного адміністрування** (спрямовані на досягнення певної мети), поділяються на адміністративні (зокрема організаційні та розпорядчі), правові, економічні, політичні, соціальні, психологічні, моральні та етичні, а також комбіновані та інформаційні механізми;

– **механізми функціонування системи публічного адміністрування** на різних історичних етапах суспільного розвитку країни (відносяться механізми, що на різних етапах становлення державності, формування та розвитку

системи публічного адміністрування були характерні для Української держави);

– механізми здійснення процесу публічного адміністрування різними владними органами та окремими посадовими особами (являють собою чітко вибудовані послідовності дій, реалізація яких забезпечує здійснення публічного адміністрування відповідними органами або їх посадовими особами шляхом поступових перетворень у стані об'єктів публічного адміністрування) (НІСД).

Схему ключових *компонентів механізму публічного адміністрування*, який ми визначили як систему, призначену для досягнення поставлених цілей (має структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкти і суб'єкти управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням), – представлено на рис. 1.2. (*Джерело: власна розробка автора*).

На нашу думку до структури механізмів публічного управління можемо віднести: правовий, нормативний, фінансовий та інформаційний механізми. До поширених методів управління виділимо: організаційно-управлінські; економічні; соціальні; психологічні (пропагандистські). Сутність «механізмів публічного управління в контексті взаємодії з громадянами» може визначатись, як цілісна система управлінського, адміністративного впливу суб'єктів управління (органів державної влади різних рівнів) на об'єкти управління (явища, процеси, сфери) із залученням та взаємодією з інститутами громадянського суспільства та їх окремим горизонтальним впливом на ці процеси, врахування інтересів та потреб громадськості при виробленні державної політики та її реалізації за допомогою правового, нормативного, фінансового та інформаційного механізмів із застосуванням організаційно-управлінських; економічних; соціальних; психологічних (пропагандистських) методів впливу задля досягнення цілей державної політики.

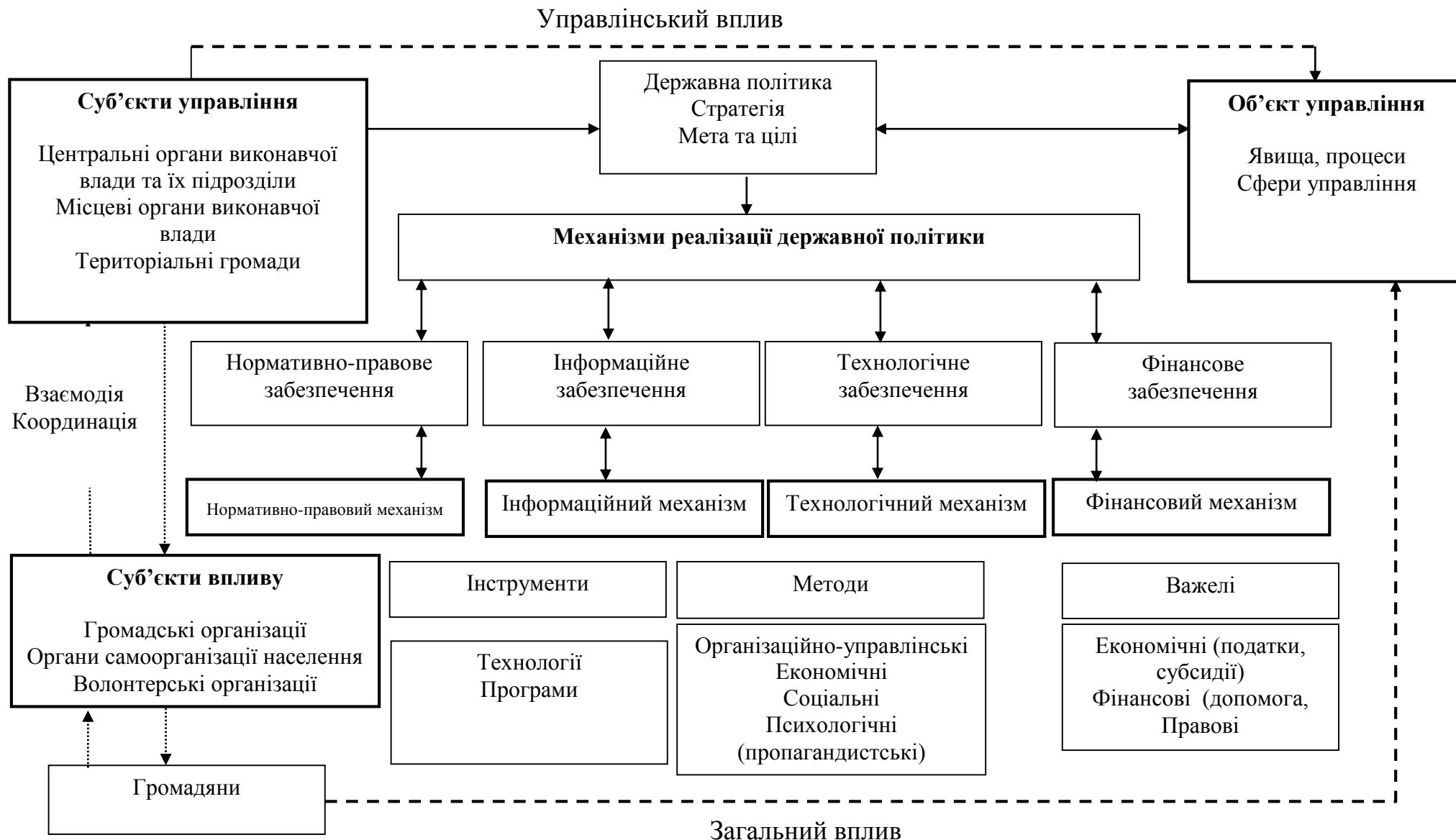

Рис. 1.2. Механізми публічного управління та їх структура в контексті взаємодії з громадянами

Сучасна управлінська система України складається з: органів державної влади (Президент, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, їхні територіальні представництва, місцеві державні адміністрації, органи юстиції України) та органів місцевого самоврядування (обласні, районні, міські, районні в містах (у разі їх створення), сільські та селищні ради), що знаходяться у безперервній взаємодії, виконуючи покладені на них функції.

Але така система управління не відповідає повною мірою вимогам часу, отже існує потреба у створенні сучасної моделі, з можливістю більшого залучення інститутів ГС та особистої участі кожного громадянина, щоб створити умови для синергії співпраці, демократизації та підвищення ефективності системи. З цією метою, в умовах реформування сучасної системи державного управління й місцевого самоврядування, необхідно переглянути весь комплекс механізмів взаємодії влади та суспільства.

Згаданому питанню більш розгорнуто було приділено увагу в іншому нашому дослідженні [403], в якому ми також надали дефініцію *«механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади»*. На нашу думку, це упорядкована множина форм, методів та інструментів, що існують у системі публічного адміністрування та гармонізують стосунки громадськості з органами публічної влади [403, с.20]. Важливо враховувати, що модель публічного управління в державі буде тоді ефективною, коли механізми взаємодії і взаємовідносин будуть працювати не лише у вертикальному чи горизонтальному напрямках (на кожному рівні влади відокремлено), а й інтегровано – у моделі горизонтально-вертикальній. Також зауважимо, що комплекс механізмів взаємодії запрацює, коли громадянин буде у центрі уваги органів публічної влади.

Таким чином, дослідження поширених у світі моделей та механізмів управління (детермінантів їх становлення та розвитку, сутнісних складових структури, базових характеристик, синтезу ідей формування понятійно-

термінологічного апарату) дозволяє зазначити деяка важливих концептуальних аспектів, на яких варто акцентувати увагу для подальшого дослідження.

Розробка (конструювання) ефективної моделі публічного управління, від будови якої залежить система управління в державі, з комплексом дієвих механізмів взаємодії влади і суспільства – потреба задля економічного та демократичного розвитку будь-якої держави, що особливо актуально для України.

У більшості країн світу на сучасному етапі розвитку основаними моделями модернізації державного управління стали «New Public Management» (NPM – «нове суспільне управління», «новий публічний менеджмент» або «новий державний менеджмент») та «Good Governance» (GG – «ефективне» управління).

Досвід зарубіжних країн засвідчив, що кожна країна моделювала і продовжує розвивати власну модель, використовуючи загальні підходи, принципи та положення, а також враховуючи особливості та специфіку своєї країни. Отже, зважаючи на історичні, національні, політичні та культурні особливості різних країн, використання окремих елементів сучасних моделей управління «New Public Management» та «Good Governance» є цілком прийнятним для України.

Поряд із синтезуванням концептуальних засад нової моделі управління, в державі одночасно існує й інше важливе завдання – підготовка комплексу механізмів взаємодії суспільства і влади (з удосконаленням існуючих та конструюванням нових).

За відсутності науково-теоретичної єдності щодо дефініцій «механізми державного управління, «механізми публічного управління» та «механізми публічного адміністрування», було використано синтез ідей наукової думки для формулювання визначень та сутнісних складових механізмів публічного управління, комплексного механізму публічного адміністрування з видами

механізмів; трактування поняття «механізму» з урахуванням різних підходів (механізми-знаряддя, механізми-системи, механізми-процеси), в тому числі особливостей побудови тощо.

Задовольнити потребу суспільства у створенні ефективної системи публічного управління, яка б відповідала вимогам часу, має сучасна модель з можливістю всебічного залучення інститутів ГС та особистої участі кожного громадянина, з умовами для синергії співпраці, демократизації та постійного підвищення ефективності системи.

Висновки до розділу 1

1. Дослідження наукових джерел, зарубіжного досвіду щодо розвитку концепцій та моделей публічного управління, дозволило проаналізувати детермінанти формування понятійно-категоріального апарату, сутнісні ознаки та співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування», «публічне управління» (в тому числі відповідних механізмів), «парадигми», з'ясувати відсутність їх визначення в українському законодавстві, сформулювати базові дефініції (як синтез наукової думки) для чіткості розуміння, в межах яких понять зроблено дослідження, уникнення надалі розбіжностей у тлумаченні, а також використання для розробки майбутньої концепції та конструювання моделі публічного управління.

Аналіз проблематики засвідчив, що трансформація системи державного управління в публічне управління та адміністрування (як і термінів, дефініцій і понять) – результат вікових поетапних еволюційних процесів суспільств західних країн. Україна, здобувши незалежність тридцять років тому, долає такі процеси за лічені роки. Тому досвід та кращі практики зарубіжних країн необхідні для імплементації (з адаптацією) їх в систему публічного управління України.

2. Дослідження основних західних концепцій, історії їх формування, змістовних складових та відмінностей, дозволило сформулювати декілька висновків: по-перше, концепції публічного управління та адміністрування Західних країн потребують перманентного наукового вивчення як досвід, зважаючи на розвиток цих країн у напрямку розширення публічного управління, лібералізації державної влади, партисипативної демократії, партнерської взаємодії між владними структурами на всіх рівнях управління; по-друге: концепції «належного врядування», «багаторівневого управління», «Європейського адміністративного простору» (з адаптацією їх елементів) потрібно продовжувати імплементувати в українську систему управління; по-третє, врахування потребують чинники гетерогенності та партикуляризму, що відображені у концепціях організації публічного управління європейських країн, і такі принципи, як: участь громадян в управлінні, верховенство закону, прозорість системи управління, чутливість до потреб громадян, орієнтація на згоду, справедливість, результативність і дієвість, підзвітність громадськості, стратегічне бачення перспектив, етична поведінка, компетентність та спроможність, новаторство та відкритість до змін тощо.

З'ясовано, що акцентами уваги у дослідженні мають бути аспекти, які концептуально можна викласти так: продовження впровадження у систему публічного управління України кращих європейських практик врядування; налагодження між суспільством і державою взаємодії, співробітництва та поділу відповідальності; формування власної концепції ефективного багаторівневого управління; за умов, коли державні структури ініціюють процес розв'язання суспільних проблем і виступають у ролі посередника, надаючи суспільству можливість діяти самостійно, – створюються чинники розвитку феномену громадянського суспільства.

3. Дослідження світових моделей та механізмів публічного управління (детермінантів їх становлення та розвитку, сутнісних складових структури,

базових характеристик, синтезу ідей формування понятійно-термінологічного апарату) дозволило сформулювати такі висновки.

По-перше: розробка (конструювання) ефективної моделі, від будови якої залежить система управління в державі, з комплексом дієвих механізмів взаємодії влади і суспільства – потреба задля економічного та демократичного розвитку України.

По-друге, Західні країн пройшли еволюцію розвитку до таких моделей як «New Public Management» (NPM – «нове суспільне управління», «новий публічний менеджмент» або «новий державний менеджмент») та «Good Governance» (GG – «ефективне управління», «належне управління»), при цьому моделюючи і розвиваючи власну модель з використанням загальних підходів, принципів та положень зазначених моделей. Отже, Україні також необхідно зважати на власні історичні, національні, політичні та культурні особливості.

По-третє, поряд із синтезуванням концептуальних засад кращих світових моделей, для формування нової моделі управління, одночасно потрібно вирішувати і важливе завдання – підготовку комплексу механізмів взаємодії суспільства і влади (з удосконаленням існуючих та конструюванням нових).

За відсутності науково-теоретичної єдності щодо дефініцій «механізми державного управління, «механізми публічного управління» та «механізми публічного адміністрування», було використано синтез ідей наукової думки для формулювання визначень та сутнісних складових механізмів публічного управління, комплексного механізму публічного адміністрування з видами механізмів; трактування поняття «механізму» з урахуванням різних підходів (механізми-знаряддя, механізми-системи, механізми-процеси), в тому числі особливостей побудови.

Сучасна управлінська модель з можливостями всебічного залучення інститутів ГС та особистої участі громадян у процесах публічного управління,

синергія міжінституційної співпраці, демократизація з постійним підвищенням дієвості комплексу публічних механізмів (т. б. урахуванням людиноцентричної парадигми), – має задовольнити потребу суспільства у створенні ефективної системи публічного управління.

РОЗДІЛ 2.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА, ЙОГО ПОЛІАСПЕКТНИЙ ЗМІСТ

2.1. Функції, ознаки та аналіз розвитку громадянського суспільства в контексті взаємодії з органами влади

Проблематика розвитку громадянського суспільства викликає інтерес не одне століття, а з часу набуття Україною незалежності увага до нього тільки збільшується. Для вітчизняної системи публічного управління, яка перманентно переживає процес трансформації, а дослідники працюють над пошуком більш ефективної моделі врядування, – громадянське суспільство набуває дедалі більшого значення, зокрема як суспільство рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного добробуту, як суспільство громадян з високим рівнем розвитку соціально-економічних, політичних, культурних та морально-етичних рис, яке разом із державними інституціями утворює розвинені правові відносини.

Але, щоб досягти такого рівня розвитку в Україні і з боку суспільства, і з боку держави, обома цими сторонами мають бути докладені певні зусилля. Отже, як синергію зусиль суспільства і держави ми розглядаємо удосконалення системи публічного управління з напрацюванням ефективних механізмів взаємодії, які б забезпечували взаємообумовлений розвиток громадянського суспільства і публічного управління в Україні.

Аналізуючи праці Платона, Аристотеля, Цицерона та ін., можна прослідкувати, наскільки складним і суперечливим був процес становлення громадянського суспільства. Сама його ідея виникла як прагнення мислячих людей створити модель ідеального суспільного устрою, де домінували б

розум, свобода, справедливість. Десятки століть ідея трансформувалася, починаючи з античного світу, Середньовіччя, і до сучасних розвинених суспільних систем Європи та Америки. Однак тривалий період поняття «громадянське суспільство» ототожнювалося з державою.

В історичних пам'ятках Стародавнього світу про теорію ейдосу ідею держави читаємо у філософа-ідеаліста стародавньої Греції Платона. Держава є достатня для самодостатнього існування сукупності громадян, – так висловлювався інший мислитель – Аристотель [534]. Закон – це сполучна ланка громадянського суспільства, а право, встановлене законом, однакове для всіх, про необхідність існування правової рівності людей писав у своїх працях Цицерон [533]. Такі твердження мислителів були обумовлені рівнем розвитку економічних, соціальних та політичних відносин того часу, що характеризувався примітивними формами розподілу праці, початковим етапом розвитку товарно-грошових відносин, одержавленням суспільного життя і т. інше.

Розвиток суспільних відносин вніс свої корективи в уявлення про громадянське суспільство вчених наступних поколінь. Не всі форми державного устрою мають відповідність громадянському суспільству, що знаходимо у працях видатних мислителів з кінця XVI-XVII ст. Н. Макіавеллі [235], Т. Гоббса, Дж. Локка, Ш.Л. Монтеск'є [5] та інших. Так, Дж. Локк вважав, що абсолютна монархія не може бути формою громадянського правління [184]. Н. Макіавеллі писав у своїх працях, що найкращою має бути змішана форма держави, яка поєднувала би монархію, аристократію та демократію [235].

Від кінця XVII до першої половини XIX століття трансформація думок учених оформлюється в поняття «громадянське суспільство» як соціальний феномен і як теоретична концепція. Вважається, що вперше його використав Г. Лейбніц (1646-1716 рр.) – видатний німецький філософ, логік, математик, фізик, мовознавець і дипломат [389]. Основні положення «громадянського

суспільства» були сформульовані такими видатними мислителями як Дж. Локк, Ш.Л. Монтеск'є, І. Кант [390], Г. В. Гегель [53; 54], А. де Токвіль [375] та іншими.

Ідею суверенності волі народу пропагував Ж.-Ж. Руссо, хоча для французького політичного мислителя терміни «громадянське суспільство» й «держава» також були синонімами. Джерелом влади, на думку мислителя, може бути тільки народ, на цих засадах він протиставляв теорії розподілу влади систему постійно діючого в державі плебісциту для розв'язання суспільно-політичних проблем. На його думку, головною ознакою громадянського суспільства є участь кожного громадянина в державних справах та повновладдя народу [357].

Свою характеристику підвалин громадянського суспільства надав І. Кант: людина має все створювати власними силами і відповідати за створене; спонукальними причинами самовдосконалення людей є зіткнення людських інтересів і необхідність їх захисту; громадянська свобода, законодавчо закріплена, необхідна для самовдосконалення, є гарантією збереження та піднесення людської гідності [390]. Філософ робить висновок, що для людства найбільшою проблемою є досягнення загального правового громадянського суспільства. Такі ідеї можна вважати основою теорії громадянського суспільства.

Розвиваючи вчення І. Канта, німецький філософ В. Гумбольдт вивів відмінності між громадянським суспільством і державою:

– громадянське суспільство – це система суспільних установ індивідів; у такому суспільстві існує пріоритет природного права; головний суб'єкт громадянського суспільства – людина;

– держава – це система державних установ; у державі існує пріоритет права, що виходить від держави (позитивне право); громадянин – головний суб'єкт в державі [483].

Особлива роль у розвитку ідеї належить Г. Гегелю. Вчений розрізняє громадянське суспільство і державу та виділяє індивідуума. Він підкреслює: «У громадянському суспільстві кожний для себе – ціль, все інше для нього ніщо. Однак без співвідношення з іншими він не може досягти своїх цілей у всьому їх обсязі: ці інші суть тому засоби для мети особливого» [53; 54]. Отже, громадянське суспільство гармонізує інтереси своїх членів, додає їм характеру спільності. Воно являє собою об'єднання індивідів «на основі їх потреб і через правовий устрій як засіб забезпечення безпеки осіб і власності».

Свій внесок у розвиток ідеї громадянського суспільства зробили й К. Маркс та Ф. Енгельс. Вони стверджували, що капіталізм вже в середині ХІХ ст. став гальмом суспільного розвитку, громадянського суспільства.

Отже, кожна епоха мала власне трактування громадянського суспільства, зокрема, основні положення його від античності й до середини ХІХ ст. було сформульовано у працях філософів і мислителів тих часів.

Серед зарубіжних вчених новітнього періоду проблематиці присвячені дослідження Дж. Александера [474], Е. Геллнера [487], Дж. Грейя [493], Р. Дарендорфа, Є. Джессі, К. Джона [128], Є. Єлліса, П. Козловські, Д. Кола, М. Кляйнеберга, А. Лейпхарта, А. Оркеня, Н. Розенблюм [521], М. Уольцера, К. Фіцпатрика, Ю. Хабермаса, Д. Чепелі, Е. Шацького та багатьох ін.

Так, на думку Дж. Александера «громадянське суспільство» потрібно розглядати як аналітичну, а не конкретну категорію. Воно не є сферою, до якої можна доторкнутися, або яку можна побачити» [474].

Е. Геллнер схиляється до трактування «громадянського суспільства» як суспільства західного типу, що сформувалося в процесі модернізації паралельно зі становленням капіталізму та формуванням націй-держав [487]. Він вважав, що громадянське суспільство – перед усім, навіть перед ринковими відносинами. «Але звідки воно може взятися? На заході – відповідь була одна; у нас – умови істотно відмінні. Чи зможе громадянське суспільство розвинути на цій історично безпрецедентній і не дуже сприятливій основі –

питання залишається спірним», – наголошував Е. Геллнер. «Процес його становлення – непростий і тривалий. Він може бути успішним тільки більшою або меншою мірою, залежно від країни» [487].

Англійський філософ Дж. Грей висловив своє бачення громадянського суспільства. Він зазначає, що воно є тією сферою автономних інститутів, захищених законодавством, у межах якої індивіди і спільноти, маючи різні вірування і цінності, можуть мирно співіснувати [493, с. 157].

«Народження та відродження громадянського суспільства завжди пов'язане з небезпеками», зазначає британський дослідник Дж. Кін у своїй праці «Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення», адже «воно дарує свободу деспотам та демократам рівною мірою». З цієї причини «незріле громадянське суспільство може перетворитися на поле битви, на якому, завдяки громадянським правам і свободам, лисиці насолоджуються свободою полювати на курей» [128, с. 51]. Там, «де немає громадянського суспільства, не може бути взаємодії й обміну думками між громадянами, здатними публічно обирати свої ідентичності, шанувати свої обов'язки в рамках політично-правової структури, яка забезпечує мир між громадянами, добре функціонування уряду, соціальну справедливість та – перш за все – діє відповідно до принципу, що влада має бути підзвітна суспільству» [128, с. 78].

Американський дослідник М. Уольцер зауважує, що громадянське суспільство не включає державу, воно знаходиться поза межами державної політики, поза владою, поза системою підпорядкування, покарання та державних санкцій. Проте є відкритим для всіх: і для тих, хто володіє владою, і для тих, хто її позбавлений за своїм соціальним статусом. Хоча воно й виникло для захисту людей із другої категорії, усіма досягненнями та привілеями громадянського суспільства все одно можуть скористатися усі без виключення верстви населення [542].

Аналізуючи праці сучасних українських учених, на нашу думку, варто було б згадати деякі монографічні праці, автори яких розкривають досить широкий спектр проблематики громадянського суспільства.

Так, у монографії «Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії» її автор Бойчук М. А. [32] робить філософсько-політологічний аналіз влади з метою обґрунтування її як самодостатнього соціального інституту, до якого рівною мірою мають відношення як держава, так і громадянське суспільство. При цьому у горизонті громадянського суспільства влада розглядається як атрактор самоорганізації родового життя людини, а у вимірі держави – як інструмент організації соціальних процесів. У ході дослідження діалектики самоорганізаційних і організаційних впливів на формування громадянського суспільства автор доводить, що влада є параметром управління у самовідтворенні соціального організму України.

Монографія Зеленько Г. І. «Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України)» [113] присвячена порівняльному аналізу (на прикладі країн Вишеградської групи та України) сукупності політико-правових інститутів та механізмів (ендогенного та екзогенного характеру), під впливом яких перехідні суспільства набувають рис громадянського. В роботі розглядається не стільки питання, безпосередньо пов'язані з існуванням і функціонуванням такого феномену як громадянське суспільство, скільки політико-правові питання, які, на перший погляд, тільки опосередковано стосуються загальної ситуації соціальної активності, однак за вмілого використання, можуть стати ефективними інструментами як для формування демократії, так і для переходу суспільства у якість громадянського.

Спробу висвітлити розвиток громадянського суспільства як семіотично-дискурсивний процес з урахуванням особливостей українського соціального і культурного розвитку зроблено у науковій праці Карася А. «Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних

інтерпретаціях» [125]. Автором розглядаються витoki та еволюція ідеї громадянського суспільства в зв'язку з дискурсивно-етичними практиками здійснення свободи. В роботі проаналізовано класичні теорії та деякі некласичні інтерпретації громадянського суспільства. Виявлено недетерміністичні передумови соціальних змін у новітніх умовах.

Науковець Колодій А. Ф. у монографічній роботі «На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні» [137] розкриває: сутність і різновиди громадянських суспільств; системність громадянського суспільства (як один з вимірів соціальної сфери; його структура та функції; визначення сутності); часові та національні модифікації громадянських суспільств (історичні моделі; аналітичні й національні моделі; особливості виникнення громадянського суспільства у країнах з «навздогінним» розвитком). В роботі також розкрито соціокультурні аспекти громадського суспільства (дискусії довкола концепції соціального капіталу; сутність і структура соціального капіталу; громадянська політична культура тощо).

Проблемам розвитку вітчизняної політичної системи та інститутів громадянського суспільства на сучасному етапі трансформаційних перетворень присвячена колективна монографія «Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії», за загальною редакцією Кудряченка А. І. [248]. У науковій роботі висвітлюються й засади демократичного поступу європейських держав, з'ясовуються їхні традиції, інституційні особливості та реалії широкого спектра демократичної практики. Розглядаються актуальні питання вдосконалення механізмів стабілізації вітчизняної політичної системи, взаємодії владних інститутів.

Монографія Лотюк О. С. «Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні» [287] присвячена актуальним проблемам теорії, методології та практики конституційних засад розвитку і функціонування громадянського суспільства в сучасній Україні.

Аналізується сутність та зміст категорії «громадянське суспільство», особливості її застосування в українській і зарубіжній конституційній правотворчій і правозастосовній практиці. Значна увага приділяється питанням витоків і генезису громадянського суспільства та конституційним засадам його функціонування, розвитку конституційно-правової думки про правову природу громадянського суспільства та його інститутів й історичному досвіду унормування конституційних засад функціонування громадянського суспільства в Україні.

На основі комплексного теоретичного та соціально-історичного аналізу репрезентовано феномен соціальної держави в контексті генези громадянського суспільства у монографії Пасько Я. І. «Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння» [233] Значна увага в роботі приділяється аналізу різних аспектів розвитку соціальної держави з точки зору її укоріненості у соціально-культурних традиціях, сумісності з вимірами справедливості та ефективності.

У монографії Пухкала О. Г. «Модернізація державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні» [336] зроблено концептуальний аналіз становлення (в історичній ретроспективі) та функціонування громадянського суспільства в сучасному соціумі у співвідношенні з державою; розкрито сутність, структуру, політико-правові, економічні, соціокультурні основи громадянського суспільства, сучасний стан, особливості й тенденції його розвитку в Україні; визначено вихідні позиції для наукової розробки сутності та змісту української національної ідеї як важливого чинника розбудови громадянського суспільства і демократичної держави; розглянуто духовно-світоглядні витoki, сутнісні характеристики та особливості української ментальності як передумови розбудови національної моделі громадянського суспільства в Україні.

Глобальні виклики для нашої держави на сучасному етапі її розвитку розглянуто у колективній монографії «Громадянське суспільство в сучасній

Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку» за редакцією Рудича Ф. [356]. На основі широкого масиву історичних і сучасних наукових джерел, аналізу реальних політичних процесів досліджуються актуальні проблеми становлення політичної системи та інститутів громадянського суспільства в сучасній Україні. В роботі розкривається діалектична взаємозалежність інституцій соціально-правової держави та інститутів громадянського суспільства, показано загальне й особливе у розвитку громадянського суспільства в країнах Центральної та Східної Європи, визначено міжнародні чинники формування громадянського суспільства в Україні.

Інша колективна робота «Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку»: за загальною редакцією Требіна М. П. [66] присвячена дослідженню соціально-філософських, політичних та соціально-правових проблем розвитку громадянського суспільства; з'ясуванню чинників формування та розвитку громадянського суспільства в Україні; ролі права та правової культури в процесі розбудови громадянського суспільства; особливостям взаємодії громадянського суспільства і правової держави.

У монографії Щедрової Г. П. «Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти» [469] автором досліджується громадянське суспільство і його зв'язок з правовою державою; питання щодо походження громадянського суспільства та його ролі у житті соціуму. На підставі наукового аналізу досліджені громадянське суспільство та політична культура за роки незалежності України, розкрито природу, зміст і характер еволюції громадянського суспільства і держави в процесі демократичного розвитку.

Перелік праць філософів, мислителів і дослідників як минулих століть, так і сучасників, вартих уваги в контексті проблематики досліджуваного питання, можна продовжувати. Разом із тим, їх аналіз дозволяє виділити наступне.

В українському законодавстві відсутнє чітке визначення «громадянського суспільства». З інституціональної точки зору – це неполітична, недержавна частина суспільства, система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів та інституцій, які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів і колективів.

Із соціально-функціональної точки зору – громадянське суспільство є системою неполітичних відносин, які мають місце у суспільстві.

Варто зазначити й різноманітність відносин у громадянському суспільстві, до яких належать: господарчі, релігійні, етичні, культурні тощо, що виникають між різними суб'єктами громадянського суспільства.

Суб'єкти громадянського суспільства – це громадяни; сім'ї; громадські об'єднання та союзи (в тому числі асоціації споживачів, спортивні товариства, наукові та культурні співтовариства тощо); підприємства та їх об'єднання; релігійні організації; професійні спілки тощо.

Всі суб'єкти громадянського суспільства утворюються та формуються не державою, а з ініціативи громадян або їх груп. Колективні суб'єкти громадянського суспільства виникають, як правило, у контексті реалізації потреб та інтересів громадян, які формують такий суб'єкт. І хоча суб'єкти громадянського суспільства існують незалежно від держави, саме громадянське суспільство і його суб'єкти впливають та, відповідно, відчують вплив держави та її інституцій.

Узагальнююча точка зору дослідників, праці яких згадувалися вище, що *громадянське суспільство* – це система взаємодії в межах правових відносин вільних та рівноправних громадян держави, їх об'єднань, що добровільно сформувалися та перебувають у конкуренції та солідарності, поза безпосереднім втручанням держави, але у створених нею умовах для їх функціонування та розвитку.

З наведених наукових праць можна виокремити такі поліаспектні характеристики громадянського суспільства, як:

– не державно-політична, а соціально-економічна й особиста сфера життєдіяльності людей;

– вільне, демократичне, правове і цивілізоване суспільство, де немає місця режиму влади, тоталітаризму, насильству над людьми, де поважають закон і мораль, принципи гуманізму та справедливості;

– суспільство з ринковою економікою, розвиненим підприємництвом, врівноваженим балансом інтересів соціальних груп.

Але неполітична сфера існує лише в розвиненому демократичному суспільстві. Проте є фактом, що ця сфера існує в будь-якому суспільстві з рівнем розвитку, який залежить від ступеня демократичності влади та наявності у суспільній структурі механізмів розв'язання протиріч. Тому дослідники розрізняють громадянські демократичні суспільства та авторитарні суспільства.

Коли ж суспільство характеризується як: вільне, зорієнтоване на людину, з атмосферою поваги до правових традицій і законів, ідеалів гуманізму, зі свободою творчої та підприємницької діяльності, з можливістю реалізації прав людини і громадянина, з упорядкованою системою механізмів обмеження та контролю за діяльністю держави тощо, тоді його можна вважати громадянським демократичним суспільством.

У свою чергу, *авторське поняття «громадянське суспільство»* можна сформулювати в контексті людиноцентричного підходу з огляду на первинність людських інтересів і дій, суб'єкт-суб'єктну взаємодію індивідів та їх спільнот, зокрема як: правове, ліберально-демократичне, плюралістичне, відкрите суспільство з розвиненою мережею незалежних інституцій, основним суб'єктом якого є вільний індивід, який реалізує свої інтереси в межах єдиного для всіх суспільного правопорядку. При цьому відзначимо, що індивід є учасником різноманітних суспільних відносин: економічних, моральних, релігійних, політичних, юридичних, інформаційних та ін. [411].

Ґрунтуючись на розглянутих вище наукових працях, можна виділити такі *головні ознаки громадянського суспільства*:

– виникає та функціонує спонтанно (в умовах еволюційного розвитку), характерно для демократичних країн; у країнах з пострадянським минулим потребує умов та чинників для вільного розвитку;

– формується необмеженою кількістю соціальних суб'єктів;

– функціонує переважно для реалізації неполітичних інтересів і потреб його суб'єктів;

– не має чіткої ієрархічної внутрішньої побудови, однак всередині може бути декілька центрів суспільної влади (думки);

– характеризується незалежністю суб'єктів один від одного та від держави, її інститутів і т. ін.

На нашу думку, ґрунтуючись на принципах демократії і його сучасних характеристиках, до *ознак розвиненого громадянського суспільства в державі* можна віднести такі, як:

– первинність інтересів та участі значної частини громадян в публічних справах;

– правову захищеність громадян та інститутів громадянського суспільства;

– незалежність інститутів громадянського суспільства від держави;

– розвинену систему інститутів демократії;

– наявність інформаційного публічного простору для комунікації суб'єктів громадянського суспільства;

– розвинену систему самоврядування, в тому числі місцевого;

– співпрацю та конкуренцію інститутів, структур, суспільних груп населення тощо, які утворюють громадянське суспільство;

– розвинену громадянську культуру й освіченість населення;

– умови для вільного формування громадської думки, її плюралізм;

– наявність у суспільстві вільних власників засобів виробництва;

– високий відсоток у суспільстві середнього класу тощо.

Основні функції розвиненого громадянського суспільства в контексті взаємодії з органами влади можна представити рис. 2.1.

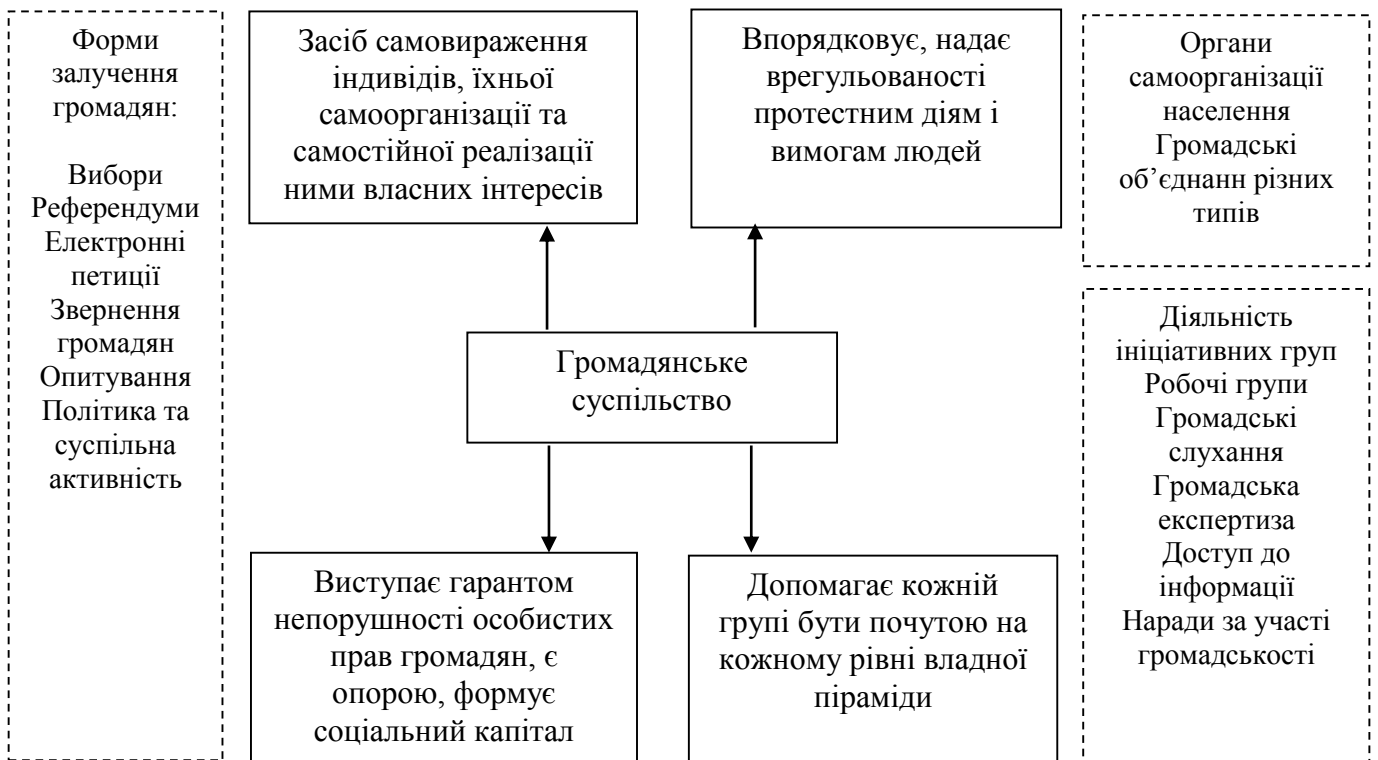

Рис. 2.1. Основні функції громадянського суспільства в контексті взаємодії з органами влади*

*Джерело: власна розробка автора

У державах з авторитарними режимами громадянське суспільство не відповідає усім цим ознакам та функціям, а може характеризуватися лише окремими з них і то лише частково. З демократичним розвитком держави воно відповідатиме все більшій кількості ознак.

Відповідно, завдяки запропонованим характеристикам можна встановити, наскільки розвиненим є громадянське суспільство на певній території чи державі загалом.

Важливо також враховувати, чим більшим є втручання державної влади у суспільно-політичні справи й у справи окремої особи, тим більшого занепаду зазнає громадянське суспільство. Тому завдання суспільних наук, зокрема державного управління, є пошук шляхів оптимального суспільного розвитку, у якому буде гармонійне співвідношення участі держави в суспільних справах, а комплекс механізмів взаємодії влади і суспільства сприятиме ефективному функціонуванню громадянського суспільства задля процвітання і сталого розвитку держави.

Аналізуючи розвиток демократії та її вплив на систему публічного управління, можемо опиратись на результати динаміки міжнародних індексів (рис. 2.2.). У 2022 р. кількість демократичних режимів була більшою ніж у 2020р., натомість кількість автократій зменшилась, проте не суттєво [484; 225].

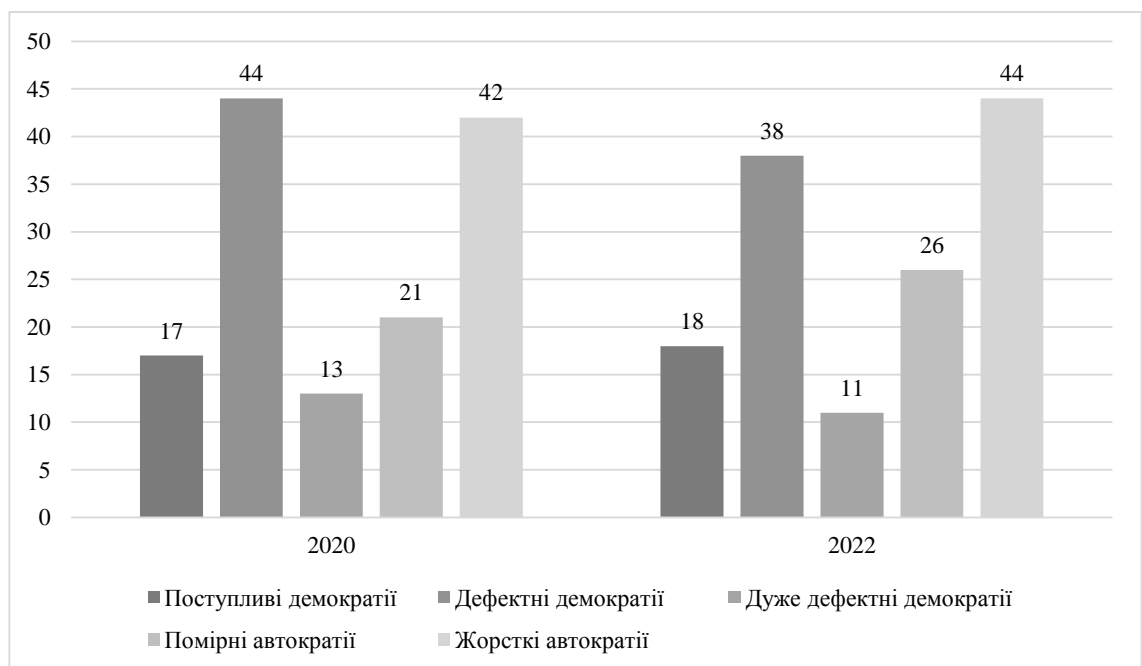

Рис. 2.2. Кількість держав за категорією політичної системи, ВТІ за 2020 та 2022 роки*

*Джерело: [484; 225].

Враховуючи дані Open Government Index у 2021 році, можемо зазначити, що Україна не входить у високі рейтинги цього індексу. Натомість лідерами відкритості є Швеція, Нова Зеландія, Норвегія, Данія, Нідерланди, Фінляндія, Канада, Великобританія, Австралія (див. табл. 2.1.) [509].

Таблиця 2.1

Топ-10 країн за Open Government Index в 2021 році

Рейтинг	Країна	Індекс
1	Швеція	0,81
2	Нова Зеландія	0,81
3	Норвегія	0,81
4	Данія	0,78
5	Нідерланди	0,76
6	Фінляндія	0,76
7	Канада	0,75
8	Великобританія	0,74
9	Австралія	0,74
10	Південна Корея	0,73

Також за даними «Open Government Around the World»*

*Джерело: [509; 225].

В Україні упродовж трьох десятиріч було прийнято низку важливих нормативно-правових актів, спрямованих на створення незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, та одночасно формування умов для розкриття потенціалу громадянського суспільства в Україні. Зокрема: «Про місцеве самоврядування в Україні»: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [295]; «Про органи самоорганізації населення»: Закон України від 11.07.2001 р. № 2625-III [300]; «Про громадські об'єднання»: Закон України від 22.03.2012 р. [269]; «Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади»: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2012 р. № 658 [327]; «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026

роки»: указ Президента України від 27.09. 2021 р. № 487/2021 [299] та багато інших.

Проте, прийняття та реалізація цих документів не суттєво вплинула на фактичний розвиток громадянського суспільства.

Оцінюючи розвиток громадянського суспільства та ефективність взаємозв'язку системи публічного управління та інститутів громадянського WGI містить шість сукупних показників управління для понад 200 країн і територій за період 1996–2022 рр, серед яких є наступні індикатори:

I. Voice and Accountability (Голос та підзвітність). Голос і підзвітність фіксує уявлення про те, якою мірою громадяни держави можуть брати участь у виборі органів влади, а також характеризує свободу вираження поглядів, свободу асоціацій і вільні ЗМІ [539].

II. Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (Політична стабільність та відсутність насильства/тероризму). Політична стабільність і відсутність насильства/тероризму вимірює сприйняття ймовірності політичної нестабільності та/або політично вмотивованого насильства, включаючи тероризм [518].

III. Government Effectiveness (Ефективність уряду). Ефективність уряду фіксує сприйняття якості державних послуг, якості державної служби та ступеня її незалежності від політичного тиску, якості формулювання та реалізації державної політики та довіри до неї громадян і громадянського суспільства загалом [492].

IV. Regulatory Quality (Якість регулювання). Якість регулювання фіксує уявлення про здатність уряду формулювати та впроваджувати ефективну політику та правила, які дозволяють та сприяють розвитку приватного сектору [540].

V. Rule of Law (Верховенство права). Верховенство права фіксує уявлення про те, якою мірою різноманітні суб'єкти довіряють правилам суспільства та дотримуються правил, зокрема якість виконання контрактів,

права власності, поліція та суди, а також ймовірність злочинів і насильства [523].

VI. Control of Corruption (Контроль корупції). Контроль корупції фіксує уявлення про те, якою мірою державна влада використовується для приватної вигоди, включаючи як дрібну, так і велику форми корупції, а також «захоплення» держави елітами та переважання приватних інтересів над державницькими [481].

Аналізуючи динаміку цих показників в Україні (рис. 2.3. а, б [540]; 2.4.а,б [524], 2.5. [541], 2.6. [518]), можемо зробити висновки, що у 2022 р. суттєво погіршилась політична стабільність та зріс індекс тероризму, що прямо пов'язано із військовими діями в Україні, також погіршився індикатор верховенства права, погіршився і індикатор контролю корупції. Індикатор голосу та підзвітності знизився, проте не суттєво.

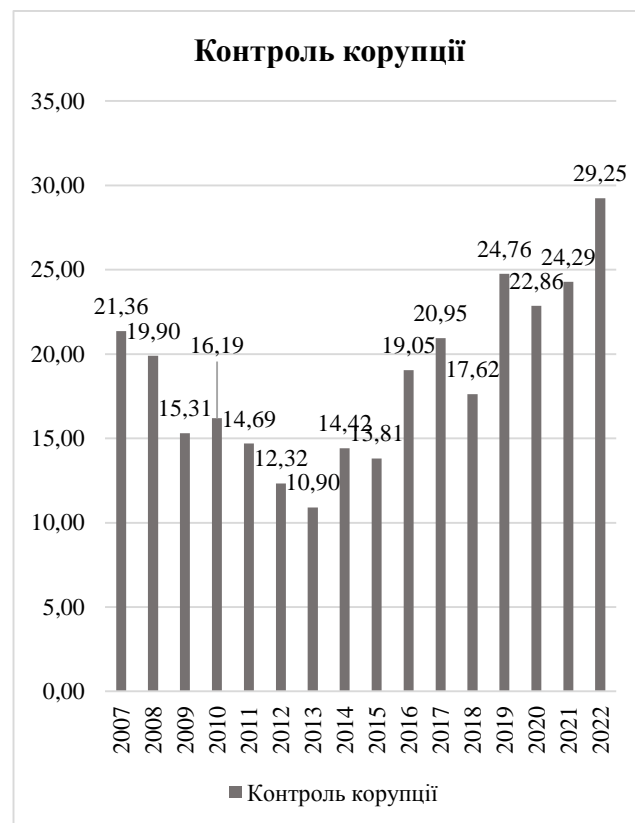
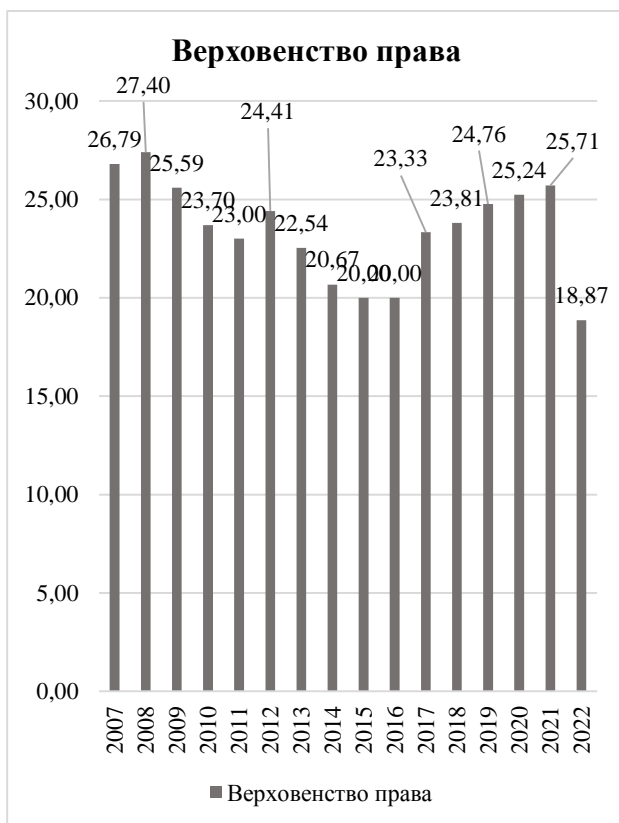

а) Голос та підзвітність

б) Політична стабільність

Рис. 2.3. Динаміка індикаторів Voice and Accountability Голос та підзвітність та Political Stability and Absence of Violence/Terrorism Політична стабільність та відсутність насильства в Україні у 2007-2022рр.*

*Джерело: [540].

а) Верховенство права

б) Контроль корупції

Рис. 2.4. Динаміка індикаторів Rule of Law Верховенство права та Control of Corruption Контроль корупції в Україні у 2007-2022рр.*

*Джерело: [524].

Загалом, в питаннях Голосу та підзвітності Україна суттєво поступається європейським державам. Так, по Україні даний індикатор становив – 45,89, натомість у Польщі – 65,22; Великій Британії – 89,37; Литві – 81,16.; Швеції – 96,62 (рис. 2.5.) Це свідчить про недостатність взаємозв'язку та кооперації системи публічного управління з суспільством та громадянами, недостатність врахування інтересів громадян в реалізації державної політики та їх залучення до політичних процесів [541].

Голос та підзвітність

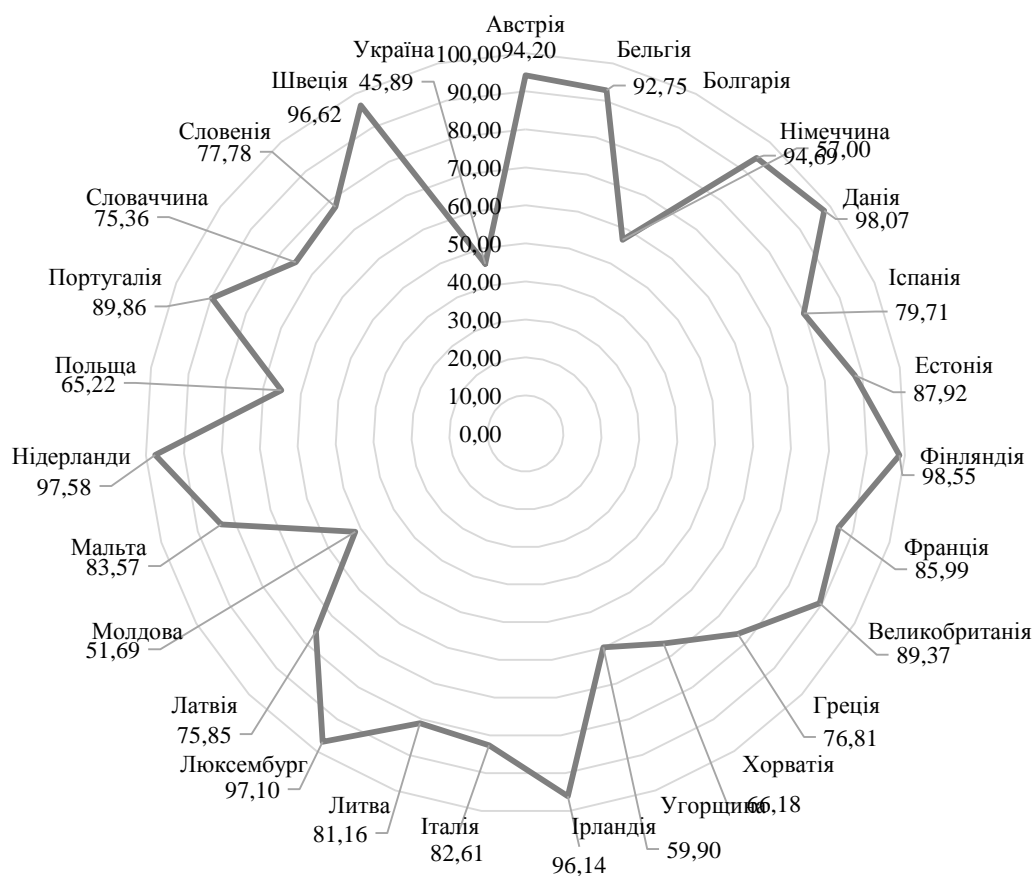

Рис. 2.5. Динаміка індексу Voice and Accountability Голос та підзвітність у 2022р. в Україні та державах ЄС.*

*Джерело: [541].

Відносно політичної стабільності, ситуація ще гірша, так в Україні індекс становить – 5,66; у Польщі – 61,79; Латвії – 60,38; Німеччині – 67,45; Великій Британії – 62,26, що є значно нижчим ніж у аналізованих державах та свідчить часті зміни політичної системи, які формують ситуацію нестабільності у всьому суспільстві та породжують недостатню системність і ефективність в реалізації державної політики та реформ [517].

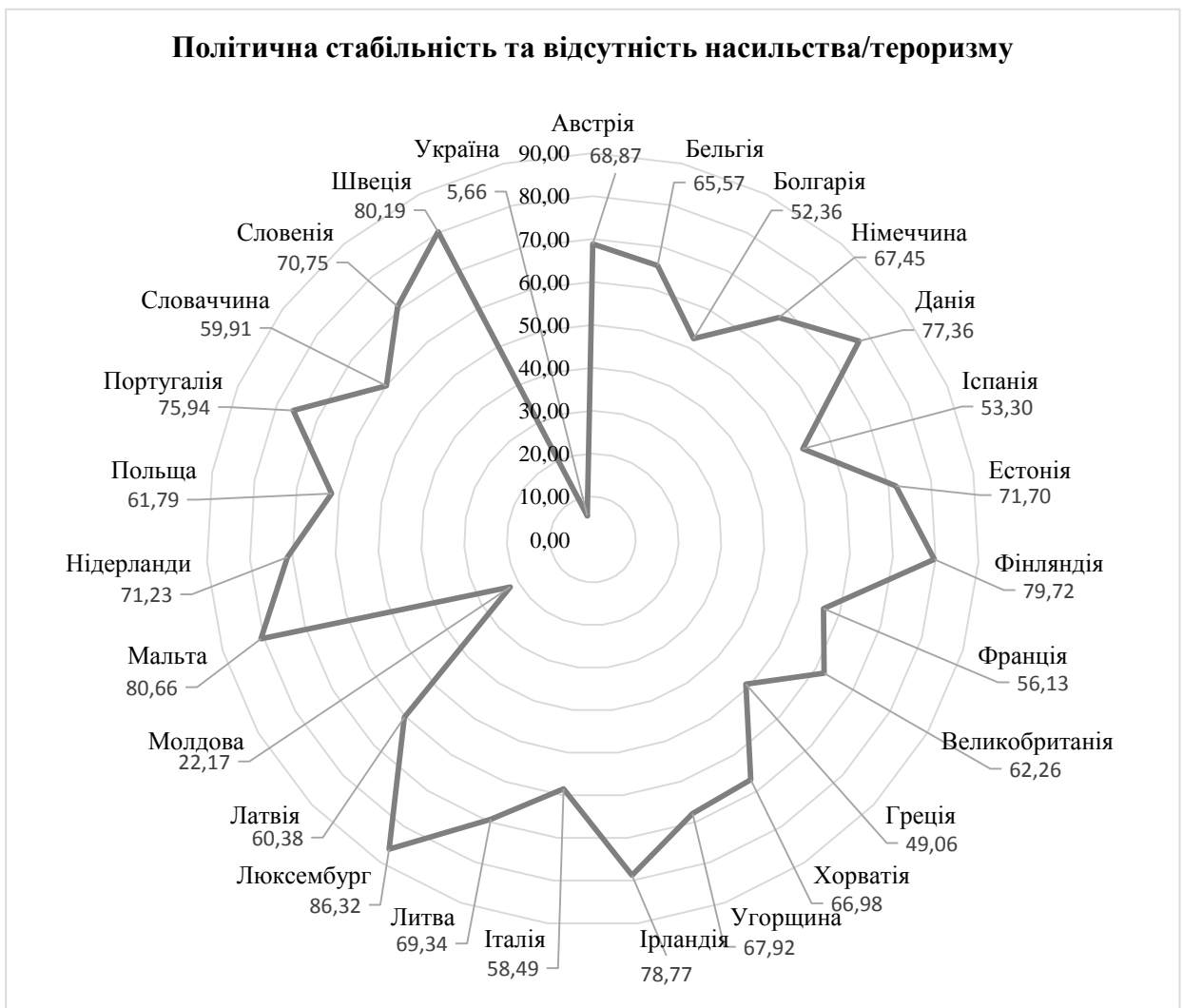

Рис. 2.6. Динаміка індексу Political Stability and Absence of Violence/Terrorism Політична стабільність та відсутність насильства/тероризму у 2022р. в Україні та державах ЄС.

**Джерело: [518].*

На сьогодні в Україні триває новий етап державотворення – реформування майже всіх сфер життєдіяльності суспільства, який має остаточно звільнити систему публічного управління від залишків радянської системи та посилити економічну, соціальну й оборонну спроможність

держави. Відбувається оновлення політико-правової сфери з урахуванням як власного і світового досвіду, так і з урахуванням безпекового чинника. Одночасно підвищується і роль громадянина як суб'єкта державотворення та громадянського суспільства. Власний історичний та світовий досвід переконують, що процес становлення громадянського суспільства розпочинається з усвідомлення кожною людиною своєї самоцінності, можливостями своєї праці, інтелекту побудувати достойне життя, захищати свої права та державу загалом.

Українське громадянське суспільство значно розвинулося за останні десятиліття. Про це свідчать й участь громадянського суспільства в історичних подіях в Україні: кінця 2004 р. – початку 2005 р. («Помаранчева революція»), 2013 – 2014 рр. («Революція гідності») і 2022 р. (війна Російської Федерації проти України), коли громадянське суспільство стало важливим суб'єктом захисту демократії та державного суверенітету.

Механізми, форми взаємодії представників громадянського суспільства з органами публічної влади відіграють ключову роль у процесі побудови моделі суспільно-політичного устрою. Народ, як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні здійснює владу безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [144].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [295] держава надає широкі права територіальним об'єднанням громадян щодо вирішення питань місцевого значення в інтересах населення, в межах закону. Світовий досвід свідчить, що саме місцеве самоврядування створює необхідні умови для наближення влади до населення, функціонування дієвої системи управління, яка б ураховувала місцеві умови та особливості. Водночас, розвиток громадянського суспільства та його взаємодія з правовою, демократичною державою залежить від оптимального співвідношення функцій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в

системі публічного управління. Питання гармонійності цього співвідношення є ключовими у процесі реформи децентралізації [432].

У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки зазначено, що активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і розв'язанні питань місцевого значення, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальної перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем [299].

Визначаючи функціонування інститутів громадянського суспільства важливою ознакою сталості громадянського суспільства, завдяки яким громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів, у Стратегії наводяться такі дані: протягом лише 2016-2020 років кількість інститутів ГС суттєво зростає.

За даними Державної служби статистики України відбулося значне збільшення кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання:

- громадські організації – на 22149 (з 70321 станом на 1 січня 2016 року до 92470 станом на 1 січня 2021 року);
- громадські спілки – на 1122 (з 753 до 1875 відповідно);
- благодійні організації – на 4428 (з 15384 до 19812 відповідно);
- релігійні організації – на 3390 (з 23261 до 26651 відповідно);
- творчі спілки (інші професійні організації) – на 38 (з 279 до 317 відповідно);
- професійні спілки та їх об'єднання – на 2392 (з 26321 до 28713 відповідно);
- органи самоорганізації населення – на 234 (з 1415 до 1649 відповідно)

[299].

Підсумувати вищевикладене можна загальним висновком: виникнення ідеї громадянського суспільства бере початок з античних часів, десятки століть вона трансформувалася (в залежності від різних умов) до сучасних розвинених суспільних систем Європи та Америки. Громадянське суспільство знаходиться на перетині декількох наукових галузей і досліджується філософією, політологією, соціологією, іншими науками. Комплекс цих досліджень, синергію науковою думки, варто враховувати в процесі реформування публічного управління, розробки системи з ефективними механізмами взаємодії суспільства і влади, створення чинників для розкриття потенціалу громадянського суспільства. В Україні індикатори розвитку громадянського суспільства та політичної стабільності є низькими, порівняно із державами ЄС, відповідно рівень та ефективність взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства є низькою, а система постійно змінюється, що призводить до негативних явищ в реалізації державної політики.

2.2. Еволюція громадянського суспільства на території України

Громадянське суспільство є невід'ємною складовою всіх демократичних правових держав світу. І сучасна цивілізована держава неможлива без розвиненого громадянського суспільства, яке має бути дієвим чинником державотворення. В умовах плюралістичної демократії держава поступається частиною своїх повноважень у державній, управлінській, соціальній сферах самоорганізуючим та самоврядним структурам згідно з принципом субсидіарності. За таких умов, – конструктивного та соціально відповідального діалогу між державою та суспільством, в межах відповідного правового поля, – можливо створити ефективну модель публічного

управління. Але пошуки нової моделі з дієвими механізмами, необхідно розпочинати з моделей історичної давнини, де закладено витoki процесів, що відбуваються в Україні сьогодні [407; 431].

Як вважають дослідники, перші елементи громадянського суспільства виникли на території сучасної України у VII – VI ст. до н. е., коли майже одночасно з найдавнішими державами Кіммерією, Скіфією, Сарматією на землях сучасної України в Північному Причорномор'ї у гирлах Гіпанісу (Південний Буг), Борисфену (Дніпра), на південному узбережжі Тавриди (Криму), біля Боспору Кіммерійського (Керченської протоки) виникли торгові пости – факторії, засновані грецькими купцями та підприємцями, що перетворилися з часом у міста-держави: Ольвія, Пантікапей (Керч), Тіра, Феодосія, Херсонес та інші.

На першому етапі розвитку (VII-II ст. до н.е.) ці міста-держави були рабовласницькими демократичними або аристократичними республіками. Період характеризувався відносно самостійним розвитком цих міст-держав, тісними стосунками з іншими грецькими античними містами. У державному устрої переважали демократичні елементи, а вирішальна роль у політичному житті належала демосу.

На другому етапі (поч. I ст. до н. е.) фактичне управління перейшло до невеликої групи аристократичних сімей. Це складний період залежності північно-причорноморських міст спочатку від Понтійського царства, а потім – від Римської імперії, руйнівних набігів готів, гунів та інших кочових племен. Державний устрій грецьких міст Причорномор'я будувався на тих же засадах, що і політичний лад античних полісів Греції.

Викликає інтерес демократичний період розвитку цих міст-держав, коли вищим органом державної влади було віче – народні збори, а проміжним органом між віче і окремими громадянами, між органом верховної влади і суспільством – рада (або дума). Функція ради полягала в тому, щоб збирати побажання народу і повідомляти про них народним зборам, а вже народні

збори обговорювали їх і ухвалювали відповідні рішення, приймали закони, які мали загальнообов'язковий характер.

Механізми управління характеризувалися демократичністю, а обсяг питань, які вирішувалися на народних зборах, сягав від зовнішньої до внутрішньої політики: укладали зовнішньополітичні угоди, регулювали питання торгівлі, місцевих фінансів тощо. Обрання посадових осіб та контроль за їхньою діяльністю також належали до компетенції народних зборів.

Аналіз історичних фактів того часу свідчить не лише про міцне підґрунтя нашої сучасної держави, а й збагачує світову історію прикладами демократичних елементів, механізмів дії самоорганізуючих та самоврядних структур, які необхідні для існування громадянського суспільства.

У IX ст. виникає Київська Русь, державними інститутами якої були князь, князівська рада та народне віче. Як свідчать писемні пам'ятки, народні збори громадян того часу мали надзвичайно великі повноваження. Наукове дослідження особливостей народного віче характеризується різноманітністю поглядів та підходів при вивченні цього унікального явища. Так, деякі дослідники вбачають аристократизм у віче, переконують, що до розв'язання справ допускалися лише «кращі» люди, інші доводять широке представництво дорослого населення міста та навіть прилеглих сіл. Різні трактування пояснюються станом джерельної бази, адже інформацію ми беремо безпосередньо з літописів, де відображені далеко не всі випадки скликання віче.

Попри різні точки зору, віча були формою справжнього народовладдя, їх повноваження поширювалися на всі функції державної влади. Компетенція віча, сукупність його повноважень у системі влади й управління давньоруської держави була досить широкою, по суті, будь-яке питання могло стати предметом розгляду на народних зборах. Перш за все, правом вічових зборів було покликання, затвердження або зміщення князів. На вічах велися переговори з іноземними купцями, чинився вічовий суд та ухвалювалися

закони. Міщани за вчинений злочин могли покарати на смерть або вигнати з міста представника адміністрації. Віча також мали право призначати і знімати князів, тому правителі прагнули прихильності населення своїх волостей для підтримки та зміцнення влади.

Оцінюючи віче тих часів та притаманні йому елементи демократичного устрою, необхідно відзначити і його слабку організаційну структуру, в жодному літописі не містяться правила їх скликання та проведення. Також залишаються для дослідження питання доказової бази за вчинення судових дій, прийняття інших рішень.

Згодом, в період феодалізму, з'явилися сільські общини, в які об'єднувалися селяни та обиралися зі свого середовища отамани, старшини та інші представники громадськості. У таких формах об'єднання та механізмах управління також містилися демократичні елементи.

Особливий внесок у становлення громадянського суспільства (його складових компонентів) належить козацтву, яке в історії розвитку української державності займає виняткове місце. Модель взаємовідносин громадян і влади, яка вибудовується сьогодні, на нашу думку, має багато рис схожості із Козацько-гетьманською державою Б. Хмельницького. Це був унікальний феномен XVII ст., явище, що не мало прецеденту в Європі, як оригінальна, створена українським народом, його думкою, спроба відновлення в тогочасних історичних умовах своєї державності.

Дослідники відзначають поєднання у Козацько-гетьманській державі і традиціоналізму, який спирався на народні звичаї, і новаторство суспільно-політичної думки тих часів [168; 368]. Саме під час визвольної боротьби XVII ст. український народ зумів по-новому підійти до конкретної історичної ситуації та створити новітню форму з механізмами державного правління, в якій увесь суспільний лад був заснований на принципах вільного обрання, суверенності народу та відповідальності перед ним. Особливістю було й те, що державне будівництво відбувалося в умовах воєнного часу.

Зберіглося чимало історичних пам'яток, які розкривають сутність ідеї громадянського суспільства та становлення демократичних засад вітчизняного державотворення того періоду. На думку провідних дослідників, найбільшу увагу в цьому контексті заслуговує конституція Пилипа Орлика 1710 р. [143]. Попри те, що конституцію не було впроваджено у життя, цей документ має велике історичне значення, адже в ньому вперше були сформульовані головні принципи, покладені в основу державно-політичного устрою.

Конституція складається з преамбули та 16 параграфів. Принциповий характер має шостий, де закладені основи, механізми управління та діяльності органів державної влади. У документі відображена ідея поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову.

Документ пронизаний ідеологією обмеження повноважень Гетьмана та його найближчого оточення. Так, Розділ X зобов'язує Гетьмана «Заборонити ці зловживання, що так поширилися... Оскільки ж усі тягарі і здириство нещасного простолюду беруть свій початок із підкупу за сприяння особам, що просять і домагаються судових посад»... «Ясновельможний гетьман за своєю посадою має дбати про лад у Вітчизні Запорізькій, а особливо повинен пильнувати, щоб людям військовим і посполитим не чинилися збиткові тягарі, податки, пригнічення та здириства...» [143]. Передбачалася сувора окремішність державного скарбу від коштів, що виділялися у розпорядження гетьмана.

Гетьманська влада мала бути обмежена і постійною участю в управлінні генеральної старшини, і генеральною радою; обмеження стосувалися адміністрації, суду, виборів старшини, фінансів. Тричі на рік належало збирати сейм із полкової та сотенної старшини, депутатів і послів від запорізького війська. Приділена увага демократичним правам міст та усіх станів суспільства, особливо козацтва.

Отже, модель взаємовідносин народу і влади, демократичні механізми управління Козацько-гетьманської держави можна вважати вагомим внеском

у становлення громадянського суспільства та розвиток української державності загалом [407].

Відслідкувати еволюцію ідей української державності, громадянського суспільства можна у працях мислителів декількох наступних віків, серед яких: В. Винниченко [45], М. Грушевський [68; 69], М. Драгоманов [95], Б. Кістяківський [129], М. Костомаров [158], В. Липинський, М. Міхновський, С. Подолинський, І. Франко [392] та інші.

Рівність громадян перед законом, свобода людини як найцінніший її стан та основа суспільства, є свобода господарської діяльності, що дає можливість усім членам суспільства бути власниками з рівними правами – таким бачив устрій України М. Костомаров [158].

Концепцію суспільства, що ґрунтується на визначенні асоціації гармонійно розвиненої особистості створив М. Драгоманов. Він вважав, що саме асоціація, яка має базуватися на засадах політичної свободи, даватиме можливість суспільним відносинам розвиватися й удосконалюватися, гарантувати права людини і громадянина [95].

Відомий український письменник, вчений, громадський і політичний діяч І. Франко розвивав ідею політичної самостійності, яка, на його думку, є природним правом кожної нації. Механізм її реалізації: у реформованому суспільстві, де на перший план вийде громадська думка, і в результаті державні інститути будуть наділені лише виконавчими функціями. І. Франко критикував посилення функцій державного апарату в суспільстві, вважаючи за потрібне обмежити його діяльність суспільними інститутами [392].

М. Грушевський центром конституційної системи України вважав народ, людину з її правами і вольностями. Вчений спирався на ідеї народного суверенітету, непорушності громадянських прав [68]. Так, в основі його концепції бачимо ідею людиноцентризму. На думку багатьох дослідників, важливість таких конституційних ідей полягає у тому, що їх розроблення

виходить із світового досвіду передових країн парламентської демократії, враховуючи специфічні умови української дійсності.

В. Винниченко, який особисто брав участь у розробці Конституції УНР, теж запропонував принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову; ідею рівності всіх громадян перед законом. Надав визначення сутності державності, що розглядалась як устрій матеріального та психічного життя народу, його національності, економіки, політики, культури – великого і складного комплексу самоорганізації людей [45].

Відомий український правник і політолог Б. Кістяківський акцентував на взаємозалежності, взаємній обумовленості правової держави і громадянського суспільства. «Правильне і нормальне справляння державних функцій у правовій державі залежить од самодіяльності суспільності і народних мас, – зазначав учений. – Без активного ставлення до правового порядку і державних інтересів, що виходить із надр самого народу, правова держава немислима». Але так само й громадянське суспільство неможливе без правової держави, яка «неодмінно передбачає широкі громадянські та народні організації, завдяки яким зростає і її власна зорганізованість» [129].

Отже, наведені вище підходи й дослідження заслуговують на увагу сучасників, адже окремі концептуальні положення з них можуть використовуватися і сьогодні для удосконалення системи публічного управління і формування громадянського суспільства, комплексу механізмів їх взаємодії.

У радянські часи (1922 – 1991 рр.) було ліквідовано майже всі демократичні елементи державного устрою: форми самоорганізації населення, місцеве самоврядування, це період занепаду і пригнічення громадянського суспільства (окремі елементи якого зберігали лише дисидентські рухи). Період характеризувався впровадженням централізації, одержавлення місцевого життя (радянська диктатура) тощо (докладніше у нашій монографії [403]).

Наступним історично значущим кроком став Всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 року, на якому народ України висловив волю побудувати українську незалежну державу. Події передувало ухвалення Декларації про державний суверенітет, яка передбачала народовладдя, утвердження громадянства Української держави, її економічну самостійність, безпеку, національно-культурне відродження. «Громадяни Республіки всіх національностей становлять народ України. Народ України є єдиним джерелом державної влади в Республіці. Повновладдя народу України реалізується на основі Конституції Республіки як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних до Верховної та місцевих Рад» [72], – зазначається у документі.

Вагомим кроком стало й ухвалення Конституції України 28 червня 1996 року. У головному документі держави (стаття 3) проголошується: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». У Конституції України закріплено: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» – стаття 5. «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» – стаття 6. «В Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування» – стаття 7. «В Україні визнається і діє принцип верховенства права» – стаття 8 [144].

Протягом останніх трьох десятиріч років було прийнято низку важливих нормативно-правових актів, спрямованих на створення незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, та одночасно формування

умов для розкриття потенціалу громадянського суспільства в Україні.
Зокрема:

- «Про місцеве самоврядування в Україні»: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [295];
- «Про органи самоорганізації населення»: Закон України від 11.07.2001 р. № 2625-III [300];
- «Про громадські об'єднання»: Закон України від 22.03.2012 р. [269];
- «Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади»: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2012 р. № 658 [327];
- «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки»: указ Президента України від 27.09. 2021 р. № 487/2021 [299] та багато інших.

На сьогодні в Україні триває новий етап державотворення – реформування майже всіх сфер життєдіяльності суспільства, який має остаточно звільнити систему публічного управління від залишків радянської системи та посилити економічну, соціальну й оборонну спроможність держави. Відбувається оновлення політико-правової сфери з урахуванням як власного і світового досвіду, так і з урахуванням безпекового чинника. Одночасно підвищується і роль громадянина як суб'єкта державотворення та громадянського суспільства. Власний історичний та світовий досвід переконують, що процес становлення громадянського суспільства розпочинається з усвідомлення кожною людиною своєї самоцінності, можливостями своєї праці, інтелекту побудувати достойне життя, захищати свої права та державу загалом.

Українське громадянське суспільство значно розвинулося за останні десятиліття. Про це свідчать й участь громадянського суспільства в історичних подіях в Україні: кінця 2004 р. – початку 2005 р. («Помаранчева революція»), 2013 – 2014 рр. («Революція гідності») і 2022 р. (війна Російської

Федерації проти України), коли громадянське суспільство стало важливим суб'єктом захисту демократії та державного суверенітету.

Механізми, форми взаємодії представників громадянського суспільства з органами публічної влади відіграють ключову роль у процесі побудови моделі суспільно-політичного устрою. Народ, як носій суверенітету і єдине джерело влади в Україні здійснює владу безпосередньо, так і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування [144].

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [295] держава надає широкі права територіальним об'єднанням громадян щодо вирішення питань місцевого значення в інтересах населення, в межах закону. Світовий досвід свідчить, що саме місцеве самоврядування створює необхідні умови для наближення влади до населення, функціонування дієвої системи управління, яка б ураховувала місцеві умови та особливості. Водночас, розвиток громадянського суспільства та його взаємодія з правовою, демократичною державою залежить від оптимального співвідношення функцій органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в системі публічного управління. Питання гармонійності цього співвідношення є ключовими у процесі реформи децентралізації [432].

У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки зазначено, що активне, впливове і розвинене громадянське суспільство є важливим елементом будь-якої демократичної держави та відіграє одну з ключових ролей у впровадженні нагальних суспільних змін і належного врядування, в управлінні державними справами і розв'язанні питань місцевого значення, розробці і реалізації ефективної державної політики у різних сферах, утвердженні відповідальної перед людиною правової держави, розв'язанні політичних, соціально-економічних та гуманітарних проблем [299].

Визнаючи функціонування інститутів громадянського суспільства важливою ознакою сталості громадянського суспільства, завдяки яким

громадяни та суспільні групи забезпечують самоорганізацію, представництво, реалізацію і захист прав та інтересів, у Стратегії наводяться такі дані: протягом лише 2016-2020 років кількість інститутів ГС суттєво зростає.

За даними Державної служби статистики України відбулося значне збільшення кількості юридичних осіб за організаційно-правовими формами господарювання:

- громадські організації – на 22149 (з 70321 станом на 1 січня 2016 року до 92470 станом на 1 січня 2021 року);
- громадські спілки – на 1122 (з 753 до 1875 відповідно);
- благодійні організації – на 4428 (з 15384 до 19812 відповідно);
- релігійні організації – на 3390 (з 23261 до 26651 відповідно);
- творчі спілки (інші професійні організації) – на 38 (з 279 до 317 відповідно);
- професійні спілки та їх об'єднання – на 2392 (з 26321 до 28713 відповідно);
- органи самоорганізації населення – на 234 (з 1415 до 1649 відповідно) [299].

Таким чином, аналіз основних подій (відповідно до наявних джерел та літератури), які відбулися на землях України, починаючи з античної давнини і до набуття Україною незалежності, дозволяє виділити декілька важливих моментів (акцентовані за періодами), які необхідно враховувати для дослідження громадянського суспільства:

1. Перші ознаки громадянського суспільства у народів, які проживали на території сучасної України, сформувалися ще у VII – VI ст. до н. е.; коли у таких містах-державках, як: Ольвія, Пантікапей (Керч), Тіра, Феодосія, Херсонес та інших у державному устрої були присутні демократичні елементи. Сформувалися і ефективно функціонували віче – народні збори, ради (або думи), а вирішальна роль у політичному житті належала демосу, з низкою прикладів демократичних механізмів дії самоорганізуючих та

самоврядних структур, які необхідні для існування громадянського суспільства.

2. Виникнення Київської Русі (IX ст.) – державними інститутами якої були князь, князівська рада та народне віче, – можна вважати черговим еволюційним етапом формування ключових демократичних засад. Як свідчать писемні пам'ятки, народні збори громадян того часу мали надзвичайно великі повноваження, віча були формою справжнього народовладдя, а їх компетенції поширювалися на всі функції державної влади. У період феодалізму з'явилися сільські общини, в які об'єднувалися селяни та обирали зі свого середовища представників громадськості.

3. Період Козацької доби (XV ст. - XVIII ст.) посідає виняткове місце в історії розвитку української державності, а також у становленні громадянського суспільства. Модель взаємовідносин громадян і влади дозволила тоді створити новітню форму державного правління з демократичними механізмами – Гетьманську державу, в якій увесь суспільний лад був заснований на принципах вільного обрання, суверенності народу та відповідальності перед ним. Серед історичних пам'яток, які розкривають сутність ідеї громадянського суспільства та становлення демократичних засад вітчизняного державотворення того періоду заслуговує особливої уваги Конституція Пилипа Орлика 1710 р.

4. Дорядянський період. Ідеї української державності, ідеї громадянського суспільства відображені у працях істориків, філософів, мислителів, громадських діячів УРН, ЗУНР, серед яких: В. Винниченко, М. Грушевський, М. Драгоманов, Б. Кістяківський, М. Костомаров та інші. Період формування концепцій: рівності громадян перед законом; свободи людини; свободи господарської діяльності як основи суспільства; політичної самостійності як природного права кожної нації; поділу влади на законодавчу, виконавчу та судову; взаємозалежності, взаємній обумовленості правової держави і громадянського суспільства тощо.

5. Радянський період (1922 – 1991 рр.) характеризувався ліквідацією демократичних засад, самоорганізації населення, місцевого самоврядування; ознаменувався впровадженням централізації, одержавленням місцевого життя (радянська диктатура) і став періодом занепаду, пригнічення громадянського суспільства (окремі елементи якого зберігали лише дисидентські рухи).

6. Ухвалення Декларації про державний суверенітет, Всеукраїнський референдум (1 грудня 1991 р.) і проголошення України незалежною державою – новий етап, відродження демократичних засад, громадянського суспільства і формування його інституцій.

Отже, еволюція громадянського суспільства України – складний багатовіковий процес з періодами піднесення, майже повної ліквідації (знищення) його ключових суб'єктів та елементів, і новим етапом відродження та розвитку, що триває й сьогодні. Починаючи з античних часів (появи перших ознак громадянського суспільства) свої концепції щодо умов, чинників його розвитку, формулювали українські мислителі, філософи, державні та громадські діячі протягом багатьох століть. З набуттям Україною незалежності ці ідеї отримали нове значення для втілення та подальшого розвитку. Загалом аналіз історичних пам'яток та джерел свідчить про міцне демократичне підґрунтя нашої державності, що підтверджується багатовіковими прикладами демократичних підходів до вирішення питань суспільного значення, застосування механізмів дії самоорганізуючих та самоврядних структур, які необхідні для існування й розвитку громадянського суспільства.

2.3. Чинники взаємодії громадянського суспільства та влади у різних теоріях і концепціях

З крахом комуністичної та кризою соціалістичних ідеологій, природно і закономірно, що центр ваги в дослідженні суспільних проблем було перенесено на демократію. Концепція громадянського суспільства, що розвивалась століттями, набула нової актуальності для держав, які отримали незалежність після розпаду СРСР. Як одна з ключових у дослідженнях з філософії, політології, державного управління, інших наук, – вона має на сьогодні значний аналітичний, нормативний і політичний потенціал, який необхідно застосовувати у процесі пошуку ефективної української моделі публічного управління.

Аналізу концепції громадянського суспільства, як необхідної складової в реформуванні державного управління й місцевого самоврядування, з метою удосконалення сучасної системи публічного управління, механізмів взаємодії влади і суспільства та створення власної, української моделі ефективного урядування, приділено увагу такими науковцями, як: О. Гарань, В. Денисенко, Р. Дворкін, А. Карась [125], А. Колодій [137], М. Михальченко, В. Полохало, Ф. Рудич, С. Рябов, В. Ткаченко, Г. Щедрова [469] та іншими. Громадянське суспільство в контексті розвитку сучасної демократії розглядається у дослідженнях А. Карася, В. Кравчука, В. Кременя, А. Крижановського, П. Рабіновича, О. Токовенка та інших. Серед зарубіжних дослідників: Ненсі Розенблум [521], Джон Кін [128], Роберт Патнем, Джеффри Александер [474], Ернест Андре Геллнер [487] та інші.

Як серед західних, так і серед вітчизняних дослідників існує велике розмаїття думок і оцінок щодо трактування складної, багатопланової проблематики громадянського суспільства, зокрема відносно його концепцій [408].

Фактично маємо відсутність в українському законодавстві визначення поняття «громадянське суспільство» та існування великої кількості його формулювань у сучасній науці. Одним із поширених понять [як синтез наукової думки] є таке: ГС – це суспільство громадян із високим рівнем соціально-економічних, політичних, культурних і моральних рис, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини; суспільство рівних можливостей для рівноправних громадян, яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного блага. Це сфера спілкування, взаємодії, самоорганізації і самоврядування вільних індивідів на основі добровільно сформованих асоціацій, яка захищена необхідними законами від прямого втручання держави.

Погоджуючись з таким трактуванням стосовно ролі держави варто додати, що для становлення громадянського суспільства, функції держави мають полягати не лише у впровадженні в життя нормативно-правових актів, що були б втіленням загальної волі громадян, оберігали непорушність їхніх прав та свобод, а й у створенні дієвих механізмів взаємодії влади і громадянського суспільства. Захищаючи свободу громадян, їх власність, здобуту працею, держава повинна діяти в окреслених межах, вихід за які може призвести до громадянської непокори. Громадяни повинні мати право протистояти уряду, чинити йому опір у разі, якщо влада вдається до узурпації чи тиранії. В сукупності таких поглядів і сформувалася концепція громадянського суспільства, але цьому передували століття трансформації думок.

Ідеї стосовно того, що громадянське суспільство – це сфера, яка відмінна від держави, почали виникати з античних часів, вони присутні вже в роботах давньогрецьких філософів Платона і Аристотеля. Хоча більшість грецьких філософів державу і суспільство розглядали як єдине ціле. Але, якщо у Платона інтереси особистості повністю підпорядковані інтересам держави, то Аристотель шукає таку модель, яка могла б бути оптимальною для

рівноправної взаємодії і поєднання інтересів особи та держави. Можна вважати, що з цього часу в історії відносин громадянського суспільства і держави формуються дві тенденції, які отримали назву ліберальна і консервативна [411].

Ліберальна тенденція полягає в поділі (розмежуванні) громадянського суспільства і держави, в протиставленні людини і політичної влади, ґрунтується на визнанні відособленості індивіда як суб'єкта права, гарантуванні свободи його життєдіяльності та обмеженості політичної влади.

Консервативна тенденція – у злитті людини і влади, політики і права, в рамках єдиної державності. При послідовному розвитку цієї тенденції державна політика тримається на уявленні, що приватні інтереси несуттєві, неважливі. Активізації державної політики та визнання права домінування держави над суспільством висуваються на перший план.

Прихильники консервативних ідей не розмежовують державу і суспільство, не визнають необхідність демократичних свобод, які забезпечують права особистості по відношенню до держави, не обмежують сферу державного втручання в життєдіяльність соціуму.

Патерналістська традиція сягає корінням часів Стародавнього світу, коли, попри велику кількість концепцій, домінуючою думкою було розчинення індивіда в державі, регламентація його життєдіяльності традиціями та звичаями, а релігія розглядалась як основа державного ладу. Намагання заявити про свою автономію в ті часи не лише не визнавалися, а й каралися державною владою. Такими були концепції філософів, мислителів, зокрема стародавніх Індії, Китаю, традиції ісламу.

В епоху Середньовіччя з релігійним обґрунтуванням оформлюється ідея сильної держави. Августин Блаженний, Фома Аквінський, визнаючи домінування держави над суспільством, розглядали державу як божественне встановлення, а місія церкви, за їх переконаннями, полягала в проповідуванні ідеї повної покори людини владі. Християнство стало ідеологічним

фундаментом феодалізму, а його напрями – основою світогляду і політичного устрою багатьох європейських держав і Америки, що, безумовно, вплинуло на розвиток концепцій наступних епох.

В епохи Відродження і Реформації серед розквіту ідей гуманізму, індивідуалізму, самоцінності людини, також було чимало прихильників ідеї патерналістської держави. Серед видатних імен того часу: Н. Макіавеллі [235], Вольтер [126], Д. Дідро та інші.

Н. Макіавеллі розглядав політику (діяльність) держави з позицій конкретно-історичних інтересів людини, соціуму, обґрунтував ідею ефективного, мудрого правителя, який піклується про загальне благополуччя громадян. У своєму головному творі «Державець» Н. Макіавеллі пише: «Він (державець) зобов'язаний спонукати громадян спокійно віддаватися торгівлі, хліборобству та ремеслам, аби вони впорядкували свої володіння, не боячись, що ці володіння в них відберуть, інші – розпочинали б торгівлю, не боячись, що їх знищать податками» [235]. Н. Макіавеллі був переконаний, що глава держави не повинен зловживати своїми правами та порушувати майнових і особистих прав своїх підданих. У його творі досить чітко можна знайти опис елементів громадянського суспільства як спільності людей, що протистоїть державі, яка прагне своїми діями підірвати будь-яку самодіяльність суспільства, щоб панувати над ним. Отже, філософ бачив різницю між державою та громадянським суспільством, яке функціонує за власними законами і є автономним щодо держави, попри те, що держава постійно намагається підкорити собі всі сфери життя суспільства.

Ідеї Н. Макіавеллі продовжили в концепції освіченого абсолютизму її розробники – Вольтер [126, с. 120] і Д. Дідро [126, с. 222], – які були прихильниками сильної, розумної, раціональної державної влади, яку глава держави здійснював би відповідно до передових для того часу досягнень соціально-політичної думки.

Розробник концепції державного суверенітету як «постійної і абсолютної влади» є Ж. Боден вважав, що рішення і дії державної влади повинні відповідати категоріям «мораль», «право», «закон», а мудрий монарх в союзі з незалежними від нього політичними силами повинен здійснити прогресивні реформи [31].

Принципово інших ідей з приводу громадянського суспільства в суспільній думці не виникало майже до XVII ст. Нову концепцію такого суспільства висунув англійський політичний теоретик Т. Гоббс. Ідеї Т. Гоббса формувалися під впливом політичних подій, зокрема Англійської революції, очевидцем якої він був. У своєму відомому творі «Левіафан» Т. Гоббс наголошував, що якісно нове людське співжиття виникає внаслідок переходу від природного стану з «війною всіх проти всіх» до впорядкованого культурного суспільства з існуванням держави. Лише домовившись про створення держави, громадяни здатні домогтися спокою і порядку в суспільстві та створити умови для виникнення якісно нових суспільних зв'язків.

І Т. Гоббс і Б. Спіноза, яких відносять до розробників і засновників теорії суспільного договору (концепції патерналістської держави) розглядали державу як єдиний і повноправний регулятор суспільних відносин. Гоббс ставив державу (якщо вона забезпечує життя і безпеку підданих) вище особистості. Спіноза пропонував розв'язувати протиріччя «громадянин і держава» шляхом суттєвих обмежень свобод людини [78]. Попри те, що його відносять до державників, був прихильником демократії.

Дж. Локк, продовжуючи ідеї Т. Гоббса, зазначав, що люди до створення держави розпоряджалися своїм майном та своїми правами згідно із законом природи. Але, для гарантування прав і свобод, захисту своєї власності, люди створюють державу. Дж. Локк у працях (головна з яких – «Дослідження про людський розум») використовував поняття «громадянське суспільство» і «держава» майже як взаємозамінні [184].

Отже, консерватори не розмежовують державу і суспільство, не визнають необхідності демократичних свобод, які забезпечують права особистості по відношенню до держави, сферу державного втручання в життєдіяльність соціуму також не обмежують.

В роботах відомого мислителя Гегеля також відображені думки патерналістської держави, яка опікується громадянським суспільством. В його баченні «громадянське суспільство – категорія, що відмінна від держави, це сфера реалізації приватних інтересів, де кожен для себе – мета». Держава являє собою вищий щабель, ніж громадянське суспільство, це вища цінність, «політичне тіло», яке ніби опікає громадянське суспільство, об'єднує його розрізнені частини в єдину цілісність [53; 54].

Але з історії відомо, як патерналістська політика в управлінні породила тоталітарні режими. Отже вона є неприйнятною для сучасних демократично розвинених країн, оскільки пригнічує розвиток громадянських ініціатив. Тоталітарний режим розвивається там, де не реалізовані ідеї громадянського суспільства, відсутня система правових взаємовідносин влади та громадськості, не розвинена політична культура взаємовідносин. Разом із тим, ідеї патерналізму, як «загальне благо для більшості», «опіка державою своїх громадян», є складовою соціальної політики і деяких розвинених держав.

У ХХ ст. ідея патерналістської держави трансформувалася в концепцію соціальної держави, «держави загального благоденства». На думку деяких мислителів того часу, держава постає лише проміжним етапом розвитку суспільства. Пропагуючи переважання суспільства над державою, вважалося, що в процесі еволюції межі між державою і суспільством поступово зникнуть.

Вже згадуваний англійський філософ Дж. Локк зазначав, що особистість з її невід'ємними природними правами, свобода і приватна власність, що існували в додержавному стані, складають вищу цінність, яку потрібно оберігати від зазіхань держави, постійно обмежуючи сферу впливу останньої [184]. За концепцією Гроція, держава виникає із «загально-життєвої природи

людини» як загальнокорисна інституція, що стала наслідком свідомої діяльності членів суспільства, як «вдосконалений союз вільних людей, укладений заради дотримання права і загальної користі». Держава успішна настільки, наскільки пристосовується до реальних інтересів і потреб суспільства і в майбутньому необхідності в ній не буде.

Ідеолог французької буржуазної революції Ж.-Ж. Руссо визнавав «дійсним лише один акт суспільного договору, а саме – створення народу і суспільства (у формі демократичної держави) як єдиного й абсолютного джерела та суверена загальної волі (верховної політичної влади)». Руссо бачив ідеальну державу як механізм реалізації народного суверенітету, загальної волі, забезпечення майнового зрівняння [357].

Схожий підхід представлено в ідеології соціалістів, які вважають метою суспільного розвитку здійснення принципів соціальної справедливості, свободи і рівності, а ідеальним – суспільно-політичний лад, який допоможе втілити дані цінності.

Соціалісти-утопісти Ш. Фур'є і Р. Оуен були переконані, що організація справедливого суспільства повинна починатися «знизу» і ґрунтуватися на самоврядних виробничих одиницях, причому відмова від держави відбуватиметься поступово, еволюційним шляхом [25].

К. Маркс і Ф. Енгельс вважали, що на вищому щаблі суспільного розвитку (комунізмі) необхідність в державі взагалі відпаде. К. Маркс зазначав, що не держава породжує суспільство, а навпаки – сім'я і громадянське суспільство становлять передумови держави. У своїх ранніх працях К. Маркс використав поняття «громадянське суспільство» для позначення ним структури сім'ї, станів, класів, власності, розподілу, реального життя людей, зауважуючи на їх об'єктивному характері та економічних підставах. К. Маркс показав, що саме громадянське суспільство як першооснова людського співіснування і діяльності є головною рушійною силою історичного прогресу.

Отже, поряд з консервативними тенденціями, розвиваються ідеї щодо піднесення громадянського суспільства над державою [408]. Мислителі цієї групи домінантами своїх досліджень обирають розмежування сфер впливу громадянського суспільства і держави, встановлення оптимальних взаємин між ними.

Дослідники, які поділяють таку точку зору, є прихильниками лібералізму – широкого ідейного, соціального та політичного руху, теоретичні коріння якого беруть свій початок у XVII ст. Концепція лібералізму найбільше відповідає еволюційному розвитку переважної більшості західноєвропейських держав і Америки і є популярною у сучасній науці.

Основу ідеології лібералізму склали томізм і кальвінізм. Раціоналізм, повага до приватної власності, визнання соціальної диференціації – такі принципи (запропоновані ще Ф. Аквінським) лягли в основу світогляду католиків, а також неотомістів. А протестантська етика у сукупності з повагою до приватної власності, відповідальністю за власне майбутнє – склали ідеологію середнього класу (буржуазії), а також визначила стиль взаємовідносин влади і громадянського суспільства у дусі ліберальної демократії.

Ідея індивідуальної свободи як найважливіший концепт лібералізму знайшла своє відображення у працях вже згаданого Дж. Локка, поглядах Вольтера, Ш. Монтеск'є, ідейних течіях французької революції, ученнях XIX ст. – А. Токвіля [375]. Дж. С. Мілля.

Держава є «необхідне зло» – так вважав Т. Пейн (засновник радикально-демократичного напрямку республіканізму і конституціоналізму, соціальний мислитель), – «...чим менше буде сфера його впливу, тим краще»[237]. Аналогічні концепти висловлювали й Ж.-Ж. Руссо, Т. Джефферсон, Б. Франклін та інші мислителі.

А. Токвіль, Дж. С. Мілля акцентували на важливості захисту і поновленні громадянського суспільства, під яким розуміли самоорганізовану,

гарантовану законом сферу, яка не перебуває у безпосередній залежності від держави [237]. Поступальний рух до правової рівності, вироблення превентивних механізмів проти: зловживань державної влади, поглинання державою громадянського суспільства, позбавлення громадян їхніх свобод – ідеї такої концепції.

Ш. Монтеск'є, як прихильник сильної держави з одного боку, і захисник людської гідності та свободи особистості – з іншого, пропонував проєкт «обмеженого правління», чим зробив значний внесок у концепцію поділу влади [5]. Він вбачав її не в механічному перерозподілі повноважень між інститутами влади, а у стримуванні влади, її врівноваженні, забезпеченні соціального контролю над нею. Монтеск'є писав про те, як стикаються і взаємодіють гілки влади, наголошуючи на необхідності участі в державному управлінні всіх основних соціальних груп.

Теорія поділу влади, домінантами якої є попередження зловживань владою, її монополізації і концентрації, стала основою політичного лібералізму.

Досягненням політичного лібералізму також справедливо вважається теорія і практика правової держави, обґрунтування сутності права як універсального, об'єктивного і справедливого регулятора взаємовідносин влади та громадськості. Ще в епоху Середньовіччя і Відродження висувалося чимало трактувань права, але лише в епоху буржуазної революції, коли людська особистість і її свобода були визнані вищою цінністю, право стало ідейним стрижнем взаємовідносин влади і народу, а ідея підпорядкованості влади праву – практичне втілення.

Лише в сукупності категорій: демократії, права і «соціальної держави» можливо забезпечити гармонійні взаємовідносини особистості, громадянського суспільства і влади. Отже, демократична держава, заснована на принципах народовладдя, представництва, свободи, рівності громадян,

повинна бути правовою, тому що реалізація демократії без верховенства права і дотримання законності владою та громадськістю неможлива.

Оскільки концепція правової демократичної держави (в ліберальному варіанті) не передбачала здатність держави забезпечити права і добробут всім громадянам, це зумовило необхідність її доповнення соціальним аспектом.

Перші праці з терміном «соціальна держава» з'являються ще до Другої світової війни у роботах Ад. Пренса. Майже одночасно з ним О. Гірке ввів у науковий обіг термін «соціальне право». Поняття «соціальна держава» було сформульоване в 1929 р. німецьким державознавцем Х. Хеллером, після чого воно поширилося в Європі. У США ідея соціальної держави була сприйнята пізніше, ніж у країнах Європи, оскільки тип свідомості американського суспільства був орієнтований на принцип індивідуалізму, а не на колективну свідомість.

Соціальна держава має забезпечити кожній людині гідні умови життя, соціальну захищеність, рівність початкових можливостей для реалізації її цілей, розвитку особистості. Ознаками соціальної держави є: відповідальність держави за рівень особистого добробуту громадян; наявність правових основ соціальної регуляції; орієнтація єдиної соціальної політики на всіх членів суспільства; забезпечення бюджетних соціальних виплат, соціального захисту громадян.

Отже, *правова демократична соціальна держава* – результат багатовікового розвитку суспільства в його діалектичній взаємодії з державою, де реальна свобода людини, її соціально-економічні, політичні, культурні права можуть забезпечуватися лише завдяки постійній активній участі громадянського суспільства у державно-політичних процесах [430].

Виходячи з цього, громадянське суспільство виступає джерелом, ресурсом і показником розвитку демократичної правової соціальної держави. Критеріями такого розвитку є:

1) економічний розвиток – наявність різних форм власності, стійке існування вільних власників засобів виробництва, свободи вибору діяльності, економічної самореалізації;

2) політичний – наявність і реальна працездатність форм, методів, технологій, механізмів взаємодії влади з громадськістю на всіх рівнях: державному і місцевого самоврядування;

3) соціокультурний – наявність громадянської культури у політиків і у представників громадськості.

Отже, аналіз сутнісних доміант основних світових концепцій громадянських суспільств, дозволяє звернути увагу на такі концептуальні положення:

Ідеї, що громадянське суспільство – сфера відмінна від держави, виникли ще в античні часи (присутні в роботах давньогрецьких філософів Платона і Аристотеля). І хоча більшість мислителів того часу державу і суспільство розглядали як єдине ціле, формуються дві тенденції, консервативна і ліберальна (домінантом першої є: «інтереси особистості повністю підпорядковані інтересам держави»; другої – «рівномірна взаємодія і поєднання інтересів особи та держави»).

У консервативній концепції не розмежовуються держава і суспільство, не визнаються необхідність демократичних свобод, забезпечення права особистості по відношенню до держави, не обмежується сфера державного втручання в життєдіяльність суспільства. Патерналізм концепції формується з розчинення індивіда в державі, регламентації його життєдіяльності традицій та звичаїв, а релігія є основою державного ладу.

Концепція лібералізму розвивається з ідеї піднесення громадянського суспільства над державою, а доміантами є розмежування сфер впливу громадянського суспільства і держави, встановлення оптимальних взаємин між ними. Розглядається в сукупності категорій: демократії, права і «соціальної держави», завдяки чому і можливо забезпечити гармонійні

взаємовідносини особистості, громадянського суспільства і влади. Концепція лібералізму найбільше відповідає еволюційному розвитку більшості західноєвропейських держав і Америки.

Разом із тим, аналіз сутнісних домінант громадянських суспільств у напрямках консервативної та ліберальної тенденції дозволяє зазначити:

– Правова демократична соціальна держава – результат багатовікового розвитку суспільства, де свобода людини, її соціально-економічні, політичні, культурні права забезпечуються шляхом постійної активної участі громадянського суспільства у державно-політичних процесах.

– Громадянське суспільство – джерело, ресурс і показник демократичної правової соціальної держави, з критеріями розвитку: економічного (різні форми власності, власники засобів виробництва, економічна самореалізація тощо); політичного (різні форми, методи, технології, механізми взаємодії влади і ГС); соціокультурного (громадянської культури у політиків і у представників ГС).

– Громадянське суспільство взаємопов'язане з системою публічного управління, але в залежності від концепції, яка закладена в його основу, складається подальший розвиток держави і суспільства в цілому.

– Оцінюючи переваги концепції лібералізму, варто зазначити, що громадянські суспільства на Заході створювалися протягом тривалого історичного періоду, еволюційно розвиваючись з архаїчних інститутів, тому ГС, що розвиваються в пострадянських країнах напевно відрізнятимуться. Отже, можна припустити, що громадянське суспільство в Україні у завершеній своїй моделі різнитиметься від суспільств західного лібералізму (і це враховуватимемо для подальшого дослідження). Реформуючи систему державного управління й місцевого самоврядування, потрібно знайти власну, відповідну до національних традицій, концепцію. З нашої точки зору, вона має бути людиноцентричною, орієнтованою на принцип індивідуалізму, а не колективізму.

2.4. Моделі громадянських суспільств та взаємодії органів влади і громадськості

Враховуючи змістовні відмінності концепцій і моделей, з метою всебічного дослідження феномену громадянського суспільства, розглядатимемо питання у площині науки державного управління, враховуючи окремі філософські, політологічні, соціологічні та інші наукові надбання. Залучення досягнень різних наукових галузей для удосконалення системи публічного управління з ефективними механізмами взаємодії влади і суспільства, максимально сприятиме розвитку громадянського суспільства в Україні.

Існують різні класифікації моделей ГС. Поряд із часовими або історичними, виділяють моделі, в яких враховуються певні функції життєдіяльності громадянського суспільства.

Одним із варіантів такого моделювання вважають класифікацію професора Гарвардського університету Ненсі Розенблум [521], яка виділяє такі різновиди: «демократичне», «посередницьке» та «виборче громадянське суспільство». Для нашого дослідження нагадаємо їх ключові характеристики.

Отже, *«демократичне громадянське суспільство»* вирізняється тим, що його суб'єкти роблять наголос на політичній участі та потенційній опозиційності громадських об'єднань до владних структур (функція противаги). Головним завданням громадянських об'єднань є «прищеплення громадянам почуття політичної дієспроможності, здатності до розгляду політичних питань, а також схильності розглядати їх в ім'я загального добра. Вони мають внутрішньо бути ліберальне-демократичними «міні-республіками», орієнтованими на публічне обговорення і здійснення політики» [521].

Як агент формування чеснот: вихованість, «соціабельність», здатність до солідарного розв'язання проблем – так характеризується *«посередницьке громадянське суспільство»*. Націлює громадян на:

- 1) соціальні зв'язки;
- 2) принципи громадянськості;
- 3) відкритості;
- 4) товариськості;
- 5) відповідальності,

тобто якості, що забезпечують цілісність плюралістичної ліберальної демократії (як зазначає А. де Токвіль) [375]. У посередницькому громадянському суспільстві «від вторинних асоціацій не очікують формування політичних достоїнств, та соціальне співробітництво зовсім не обов'язково має трансформуватись у політичне представництво» [138; 521].

На підвищення економічної ефективності та загального добробуту спрямоване *«виборче громадянське суспільство»*. Вважається, що це відносно нова тенденція в розумінні його функцій, але саме вона найбільше відповідає умовам сучасності.

Н. Розенблум пропонує цю модель як найперспективнішу, посиляючись на Гегеля. Німецький філософ писав про суперечливість та обмеженість морального впливу громадянського суспільства, в якому переважають:

- егоїстичні інтереси,
- вузькогрупова прив'язаність,
- бідність.

Ці риси й сьогодні загрожують єдності громадянського суспільства і вимагають «різноманітних виправлень».

Про необхідність розвитку ГС в цьому напрямку наголошується такими теоретиками сучасного егалітарного лібералізму та учасницької демократії як Б. Барбер, М. Вольцер та інші.

На моделях громадянських суспільств за класифікацією Н. Розенблюм (рис. 2.7) акцентуємо увагу для нашого подальшого дослідження.

*Рис. 2.7. Моделі громадянських суспільств за класифікацією Н. Розенблюм**

**Джерело: власна розробка автора на основі досліджень Н. Розенблюм*

Охарактеризовані аналітичні моделі можна застосовувати до вивчення етапів розвитку громадянського суспільства в кожній окремій країні. І таких досліджень науковцями зроблено чимало. Наприклад, США пройшли шлях від «посередницького громадянського суспільства» через політизований період «демократичного громадянського суспільства», а тепер перебувають у стадії становлення «виборчого» суспільства.

Наведені моделі дослідники використовують і як інструмент аналізу національних відмінностей у функціонуванні громадянського суспільства.

Адже риси та його вплив на політику були різними навіть у межах одного регіону. Так, у французькому суспільстві, хоча соціальні та політичні інститути формувалися в той же час, що і у США, та ґрунтувалися на схожих ідеологічних засадах, форми суспільної взаємодії, солідарності й політичної активності були більш радикальними, політизованими. І люди залежали від держави та державної політики більшою мірою. У деяких аспектах французькі соціальні інститути могли бути демократичнішими, в інших – аристократичнішими, але були менш ліберальними.

Характеризуючи Західну Європу, варто зазначити поширення моделі демократичного громадянського суспільства зі своїми відмінностями в різних країнах. У Німеччині, наприклад, ГС не було таким незалежним, як у Франції. Його називають напівзахідним варіантом відносин держави і громадянського суспільства.

У країнах Східної Європи сформувалося *«освічене громадянське суспільство»*, *«суспільство-культура»*, яке поступово розвивалося у повноцінну націю. Особливістю можна вважати й те, що спочатку його вплив поширювався тільки на сферу освіти та культури [409].

Продовжуючи варіанти моделювань взаємовідносин публічної влади і громадянського суспільства, зупинимося на деяких із них.

Так, О. Сунгуров та деякі інші представники пострадянської школи виділяють вісім моделей: «модель садівника» (підтримка розвитку інститутів громадянського суспільства); «партнерська модель»; «модель архітектора»; «патерналістська модель»; «модель приводних ременів»; «модель ігнорування» (відсутність взаємодії); «модель боротьби з противником» і «модель громадської непокори» [26]. Їх короткі характеристики наступні:

1) *Модель підтримки розвитку інститутів громадянського суспільства* або модель садівника. Органи публічної влади приймають закони і нормативні документи, що сприяють розвитку інститутів ГС.

2) *Партнерська модель*, коли державні органи усвідомлюють важливість існування інститутів ГС і не прагнуть ними керувати, а співпрацюють у форматі діалогу, у вигляді «переговорних майданчиків».

3) *Модель архітектора*. Організації (інститути) ГС беруть участь у розв'язанні проблем, у створенні нових органів влади.

Перші три моделі утворюються за умови партнерських взаємовідносин влади та громадянського суспільства та його інститутів.

4) *Патерналістська модель*. Держава дозволяє певну автономію недержавних організацій за умов, що ті не втручаються у справи влади і підтримують певних кандидатів на виборах. Владні структури, у свою чергу, надають інститутам ГС певні преференції: приміщення на пільгових умовах, фінансують їх тощо.

5) *Модель «приводних ременів»*. Модель існувала в Радянському Союзі в 1930 – 1970-і рр., коли партійно-державний апарат розглядав усі громадські організації виключно як механізм передачі від партійного керівництва до звичайних жителів країни, що знаходяться під контролем політичної системи. Дана модель характерна для патерналістських відносин, тобто домінування влади.

6) *Модель ігнорування* (відсутності взаємодії). Влада не помічає діяльності інститутів ГС, займається розв'язанням нагальних економічних проблем. Інститути ГС не зацікавлені у співпраці з владою, існують за рахунок інших джерел фінансування: недержавних фондів, бізнесових структур тощо.

В умовах конфронтації публічної влади і громадянського суспільства можлива реалізація моделей «боротьби з противником» і «громадської непокори». Їх короткі характеристики наступні:

7) У рамках моделі «боротьби з противником» чиновники вбачають небезпеку для своєї влади в діях інститутів ГС і намагаються ускладнити їх дії, або навіть закрити.

8) *Модель громадської непокори*. В умовах порушення владою прав людини і політичних свобод інститутами ГС обирається тактика громадської непокори – неконвенційні дії (участь у несанкціонованих мітингах, пікетах, протестах тощо).

Науковець І. Кресіна пропонує розглядати відносини громадянського суспільства та влади у варіанті моделювань «колективізм – індивідуалізм». «Перша тенденція тяжіє до підкорення і залежності від усюдисущої держави, а друга – до самостійності, автономності від держави і незалежного контролю за нею» [74; 396]. Автор виділяє шість типів відносин, які втілені в концепціях:

- 1) плюралізму;
- 2) корпоративізму;
- 3) патерналізму;
- 4) етатизму;
- 5) популізму;
- 6) клієнтизму.

І. Кресіна звертає увагу на відмінності у взаємовідносинах влади та громадянського суспільства західної та східної цивілізацій. Вона зазначає: «Для Заходу характерні плюралістична та корпоратистська моделі, а для Сходу – патерналістська та етатистська. Популізм та клієнтизм у різних пропорціях можуть зустрічатися скрізь, однак переважають у країнах «третього світу» та у транзитних країнах, де ГС формується» [396].

Для країн з ліберальними традиціями (США, Канада) характерний плюралізм, який передбачає існування різних об'єднань з різноманітними інтересами, схильними до компромісних рішень. Але, особливістю є те, що практично неможливо врахувати інтереси всіх груп і об'єднань, отже важко уникати конфліктних ситуацій.

В європейських країнах з міцними соціал-демократичними традиціями континентальної Європи (Швеція, Норвегія, Австрія) переважно зустрічається корпоративізм, який робить можливим прийняття рішень у результаті

переговорів між органами публічної влади та кількома впливовими громадськими об'єднаннями.

Для східної цивілізації (Японія) характерний патерналізм, який проявляється в піклуванні держави про своїх громадян, фірми – про своїх працівників та зменшенні ініціативи з боку ГС.

Етатизм розглядає державу як мету суспільного розвитку і перевагу одержавлення над ініціативою громадянського суспільства (Китай).

Популізм як загравання влади з громадянським суспільством для забезпечення популярності спостерігався на перших етапах здобуття Україною незалежності.

Клієнтизм передбачає залежність інститутів ГС від еліти. Елементи такої моделі спостерігаються і в українському суспільстві [396].

Існують й інші варіанти моделювань, їх узагальнення представлені у працях багатьох науковців, зокрема Т. Бельської [26]. Пропонуємо розглянути класифікацію з домінантою взаємовідносин влади та громадянського суспільства за схемою: основа моделювання – /конструювання моделі/ – автор. Отже, варіанти моделювань виглядають таким чином:

- Активність громадянського суспільства – /демократичне, посередницьке, виборче/ – Н. Роземблум;
- Рівень участі в управлінні – 8 сходинок участі – /маніпуляція, терапія, інформування, консультації, присутність при прийнятті рішень, партнерство, делегована влада, громадський контроль/ – Ш. Арнштейн;
- Рівень впливу держави – /модель підтримки розвитку інститутів ГС або модель садівника; партнерська модель; модель архітектора; патерналістська модель; модель приводних ременів; модель ігнорування (відсутності взаємодії); модель боротьби з противником і громадської непокори/ – О. Сунгуров;
- Функції, які виконують інститути ГС – /нормативна модель; легітимаційна модель; інструментальна модель/ – О. Белокурова;

- Рівень свободи і правового забезпечення – /ідеальна модель/ – В. Ледяєв;
- Залежність від типу політичного режиму – /владарювання і підвладності (тоталітаризм), керуючих і керованих (авторитаризм), адміністрування (демократія)/ – О. Соловйов;
- Вимір «колективізм-індивідуалізм» – /плюралізм, корпоративізм, патерналізм, етатизм, популізм, клієнтизм/ – І. Кресіна;
- Роль держави та участь громадськості – /державна модель добробуту (державницька); децентралізована модель партнерства (активістська); модель благодійництва (добродійна); модель асоціативної демократії, ринкова модель/ – Г. Еспінг-Андерсен;
- Розмір фінансування і рівень державного впливу – /соціально-демократична (скандинавська) модель; англосаксонська модель; континентальна модель/ – С. Лейбфрид, Б. Діакон та інші.

Отже, аналізуючи різні країни, їх громадянські суспільства, що за наявності схожих рис і характеристик можна віднести до однієї якоїсь конкретної моделі, знайдемо чимало відмінностей між ними. Фахівці філософських, політологічних, соціологічних та інших наук радять це брати до уваги молодим демократичним державам (таким, як Україна), які лише розвиваються і розробляють свої стратегії побудови суспільств.

Якщо спробувати, використовуючи наведені класифікації моделей, зорієнтуватися щодо розвитку громадянського суспільства в Україні, то можна помітити декілька особливостей, притаманних нашій державі, які потрібно враховувати під час реформування системи публічного управління. Так, серед характеристик моделі сучасного громадянського суспільства нашої держави, можна виділити: політизованість громадського життя і домінуючу роль інтелігенції (духовно-інтелектуальної еліти). Тривалий час саме інтелектуальна еліта в певні історичні періоди (зокрема й під час революцій) гуртувала народ, щоб зробити новий крок у напрямку розвитку, що було

свідченням відсутності необхідного рівня самосвідомості громадян. Ситуація радикально змінилася під час російського вторгнення 24 лютого 2022 р., коли народ продемонстрував величезний прояв самоорганізації, якого не спостерігалось протягом останніх тридцяти років.

Таким чином, аналіз моделей громадянських суспільств, які представлені сучасними науковцями, дозволяє сформулювати деякі концептуальні моменти, на яких варто акцентувати для подальшого дослідження.

Класифікація моделей за домінантою взаємовідносин влади та громадянського суспільства, дозволяє сформулювати варіанти моделей зі змістовними складовими, які будуть використані у подальшому: «демократичне, посередницьке, виборче» ГС – відповідно до активності громадянського суспільства; «зверху, знизу, збоку» ГС – за історичним способом формування; «8 сходинок участі»: маніпуляція, терапія, інформування, консультації, присутність при прийнятті рішень, партнерство, делегована влада, громадський контроль – за рівнем участі в управлінні; модель підтримки розвитку інститутів ГС, партнерська, архітектора, патерналістська, приводних ременів, ігнорування – відсутності взаємодії; боротьби і громадської непокори – за рівнем впливу держави; нормативна модель, легітимацийна, інструментальна – за функціями інститутів ГС; модель «державна влада – ГС», «муніципальна влада – громада» – за рівнями управління; ідеальна модель – за рівнем свободи і правового забезпечення; владарювання і підвладності (тоталітаризм), керуючих і керованих (авторитаризм), адміністрування (демократія) – в залежності від типу політичного режиму; плюралізм, корпоративізм, патерналізм, етатизм, популізм, клієнтизм – за виміром «колективізм-індивідуалізм»; державна модель добробуту (державницька), децентралізована модель партнерства (активістська), (добродійна), асоціативної демократії, ринкова – відповідно до ролі держави та участі громадськості; соціально-демократична

(скандинавська) модель, англосаксонська; континентальна – за розміром фінансування і рівнем державного впливу.

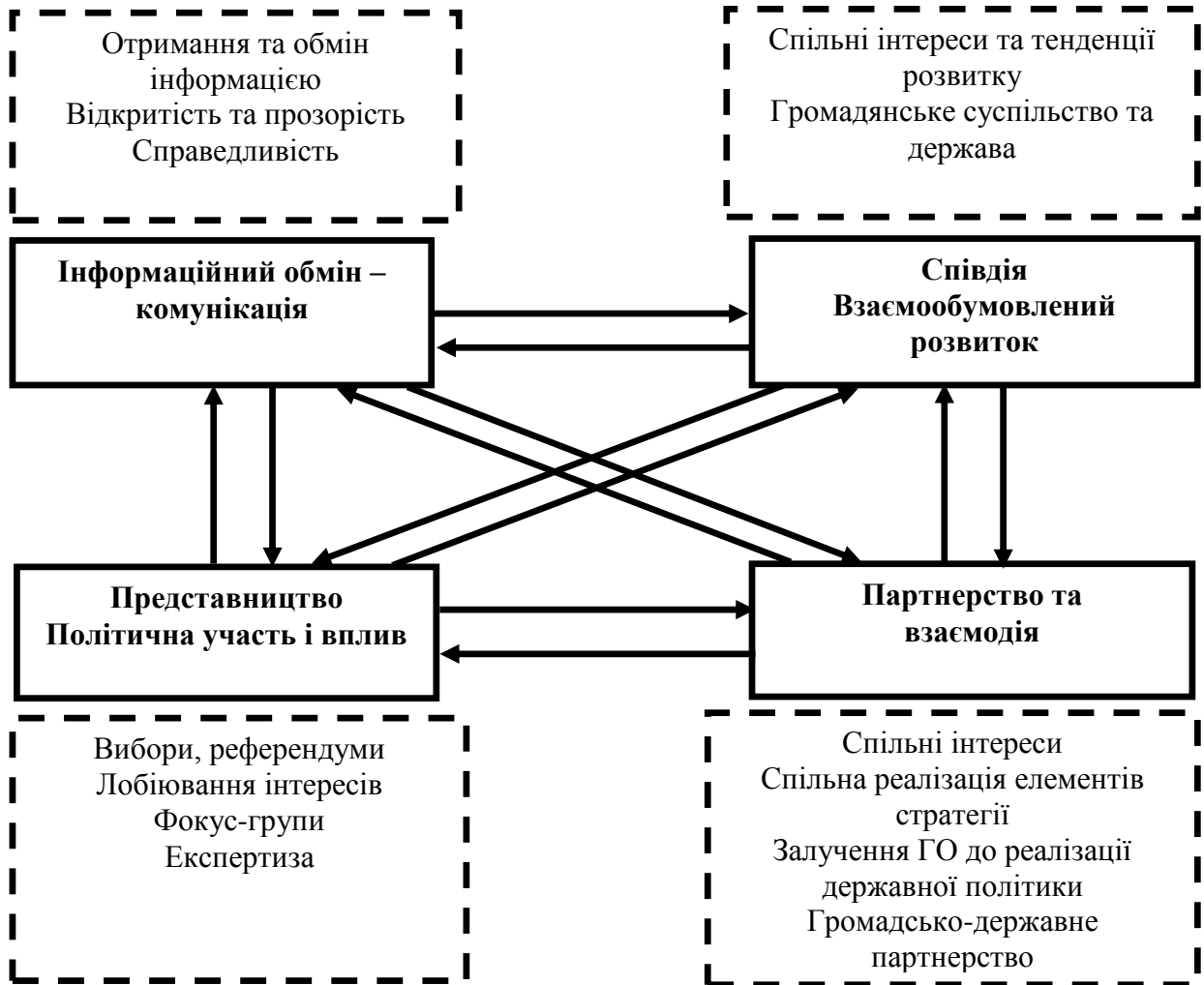

Рис. 2.8. Концепт взаємодії держави та ІГС*

*Джерело: власна розробка автора

Підсумувати вищевикладене можна загальним висновком: аналіз моделей громадянських суспільств, за якими можна вивчати суспільства різних країн, показав, що готової універсальної моделі, яку можна було б перенести на український ґрунт і втілити, для України не існує. Аналіз конструювань (моделей) та їх змістовних характеристик дозволяє визначити

концептуальні орієнтири для розробки власної моделі з рівнем розвинутого громадянського суспільства. А досвід інших країн необхідно застосовувати з урахуванням української сучасності, історичних традицій та власного менталітету.

Висновки до розділу 2

1. Аналіз наукових джерел засвідчив, що незважаючи на глибоке вивчення окремих складових багатопланової проблематики громадянського суспільства, комплексної наукової праці, яка б розкрила потенціали громадянського суспільства і публічного управління України на засадах людиноцентризму, зокрема з урахуванням історичного та зарубіжного досвіду, динамічних змін, які відбуваються у нашому суспільстві, з визначенням майбутньої концепції і моделі публічного управління та ГС, не було здійснено.

За відсутності науково-теоретичної єдності щодо визначення «громадянського суспільства», категорію ГС розглянуто з інституціональної, соціально-функціональної та людиноцентричної точок зору; за домінантами відносин, що виникають між різними суб'єктами ГС; сформульовано головні ознаки, за якими характеризується рівень розвитку ГС. Визначення базових понять та сутнісних характеристик ГС необхідно для формулювання майбутньої концепції та конструювання моделі.

Дослідження зарубіжного досвіду засвідчило, виникнення ідея громадянського суспільства відноситься до античних часів, десятки століть вона трансформувалася: змінювалися поняття ГС, визначалися нові ознаки і характеристики різновидів, що відбувається й досі. Враховуючи, що і держава, і громадянське суспільство виникають та існують завдяки наявності одне одного, але, чим більшим є вплив державної влади на ГС (інститути та окрему особу), тим більшого занепаду ГС зазнає, отже, винайти модель гармонійного

співвідношення участі держави у суспільних справах, є одним із ключових завдань.

2. Враховуючи, що розроблення концепції і моделі розвитку ГС має передбачати власний історичний досвід, оскільки століття тому були закладені витоки процесів, які відбуваються в українському суспільстві сьогодні, зроблено аналіз основних історичних подій, які відбулися на землях України, починаючи з античної давнини і до набуття Україною незалежності. Аналіз за періодами: античних часів, Київської Русі (поч. з IX ст.), Козацької доби (XV ст. – XVIII ст.), дорадянський і радянський періоди (1922 – 1991 рр.), і проголошення України незалежною державою. Так, по-перше, встановлено передумови міцного демократичного підґрунтя нашої держави; по-друге, узагальнено приклади демократичних елементів, механізмів дії самоорганізуючих та самоврядних структур, які необхідні для існування ГС на всіх етапах (крім радянського); по-третє, визначено, що еволюція ГС України – складний багатовіковий процес з періодами піднесення, майже повної ліквідації (знищення) його ключових суб'єктів, елементів та чинників розвитку, і новим етапом відродження; по-четверте, доведено, що через роз'єднаність українських земель на різних етапах історичного розвитку, ключові елементи ГС не сформувалися в цілісну модель, як це відбулося в більшості розвинених держав світу.

3. Дослідження сутнісних домінант основних теорій і концепцій громадянських суспільств дозволило виділити декілька ключових аспектів, які важливо враховувати у процесі формування умов для розвитку ГС, адже в залежності від концепції, яка закладена в основу ГС, створюватиметься і модель подальшого розвитку держави та суспільства. Аналізом з'ясовано: ідеї, що ГС – сфера відмінна від держави, виникли ще в античні часи, однак тривалий час домінувала теорія, що держава і суспільство єдине ціле, з одночасним формуванням двох тенденцій: консервативної і ліберальної (домінантом першої є: «інтереси особистості повністю підпорядковані

інтересам держави»; другої – «рівномірна взаємодія і поєднання інтересів особи та держави»).

Аналіз сутнісних ознак громадянських суспільств у напрямках консервативної та ліберальної тенденції дозволив аргументувати: 1) правова демократична соціальна держава – результат багатомірного розвитку суспільства, де свобода людини, її соціально-економічні, політичні, культурні права забезпечуються шляхом постійної активної участі ГС у державно-політичних процесах; 2) ГС – джерело, ресурс і показник демократичної правової соціальної держави з критеріями розвитку: економічного, політичного і соціокультурного рівнів; 3) попри переваги концепції лібералізму, варто враховувати, що ГС на Заході створювалися протягом тривалого історичного періоду, еволюційно розвиваючись з архаїчних інститутів, тому ГС, що формуються в пострадянських державах відрізнятимуться; 4) ГС в Україні у завершеній своїй моделі може мати відмінності від суспільств західного лібералізму (і це враховуватимемо для подальшого дослідження), а домінантами впливу є: історичні особливості і національні традиції; принципи індивідуалізму, а не колективізму.

4. Враховуючи змістовні відмінності концепцій і моделей, категорію громадянського суспільства було досліджено за класифікаціями площини взаємовідносин влади та ГС, що дозволило сформулювати акценти, які будуть використані у дослідженні: по-перше, не існує універсальної моделі, яку можна було б використати в Україні (оскільки окремі елементи ГС, що існували в різні періоди розвитку на території України, в цілісну модель не оформилися; по-друге: Україна, яка за класифікацією відноситься до суспільств з «навздогінною» моделлю, має ГС з такими характеристиками, як: політизованість громадського життя, домінування ролі інтелігенції (духовно-інтелектуальної еліти), суспільство з недостатнім рівнем участі ГО та інші, з кардинальними змінами в діяльності ГС після російського вторгнення 24 лютого 2022 р. Разом із тим, в Україні співпраця громадянського суспільства

та влади є недостатньо ефективною, якщо порівнювати з державами Європейського Союзу, і після 2022р. така ефективність – знизилась.

Аналіз класифікацій моделей за домінантою взаємовідносин влади та громадянського суспільства, дозволив сформулювати варіанти моделей зі змістовними складовими, які будуть використані у дослідженні: відповідно до активності ГС; за історичним способом формування; за рівнем участі в управлінні; відсутності взаємодії; за рівнем впливу держави; за функціями інститутів ГС; за рівнями управління; за рівнем свободи і правового забезпечення; в залежності від типу політичного режиму; за виміром «колективізм-індивідуалізм»; відповідно до ролі держави та участі громадськості; за розміром фінансування і рівнем державного впливу.

Аналіз конструювань (моделей) та їх змістовних характеристик дозволив визначити концептуальні орієнтири для розробки власної моделі з високим рівнем розвиненого громадянського суспільства. А досвід інших держав застосовуватиметься з урахуванням української сучасності, історичних традицій та власного менталітету.

Отже, багатопланова проблематика громадянського суспільства набуває все більшої актуальності в умовах реформування, пошуків та розробки моделі публічного управління України.

РОЗДІЛ 3.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

3.1. Трансформаційні процеси і основні проблеми в сучасній системі публічного управління в Україні

Сучасна інституціональна політика держави стала відповіддю влади на історичні події 2013 р. та початок активної фази розвитку громадянського суспільства. Українське суспільство потребувало кардинальних змін – реформування всієї діючої системи управління в Україні: органів державної влади (інституту президентства, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, їх територіальних представництв, місцевих державних адміністрацій, органів юстиції України) та органів місцевого самоврядування (обласних, районних, міських, районних у містах, сільських та селищних рад). А для створення нової системи управління потрібно було всебічне залучення інститутів громадянського суспільства, оновлення механізмів їх участі в управлінських справах.

Загострення суспільно-політичної ситуації (2013 р.) в значній мірі відбулося через проблеми системи управління, детермінованих і залишками радянського минулого, і утвореними десятиками останніх років. Аналіз дозволяє визначити такі з них:

- централізація та концентрація влади Президентом України; неконституційне підпорядкування йому виконавчої влади;
- нівелювання статусу Кабінету Міністрів України, передбаченого Конституцією;
- незавершеність процесу розмежування політичного та адміністративного керівництва в міністерствах;

- низька здатність міністерств щодо виконання функцій аналізу політики держави, через що формування політики фактично відбувалося особами, наближеними до Президента;

- високий рівень централізації влади, одержавлення публічних послуг;

- нераціональний, неефективний адміністративно-територіальний устрій країни, який залишився ще від радянських часів;

- адміністративна та фінансова неспроможність базового рівня місцевого самоврядування; втрата повноцінного, дієвого місцевого самоврядування на районному рівні, через делегування більшості повноважень органам виконавчої влади;

- низька ефективність публічної служби, через: суб'єктивізм в управлінні; слабкість вищого корпусу державної служби; високу плинність кадрів як в центральних органах влади, так і в місцевих (особливо в органах місцевого самоврядування); покладання на державних службовців політичних функцій та незахищеність їх від партійно-політичних впливів;

- неналежне правове регулювання відносин між приватними особами та публічною адміністрацією;

- домінування у публічній адміністрації відомчих інтересів; наявність бюрократії, високого рівня корупції тощо.

Отже, реформування системи державного управління, місцевого самоврядування, з повним переглядом комплексу механізмів взаємодії громадянського суспільства і влади, стало нагальною потребою нашого суспільства.

Процес трансформації розпочався з ухвалення декількох важливих стратегічних документів, серед яких: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 «Про схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» (на 2022 р. є чинним) [325], а також розпоряджень Кабінету Міністрів України: «Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні» (від 01.04.2014 р. № 333-р.) (на

2024 р. є чинним) [320], «Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (від 18.03.2015 р. № 227-р.) (2020 р. втратив чинність) [323] і «Деякі питання реформування державного управління України» (від 24 червня 2016 р. № 474-р), яким була затверджена Стратегія реформування державного управління України (на 2024 р. є чинною) [87]. Зазначені Стратегії і Концепція, окрім реформування системи публічного управління, торкнулись багатьох сфер суспільства, отже потребують докладнішого аналізу і формулювання висновків щодо результативності їхнього впровадження як домінантів, що генерували чинники впливу на сучасне громадянське суспільство.

В ухваленій Стратегії «Україна – 2020» (окремі її аспекти розглядалися у розділі 3.3) окреслено: «Україна переходить в нову епоху історії і Український народ отримує унікальний шанс побудувати нову Україну» [325]. За визначеними векторами: розвитку, безпеки, відповідальності і гордості – розписана дорожня карта та першочергові пріоритети реалізації Стратегії.

За вектором розвитку передбачено: дерегуляція та розвиток підприємництва; програма розвитку малого та середнього бізнесу; реформи – захисту економічної конкуренції; корпоративного права; фінансового сектору; ринку капіталу; сфери трудових відносин; телекомунікаційної інфраструктури; земельна; управління державною власністю; державної служби та оптимізація системи державних органів тощо.

За вектором безпеки: реформи – системи національної безпеки та оборони; судова; правоохоронної системи; оновлення влади та антикорупційна; програма електронного урядування тощо.

За вектором відповідальності: децентралізація та реформа державного управління; реформи – Конституційна; виборчого законодавства; регіональної політики; системи соціального захисту; пенсійна; системи охорони здоров'я;

освіти; програма національної єдності та підтримки національних меншин тощо.

За вектором гордості: програма розвитку інновацій; розвиток інформаційного суспільства та медіа; реформа державної політики у сфері науки та досліджень [325] і т. інше. Тобто, передбачалося, що реформи мають охопити майже всі сфери економічного, соціально-культурного і політичного життя держави.

Індикаторами реалізації Стратегії було визначено досягнення 25 ключових показників для оцінювання процесу виконання:

- кредитний рейтинг України становитиме не нижче інвестиційної категорії «BBB»;
- за глобальним індексом конкурентоспроможності ... Україна увійде до 40 кращих держав світу;
- валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу підвищиться до 16000 доларів США;
- за індексом сприйняття корупції, який розраховує Transparency International, Україна увійде до 50 кращих держав світу;
- за результатами опитування рівень довіри експертного середовища (адвокати, юристи) до суду становитиме 70 відсотків;
- рівень довіри громадян до органів правопорядку становитиме 70 відсотків;
- оновлення кадрового складу державних службовців у правоохоронних органах, судах, інших державних органах на 70 відсотків;
- питома вага місцевих бюджетів становитиме не менше 65 відсотків у зведеному бюджеті держави;
- Україна разом зі Світовим банком розробить показник добробуту громадян, визначиться з його цільовим значенням та проводитиме моніторинг змін такого показника;

– 90 відсотків громадян України відчуватимуть гордість за свою державу [325] і т. інше.

Засобом реалізації Стратегії став суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона отримала свою зону відповідальності.

Аналіз концептуальних засад Стратегії та результативність її виконання дозволяє зробити декілька ключових висновків.

По-перше, відсутність системного моніторингу і оцінки її реалізації урядом. Планом заходів з виконання Стратегії (розп. КМУ від 04.03.2015 р. № 213-р), Планом дій Кабінету Міністрів України (розп. КМУ від 16.03.2016 р. № 184-р.) як і всіма наступними, не передбачались індикатори моніторингу для аналізу динаміки її виконання.

По-друге, інформація про хід виконання Стратегії, починаючи з року прийняття, не розміщується у відкритому доступі, за винятком звітів діяльності КМУ. По-третє, Стратегія не передбачає прописаних механізмів прямої участі представників ГС в моніторингу та оцінці її виконання, у документі декларативно визначена лише сфера відповідальності ГС.

Стратегічні напрями реформування системи публічного управління держави представлені і у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади: розп. КМУ від 01.04.2014 р. № 333-р.) [320]. У загальній частині документу окреслена сутність проблеми: «Система місцевого самоврядування (МС) не задовольняє потреб суспільства. Функціонування органів МС у більшості ТГ не забезпечує створення та підтримку сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку людини, її самореалізації, захисту її прав, надання населенню органами МС, утвореними установами та організаціями високоякісних і доступних адміністративних, соціальних та інших послуг на відповідних територіях» [320].

Проголошення децентралізації публічної влади як пріоритету формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади знайшло відображення у Концепції за визначеними напрямками, механізмами та строками реалізації. Передбачено конкретні завдання щодо реалізації запланованої реформи:

1. Забезпечення доступності та якості публічних послуг.
2. Досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади.
3. Визначення обґрунтованої територіальної основи для діяльності органів МС та органів виконавчої влади з метою забезпечення доступності та належної якості публічних послуг, що надаються такими органами.
4. Створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для забезпечення виконання органами МС власних і делегованих повноважень.

На реалізацію політики децентралізації влади, виконання зазначеної Концепції, було ухвалено декілька Законів, зокрема: «Про співробітництво територіальних громад» від 17.06.2014 р. № 1508-VII [316]; «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р. № 157-VIII [273]; «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг» від 10.12.2015 р. № 888-VIII [265] та інші.

Аналіз запланованих і реалізованих пріоритетних заходів, дозволяє виділити як досягнення, так і проблемні аспекти [462]. Так, на першому етапі не було прийнято змін до Конституції (щодо децентралізації), і акцент уваги зміщено на формування об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Пріоритетом уряду стали питання:

- динаміки їхнього утворення;
- рейтингів щодо формування ОТГ;
- створення інституту старост в ОТГ;

- співробітництва ТГ;
- результатів фінансової децентралізації;
- державної фінансової підтримки громад;
- розбудови інфраструктури ТГ.

Попри відсутність комплексної процедури оцінювання виконання Концепції, моніторингу реалізації заходів, акцентуємо увагу на досягненні – створенні онлайн платформи: «Про реформу: Державна політика, законодавчі напрацювання, проміжні результати децентралізації влади в Україні» [313], де системно щороку представлена динаміка таких результатів:

Закони України про внесення змін до Бюджетного та Податкового кодексів. Завдяки змінам відбулася фінансова децентралізація. Частка місцевих бюджетів постійно зростає. За 2022 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 398,1 млрд грн, що на 46,2 млрд грн (+13,1 %) більше порівняно з 2021 роком (за даними Міністерства фінансів України) [206], докладніше в наступному підрозділі.

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» надав можливість почати формувати спроможний базовий рівень місцевого самоврядування. Було створено 1469 ОТГ. До їх складу увійшли тисячі місцевих рад, проживає понад 9,1 млн. людей. Такі темпи міжмуніципальної консолідації міжнародні експерти оцінили як «високі». Закон запровадив інститути старостат, які представляють інтереси сільських мешканців в раді громади [313].

Закон «Про співробітництво територіальних громад» створив механізм вирішення спільних проблем громад: утилізації та переробки сміття, розвитку спільної інфраструктури тощо. Завдяки запровадженню міжмуніципального співробітництва громади отримали можливість консолідувати зусилля та реалізовувати спільні проекти [313].

Закон «Про засади державної регіональної політики». Державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час

реформи зросла у десятки разів. За рахунок цієї підтримки в регіонах та громадах реалізовано сотні тисяч проектів.

Пакет законів щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг дозволив делегувати органам МС відповідного рівня повноваження з надання базових адміністративних послуг:

- реєстрації місця проживання;
- видачі паспортних документів;
- державної реєстрації юридичних та фізичних осіб, підприємців, об'єднань громадян;
- реєстрації актів цивільного стану, речових прав;
- розв'язання земельних питань тощо.

Отже, починаючи з 2014 р. в Україні здійснено складний етап реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Було утворено 1469 ТГ і 136 районів (490 районів ліквідовано відповідно до Постанови Верховної Ради України від 17.07.2020 р. № 807-ІХ «Про утворення та ліквідацію районів»).

Нараз у пріоритеті створення децентралізованої держави з дієвим місцевим самоврядуванням та ефективною територіальною організацією влади, як це передбачено Концепцією реформування (від 01.04.2014 р. № 333-р.) [320], іншими правовими актами, а серед ключових аспектів можна виділити:

- 1) надання усім громадам рівних можливостей розвитку, поступове перетворення їх в успішні;
- 2) створення повноцінного життєвого середовища для громадян, з можливістю отримання якісних та доступних публічних послуг;
- 3) утворення дієвих інститутів прямого народовладдя;
- 4) удосконалення діючих та створення нових механізмів узгодження інтересів держави і ТГ;

5) подальший розвиток законодавчої бази (прийняття законів щодо децентралізації), в тому числі внесення змін до Конституції України.

Над реформою працюють Президент України, Офіс Президента України, Головний департамент регіонального та кадрового розвитку та Департамент місцевого самоврядування та децентралізації, Комітет Верховної Ради України з питань державного будівництва, регіональної політики та місцевого самоврядування, Міністерство розвитку громад та територій України, Асоціація сільських, селищних рад та об'єднаних громад, Українська асоціація районних та обласних рад, Асоціація об'єднаних територіальних громад, Асоціація міст України, Обласні державні адміністрації, Районні ради, Районні державні адміністрації, Програма «U-LEAD з Європою» та інші.

Отже, аналіз Стратегії реформування системи місцевого самоврядування дозволяє зробити висновок:

- по-перше, моніторинг її виконання здійснюється фрагментарно, аналіз усіх пріоритетних напрямів не оприлюднюється;
- по-друге, у звітах КМУ представлені окремі питання реалізації реформи, але не містяться рекомендації щодо змін процесу та імплементації Концепції;
- по-третє прогалини звітів частково компенсують інститути ГС (докладніше далі), але такі аналізи не є систематичними [418].

Аналізуючи трансформаційні перетворення системи публічного управління, варто звернути увагу на декілька взаємопов'язаних нормативно-правових актів, зокрема розп. КМУ: «Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (від 18.03.2015 р. № 227-р.) (2020 р. втрата чинності) [323]; «Деякі питання реформування державного управління України»: від 24.06.2016 р. № 474-р, яким була затверджена Стратегія реформування державного управління України на період до 2021 року (на 2024 р. є чинною) [87]; «Про внесення змін до розпоряджень

Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474 і від 27 грудня 2017 р.» № 1013. Аналіз стратегічних заходів важливий для дослідження чинників впливів на ГС, які детермінували сучасні процеси, які з ним відбуваються.

У 2021 році було прийнято розпорядження КМУ № 831-р «Деякі питання реформування державного управління України», яким схвалено Стратегію реформування державного управління України на 2022–2025 роки та затверджено план заходів з її реалізації. Стратегія є продовженням попереднього етапу впровадження реформи державного управління і ґрунтується на результатах оцінки сучасного стану державного управління України. Основна мета її, як зазначається у документі, полягає у побудові в країні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду. А очікуваними результатами закріплено наступні: забезпечення надання послуг високої якості та формування зручної адміністративної процедури для громадян і бізнесу; формування системи професійної та політично нейтральної публічної служби, орієнтованої на захист інтересів громадян; розбудова ефективних та підзвітних громадянам державних інституцій, які формують державну політику та успішно її реалізують для сталого розвитку держави тощо.

Результативність таких очікувань буде оцінена, а стосовно реалізації заходів реформи, запланованих вищезазначеними нормативними актами, варто концептуально виділити наступне.

«Невід’ємною складовою стратегічних перетворень, започаткованих в Україні, є наближення державної служби та служби в органах місцевого самоврядування до європейських принципів, які висуваються до країн – кандидатів на вступ до ЄС, а також принципів «належного врядування», які закріплені рішеннями Ради Європи» [323], – такими були очікування Стратегії (від 18.03.2015 р. № 227-р.). Документ містив основні напрями реалізації та індикатори результативності.

Передбачалось, що впровадження запланованого у визначені строки, з використанням кращого міжнародного, зокрема європейського досвіду, надасть змогу забезпечити:

- реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, створення умов для подальшого удосконалення державного та регіонального управління з урахуванням демократичних цінностей і принципів урядування;

- запровадження сучасних технологій управління людськими ресурсами, що надасть можливість реалізувати потенціал на практиці;

- створення узгодженої системи взаємозв'язку;

- впровадження у діяльність кращих прикладних досліджень і наукових розробок, їх адаптації до стандартів ЄС;

- оперативне реагування на ускладнення, що можуть виникати, шляхом проведення моніторингу результативності та ефективності реформування [323].

Критеріями досягнення результатів було визначено такі, як:

- призначення виключно за відкритим конкурсом на вакантні посади;

- оприлюднення на офіційному веб-сайті Нацдержслужби інформації про оголошення, умови та переможців конкурсів на усі вакантні посади;

- зменшення плинності кадрів;

- трансформація кадрових служб у служби управління персоналом, опанування сучасними технологіями та практичними інструментами управління людськими ресурсами;

- забезпечення дієвості системи підготовки, перепідготовки та підвищення професійної компетентності;

- підвищення рівня суспільної підтримки реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування, довіри громадян до професійної діяльності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування [323].

Аналіз результативності запланованих заходів характеризують такі дані (цитата зі Стратегії: розділ перший, п'ятий абзац): «Індикатором ефективності систем державного управління є позиція держави у відповідних міжнародних рейтингах. Згідно з показниками Індексу глобальної конкурентоспроможності Україна займає: 110 місце (серед 140 держав) у категорії «державні інституції», 49 місце в категорії «бюджетна прозорість», 82 місце в категорії «тягар державного регулювання».

У рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» позиції України є кращими – у загальному рейтингу Україна займає: 71 місце, у сфері відкриття бізнесу Україна піднялася з 70 місця до 56 місця у 2018 р.». Такі показники зазначені у Стратегії реформування державного управління України (станом на 2023 р. чинна) (розпорядження КМУ від 24.06.2016 р. № 474-р) [87].

Отже, наведені дані є свідченням, що система державного управління потребує продовження комплексних реформ, а впроваджені зміни мають відповідати європейському вибору України, а також європейським стандартам належного управління. Такий вектор і було закладено у Стратегії від 24.06.2016 р. № 474-р.

Серед проблемних на сучасному етапі було визначено напрями: щодо стратегічних засад реформування державного управління; формування і координації державної політики; державної служби та управління людськими ресурсами; підзвітності центральних органів виконавчої влади; надання адміністративних послуг. Детально розписано заходи за пріоритетами: засад реформування державного управління; планування, формування і координації політики; державної служби та управління людськими ресурсами; підзвітності: організації, прозорості, нагляду; надання адміністративних послуг: адміністративні процедури, зниження адміністративного навантаження, якості надання послуг, електронного урядування; управління державними фінансами.

Координацію дій з реформування державного управління здійснює спеціальна робоча група з питань реформування державного управління (за проміжними етапами формує і звіти) у складі: Державного секретаря КМУ, його заступників, державних секретарів міністерств, Голови НАДС, Голови Державного агентства з питань електронного урядування та державних службовців категорії «А» інших державних органів.

Оцінка ефективності уряду за допомогою Worldwide Governance Indicators (далі – Світові показники державного управління) відображає сприйняття якості державних послуг, рівня доброчесності державної служби та її незалежності від політичних тисків, а також якість формулювання та реалізації політики, разом із рівнем довіри до відданості уряду цій політиці. Оцінка представлена в числовому виразі від -2,5 до 2,5, де високі значення вказують на вищий рівень ефективності уряду. Згідно з представленими даними на рис. 3.1., оцінка ефективності уряду вказує на тенденцію змін протягом періоду з 2017 по 2022 рік [545]. Варто відзначити, що оцінка ефективності уряду залишається в межах від'ємних значень, що вказує на певні проблеми або слабкості у ефективності діяльності уряду протягом аналізованого періоду.

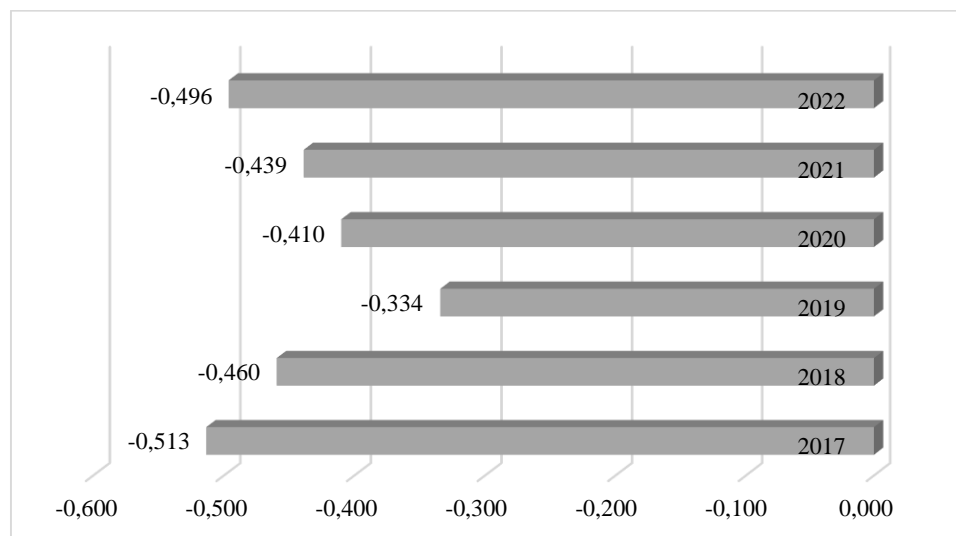
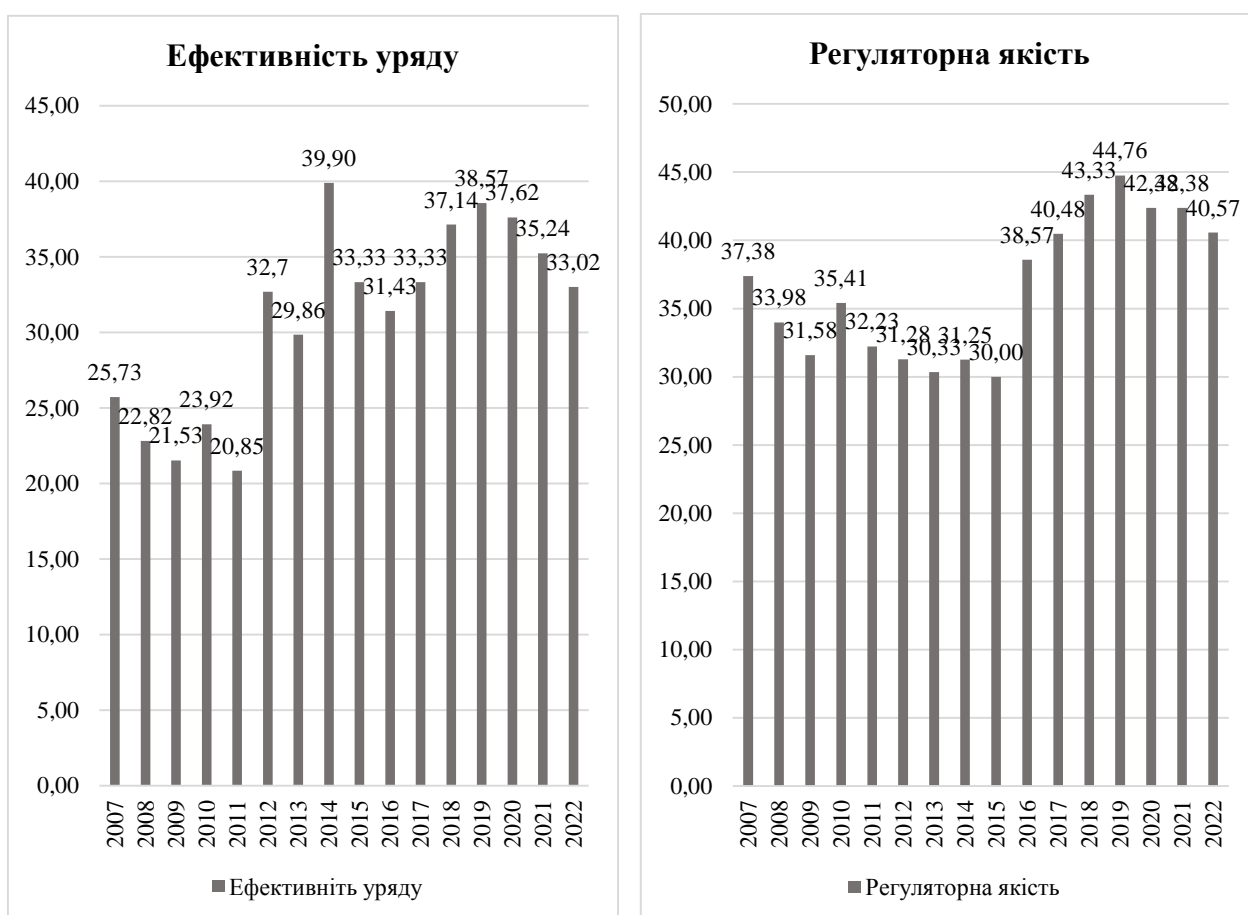

Рис. 3.1. Світові показники державного управління України 2017-2022 рр.*

*Джерело: [545].

Оцінка ефективності уряду вказує на недоліки у виконанні державних послуг чи недостатню незалежність від політичних впливів, що у свою чергу може впливати на якість політики та довіри до влади.

Динаміка показників Worldwide-governance-indicators засвідчує, що за останні 3 роки, з 2020-2022рр. відбувалось повільне зниження Індикатора ефективність діяльності уряду (з 37,62 у 2020р. до 33,02 у 2022р.). Регуляторна якість, що характеризує якість державного регулювання – також знизилась, проте менш динамічно (з 42,38 у 2020 р. до 42,57 у 2022р.), див. рис. 3.2 а, б [545].

а.) Ефективність уряду

б.) Регуляторна якість

Рис. 3.2. Динаміка індикаторів Government Effectiveness (Ефективність уряду) та Regulatory Quality (Якість регулювання) в Україні у 2007-2022рр.*

*Джерело: [545].

Якщо аналізувати Індикатор ефективності діяльності уряду в Україні та державах Європи у 2022р., можемо спостерігати значне відставання, окрім таких держав як Болгарія та Молдова. В Україні – показник є найнижчим з усіх європейських держав – 33,02 (див. рис. 3.3.).

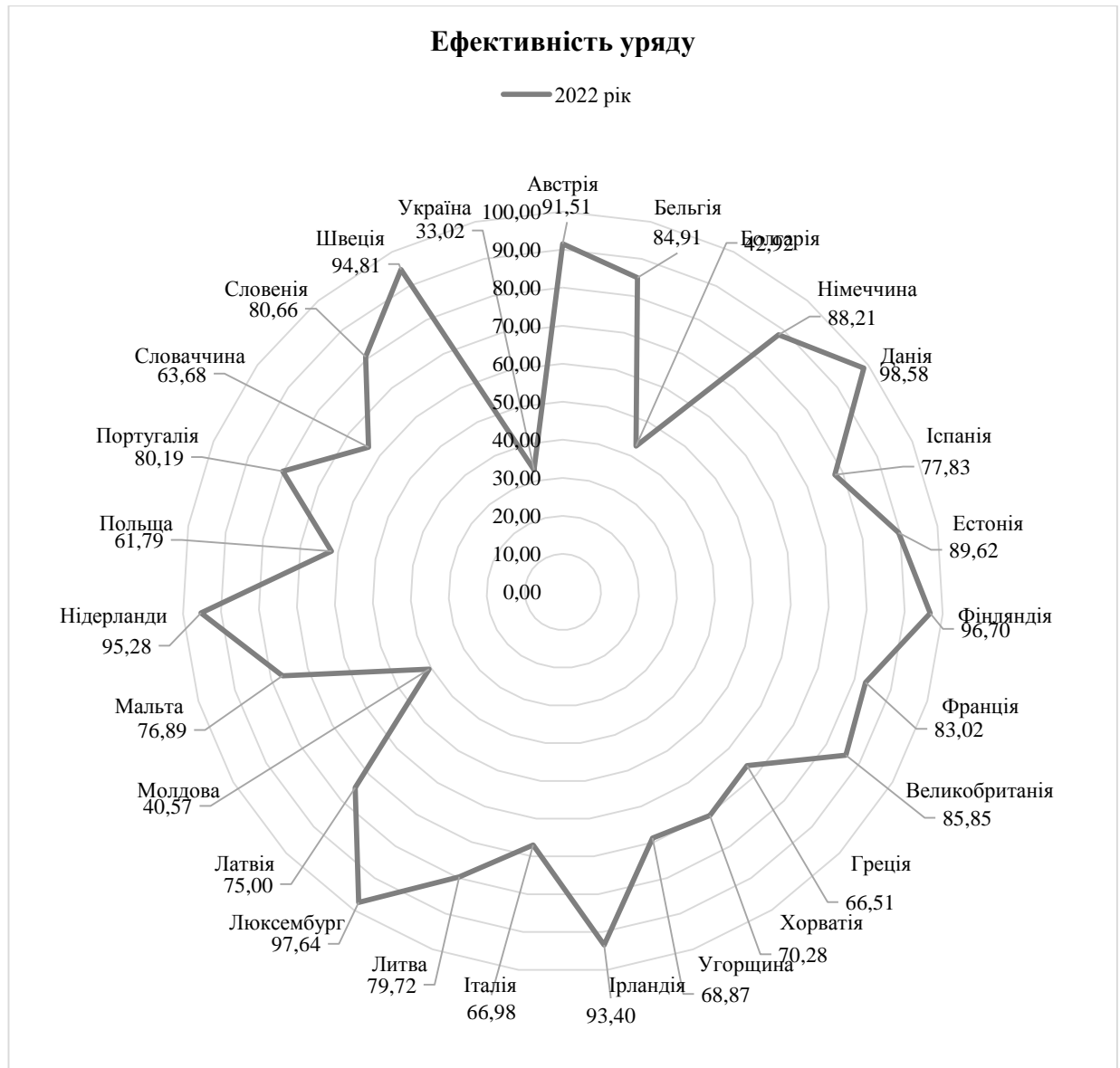

Рис. 3.3. Динаміка індексу Government Effectiveness (Ефективність уряду) у 2022р. в Україні та державах Європи*

*Джерело: [545].

По якості державного регулювання також спостерігається значне відставання від усіх держав, включаючи Молдову та Болгарію (рис. 3.4.).

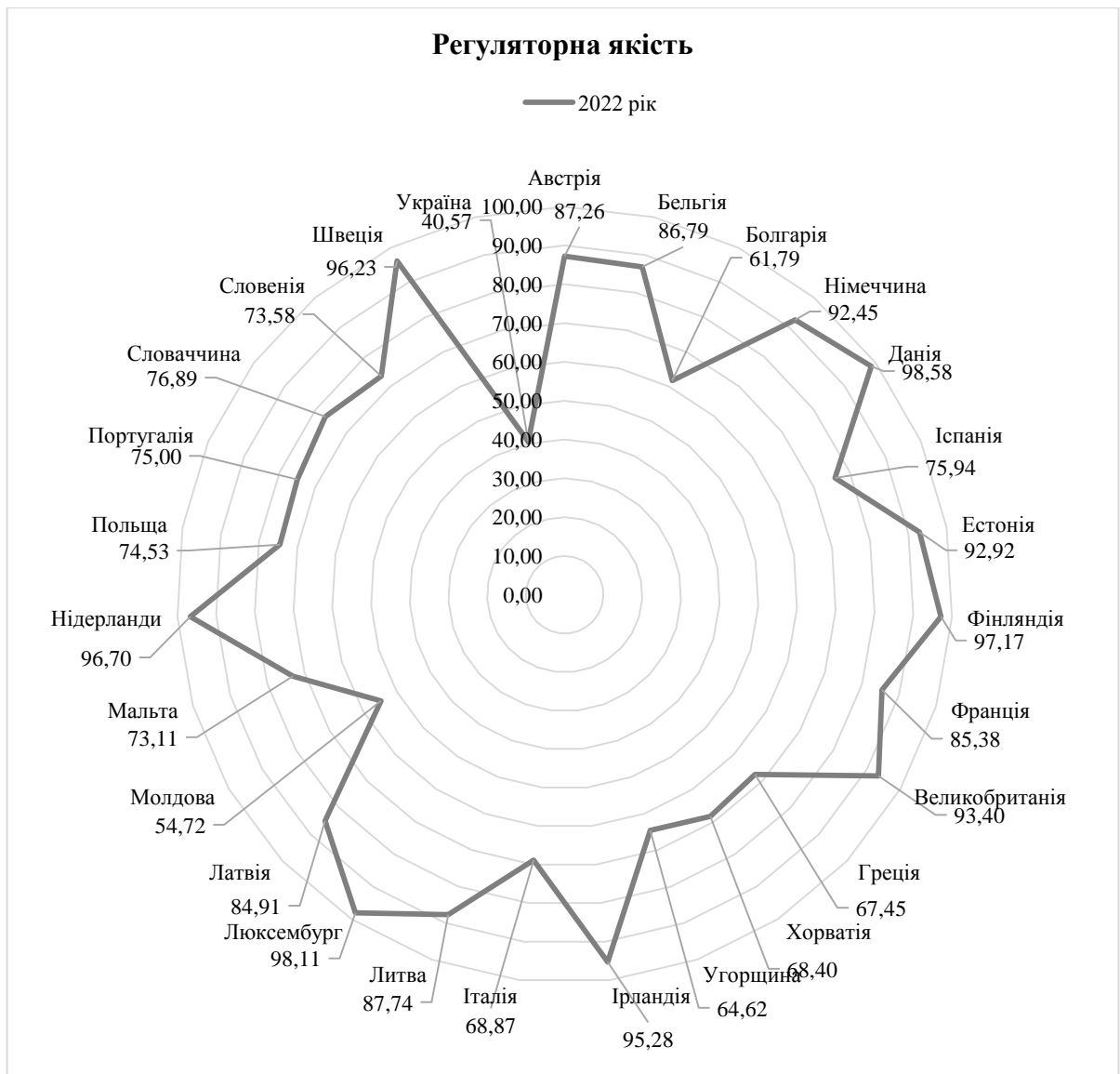

Рис. 3.4. Динаміка індексу Regulatory Quality (Якість регулювання) у 2022р. в Україні та державах Європи*

*Джерело: [545].

Варто відзначити, що упродовж 2023 року в Україні спостерігається також значний спад рівня довіри громадян до ключових інститутів влади, як видно з результатів дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології (див. табл. 3.1.) [545]. За аналізований період 2021-2023 рр. довіра до Президента України зменшилася з 84% у грудні 2022 року до 62%, де при цьому показник недовіри зріс з 5% до 18%. Як видно з рисунку

3.1. відбулося погіршення сприйняття діяльності інших органів влади. За рік довіра до ВРУ скоротилася з 35% до 15%, а недовіра зростає із 34% до 61%, а також Уряд втратив довіру громадян та зменшився з 52% до 26% з 2022 р. по 2023 р. Насамперед, варто відзначити, що ЗСУ зберігають стабільно високий рівень довіри, який залишається на рівні 96%, а Головнокомандувачу ЗСУ Валерію Залужному довіряють 88% громадян. Додатково, за 2023 рік спостерігається відзначений спад довіри до СБУ та поліції, 58% громадян довіряють СБУ (у грудні 2022 року цей показник становив 63%), тоді як довіра до поліції зменшилася з 58% до 41%.

Таблиця 3.1

Динаміка довіри окремим інституціям у 2021-2023 рр.

Період	Довіряють	Важко сказати	Не довіряють
Президент України			
Грудень 2023	62	20	18
Грудень 2022	84	11	5
Грудень 2021	27	22	50
Верховна Рада України			
Грудень 2023	15	24	61
Грудень 2022	35	31	34
Грудень 2021	11	22	67
Уряд			
Грудень 2023	26	30	44
Грудень 2022	52	29	19
Грудень 2021	14	26	60
Головнокомандувач			
Грудень 2023	88	8	4
Грудень 2022			
Грудень 2021			
ЗСУ			
Грудень 2023	96	3	1
Грудень 2022	96	3	1
Грудень 2021	72	16	12
СБУ			
Грудень 2023	58	26	16
Грудень 2022	63	28	9
Грудень 2021	29	32	36
Національна поліція			
Грудень 2023	41	30	29
Грудень 2022	58	28	14
Грудень 2021	30	25	44

Оцінка світового багатства та благополуччя, проведена аналітичним центром Legatum Institute зі штаб-квартирою в Лондоні, вивчає взаємозв'язок між економічним становищем країни та рівнем щастя її громадян. Індекс ґрунтується на 104 показниках, розподілених за 9 категоріями, включаючи «ефективність урядування». Покращення позицій України за цим індексом вказує на прогрес у впровадженні Стратегії реформування державного управління та, як наслідок, сприяє економічному і соціальному процвітанню країни. Як видно з рис. 3.5. спад значення індексу з 130 у 2017 році до 74 у 2023 році може свідчити про певні позитивні зміни в розвитку суспільства, економіки та управління державою протягом цього періоду [537].

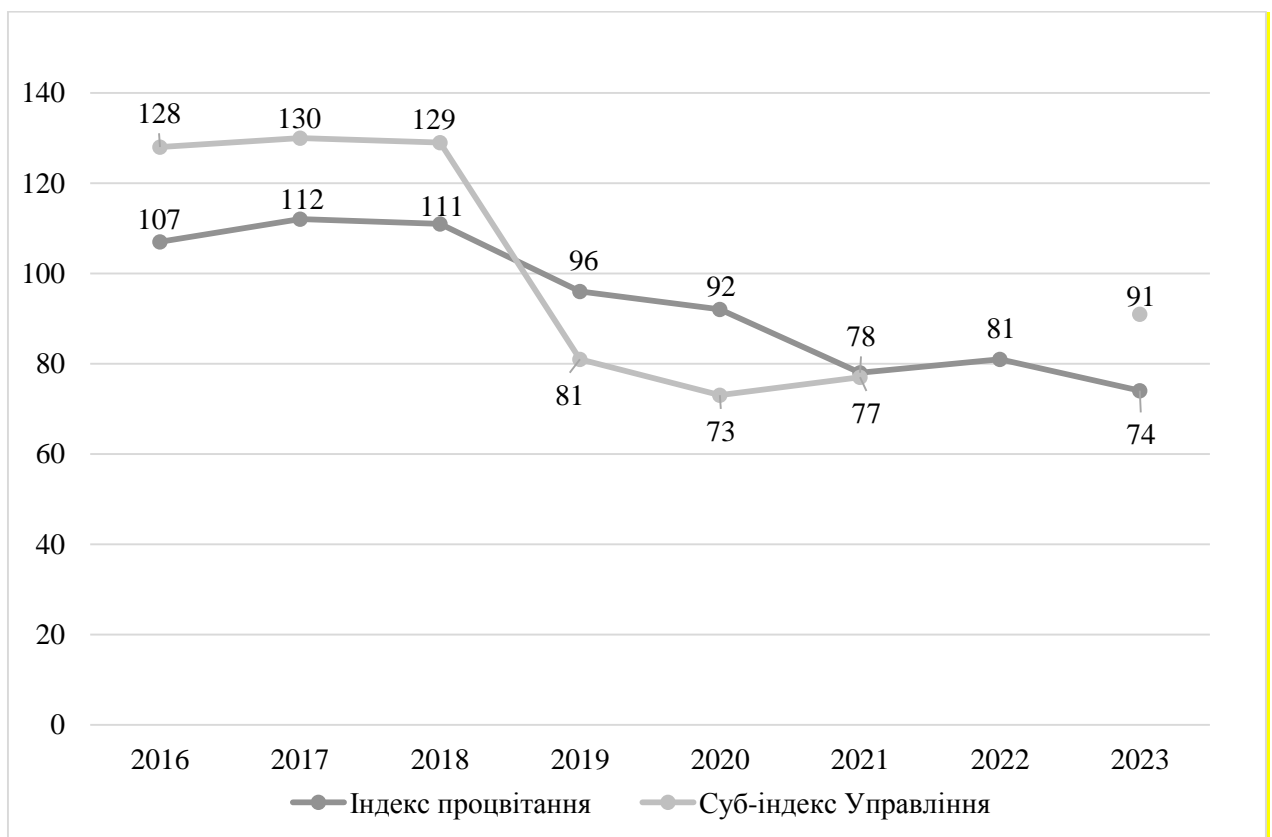

Рис. 3.5. Індекс процвітання України за 2016-2023 рр.*

*Джерело: [537].

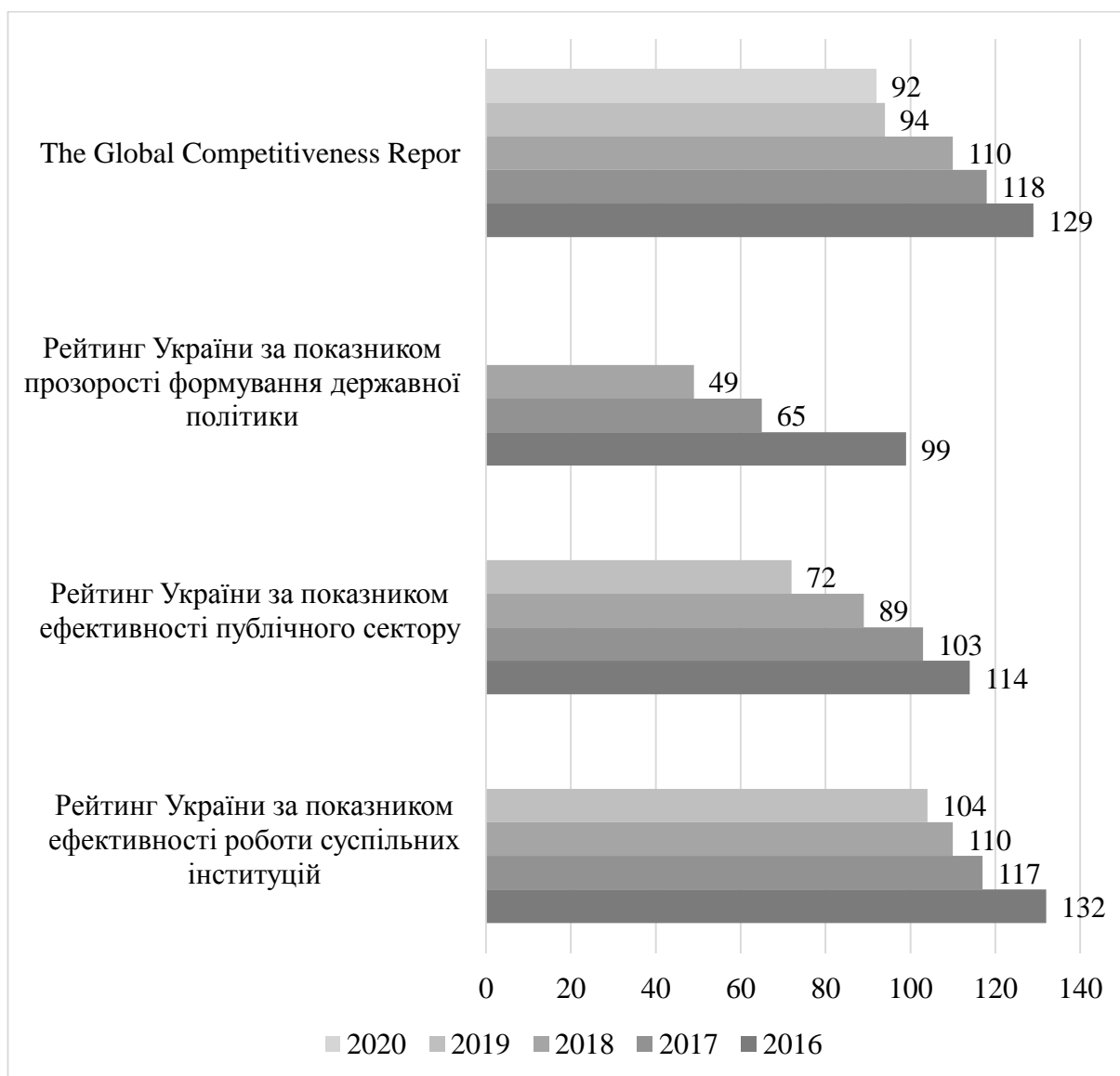
Також, можна відзначити позитивний тренд у підвищенні показників суб-індексу управління за категорією «Ефективність урядування».

За десятирічний період «Ефективність урядування» зросла з 41.8 до 50.2, що свідчить про певний прогрес у якості державного управління. За даною категорією Україна займає 74 місце у глобальному рейтингу, де за останні 10 років країна піднялася в рейтингу на 36 позицій, що свідчить про позитивні зрушення в ефективності урядування [537].

За методологією Світового економічного форуму розраховується рейтинг, який на сьогодні надає найзагальнішу оцінку конкурентоспроможності різних країн у світі. Однією з ключових категорій є якість державних інститутів, оскільки ефективність їхньої роботи має визначальний вплив на економічний розвиток країни. Зокрема, ефективне функціонування державних інститутів є важливим фактором для забезпечення сталого економічного зростання держави.

Перегляд та оцінка їх діяльності дозволяє зрозуміти, наскільки ефективно вони сприяють розвитку економічної системи та створенню сприятливого середовища для бізнесу та громадян. Стратегія реформування державного управління (далі – СРДУ) визначає підвищення позицій України в міжнародних рейтингах, зокрема, якісна діяльність державних інститутів, як важливий показник ефективності реформ в системі державного управління.

На рисунку 3.6. можемо спостерігати динаміку показників рейтингів України за різними суб-індексами Індексу глобальної конкурентоспроможності, які визначені за методологією Світового економічного форуму [536].

3.6. Індекс глобальної конкурентоспроможності 2016-2020 рр.*

*Джерело: [536].

Зазначимо, що дані по Україні за 2021-2023 рр. відсутні в звіті Світового економічного форуму; діаграму сформовано на основі джерела: The Global Competitiveness Report. 2023.

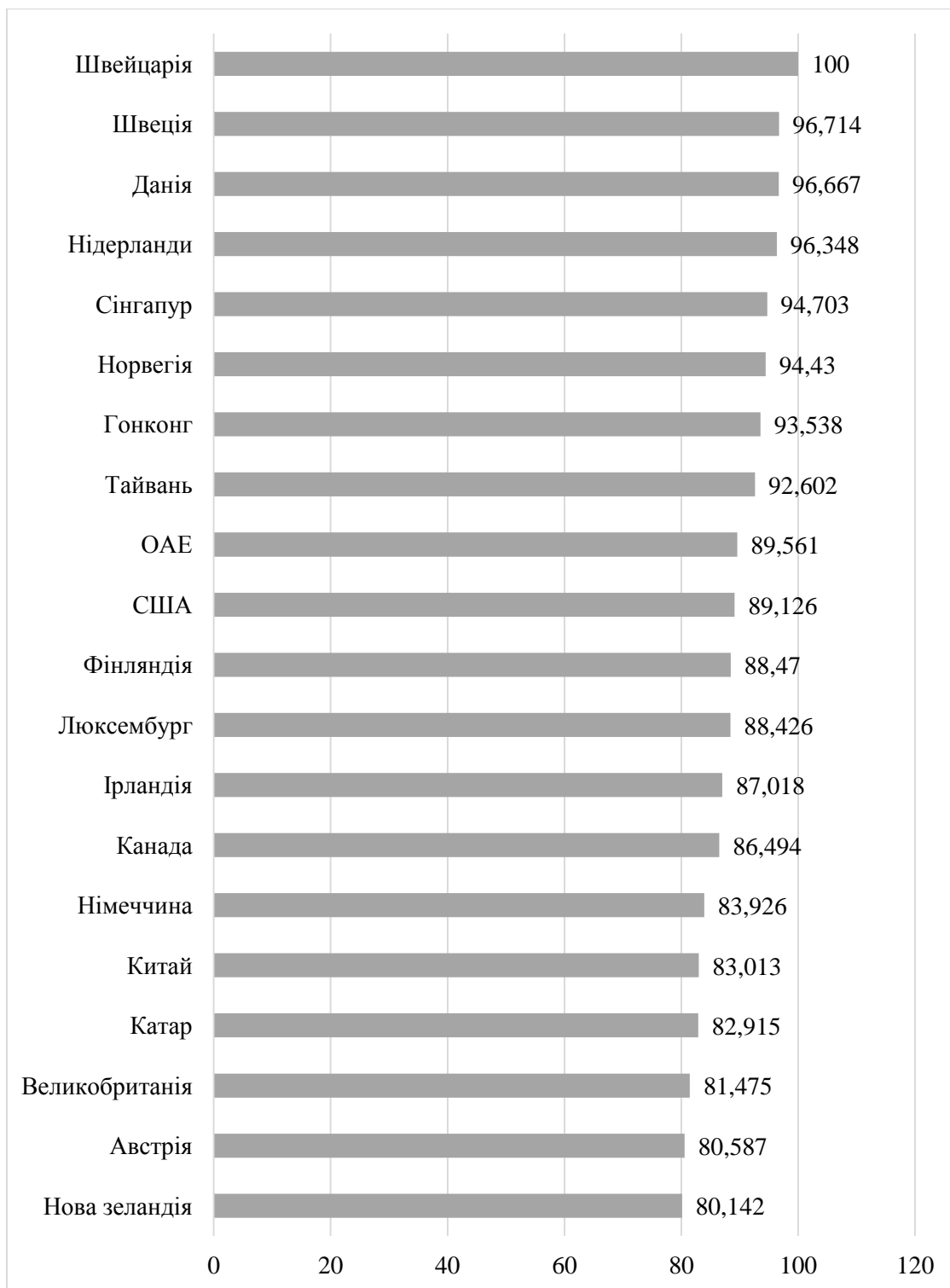

Рис. 3.7. Рейтинг GCI в 2021 році

**Джерело: [545].*

Рейтинг GCI в 2021 році за даними Worldwide Governance Indicators. 2023.

Значення субіндексу GCI «ефективність уряду» в 2018-2022 рр.*

Країна	2018	2019	2020	2021	2022
Швейцарія	2	4	2	2	1
Швеція	11	16	14	9	9
Данія	6	6	4	7	6
Нідерланди	8	9	11	12	12
Сінгапур	3	3	5	5	4
Норвегія	5	7	6	4	5
Гонконг	1	1	1	1	2
Тайвань	12	12	9	8	8
ОАЕ	4	2	3	3	3
США	26	23	26	28	27
Фінляндія	15	17	16	14	10
Люксембург	17	10	12	10	13
Ірландія	13	11	13	13	11
Канада	9	14	10	15	18
Німеччина	1	22	24	23	21

*Джерело: [225].

У 2016 році Україна за Показником ефективності роботи суспільних інститутів займала 132 місце, що свідчить про високий рівень неефективності та проблемних питань в діяльності суспільних інститутів. За період з 2016-2020 рр. спостерігається позитивна динаміка, покращення рейтингу за Показником ефективності роботи суспільних інститутів до 104 місця, що свідчить про результативне впровадження реформ та змін в системі державного управління, які скеровані на покращення ефективності суспільних інститутів. Також, спостерігається покращення рейтингу показника ефективності публічного сектору з 114 у 2016 році до 72 у 2020 році, що свідчить про позитивні трансформації в публічному секторі та управлінні державними органами.

Рейтинг України щодо прозорості у формуванні державної політики за аналізований період з 2016-2019 рр. знизився з 99 до 49 місця, що вказує на зростання відкритості та прозорості у прийнятті державних рішень. Глобальний рейтинг конкурентоспроможності, також, демонструє певне

покращення від 2016 до 2020 року, з 129 до 92, що свідчить про загальну позитивну тенденцію у розвитку економіки та системи управління в країні.

Отже, з урахуванням різних показників, можна припустити, що Україна активно впроваджує реформи в суспільних інститутах та публічному секторі, що веде до покращення конкурентоспроможності та ефективності управління державою. Також, важливо відзначити певний прогрес у плані прозорості формування державної політики, що може вказувати на більш відкритий та раціональний підхід до управління державою. Проте, цих заходів є недостатньо для того, щоб діяльність системи управління була ефективною.

Серед пріоритетних планів уряду можна виділити такі позиції (і коротко розкрити їх зміст):

- реалізація інструментів електронного урядування – продовження удосконалення системи електронної взаємодії органів державної влади та системи електронного документообігу, оптимізація надання державних електронних послуг, активний розвиток відкритих даних і т. інше;

- впровадження ефективних структур та сучасних процедур в органах виконавчої влади, зокрема процес трансформації від міністерств до місцевих органів виконавчої влади, впровадження сучасних практик та інструментів формування державних політик, оновлення Регламентів тощо.

Так, запровадження технологій е-урядування можна вважати одним із ключових серед досягнень реформи. Дієві координаційні заходи Міністерства цифрової трансформації (виконавчих органів по вертикалі влади) відіграли важливу роль. Посприяло і своєчасне прийняття правових актів, зокрема постанов КМУ: від 30.01.2019 р. № 56 «Деякі питання цифрового розвитку»; від 18.09.2019 р. № 856 «Питання Міністерства цифрової трансформації»; від 03.03.2020 р. № 194 «Деякі питання діяльності підрозділів з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації центральних та місцевих органів виконавчої влади...» та інші.

Уведення в дію нормативних актів, впровадження організаційних заходів, сприяло прискоренню процесів обігу документів, розширило спектр електронних послуг. Прозорість та контроль за органами влади суспільства, фінансова економія та економія людських ресурсів – переваги цифрової трансформації.

Серед результатів модернізації інформаційних технологій в системі виконавчої влади (е-урядування, цифровізації адміністративних послуг):

- введення мобільного зв'язку, мобільного додатку з доступом до документів;
- впровадження Єдиного державного веб-порталу електронних послуг – Портал Дія (diia.gov.ua) – доступ до інформації з реєстрів: єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань;
- державний реєстр речових прав на нерухоме майно;
- єдиний державний реєстр зареєстрованих транспортних засобів та їх власників МВС;
- державний земельний кадастр; державний реєстр обтяжень рухомого майна тощо;
- введення у дію Е-системи у сфері будівництва (автоматизація та прозорість всіх процесів у галузі) та інше.

Отже, подальше реформування системи публічної влади відбуватиметься з одночасним розвитком інформатизації, електронного урядування та використанням новітніх технологій.

Зважаючи на те, що у пріоритеті реформування системи публічного управління – створення децентралізованої держави з дієвим місцевим самоврядуванням, якому було передано більшість повноважень від місцевої виконавчої влади (на рівень ТГ), і, враховуючи зміни адміністративно-територіального устрою, проведені відповідно до чергового етапу реформи, серед подальших ключових змін – реформування державних адміністрацій

(зміна їх статусів та функцій, створення якісних умов для їх діяльності та чіткого розмежування повноважень).

Починаючи з 2014 р. у ВРУ було зареєстровано декілька таких проєктів і відкликано, наразі в обговоренні законопроект (реєстр. № 4298 від 30.10.2020) «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні».

На думку розробників, його ухвалення має забезпечити створення правових передумов та основ для функціонування місцевих державних адміністрацій до внесення відповідних змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) та приведення законодавства про місцеві державні адміністрації у відповідність із сучасними викликами. У документі передбачається створення місцевих державних адміністрацій префектурного типу з трьома основними функціями:

- 1) координація діяльності територіальних підрозділів ЦООВ;
- 2) забезпечення законності на території;
- 3) здійснення функції виконавчого органу обласних та районних рад.

Вважаємо, що ухвалення законопроекту (у запропонованій редакції) створить правові колізії з Конституцією та низкою правових актів, що, своєю чергою, ускладнить здійснення новел щодо:

- 1) запровадження функцій контролю місцевих державних адміністрацій за виконанням Конституції та законів України сільськими, селищними, міськими, районними в місті радами, їх виконавчими органами, сільськими, селищними, міськими головами, обласними, районними радами;
- 2) координації діяльності територіальних органів ЦОВВ;
- 3) здійснення нагляду за додержанням Конституції і законів України.

Отже, без конституційного розмежування повноважень виконавчої влади та місцевого самоврядування створюватимуться ризики для перевищення владних повноважень місцевими державними адміністраціями.

В умовах незакінченого реформування судової системи, у випадках перевищення повноважень МДА, створюватимуться загрози ускладнення діяльності органів місцевого самоврядування, здійснення їх прав, гарантованих Конституцією і законами України.

Таким чином, законопроект № 4298 «Про внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» та деяких інших законодавчих актів України щодо реформування територіальної організації виконавчої влади в Україні», не узгоджений з Конституцією і низкою законодавчих актів України, на нашу думку, може призвести до ускладнення діяльності всієї системи публічної влади на місцях.

Моніторинг законодавства, оцінка ключових процесів реформування державного управління здійснюється і неурядовими ГО, які є одними з головних акторів у загальній системі публічного управління. Одна з таких комплексних оцінок щодо впровадження реформи була здійснена ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». Підготовлений організацією Тіньовий звіт «Реформа державної служби та державного управління в Україні» [347] було виконано у рамках Програми USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», що виконується Фондом Східна Європа [446]. На увагу заслуговують проблемні аспекти впровадження реформи державного управління [462]. Варто акцентувати, процеси їх розв'язання прискорилися після повномасштабного вторгнення РФ в Україну, наслідком чого оптимізація ресурсів (фінансових і людських) стала однією з ключових у реформуванні.

Отже, серед домінуючих проблемних аспектів функціонування системи публічного управління в Україні – *необхідність підвищення ефективності координації* (координації впровадження реформи між КМУ, ВРУ та ОПУ, які є ключовими сторонами та невід'ємними складовими побудови ефективної системи публічного управління); а також – узгодженості окремих елементів та строків Стратегії реформи державного управління та Стратегії реформування

системи управління державними фінансами (розп. КМУ від 29.12.2021 р. № 1805-р), які є необхідними елементами державного управління.

У пріоритеті має бути і *ресурсне забезпечення та сталість фінансування реформи державного управління* (дотримання чітких розрахунків та кошторису вартості впровадження реформи та її окремих елементів; системний аналіз фактичних та запланованих витрат, виділених на реформу; моніторинг ефективності використання коштів).

Комунікація щодо здійснення реформи державного управління як домінант: включає:

1) зовнішню комунікацію уряду з ГС, з поясненням цілей та прогресу реформ, що має підвищувати підтримку реформи у суспільстві;

2) експертну/ громадську комунікацію, з поясненням цілей реформи для широкого кола суспільства, з метою популяризації реформи та її важливості для держави;

3) внутрішню комунікацію серед державних службовців щодо цілей, підходів та планів реалізації реформи, уникнення опору всередині державного апарату.

Продовження запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у системі державного управління (всіх рівнів до ТГ), необхідність підвищення спроможностей та забезпечення органів виконавчої влади сучасними ІКТ, від персональних комп'ютерів до потужних аналітичних систем; регулювання використання сучасних ІКТ, спрощення процесів їхнього запровадження; узгодження політики щодо використання ІКТ в середині системи державного управління, підвищення їхньої інтероперабельності (взаємодії між собою).

Серед важливих аспектів формування, координації державної політики та стратегічного планування варто зазначити й наступні.

Подальше удосконалення механізмів узгодженості та координації державної політики на політичному рівні (узгодженостей ролей у формуванні

державної політики між КМУ, ВРУ (фракціями та окремими народними депутатами) та ОПУ; повноважень та сфери відповідальності між членами КМУ – ПМУ, міністрами, віце-прем'єр-міністрами).

Підвищення спроможності до формування державної політики на адміністративному рівні (державної служби) (оптимізація міністерств, чітке визначення сфер їх відповідальності та напрямів державної політики (між різними міністерствами та між структурними підрозділами всередині міністерств), перманентне підвищення професійних компетенцій до виконання повного циклу формування та аналізу політики в міністерствах).

Удосконалення механізмів узгодженості між плануванням діяльності уряду та плануванням бюджетних видатків (між плануванням діяльності уряду і міністерств та плануванням державних бюджетних видатків; взаємної узгодженості індикаторів діяльності/результативності у плануванні з індикаторами державного бюджету).

У розвитку державної служби та управління персоналом:

Перманентне підвищення спроможностей до управління персоналом на державній службі (систематична модернізація спеціальних програм розвитку та підтримки функції управління персоналом; індикаторів результативності, ефективності та якості роботи служб управління персоналом та керівників державної служби в державних органах; єдиної електронної інформаційно-аналітичної системи управління персоналом на державній службі).

Перманентне підвищення професійного рівня організації та проведення конкурсів на посади державної служби (професійного рівня управління персоналом та навичок залучення кандидатів у конкурсних комісіях, в т.ч HRM-спеціалістів; комунікації з боку державних органів щодо активного «рекрутингу», позиціонування держави як конкурентного роботодавця; уніфікація конкурсних вимог для однотипних посад у різних органах).

Подальше удосконалення механізмів узгодженості системи оцінювання результатів діяльності державних службовців із цілями уряду та між

різними категоріями державної служби (зміцнення зв'язку між системою оцінювання та фінансовою мотивацією; удосконалення системи індивідуальних індикаторів результативності, ефективності та якості роботи державних службовців, які кореспондуються з цілями, завданнями та відповідними індикаторами державної політики; перманентне оновлення методик оцінювання діяльності та результативності державних службовців, особливо вищого корпусу; підвищення зв'язку між наявними підходами оцінювання та преміюванням державних службовців).

Перманентне підвищення дієвості системи професійного розвитку державних службовців всіх категорій (спеціальних програм та інституцій, спрямованих на забезпечення розвитку вищого корпусу державної служби, як основного рушія реформи; системи та програм підвищення кваліфікації державних службовців без відриву від служби; узгодженості програм підвищення кваліфікації державних службовців з реальними потребами державного управління та державної служби) [515].

У Центральних органах виконавчої влади домінантами уваги є:

Розмежування політичних та адміністративних функцій на рівні міністерств (чітке визначення ролі державних секретарів міністерств у відносинах з політичним керівництвом міністерств; здатності міністрів та КМУ спрямовувати діяльність інших ЦОВВ (не міністерств) та забезпечувати реалізацію ними державної політики; системи делегування повноважень, як на політичному, так і адміністративному рівнях, що підвищить ефективність мікро-менеджменту в системі ЦОВВ).

Визначення функції суб'єктів формування та реалізації політики, (класифікації та типологізації функцій формування та реалізації політики; чіткої класифікації невластивих функцій міністерств та підходів щодо усунення їх; перегляд потреби необхідності кожного ЦОВВ мати статус окремої юридичної особи, т.б. оптимізація адміністративних функцій і

державних витрат, підвищення дієвості механізмів координації та комунікації всередині Уряду).

Продовження оптимізації функцій забезпечення діяльності міністерств (удосконалення моделі секретаріату міністерства; усунення елементів зарегульованості (у законах та інших актах) окремих функцій забезпечення; елементів бюрократизації; підвищення ефективності внутрішніх процесів у міністерствах).

Таким чином, аналіз проблемних аспектів реформування системи державного управління дозволяє зауважити: наявність як успіхів, про які звітує уряд, так і проблем, аналіз яких у противагу надають ГО – є прикладом дієвого, перманентного процесу удосконалення системи управління. У такому співвідношенні урядових дій та конструктивної критики ГО генеруються чинники для формування і розвитку громадянського суспільства в Україні.

Підсумовуючи аналіз трансформаційних процесів і основних проблем в сучасній системі публічного управління, можна зробити деякі концептуальні висновки. Ухваленням стратегій, концепцій, законів і підзаконних актів щодо реформування діючої системи управління держави, було детерміновано процеси змін у більшості сфер суспільства, які генерували чинники впливу і на сучасне громадянське суспільство.

Аналіз результативності впровадження стратегічних документів як домінантів, які зумовили напрями реформ у сфері місцевого самоврядування засвідчив: з 2014 р. в Україні здійснено складні етапи реформи МС та територіальної організації влади (утворено 1469 ТГ і 136 районів); реалізація ключових етапів реформи дозволила закласти основи децентралізованої держави з дієвим (фінансово спроможним) місцевим самоврядуванням та ефективною територіальною організацією влади; аналіз виявив деякі проблемні аспекти, зокрема: необхідність чіткого моніторингу виконання запланованих заходів за визначеними індикаторами, систематичного оприлюднення звітів; формулювання чітких рекомендацій щодо змін процесу

та імплементації на кожному етапі виконання реформи; зазначення, які заплановані заходи не були реалізовані і з якої причини; перманентне долучення інститутів ГС до процесів аналізу і формування звітів.

У сфері державного управління аналіз засвідчив: синергію дій уряду і ГО, що є показником дієвого, функціонального процесу трансформації та удосконалення системи управління. У поєднанні урядових дій та конструктивної критики ГО генеруються чинники для формування і розвитку громадянського суспільства в Україні. Аналіз дозволив виділити і проблемні аспекти реалізації реформи, систематизувати їх за блоками:

1) стосовно впровадження реформи – необхідність підвищення ефективності координації; ресурсного забезпечення та сталості фінансування реформи; комунікації; продовження запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ);

2) формування, координації та стратегічного планування – подальше удосконалення механізмів узгодженості та координації державної політики на політичному рівні; спроможності до формування державної політики на адміністративному рівні; удосконалення механізмів узгодженостей між плануванням діяльності уряду та плануванням бюджетних видатків;

3) розвитку державної служби та управління персоналом – перманентне підвищення спроможностей до управління персоналом на державній службі; професійного рівня організації та проведення конкурсів на посади державної служби; подальше удосконалення механізмів системи оцінювання результатів діяльності державних службовців, узгодженості з цілями уряду та між різними категоріями державної служби; дієвості системи професійного розвитку державних службовців всіх категорій;

4) реформування ЦОВВ – розмежування політичних та адміністративних функцій на рівні міністерств; визначення функції суб'єктів формування та реалізації політики; продовження оптимізації функцій забезпечення діяльності міністерств.

Аналізом стратегічних документів показано переваги і недоліки засад сучасної концепції і моделі публічного управління (яка формується як результат курсу децентралізації під впливом внутрішніх суспільно-політичних і зовнішніх чинників) для того, щоб сформулювати власті пропозиції у п'ятому розділі.

3.2. Розвиток місцевого самоврядування як основи у взаємодії системи публічного управління з громадянами

Місцеве самоврядування як інструмент здійснення місцевої демократії, за умови функціонування ефективної моделі, сприяє розвитку громадянського суспільства. Адже у загальній системі публічної влади саме місцеве самоврядування відіграє роль сполучної ланки між ГС і державою, надає можливість поєднати інтереси громадянина, місцевої спільноти (громади), інститутів ГС та структур держави. Зважаючи на ключове значення місцевого самоврядування зупинимось докладніше для з'ясування його сучасних сутнісних ознак та проблемних аспектів.

Усвідомлення того, що система управління в державі буде дієвою за наявності багаторівневої моделі, в якій місцеве самоврядування повноцінне/самоспроможне, а не задеклароване, спонукало до реформ з децентралізації. Досвід зарубіжних високорозвинених країн, а також напрацювання наукової спільноти протягом останніх десяти років переконують, що для багаторівневої дієвої моделі управління необхідні: активне громадянське суспільство, децентралізована виконавча влада та сильні інститути місцевого самоврядування.

Протягом періоду незалежності в Україні було закладено основи моделі місцевого самоврядування, яку за сутнісними ознаками можна віднести до

континентальної/європейської. Як і Європейські країни, Україна імplementувала у національному законодавстві норми Європейської хартії місцевого самоврядування [106], Всесвітньої Декларації місцевого самоврядування [51], інших міжнародних актів, відповідно до яких принципи місцевого самоврядування були визнані в Конституції і законодавстві України. Модель, серед іншого, формувалась завдяки:

- поступовому зростанню громадянських ініціатив та впливу жителів громади на діяльність органів місцевого самоврядування (ОМС);
- спрямуванню ОМС діяльності на допомогу окремим громадянам та суспільним групам самим задовольняти свої потреби;
- передачі частини публічних послуг неурядовим ГО та бізнесу;
- пошукам ОМС джерел фінансування розвитку громади та іншому.

Проте модель, яка формувалася в Україні починаючи з 1991 р., за її сутнісними ознаками умовно можна віднести до континентальної/європейської, адже поєднувала (і містить досі) залишки від радянської системи (елементи бюрократії, дублювання функцій тощо). Такі детермінанти в сукупності з іншими й зумовили суспільно-політичну кризу в державі (2013 р.).

Отже, реформа децентралізації – логічний крок для оновлення системи публічного управління, яке і розпочалося з розробки та ухвалення стратегічних документів [462], розглянутих у попередньому підрозділі:

- Стратегії сталого розвитку [325];
- Концепції реформування місцевого самоврядування [320];
- Стратегії реформування державної служби і місцевого самоврядування [323] та інших.

Аналіз запланованих і виконаних заходів надав можливість зробити деякі висновки, серед яких – недотримання термінів та дорожньої карти. В Україні починаючи з 2014 року здійснено важливі етапи реформи: утворено 1469 ТГ і 136 районів; закладено основи децентралізованої держави зі

спроможним місцевим самоврядуванням. Проте процес децентралізації не розпочався зі змін до Конституції України, як планувалося і було логічним, відкладено і низку ключових проєктів законів: «Про місцеве самоврядування в Україні» (нова редакція), «Про засади адміністративно-територіального устрою України» та інші.

Отже, з 2014 року закладені основи нової моделі ефективного функціонування місцевого самоврядування, але не впроваджений повністю новий функціонально-процедурний та адміністративний комплекс; здійснено етап формування взаємопов'язаної системи територіальних громад (ТГ), не всі з яких (ОТГ) утворені з додержанням принципу самоспроможності [418].

Повільність темпів реформування місцевого самоврядування відображається на інших реформах, а особливо суспільстві, яке потребує швидких змін і перетворень. Стимування чинників трансформації місцевого самоврядування впливає на генераційні процеси формування ГС в країні. А елементи системи управління, які детерміновані радянським минулим, ускладнюють решту процесів створення нової моделі публічного управління.

Варто враховувати: модель місцевого самоврядування залежить від державного устрою, історичних, національних, географічних та інших особливостей країни, і в кожній країні МС має свою, характерну правову форму. Але є і загальні базові основи, як синтез суспільної думки про місцеве самоврядування. Вони закладені у міжнародних актах: Всесвітній Декларації та Європейській Хартії про місцеве самоврядування, відповідно до яких змістовна сутність місцевого самоврядування полягає в гарантованому державою праві територіальних громад та їхніх органів розв'язувати значну частину місцевих справ, управляти територією у межах діючого законодавства, під свою відповідальність та в інтересах місцевого населення.

Всесвітня Декларація місцевого самоврядування була ухвалена Всесвітнім Союзом органів місцевого самоврядування на XXVII Міжнародному конгресі в Ріо-де-Жанейро 26 вересня 1985 року [51]. Для

України вона не є документом обов'язковим для виконання, але її цінність у відображенні позицій широких кіл світової громадськості, активістів і спеціалістів з питань становлення та функціонування локальної демократії.

Декларація складається з преамбули та 11 статей. У преамбулі викладено сутнісні риси місцевого самоврядування, що визначені як «невід'ємна частина національної структури» і найближчий до громадян рівень управління, найкращий для створення умов «побудови такої гармонійної громади», до якої громадяни відчували б особисту приналежність та відповідали б за неї [51].

У правовому акті визначено основоположні принципи місцевого самоврядування, такі, як:

- основа влади уряду – воля народу;
- конструктивна участь «належним чином усіх елементів суспільства у підготовці та здійсненні національних планів і програм соціального та економічного розвитку»;
- зміцнення місцевої влади «шляхом ефективнішої та демократичнішої політики»;
- децентралізована підготовка і прийняття рішень, що «зменшує перевантаження центру, а також поліпшує і прискорює урядові дії» [51] та інше.

В основній частині Декларації розкривається основа місцевого самоврядування: його концепція. Варто зазначити, стаття 2 Декларації більш змістовно і об'ємно, порівняно зі статтею 3 Європейської хартії, роз'яснює концепцію місцевого самоврядування, визначаючи її як «право й обов'язок місцевих органів влади регулювати і вести державні справи під свою особисту відповідальність і в інтересах місцевого населення».

До компетенції органів місцевого самоврядування, яка передбачає врахування «існуючого у кожній країні порядку», належать:

- право діяти за власною ініціативою;

– можливість здійснювати ініціативу і самостійно ухвалювати рішення, пристосовуючи виконання законів до місцевих умов;

– узгоджено та ефективно поділяти право на прийняття рішень з іншими рівнями управління на місцях.

Концепцією місцевих органів самоврядування визначено:

- 1) вільне виконання ними своїх функцій;
- 2) гарантування соціальної захищеності;
- 3) статутне оформлення функцій та видів діяльності, спрямованої на вільне використання коштів в межах своїх повноважень;
- 4) самостійне регулювання податків та інше.

У правовому акті також прописано, що місцеві органи самоврядування можуть створювати власні об'єднання, мають «право використовувати юридичні засоби захисту своєї автономії у межах діючого законодавства, яким визначаються їхні функції та захищаються інтереси» [51]. Тобто, основні положення спрямовані на запровадження в усьому принципів та практики місцевого самоврядування.

Всесвітня Декларація місцевого самоврядування важлива для нас як зібрання досвіду світової спільноти, своєрідний стандарт, до якого потрібно наближатися, намагаючись досягти ефективнішого демократичного процесу, тим самим покращуючи добробут населення. Зважаючи, що її було ухвалено у 1985 році, а Європейська хартія місцевого самоврядування була ратифікована Законом України № 452/97-ВР від 15.07.97 р., отже, на десятки років високорозвинені держави випереджають Україну у створенні ефективної моделі публічного управління.

Визнаючи домінуюче значення місцевого самоврядування для майбутньої моделі публічного управління нашої країни [418], потрібно акцентувати на органах місцевого самоврядування (ОСМ) і охарактеризувати їх сучасний стан. В системі управління України ОСМ відіграють важливу роль у формуванні та реалізації державної політики, виступають каналом

взаємозв'язку між інститутами ГС і державою. Правова, організаційна та фінансова автономії (самостійності) є домінантними ознаками ОМС [445].

Зазначимо, сутність правової автономії ОМС у наявності власних повноважень, які визначені Конституцією та іншими законами. Повноваження повинні бути повними й винятковими, в межах яких ОМС отримують свободу дій з метою здійснення власних ініціатив з питань, які належать до їхньої компетенції. Така норма повинна діяти й у разі, коли ОМС виконують делеговані державою додаткові повноваження з пристосуванням їх до місцевих умов.

Сутність організаційної автономії – у можливості ОМС самостійно визначати внутрішню структуру, відповідно до місцевих особливостей з метою забезпечення ефективного управління. Організуючи в межах законодавства свою діяльність, ОМС не повинні підпорядковуватися іншим органам. А адміністративний контроль за їхньою діяльністю може відбуватися лише з метою дотримання конституційності та законності.

Фінансова самостійність ОМС ґрунтується на праві в межах державної політики володіти та вільно розпоряджатися власними коштами при здійсненні повноважень. Як прописано у Європейській Хартії місцевого самоврядування, хоча б деяка частина зазначених коштів повинна надходити за рахунок місцевих зборів і податків, ставки яких (відповідно до діючого законодавства) визначають самі ОМС. В жодній державі світу місцеве самоврядування не існує без державної підтримки, а, отже, субсидії (дотації), які надаються цим органам, не повинні обмежувати свободу їх дій.

За такими критеріями проаналізуємо сучасний стан ОМС з формулюванням висновків стосовно їх самостійності/ автономії і ступеня розвитку місцевого самоврядування в Україні.

Надаючи оцінку правової автономії ОМС, можна зазначити, що з 2014 року (початку децентралізації) відбулися значні зміни. Відповідно до Конституції України, Закону України «Про місцеве самоврядування в

Україні» від 21.05.1997 р. № 280 [295] повноваження, передбачені для ОМС, наповнилися новим якісним змістом, однак охарактеризувати їх як повні і виняткові, які надають ОМС свободу дій для здійснення власних ініціатив в межах їх компетенції, ще передчасно. Необхідно завершення процесу децентралізації, прийняття проекту закону: «Про місцеве самоврядування в Україні» (нова редакція) та інших.

Аналізуючи організаційну та фінансову автономії ОМС варто зазначити деклараційний характер їх певної частини протягом десятків років, і лише з початком децентралізації відбулися зміни.

Детермінантами організаційної та фінансової автономій ОМС були законодавчі обмеження. Наприклад, відповідно положень пункту 5 частини 1 статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування...», ОМС мають право на пленарних засіданнях за пропозицією сільського, селищного, міського голови самостійно вирішувати питання щодо структури виконавчих органів ради, загальної чисельності апарату ради та її виконавчих органів. Аналогічні повноваження передбачено для сільського, селищного, міського голови (частина 4 статті 42 вказаного Закону) та районних і обласних рад (пункт 4 частини 1 статті 43). Разом із тим, діяли норми постанови КМУ від 03.12.1997 р. № 1349 «Про фінансове забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування» (втратила чинність 01.01.2015 р. на підставі постанови КМУ від 26.11.2014 р. № 664), якою були затверджені норми типових штатів ОМС, не залишаючи простору для ОМС. Тобто норма права ОМС самостійно визначати внутрішню структуру, відповідно до місцевих особливостей з метою забезпечення ефективного управління, не дотримувалася. Незважаючи на те, що постанову уряду № 664 було визнано неконституційною рішенням Конституційного Суду України № 10-рп/2008 22 травня 2008 року.

Попри суперечливі оцінки постанови КМУ № 363 від 10.05.2018 р. «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 9 березня 2006 р. № 268 «Про упорядкування структури та умов оплати праці працівників

апарату органів виконавчої влади, органів прокуратури, судів та інших органів», фінансова децентралізація зміцнила ОМС. Отже, з реформуванням системи було відновлено право ОМС самостійного ухвалення рішень щодо структури, кількісного складу апаратів та визначення обсягів видатків.

Внаслідок реформи децентралізації було відновлено і організаційно-правову автономію ОМС відповідно до статті 71 Закону України «Про місцеве самоврядування...» щодо гарантій місцевого самоврядування, його органів та посадових осіб самостійно реалізовувати надані їм повноваження. Відбулися зміни і щодо реалізації норм інших статей закону, зокрема:

- ОМС в селах, селищах, містах, районах у містах самостійно розробляють, затверджують і виконують відповідні місцеві бюджети згідно з Бюджетним кодексом України (стаття 61);

- сільські, селищні, міські, районні в містах ради та їх виконавчі органи самостійно розпоряджаються коштами відповідних місцевих бюджетів, визначають напрями їх використання (стаття 64);

- місцеві бюджети мають бути достатніми для забезпечення виконання ОМС наданих їм законом повноважень (стаття 66) та інші. Отже, фінансова та організаційна автономії набули змістовного наповнення.

Про фінансову децентралізацію свідчать і такі дані: місцеві бюджети за останні роки суттєво зросли, зокрема:

- Протягом 2021 року до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 351 875,9 млн грн.

- Приріст надходжень до загального фонду проти 2020 року (у співставних умовах) склав 21,3% або + 61 891,8 млн грн.

- Для порівняння, за 2020 рік до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування міжбюджетних трансфертів) надійшло 289 986,0 млн грн.

- Приріст надходжень до загального фонду проти 2019 року (у співставних умовах та без урахування територій, що не підконтрольні українській владі) склав 5,4% або +14 968,6 млн грн.

– За 2015 р. до загального фонду місцевих бюджетів (без урахування трансфертів) надійшло 99,8 млрд грн, що складає 116,0% від річного обсягу надходжень, затвердженого місцевими радами (за даними Міністерства фінансів України).

Такі показники стали можливими завдяки внесеним змінам до Бюджетного та Податкового кодексів України. Зазначимо: до бюджетної децентралізації з 12 тис. місцевих бюджетів половина були дотаційними – для 5419 місцевих бюджетів дотації становили понад 70%, а 483 територіальні громади на 90% утримувалися за рахунок коштів державного бюджету (за даними уряду у документі: «Про реформу: Державна політика, законодавчі напрацювання, проміжні результати децентралізації влади в Україні» [313]. Показники бюджетів ОМС відображають і відсоток самостійності громад.

У порівнянні з січнем-серпнем 2021 року, обсяги загальних надходжень до бюджетів територіальних громад без урахування трансфертів у січні-серпні 2023 року значно збільшилися: на +40,4%, тоді як обласні бюджети відзначилися зростанням на 22,2%. Ця динаміка свідчить про вагоме зростання доходів бюджетних установ на рівні місцевих громад порівняно з обласними установами.

У Державному бюджеті України 2021 року було застосовано дворівневу модель міжбюджетних відносин: між держбюджетом та 1469 бюджетами ТГ.

У підсумку, за останні 5 років ресурсна база ОМС збільшилась у 4 рази. У структурі доходів місцевих бюджетів, місцеві податки і збори становлять у середньому до 35%, а решта – надходження загальнодержавних податків і зборів [206].

У січні-серпні 2023 року обсяги надходжень до загального фонду без урахування трансфертів бюджетів територіальних громад були в 5,2 рази більшими, ніж у випадку обласних бюджетів, складаючи відповідно 213,2 млрд гривень та 40,7 млрд гривень. Структурно, доходи місцевих бюджетів у січні-серпні 2023 року були переважно забезпечені податком з доходів

фізичних осіб, який склав вагу в 65,9% в структурі загального фонду без урахування трансфертів.

Одним із ключових елементів економічної активності місцевого самоврядування є видатки, здійснені для забезпечення його функцій. Найбільший обсяг витрат припадає на виплати заробітної плати, зокрема в галузі освіти, що становить значну частину витрат. Також великі фінансові ресурси були спрямовані на утримання самих ОМС.

Динаміку фінансової децентралізації відображено на рис. 3.8. та 3.11. (за даними Міністерства фінансів України).

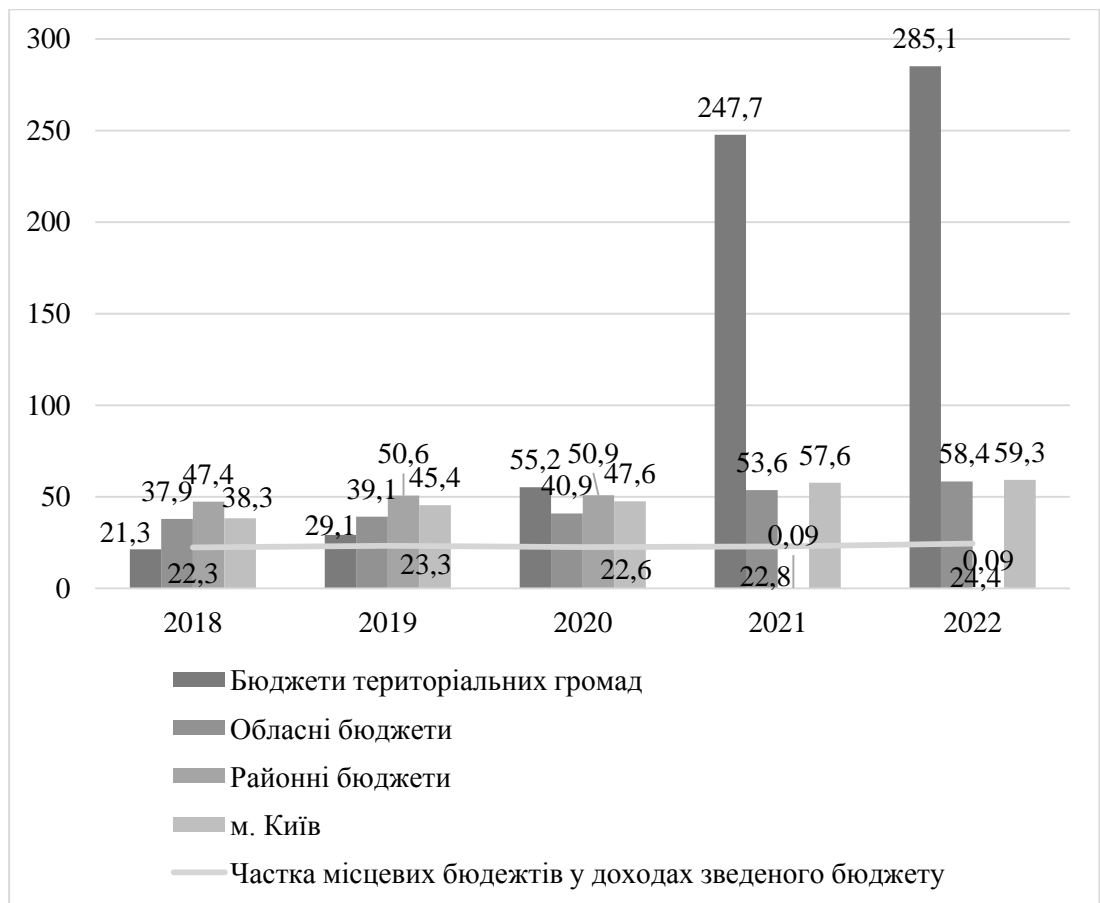

Рис. 3.8. Динаміка доходів за видами бюджетів та частки місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без трансфертів протягом 2018-2022 роках, %*

*Джерело: Мінфін.

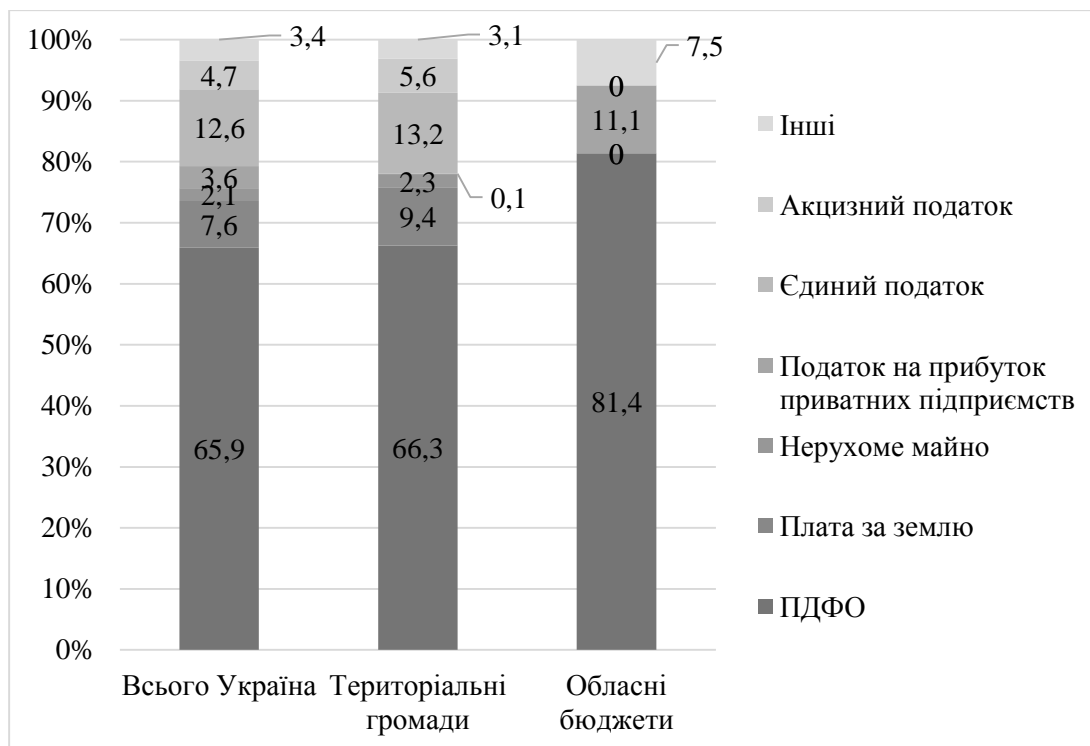

Рис. 3.9. Надходження доходів загального фонду (без трансфертів) місцевих бюджетів (за період січень – серпень 2021-2023 рр., млрд грн)*

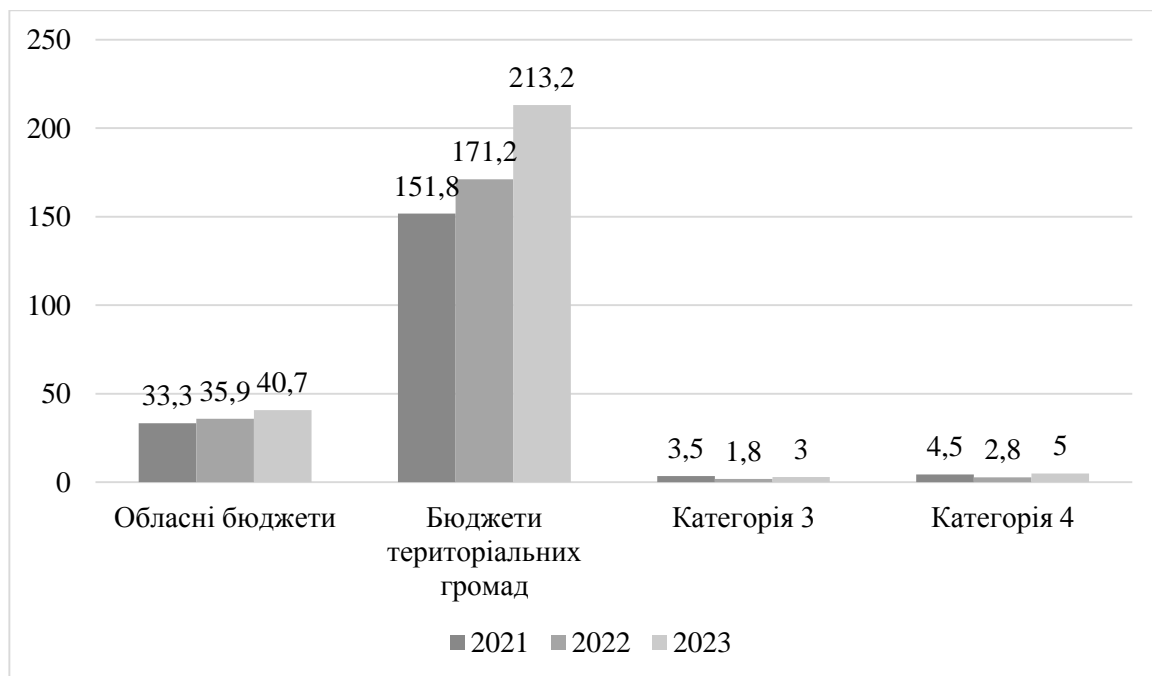

Рис. 3.10. Видатки місцевих бюджетів за функціями (загальний та спеціальний фонди) (за період січень – серпень 2022-2023 рр., млрд грн) *

*Джерело: Мінфін.

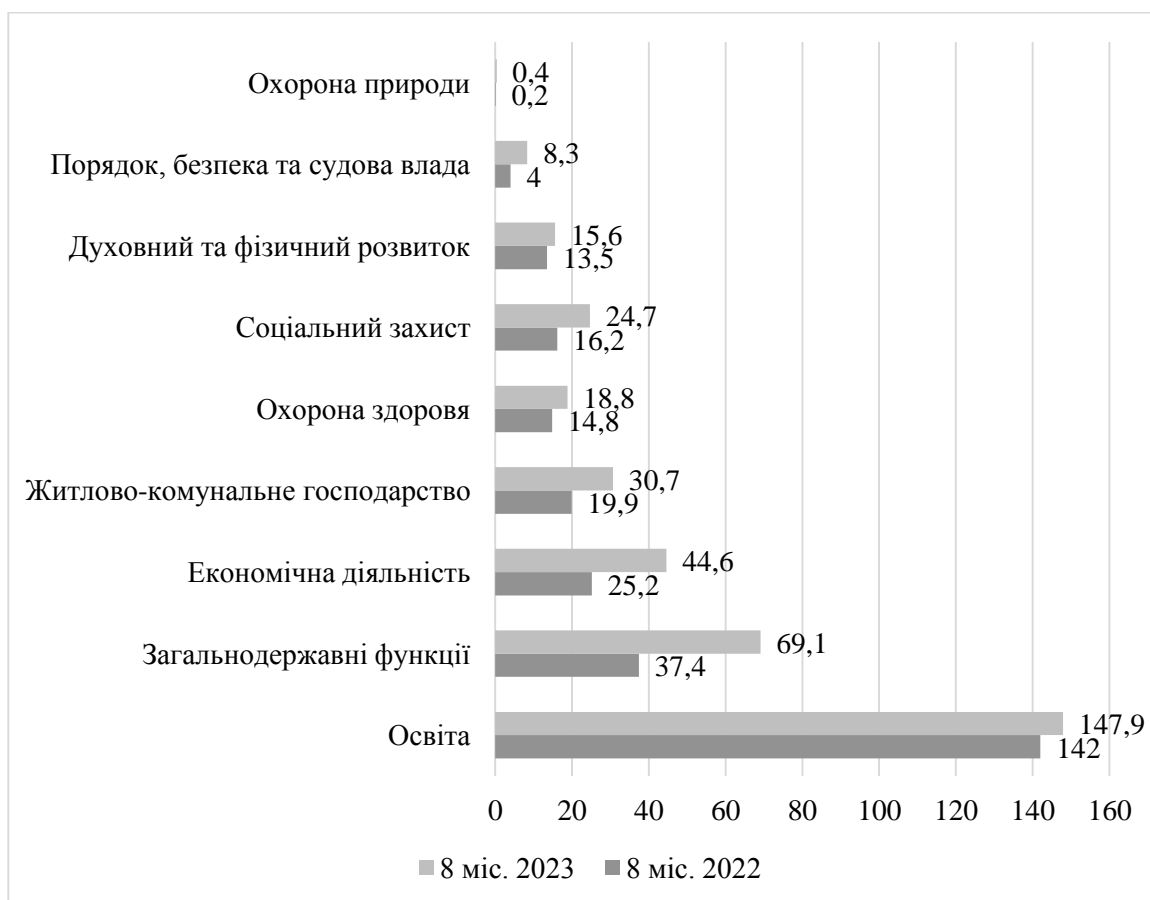

Рис. 3.11. Динаміка фінансової децентралізації*

*Джерело: Мінфін.

За даними уряду, завдяки запровадженню нової моделі міжбюджетних відносин, середньострокового бюджетного планування на державному та місцевому рівнях, ефективного адміністрування податків і зборів, нового адміністративно-територіально устрою базового та субрегіонального рівнів частка таких доходів у найближчі три роки становитиме до 70%.

Отримання збільшених бюджетів – одне з основних досягнень реформи, однак досвіду ефективного використання коштів ОМС ще мають набути (так, за статистичними даними 2021 р. корупційні правопорушення, пов'язані з розтратою видатків, складають 32% по відношенню до всіх інших видів, скоєних посадовими особами МС), важливими напрямками є і відновлення кадрових ресурсів та впровадження перспективних місцевих програм соціально-економічного розвитку, підкріплених фінансовим забезпеченням.

Отже, ОМС, які відіграють одну з ключових ролей у моделі публічного управління і комплексному механізмі взаємозв'язку між ГС і державою [405], у процесі децентралізації відновлюють повноцінну роботу, як це передбачено базовими основами місцевого самоврядування. На процес реформ системи МС вплинули і останні суспільно-політичні події.

З початком збройної агресії РФ 24 лютого 2022 р. Україна зіткнулась з новими викликами: захисту суверенітету, територіальної цілісності, забезпечення прав і свобод громадян, і, в умовах воєнного стану, – збереження конституційних засад місцевого самоврядування, принципів народовладдя, законності, гласності, колегіальності, поєднання місцевих і державних інтересів, виборності та ін., основоположень Європейської Хартії місцевого самоврядування, положень Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», конструктивних взаємовідносин ОМС та суспільства [465].

Серед законодавчих змін, як реагування на необхідність забезпечення спроможності якісно опрацьовувати виклики воєнного часу, обороноздатність, безпеку ТГ і держави на тлі повномасштабної збройної агресії РФ, було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану» від 12 травня 2022 року № 2259-ІХ. У супровідних документах зазначено: «потребу у прискоренні прийняття управлінських рішень в умовах війни, безперервності функціонування органів публічної влади, в тому числі комунального сектору економіки на усіх рівнях» мають забезпечити зміни до закону. Крім того, з метою врегулювання особливостей здійснення повноважень ОМС в умовах воєнного стану, спрощення процедури прийняття кадрових рішень щодо посад в ОМС, посад керівників суб'єктів комунального сектору економіки в умовах воєнного стану. В межах територій ТГ, у яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи, та/або сільські, селищні, міські голови не здійснюють

покладені на них Конституцією України та законами України повноваження, а також в інших випадках, передбачених цим Законом, утворюються Військові адміністрації населених пунктів. Відповідно до норм закону Військову адміністрацію населеного пункту, або кількох населених пунктів, очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу ЗСУ або відповідної обласної державної адміністрації.

Законом передбачається, що Начальником військової адміністрації населеного пункту (населених пунктів) може бути призначений відповідний сільський, селищний, міський голова. Крім того, передбачено збільшення повноважень сільського, селищного, міського голови ТГ, де не ведуться бойові дії та не утворена військова адміністрація. За відсутності кворумів в окремих місцевих радах, запропоновані нормативні зміни надають повноваження головам місцевих громад приймати рішення з низки актуальних питань, забезпечуючи життєдіяльність громад.

Збройна агресія РФ стала початком розгляду Верховною Радою України низки законодавчих ініціатив, спрямованих на формування передумов очищення влади всіх рівнів. Серед таких: Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» № 2243-IX від 03.05.2022 р.

Зареєстровано і декілька законопроектів, зокрема: «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо призупинення здійснення повноважень членами (депутатами) представницьких органів влади і обраними посадовими особами місцевого самоврядування в умовах воєнного стану» реєстр. №7362 від 10.05.2022 р.

Внесенням змін до Законів України «Про правовий режим воєнного стану», «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад» передбачається створити правові підстави та механізми для тимчасового, на час дії воєнного стану, призупинення здійснення повноважень

депутатами місцевих рад, обраними за виборчими списками, що були сформовані політичними партіями, або в одномандатних виборчих округах з висуванням як кандидатів партіями, діяльність яких призупинена згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України; депутатами місцевих рад, об'єднаними в депутатські фракції, що сформовані політичними партіями, діяльність яких відповідно призупинена; сільськими, селищними, міськими головами, кандидатури яких були висунуті такими партіями», як зазначено у документах.

Серед законодавчих ініціатив і проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо наслідків ухвалення судом рішення про заборону політичної партії для статусу депутатів місцевих рад», реєстр. № 7476 від 20.06.2022 р. Проектом пропонується внесення змін до законів України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», «Про військово-цивільні адміністрації» та «Про правовий режим воєнного стану». Акт розроблено на виконання підпункту 1 пункту 2 Прикінцевих положень Закону України від 03.05.2022 № 2243-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій» (набрав чинності 18.05.2022 р.).

Такі законодавчі ініціативи зумовлені обставинами, які виникли в результаті Російської агресії, і є реакцією на потреби українського суспільства. Заборона політичних партій, припинення повноважень депутатів місцевих рад, у зв'язку з припиненням діяльності політичної партії (з антиукраїнською ідеологією) на разі не враховуються повною мірою положення Конституції України, якими закріплені гарантії місцевого самоврядування в Україні; принципи верховенства права, не допущення привілеїв чи обмежень за ознаками ..., політичних, ... та інших переконань. Не повною мірою враховуються і положення законів України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про статус депутатів місцевих рад», особливості правового статусу депутатів місцевих рад,

зокрема: стосовно того, що депутат місцевої ради є представником інтересів територіальної громади, виборців свого виборчого округу та рівноправним членом місцевої ради; щодо відповідальності депутата місцевої ради перед виборцями свого округу і підзвітності їм (персональна відповідальність за здійснення депутатських повноважень у виборчому окрузі).

Разом із тим, законодавством України передбачено і обмеження прав ТГ на місцеве самоврядування згідно з Конституцією України та законами України в умовах воєнного чи надзвичайного стану (стаття 21 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Отже, в умовах збройної агресії РФ проти України поряд із захистом суверенітету та територіальної цілісності держави, серед пріоритетів залишається і збереження конституційних засад місцевого самоврядування, зважаючи на те, що народ є єдиним джерелом влади в Україні, і здійснює він владу безпосередньо, через органи державної влади і органи місцевого самоврядування. А збереження конституційних засад МС в умовах воєнного стану забезпечується адаптацією компетенцій ОМС здійснювати належне нормативне регулювання, прийняттям швидких рішень у конструктивній взаємодії з ТГ та громадськими інституціями. Це новий досвід для держави і всієї системи публічної влади в умовах війни продовжувати реформування задля підтвердження європейського курсу розвитку [465].

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити такі висновки:

По-перше, місцеве самоврядування в моделі публічного управління потребує перманентного процесу дослідження протягом всього періоду реформування з метою з'ясування і сучасних сутнісних ознак, і проблемних аспектів для реагування.

По-друге, аналізом з'ясовано: з 2014 року в Україні було закладено основи нової моделі функціонування місцевого самоврядування; не впроваджений повністю новий функціонально-процедурний та

адміністративний комплекс; здійснено етап формування взаємопов'язаної системи територіальних громад (ТГ) і районів.

По-третє, дієвість системи місцевого самоврядування характеризують такі сутнісні показники, як: правова, організаційна та фінансова автономії (самостійності) ОМС. За такими критеріями було виявлено, що реформа децентралізації позначилась на всіх основних функціях ОМС (від бюджетних до організаційно-правових), наповнивши їх новим якісним змістом; ОМС відновлюють повноцінну роботу, як це передбачено базовими основами місцевого самоврядування. Серед аспектів, які потребують подальшої роботи: ефективне використання коштів ОМС; кадрові ресурси; впровадження перспективних місцевих програми соціально-економічного розвитку; усунення залишків (елементів) радянської системи: бюрократії, дуалізму функцій тощо.

По-четверте, на процеси реформ системи місцевого самоврядування вплинули і останні суспільно-політичні події. В умовах воєнного стану, низки законодавчих змін, забезпечується адаптація компетенцій ОМС щодо здійснення належного нормативного регулювання, прийняття рішень у конструктивній взаємодії з ТГ та громадськими інституціями, збереження конституційних засад місцевого самоврядування.

Отже, для майбутньої моделі публічного управління України місцеве самоврядування має домінуюче значення. Завдяки йому кожен громадянин має можливість відчувати, що реалізація демократії можлива за особистої участі. І конституційне право на свободу, серед іншого, здійснюється через право на місцеве самоврядування. МС потрібно трансформувати в дієве і ефективне, його модель має позбутись елементів радянської системи, ОМС набути ознак спроможності (повноцінно відновити правову, організаційну та фінансову автономії). За таких чинників можна створювати багаторівневу модель публічного управління, у центрі уваги якої має бути людина.

Піднесення значення людини, особистості відповідає нашим історичним, етнічним і соціокультурним особливостям, людиноцентричній парадигмі сучасності. Світовий досвід переконує: усвідомлення особистої причетності до створення загального добробуту, змінює людину на соціальну активну особистість, а чим більше у суспільстві таких особистостей, тим швидше воно трансформується у громадянське.

3.3. Сучасні вертикальні і горизонтальні механізми взаємодії влади та громадянського суспільства

Від успішної взаємодії влади і громадянського суспільства залежить якість державної політики. Саме тому владою було ініційовано і ухвалено декілька нових стратегій і концепцій, зокрема і Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки [299], в яких акцентовано увагу на необхідності активізації механізмів взаємодії інститутів ГС з органами державної влади та органами місцевого самоврядування задля забезпечення реальної участі населення в управлінні.

Досвід нашої держави за роки незалежності переконує: відсутність якісної та ефективної комунікації влади і суспільства призводить до розчарувань, зростання напруги та протестів у різноманітних формах. Тому аналіз функціональності основних сучасних вертикальних і горизонтальних механізмів взаємодії влади і ГС на предмет виявлення проблемних аспектів, потрібен увесь перехідний період від однієї моделі управління до іншої з метою їх корегування, модернізації та удосконалення [419].

У комплексі таких механізмів одне з важливих місць займають вибори. Шляхом виборів формуються як державні інституції, так і представницькі органи місцевого самоврядування. Інституційний механізм забезпечення виборчих прав громадян включає: органи державної влади та органи місцевого самоврядування; політичні партії; громадські організації; ЗМІ.

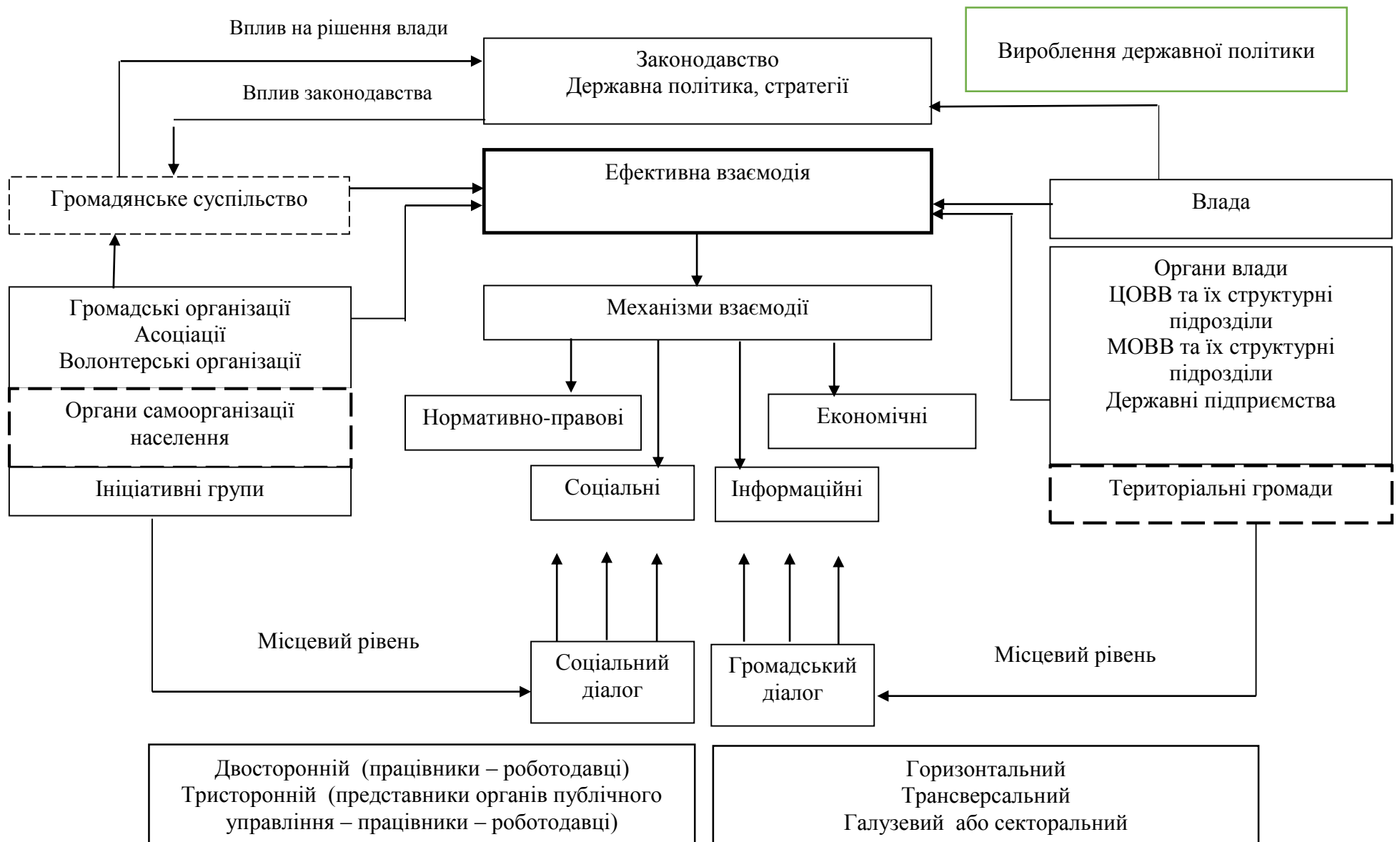

Рис. 3.12. Механізми взаємодії органів влади та громадянського суспільства (Джерело: власна розробка автора)

Зазвичай під соціальним діалогом розуміють будь-які типи перемовин, обговорень та обміну інформаційними даними між представниками органів публічного управління, профспілками та роботодавцями стосовно вирішення актуальних проблем в сфері соціально-економічної політики в рамках їх спільного інтересу. Соціальний діалог може набувати як двостороннього (працівники – роботодавці), так і трестороннього (представники органів публічного управління – працівники – роботодавці) характеру. Водночас він може здійснюватися на усіх рівнях управління, зокрема на загальнодержавному, галузевому, регіональному і локальному.

В свою чергу, громадський діалог виступає впорядкованим форматом для громадського обговорення. В той же час він вважається важливим інструментом в процесі створення взаємовідносин між представниками уряду та інститутами громадянського суспільства, яка передбачає взаємну передачу ідей, інформаційних даних щодо мети, завдань, засобів та стратегічних напрямів реалізації політики держави. Громадський діалог буває:

- горизонтальним, який передбачає створення взаємовідносин між самими інститутами громадянського суспільства стосовно реалізації державної політики;

- трансверсальний, тобто діалог між представниками органів публічного управління та інститутами громадянського суспільства, який відбувається на засадах структурованості та регулярності;

- галузевий або секторальний, який передбачає створення взаємовідносин між громадянським суспільством та його партнерами.

Реалізація механізму забезпечується органами всіх гілок влади: законодавчої (Верховна Рада України); виконавчої (Кабінет Міністрів України, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, місцеві державні адміністрації); судової (всі суди, які входять в судову систему, Президент України як глава держави); контрольно-наглядові органи (Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з

прав людини, Центральна виборча комісія, Рахункова палата України, органи прокуратури, а також органи місцевого самоврядування та інші інституції) [417].

Як найбільш поширена форма прямого народовладдя, вибори, на відміну від інших, постійно і періодично застосовуються у більшості країн світу. Активна участь інститутів ГС у реалізації механізму виборів напряду впливає на якість формування представницьких, законодавчих, виконавчих та судових органів влади.

У Конституції України, Виборчому кодексі України, визначено гарантії права громадян на участь у виборах, врегульовано всі етапи підготовки та їх проведення. Однак, важливою передумовою реалізації виборів є наявність суспільної довіри до виборчого процесу. Така довіра формується завдяки виконанню ключових чинників:

- утворення ефективного апарату із проведення виборів (виборчих органів), що діє на принципах відкритості й прозорості (доступу інститутів ГС і всіх учасників виборчого процесу до підготовки та проведення виборів на кожному етапі);

- надання політичним конкурентам вільного і у повному обсязі доступу до електорального процесу;

- забезпечення контролю за підготовкою та проведенням виборів з боку громадян і неурядових ГО;

- активної участі громадян у процесі, забезпечення безпеки і таємності голосування;

- всебічного контролю за ходом виборчих перегонів з боку незалежних спостерігачів, в т.ч. міжнародних;

- застосування системи електронного голосування для забезпечення прозорості.

Кожен з цих чинників (необхідний для формування суспільної довіри) дієвий певною мірою, а стосовно останнього варто зазначити: сьогодні лише

формується правові умови для його застосування. Отже, механізм реалізації виборчих прав на сучасному етапі розвитку суспільства потребує подальшого доопрацювання та удосконалення [450]. Варто лише додати, механізм виборів також використовується у різних демократичних організаціях: партіях, профспілках, добровільних асоціаціях, кооперативах, акціонерних товариствах тощо.

Конституцією України, Законом України «Про місцеве самоврядування...» визначено гарантії права громадян і на такі форма прямого народовладдя як: місцеві референдуми (стаття 7), загальні збори громадян за місцем проживання (стаття 8), місцеві ініціативи (стаття 9), де прописано механізми їх застосування (були досліджені нами у монографії «Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні» [403]). Серед останніх законодавчих ініціатив – підготовка законопроекту «Про місцевий референдум» (рестр. №5512 від 19.05.2021 р.). Відповідно до вимог Конституції України він має врегулювати правовідносини, пов'язані з ініціюванням, призначенням (проголошенням), підготовкою, проведенням, встановленням результатів та правовими наслідками місцевого референдуму. Документ має стати інструментом для реалізації безпосередньої демократії, і сприятиме розвитку ГС в Україні.

Характеризуючи сучасний комплекс механізмів співпраці влади з інститутами ГС, як один із найпоширеніших – створення та діяльність консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування [449]. У першу чергу, це громадські ради. Демократичність громадських рад закладена вже у механізмі їх створення, в основу якого обрано відкриту процедуру. Вони надають можливість працювати інститутам ГС і органам публічної влади як комунікативна платформа.

Постановою КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»: від 03.11.2010 р. № 996 [278]

громадські ради визначено як колегіальні виборні консультативно-дорадчі органи, що утворюються з метою: «залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів». Далі у постанові: «Проведення консультацій з громадськістю має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю, підвищенню якості підготовки рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень» [278].

Правовим актом передбачено, що в обов'язковому порядку проводяться консультації з громадськістю у формі публічного громадського обговорення та/або електронних консультацій з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів, які:

- стосуються конституційних прав, свобод та обов'язків громадян;
- стосуються життєвих інтересів громадян, зокрема впливають на стан навколишнього природного середовища;
- передбачають провадження регуляторної діяльності у певній сфері;
- визначають стратегічні цілі, пріоритети і завдання у відповідній сфері державного управління (зокрема проекти державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішення стосовно їх виконання);
- стосуються інтересів територіальних громад, здійснення повноважень місцевого самоврядування, делегованих органам виконавчої влади відповідними радами;
- визначають порядок надання адміністративних послуг;
- стосуються правового статусу громадських об'єднань, їх фінансування та діяльності;

- передбачають надання пільг чи встановлення обмежень для суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства;

- стосуються присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності, які за ними закріплені, об'єктам права власності, які належать фізичним особам, імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій;

- стосуються витрачання бюджетних коштів (звіти головних розпорядників бюджетних коштів за минулий рік) [278].

Тобто, спектр питань, з яких органи влади мають проводити консультації з представниками інститутів ГС, є досить широким. Це одна з причин, домінуючий чинник, завдяки якому діяльність громадських рад можна віднести до найпоширеніших, серед низки інших сучасних механізмів.

З часу ухвалення правового акта (Постанови КМУ від 03.11.2010 р. № 996) в Україні сформувалась розгалужена система громадських рад при органах державної влади та органах місцевого самоврядування [451]. І сьогодні актуальним питанням є не їх наявність, а ефективність діяльності. І хоча більшість експертів підтверджують активізацію громадських рад, разом із тим, існує потреба у визначенні і певних проблемних аспектів в їх діяльності, зокрема:

- підвищення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

- упорядкування систематичності функціонування громадських рад;

- комунікативний чинник (підвищення рівня обізнаності та довіри населення до діяльності цих дорадчих структур);

- врахування пропозицій громадських рад, оскільки вони мають рекомендаційний характер для органів влади;

- подальше удосконалення нормативно-правової бази, яка забезпечує функціонування механізму взаємодії тощо.

Підвищенню якості роботи громадських рад сприятимуть такі пропозиції:

- врегулювання питання систематичності засідань;
- проведення структуризації громадських рад у профільні комісії (у разі великої чисельності) для більш ефективного використання професійного потенціалу представників;
- налагодження співпраці таких комісій з галузевими структурами органів влади та місцевого самоврядування;
- створення інституту громадських експертів при комісіях;
- систематичне висвітлення діяльності громадських рад в ЗМІ та Інтернет мережі з метою поінформованості населення про спільну діяльність громадських рад і органів влади;
- встановлення горизонтальних зв'язки з громадськими радами декількох регіонів шляхом підписання меморандумів для налагодження спільної роботи у таких сферах, як освіта, медицина, культура та інші.

Серед сучасних механізмів, які виникли з практичного досвіду застосування у регіонах, – створення консультативно-дорадчих та експертних органів, консультаційних груп та незалежних комісій. Як правило, такі дорадчі органи носять представницький характер різних груп громадськості, до їх складу входять громадські діячі, представники церков та релігійних організацій, громадські активісти жінки, молодь, ветерани війни.

На регіональному (обласному) рівні створено і діють мережі різних консультативно-дорадчих органів, зокрема таких, як:

- ради підприємців,
- антикорупційні комісії,
- консультативні ради учасників бойових дій,
- громадські волонтерські комітети та інші.

Серед позитивних факторів їх діяльності, що є свідченням розвитку інститутів ГС в Україні, є і проблемні аспекти. Зокрема: пропозиції

громадських консультативно-дорадчих та експертних органів, консультаційних груп та незалежних комісій мають рекомендаційний характер, і подальша реалізація таких пропозицій органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування не має чіткого механізму регулювання, що знижує вагу рішень таких дорадчих інституцій. І, як результат, їх ініціативність та активність.

У загальній системі сучасних механізмів взаємодії влади та громадянського суспільства важливе місце займають і громадські слухання, публічні обговорення, конференції, семінари, «круглі столи» тощо.

Проведення консультацій з представниками інституцій ГС у формі публічних громадських обговорень для органів влади вже стало нормою.

Формат обговорень:

- засідання за «круглим столом»;
- засідання консультативно-дорадчих органів;
- конференції;
- зустрічі-дискусії;
- розширені засідання та наради органів виконавчої влади;
- семінари;
- форуми;
- засідання експертних груп тощо.

Тематика засідань – актуальні сучасні питання: обговорення проєктів нормативно-правових актів; боротьба з корупцією; етапи децентралізації; тарифи на житлово-комунальні послуги; надання субсидій населенню; пенсійне забезпечення; соціальний захист учасників бойових дій та їхніх сімей; захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; адміністративні, медичні послуги; доступ до публічної інформації та багато інших.

За результатами публічних громадських заходів готуються рекомендації органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування. Серед позитивних аспектів такої синергії є її проблемні аспекти, зокрема: оцінка

результативності взаємодії; моніторинг не здійснюють органи влади, громадськість системність контролю. У випадках, коли активність громадськості до тієї чи іншої проблеми обмежується лише проведенням консультацій, а подальші дії чи бездіяльність органів влади не контролюються, взаємодія завершується формальним характером. Такі організаційні прогалини органи влади можуть використовувати для легітимації своїх рішень.

Серед механізмів горизонтальної та вертикальної взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства – спільна участь у підготовці і проведенні державних свят, пам'ятних дат та інших заходів. Як на державному, так і на регіональному рівні проведення заходів (до Дня Конституції, Незалежності України, Державного Прапора, Дня пам'яті жертв голодоморів тощо) відбувається із залученням громадськості. Представники ГО долучаються до оргкомітетів із підготовки та проведення заходів, беруть участь в урочистостях, в публічних обговореннях, запрошуються на програми телебачення та з виступами у ЗМІ. Результативність такого механізму взаємодії є досить високою для суспільства, адже дотримується спадкоємність поколінь, не втрачаються національні та культурні традиції.

Серед поширених сучасних вертикальних механізмів – підписання угод та договорів про співпрацю на міжрегіональному рівні органами влади та інститутами ГС. Такий механізм ефективний для співпраці різних структур щодо розв'язання питань допомоги ветеранам, внутрішньо переміщеним особам, надання медичних послуг населенню тощо. Міжрегіональні договори, меморандуми, угоди укладені громадськими організаціями і структурами виконавчої влади та місцевого самоврядування впроваджені у багатьох областях. Серед проблемних аспектів функціонування такого механізму: моніторинг виконання і публічне звітування сторін щодо такої співпраці.

Діяльність інститутів громадянського суспільства більш ефективна за наявності незалежного від держави фінансування. Разом із тим, в Україні

інститути ГС лише на етапі формування, отже їх фінансова підтримка є важливим чинником становлення. Отже, механізм фінансової підтримки проектів та програм об'єднань і організацій громадян належить до ключових у сучасній системі публічного управління. Механізм унормовано Бюджетним кодексом України (стаття 91): «...видатки місцевих бюджетів, що можуть здійснюватися з усіх місцевих бюджетів, зокрема:

- програм місцевого значення стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, в т.ч. на підтримку діяльності молодіжних центрів;
- надання фінансової підтримки громадським об'єднанням ветеранів на виконання програм (проектів, заходів) відповідного адміністративно-територіального рівня;
- культурно-мистецьких програм місцевого значення;
- місцевих програм з розвитку фізичної культури і спорту» [37] тощо.

Реалізація проектів і програм відбувається на місцевому і державному рівнях. Як приклад, виконання проекту «Малі міста – великі враження», здійснений Асоціацією міст України та Українським центром культурних досліджень за фінансової підтримки Міністерства культури України. Ідея належить ГО «Інститут культурної політики». Мета – сприяння подальшому культурно-економічному розвитку територій. У рамках проекту, шляхом проведення відкритого конкурсу, експертною радою Міністерства культури України відбираються проекти щодо впровадження пілотних культурних стартапів, пов'язаних з культурною спадщиною.

Державні програми, які реалізує Міністерство молоді та спорту України та за якими фінансуються ГО: «Фінансова підтримка громадських організацій інвалідів і ветеранів», «Здійснення заходів державної політики з питань молоді та державна підтримка молодіжних та дитячих громадських організацій», «Фінансова підтримка громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування» тощо. Також положення у чинному законодавстві стосуються фінансової підтримки ГО інвалідів, ветеранів та учасників бойових дій:

Українського товариства сліпих, Українського товариства глухих, «Союзу організацій інвалідів України», «Національної Асамблеї інвалідів України» та іншим.

Отже, механізм фінансової підтримки проектів, програм, заходів об'єднань і організацій громадян за участі центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства є одним із функціональних.

Серед механізмів залучення ГС до формування та реалізації державної політики – моніторинг громадської думки та проведення соціологічних досліджень. Використовується для вивчення думки громадськості щодо найбільш гострих соціально-економічних проблем, рівня довіри населення до державних та суспільних інститутів тощо.

На місцевому рівні формами застосування є проведення зустрічей з громадськістю, виїзні особисті прийоми громадян, «гарячі» телефонні лінії, опитування на сайтах. На державному – здійснюється науковими інститутами, всеукраїнськими соціологічними службами, фондами. Серед таких:

- Інститут соціології НАН України;
- Інститут економіки та прогнозування НАН України;
- Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва;
- Центр «Соціальний моніторинг»;
- Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка;
- Інститут аналізу та прогнозування;
- Київський прес-клуб;
- Благодійний фонд «Інтелектуальна перспектива» та багато інших.

Результати моніторинрів оприлюднюються у ЗМІ, проводяться відкриті дискусії, використовуються науковцями для вивчення проблемних аспектів тощо. Отже, механізм моніторингу громадської думки та проведення соціологічних досліджень (як співпраця різних рівнів влади, незалежних ГО та ГС) є важливим у формуванні та реалізації державної політики.

На сучасному етапі реформування системи публічного управління актуальним є і просвітницький механізм формування громадянських компетентностей [448]. Надання методичної допомоги, консультацій, проведення навчання з представниками організацій громадянського суспільства – один з механізмів діалогу між представниками інституцій ГС та органів влади [488].

Формування комунікативних навичок у посадовців органів державної влади та місцевого самоврядування для продуктивної взаємодії з громадськістю передбачено і «Національною стратегією сприяння розвитку ГС...». До професійних програм перепідготовки та підвищення кваліфікації службовців включені питання налагодження зв'язків органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з ГО, а також вивчення механізмів участі громадськості в розробленні та реалізації державної політики. Серед здобутків: поширена практика спільного навчання представників ГС та органів влади щодо використання різних механізмів та інструментів взаємодії для розв'язання нагальних проблем держави, регіону та територіальної громади.

Зважаючи на те, що подальша розбудова Української європейської держави і громадянського суспільства актуалізуватиме завдання підвищення громадянської освіти, освіта дітей та молоді також у спектрі уваги. Зокрема, у навчальних програмах загальноосвітніх, професійно-технічних, вищих навчальних закладів розширено курси і теми з проблематики громадянського суспільства. Як приклад, в рамках реалізації ГО «Вчителі за демократію та партнерство» освітнього проекту «Враховуй різницю», починаючи з 2016 р. запроваджено навчальну дисципліну для учнів 10 – 11 класів (за їх вибором) «Кроки до порозуміння» [381]. Отже, впровадження державної політики щодо підвищення рівня правової компетентності та громадянської культури в суспільстві має всебічний характер.

Результативність досліджених сучасних механізмів залежить від дієвості вертикального і горизонтального механізму обміну інформацією. Варто враховувати, що недостатня прозорість діяльності призводить до низького рівня взаємної довіри та малоефективної співпраці з розв'язання нагальних проблем держави, регіону, територіальної громади та кожного окремого громадянина.

Дієвість механізму обміну інформації визначається синергією органів державної влади, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації та громадських організацій. Нормативно-правова база створює для цього необхідні умови. Так, Законом України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ статтею 6 пунктом 1 передбачено, що право на інформацію забезпечується:

- створенням механізму реалізації права на інформацію;
- створенням можливостей для вільного доступу до інформаційних ресурсів;
- обов'язком суб'єктів владних повноважень є інформувати громадськість та засоби масової інформації про свою діяльність і прийняті рішення;
- здійсненням державного та громадського контролю за дотриманням законодавства про інформацію» [290] тощо.

Попри те, що державна інформаційна політика формується за стандартами європейських країн, існує низка проблем у формуванні в Україні інформаційного суспільства, забезпеченні відкритості та прозорості діяльності суб'єктів владних повноважень, створенні інформаційних систем і мереж інформації, розвитку електронного урядування (особливо на місцевому рівні: щодо модернізації органів публічної влади та оновлення інформаційних систем, комп'ютерної техніки, комп'ютерних мереж, залучення новітніх ІТ) та інших напрямів.

Від дієвості комплексної результат-орієнтованої системи комунікації між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, засобами масової інформації та інститутами громадянського суспільства, залежить весь створений комплекс механізмів їхньої співпраці.

Питанням функціональності сучасних вертикальних і горизонтальних механізмів взаємодії влади і громадянського суспільства приділено увагу багатьма науковцями та науковими установами [519], серед яких заслуговує на увагу дослідження Національного інституту стратегічних досліджень «Основні аспекти, форми та напрями взаємодії між органами державної влади та організаціями громадянського суспільства на регіональному рівні» [227]. Аналіз проблемних тенденцій, як синтез наукової думки, результат нашого дослідження та професійного багаторічного досвіду, дозволяє виділити наступні:

- інертність ОГС, проблеми узгодженості та взаємодії між різними ГО;
- формальне функціонування багатьох ГО, благодійних фондів;
- слабка організаційна, кадрова, фінансова база та відносно низький експертний рівень більшості ГО;
- недосконалість нормативно-правових, законодавчих актів в частині повноважень ОМС;
- недостатній рівень матеріального заохочення ОГС;
- формалізований характер і недостатній ефект діяльності існуючих механізмів взаємодії влади та представників ГС;
- недостатній рівень довіри до державної влади з боку ГС; з іншого боку – іноді скептичне ставлення державних службовців до комунікацій з громадськістю;
- активні та потужні ГО здебільшого зосереджені на підготовці проектів щодо отримання міжнародних грантів;
- політизованість громадських рухів, що надає можливості маніпулювання ініціативами громадян та ГО політичними партіями;

– самопіар окремих ГО, їхніх лідерів та активістів на існуючих проблемах, що створює різного роду тиски на органи влади та посадових осіб для досягнення своїх інтересів;

– недостатня інформаційна відкритість органів державної влади (місцевого рівня), що впливає на здійснення ГС контролю, впровадження соціально важливих програм;

– недостатній рівень усвідомлення громадянами демократичних механізмів участі та самоорганізації у процесі розв’язання місцевих проблем у цілому;

– недостатній рівень громадянської освіти представників ОГС;

– недостатній рівень комунікативних, професійних, фахових навичок як з боку представників органів державної влади, так і ОГС.

Підсумувати вищевикладене можна наступним: дослідження функціональності сучасних вертикальних і горизонтальних механізмів (основних і актуальних) співпраці органів влади з інститутами громадянського суспільства, зокрема таких, як: механізм реалізації виборів; місцевих референдумів, загальних зборів громадян за місцем проживання, місцевих ініціатив; створення та діяльності консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; громадських слухань, публічних обговорень, конференцій, семінарій, «круглих столів»; спільної участі у святкуванні державних свят, пам’ятних дат та інших заходів; підписання угод та договорів про співпрацю на міжрегіональному рівні; фінансової підтримки проектів, програм, заходів об’єднань і організацій громадян; моніторингу громадської думки та проведення соціологічних досліджень; просвітницького механізму формування громадянських компетентностей; механізму обміну інформацією, – дозволяє виділити як позитивні зміни у динаміці їхнього розвитку й удосконалення, так і проблемні аспекти.

Аналіз засвідчив, співпраця влади з інституціями ГС стала більш активною: від використання експертного потенціалу ОГС для розв'язання актуальних питань, до залучення їх органами влади до розробки нормативно-правових актів. Однак залишаються проблемними такі аспекти взаємодії, як: відкритість та політична незалежність ОГС; узгодженість інтересів; взаємна відповідальність щодо розв'язання суспільно значущих питань; підвищення результативності впливу громадських консультативно-дорадчих органів на ухвалення рішень; підвищення рівня комунікативних, професійних, фахових навичок у представників обох сторін тощо.

Отже, у перехідний період від однієї моделі публічного управління до більш ефективної необхідно приділяти увагу питанням функціональності як основних (механізмів прямого народовладдя: виборів, місцевих референдумів тощо), так і решти актуальних вертикальних і горизонтальних механізмів взаємодії влади і громадянського суспільства з метою їх корегування та удосконалення.

Висновки до розділу 3

1. Аналіз ключових напрямів реформування системи публічного управління в організаційно-правовому аспекті, а саме: трансформаційних процесів і основних проблем в сучасній системі публічного управління, місцевого самоврядування як домінанти в моделі публічного управління, функціональності вертикальних і горизонтальних механізмів взаємодії влади та громадянського суспільства, тобто важливих складових проблематики, – дозволив зробити такі висновки.

Дослідження реформаційних процесів і основних проблем в сучасній системі публічного управління засвідчило: ухваленням стратегій, концепцій, законів і підзаконних актів детерміновано процеси змін у більшості сфер суспільства, у тому числі ГС.

Аналіз результативності впровадження стратегічних документів, які зумовили напрями реформ у сфері місцевого самоврядування показав: з 2014 р. в Україні здійснено два ключові етапи реформи МС та територіальної організації влади (утворено 1469 ТГ і 136 районів); їх реалізація дозволила закласти основи децентралізованої держави зі спроможним МС та ефективною територіальною організацією влади; аналіз виявив і проблемні аспекти: – необхідність чіткого алгоритму моніторингу (за визначеними індикаторами), систематичного оприлюднення звітів; формулювання рекомендацій щодо змін процесу та імплементації на кожному етапі реформи; відповідальності за нереалізовані заходи; перманентного долучення інститутів ГС до всіх етапів.

У напрямі реформування державного управління аналіз засвідчив: синергію дій уряду і ГО, що є показником функціонального процесу удосконалення системи управління. У поєднанні урядових дій та критики ГО генеруються чинники для формування і розвитку ГС в Україні. Аналіз дозволив виділити і проблемні аспекти реалізації реформи, систематизувавши їх за блоками: 1) стосовно впровадження реформи – необхідність підвищення ефективності координації; ресурсного забезпечення та сталості фінансування реформи; комунікації; продовження запровадження сучасних ІКТ; 2) формування, координації та стратегічного планування – подальше удосконалення механізмів узгодженості та координації державної політики на політичному рівні; спроможності до формування державної політики на адміністративному рівні; удосконалення механізмів узгодженостей між плануваннями уряду та плануваннями бюджетних видатків; 3) розвитку державної служби та управління персоналом – перманентне підвищення спроможностей до управління персоналом на державній службі; професійного рівня організації та проведення конкурсів на посади державної служби; подальше удосконалення механізмів системи оцінювання результатів діяльності державних службовців, узгодженості з цілями уряду та між різними категоріями державної служби; дієвості системи професійного розвитку

державних службовців всіх категорій; 4) реформування ЦОВВ – розмежування політичних та адміністративних функцій на рівні міністерств; визначення функції суб'єктів формування та реалізації політики; продовження оптимізації функцій забезпечення діяльності міністерств.

Аналізом стратегічних документів з'ясовано переваги і недоліки засад сучасної концепції та моделі публічного управління, яка формується під впливом внутрішніх суспільно-політичних і зовнішніх чинників, що дозволить сформулювати власті пропозиції.

2. Дослідження стану місцевого самоврядування як домінанти в моделі публічного управління, дозволило зробити такі висновки: 1) місцеве самоврядування потребує перманентної наукової уваги протягом всього періоду реформування з метою з'ясування і сучасних сутнісних ознак, і проблемних аспектів. 2) аналізом з'ясовано: з 2014 року в Україні було закладено основи нової моделі функціонування МС, проте не впроваджений повністю новий функціонально-процедурний та адміністративний комплекс; здійснено етап формування взаємопов'язаної системи територіальних громад (ТГ) і районів. 3) дієвість системи МС характеризують правова, організаційна та фінансова автономії (самостійності) ОМС. За такими критеріями було виявлено: реформа децентралізації позначилась на всіх основних функціях ОМС (зокрема, бюджетних і організаційно-правових), наповнивши їх змістом нової якості; ОМС відновлюють роботу, як передбачено базовими основами МС. Серед проблемних аспектів: ефективне використання коштів ОМС; кадрові ресурси; впровадження перспективних місцевих програми соціально-економічного розвитку; усунення елементів радянської системи: бюрократії, дуалізму функцій тощо). 4) сучасні процеси реформ системи МС ускладнені суспільно-політичними подіями. В умовах воєнного стану, законодавчих змін, забезпечується адаптація компетенцій ОМС до здійснення нормативного регулювання, прийняття рішень у взаємодії з ТГ та ОГС, збереження конституційних засад МС.

Вважаючи, що МС для майбутньої моделі публічного управління України має домінантне значення, його потрібно реформувати в дієве і ефективне, модель очистити від елементів радянської системи. ОМС мають набути ознак спроможності (правової, фінансової, організаційної), – такі чинники, на нашу думку, дозволять повноцінно створити багаторівневу модель публічного управління з людиною у центрі уваги. Піднесення значення людини, особистості відповідає історичним, етнічним і соціокультурним особливостям України, людиноцентричній парадигмі сучасності. Усвідомлення особистої причетності до створення загального добробуту, змінює людину на соціальну активну особистість, концентрація у суспільстві таких особистостей трансформує його у ГС.

3. Дослідження функціональності сучасних вертикальних і горизонтальних механізмів (основних і актуальних) співпраці органів влади з інститутами ГС, зокрема таких, як: механізм реалізації виборів; створення та діяльності консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування та інших, – дозволяє виділити як позитивні зміни у динаміці їхнього розвитку й удосконалення, так і проблемні аспекти. Аналіз засвідчив, що співпраця влади з інституціями ГС стала більш активною: від використання експертного потенціалу ОГС для розв'язання актуальних питань, до залучення їх органами влади до розробки нормативно-правових актів.

Серед проблемних залишаються такі аспекти взаємодії, як: відкритість та політична незалежність ОГС; узгодженість інтересів; взаємна відповідальність щодо розв'язання суспільно значущих питань; підвищення результативності впливу громадських консультативно-дорадчих органів на ухвалення рішень; недостатній рівень комунікативних, професійних, фахових навичок у представників обох сторін тощо.

Аргументовано, що в перехідний період від однієї моделі публічного управління до більш ефективної необхідно приділяти увагу питанням

функціональності як основних (механізмів прямого народовладдя: виборів, місцевих референдумів тощо), так і сучасних вертикальних і горизонтальних механізмів взаємодії влади і ГС з метою їх корегування та удосконалення.

РОЗДІЛ 4.

АНАЛІЗ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

4.1. Чинники впливу на розвиток сучасного громадянського суспільства в Україні

Зважаючи на те, що громадянське суспільство в Україні динамічно розвивається, а в умовах реформування держави, російської збройної агресії, з ним відбуваються більш активні трансформаційні процеси, зупинимося на цьому аспекті докладніше для нашого подальшого дослідження.

Синтезуючи наведені у попередніх розділах характеристики громадянського суспільства, коротко зазначимо, що воно є частиною суспільства, відокремленою і незалежною від держави; ГС забезпечує права індивідів і, зокрема, право власності; ГС є сукупністю багатьох самостійних економічних одиниць, які діють незалежно від держави і конкурують одна з одною тощо. Отже, ГС виступає джерелом, ресурсом і показником демократичної, правової, соціальної та правової держави. Критеріями його розвитку є:

- економічний, тобто наявність різних форм власності, стійке існування вільних власників засобів виробництва, свободи вибору діяльності, економічної самореалізації громадян;
- політичний – наявність і реальна дієздатність форм, методів, технологій, механізмів взаємодії влади і громадян на всіх рівнях: державному і місцевого самоврядування;
- соціокультурний – сукупність соціальних груп, незалежних засобів масової інформації, нематеріальних, духовно-культурних благ, наявність громадянської культури у політиків і громадян і т. інше.

За такими критеріями і досліджуватимемо стан сучасного громадянського суспільства в Україні.

Аналіз варто розпочати з важливого правового акту: Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки, яка була затверджена Указом Президента України 07.09.2021 р. № 487/2021 [299]. Архітектура побудови Стратегії якісно відрізняється від попередньої, так само ухваленої на п'ять років.

Чітко визначені міжнародні зобов'язання та стандарти у сфері сприяння розвитку ГС, закріплені, зокрема, у таких документах, як:

- Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію № 87 1948 року;
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року;
- Рекомендація CM/REC(2007)14 Комітету Міністрів Ради Європи щодо правового статусу неурядових організацій в Європі 2007 року;
- Рекомендація CM/Rec(2018)4 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо участі громадян у місцевому публічному житті та інші.

Окреслені стратегічні напрями:

1) Забезпечення ефективних процедур громадської участі у формуванні та реалізації державної політики на національному та регіональному рівнях, вирішенні питань місцевого значення;

2) Створення сприятливих умов для формування та інституційного розвитку інститутів ГС;

3) Стимулювання участі інститутів ГС в соціально-економічному розвитку України;

4) Створення сприятливих умов для міжсекторальної співпраці. По кожному з цих напрямів визначені стратегічні завдання, очікувані результати та концептуально передбачені механізми реалізації Стратегії.

Передбачено, що моніторинг реалізації Стратегії здійснюватиметься із залученням інститутів ГС, міжнародних організацій, інших заінтересованих установ, організацій на основі звітів про виконання планів заходів з реалізації Стратегії, аналітичних матеріалів, підготовлених інститутами ГС, міжнародними організаціями з їх ініціативи, а також щорічних доповідей про стан розвитку ГС, підготовлених Національним інститутом стратегічних досліджень.

Аналіз документу дозволяє акцентувати на важливому моменті: в Україні, починаючи з 2014 року відбулися важливі процеси децентралізації владних повноважень (докладніше у четвертому розділі), головними векторами яких стали: спрямування повноважень та ресурсів на місцевий рівень, повернення територіальним громадам (ТГ) та органам місцевого самоврядування домінуючої ролі у прийнятті рішень; взаємодія і співпраця влади та суспільства; і покладання на інститути ГС провідної ролі стати потужним важелем впливу на прийняття рішень органами влади, тобто громадським контролером їх діяльності та запобіжником від корупції [415]. З огляду на такі очікування і розроблялась Стратегія на 2021 – 2026 роки. Але необхідно брати до уваги, рівень розвитку ГС та його інститутів в Україні не є таким же високим, як у Європейських країнах. Отже, важливо чітко і поетапно проводити моніторинг реалізації Стратегії, корегувати планами заходи, для того щоб більшість із проголошених заходів не залишилися декларативними, як це відбулося зі Стратегією (2016 – 2020 рр.).

Серед низки суб'єктивних і об'єктивних причин, які є чинниками впливу – соціально-економічне становище держави.

Зазначимо, що серед головних сутнісних ознак ГС – ринкова економіка, основу якої становлять недержавні підприємства. А на сучасному етапі суспільного розвитку актуальна високорозвинена економіка, заснована на індустріальних і постіндустріальних технологіях. У постіндустріальному суспільстві на першому місці знаходиться сфера нематеріального

виробництва, відбуваються серйозні зрушення: в економіці перехід від обробних галузей до сфери послуг, у технології провідну роль відіграють засновані на науці галузі промисловості. Один із основоположників цієї концепції Деніел Белл визначив, що у постіндустріальному суспільстві змінюється характер соціальної структури, виникають нові мережеві структури, відбувається перехід «від товаровиробляючого суспільства до інформаційного суспільства, або суспільства знань» [477].

Україна за останні роки зробила прорив у впровадженні високих технологій, інноваційної інфраструктури та інноваційної активності, проте жоден з регіонів країни поки не можна визначити як високотехнологічний.

У «Глобальному інноваційному індексі» за 2021 рік Україна посіла 49-те місце. У звіті найбільш розвинутою країною визнано Швейцарію, також у першій десятці: Швеція, США, Велика Британія, Нідерланди, Сінгапур, Німеччина і Південна Корея. Китай посів 12 місце. Всього у переліку 132 країни [491].

Інноваційність, як характеристика науково-технічних, виробничих, соціально-економічних та суспільних процесів нашої держави задекларована багатьма документами, зокрема Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» (схвалена Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015) [325] (на 2024 р. є чинною), в якій зазначається: «Україна має стати державою з сильною економікою та передовими інноваціями ... необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання» і т. інше. Розроблявся і проєкт закону «Стратегії інноваційного розвитку України в умовах глобалізаційних викликів», який обговорювався на «круглих столах» із залученням фахівців різних галузей, але прийнятим не був. Отже, можна зауважити, що інтелект і знання – ресурс, який поки ще не повною мірою використовується у нашій державі, на нього не сформований достатній рівень внутрішнього попиту. І у цьому українське суспільство суттєво відстає від

світових держав, де впроваджена модель інформаційного суспільства (суспільства знань) [438].

Серед важливих завдань щодо сталого розвитку України – чітке визначення моделі економічного зростання, системи ринкового господарства. Світовий досвід показує, кожна країна будує власну господарсько-політичну систему, яка найбільше відповідає її історичним умовам і особливостям, менталітету нації. Зважаючи на те, що менталітет переважної частини населення України сформувався в тоталітарній системі і детермінований радянським минулим, коли у свідомості громадян десятками років була пригнічена роль власника, – на таких чинниках впливу і ґрунтується більшість проблем цієї сфери.

Адже лише за наявності сформованих різних форм власності (приватної, кооперативної, асоціативної, колективної та інших), стійкого існування вільних власників, свободи вибору діяльності та можливості економічної самореалізації громадян можна буде аргументувати, що в Україні створені умови і повноцінно розвивається ГС.

Процес формування вільних громадян-власників залежить і від успішності земельної реформи [422]. Біля двадцяти років в Україні існував мораторій на продаж землі та розподіл земель сільськогосподарського призначення. Створення Земельного банку; проведення інвентаризації земель і оцінки їхньої якості; заборона на продаж землі іноземцям; обмеження площі, яку може купити один власник, щоб унеможливити монополії; прозорість процедур придбання землі у власність; поступове відкриття ринку землі; та інше, – такі сутнісні складові пропонованої моделі корегувалися під політичним впливом багато разів. Зрушення відбулися лише у 2020 році з ухваленням відповідного законодавства.

Отже, можна стверджувати: гальмування процесів вільного ринку землі має безпосередній вплив на розвиток громадянського суспільства, формування спільноти вільних громадян-власників, здатних до економічного,

політичного і морального саморегулювання, готових в межах правової державності брати на себе всю повноту господарської та політичної відповідальності за стан суспільства.

Загальний стан економічного розвитку Україні характеризують і такі показники: за результатами щорічного дослідження «Індекс соціального розвитку» (розробленого американською неурядовою організацією Social Progress Imperative за підтримки Deloitte) -

– у 2021 році Україна піднялась на 15 позицій у світовому рейтингу і посіла 48 місце зі значенням індексу 75,78 серед 168 країн. Середнє значення індексу за всіма країнами, що увійшли до дослідження, – 65,05 бали;

– у 2020 році Україна посідала 63 місце зі значенням індексу 73,38 серед 163 країн. У 2019 році значення індексу було 66,97, країна випереджала Шрі-Ланку, Македонію, Казахстан, Молдову, Росію, Парагвай, Кабо-Верде [115]. Загалом країни пострадянського простору демонструють низький рівень усіх показників.

Можна зробити такий висновок: в умовах, коли людина поглинута розв'язанням проблем соціально-економічного характеру, «індивід, вільний громадянин-власник», який має розкритися в кожному, буде чекати кращої нагоди і більш сприятливих соціально-економічних умов для проявів свободи вибору діяльності та економічної самореалізації.

Отже, економічний – один з головних чинників, за яким визначається сучасний стан розвитку громадянського суспільства. Становище економіки держави впливає на такі сучасні ознаки ГС, як: його соціальна роз'єднаність; амбівалентність (бажання протилежних речей) безвідповідальність (громадяни, не поспішають брати на себе відповідальність за проблеми суспільства, через велику кількість власних проблем соціально-економічного характеру) та інші.

Російська збройна агресія (2014-2022 р.) стала каталізатором самоорганізаційних процесів в українському суспільстві, але вони поки не охопили всі сфери суспільного життя.

Роз'єднаність суспільства особливо проявлена у політичній сфері, яка детермінована багаторічною недовірою громадян до держави, громадських організацій, політичних партій та їхніх лідерів. Отже, політичний чинник – наявність та реальна дієздатність форм, методів, технологій, механізмів взаємодії влади і громадян на всіх рівнях: державному і місцевого самоврядування, – також важливий критерій для визначення сучасного стану розвитку ГС в Україні.

У високорозвинених країнах громадяни – вільні і незалежні від сваволі держави індивідууми, здатні захищати свої права та інтереси, як правило, у межах правового поля. І це прямо взаємопов'язане з рівнем демократії і плюралізму в політичній сфері. Відносно зрілості українського суспільства за такими ознаками, варто зазначити декілька важливих моментів.

За результатами досліджень неурядової міжнародної організації Freedom House «Freedom in the world 2021», Україна визначається як «частково вільна» країна, і правозахисники фіксують пониження рівня громадянських свобод. Це пов'язано, зокрема, із активністю праворадикальних рухів; нападами на журналістів, громадських активістів і членів меншин; намаганням зірвати громадські обговорення деяких тем і протидію акціям сексуальних меншин тощо [490]. Також у звіті зазначається, що «уряд України досяг покращень у здійсненні реформування місцевого самоврядування у напрямку децентралізації, але не спромігся задовольнити очікування у боротьбі з корупцією в Україні».

За такого рівня демократії «політичний плюралізм», як важлива сутнісна ознака громадянського суспільства, не прогресуватиме швидкими темпами [441]. Не варто недооцінювати значення політичного плюралізму, адже він служить недопущенню узурпації/монополізації влади однією особою, групою

людей або партією. І має забезпечувати можливість конструктивно розв'язувати конфлікти та протиріччя, охороняти політичне життя від застою, генерувати та стимулювати його розвиток. Завдяки політичному плюралізму забезпечується функціонування механізму стримувань і противаг, що завжди є рушієм прогресу і гармонізації у суспільстві.

Політичний плюралізм є показником зрілості процесу становлення демократичної політичної системи (детермінантом його формування завжди є історичне минуле). Він свідчить, що основою стабільної і, в той же час, здатної до зміни політичної системи, служить не уніфікація, яка не враховує особливості, потреби, орієнтації різних соціальних і політичних груп, а визнання природності їхньої розбіжності й необхідність підтримки умов для збереження такої неоднорідності.

Враховуючи гетерогенність українського суспільства, його роз'єднаність у політичному і етнокультурному житті, політичний плюралізм, як сутнісна ознака громадянського суспільства, є важливим чинником для становлення демократичної політичної системи України.

Сучасна політична система України перебуває на стадії розвитку всіх її складових, наповнення її функцій новим змістом, що відбувається з переходом до демократичного суспільства (і одночасним очищенням від залишків тоталітарного). Це впливає на суперечливий характер її розвитку, який проявляється в повільних темпах політичної структуризації суспільства, незавершеності процесів багатопартійності та партійних систем, прагненнях використати досвід інших держав без урахування детермінантів історичного розвитку України [441]. Разом із тим, зміни відбуваються, і вони найбільш помітні у системі органів місцевого самоврядування завдяки політиці децентралізації.

На сьогодні *політичну систему України можна охарактеризувати такими сутнісними ознаками, як:*

– перехід від неправового до правового типу;

- легітимна для більшої частини населення;
- позбавлена власної глобальної (загальнопланетарної) системи – забезпечення національних інтересів;
- система, яка не здатна забезпечити зростання рівня і якості добробуту усіх основних верств населення, але зберігає елементи «соціальної держави»;
- світська (на відміну від релігійної чи атеїстичної);
- частково етатизована (одержавлена);
- система з політичним домінуванням певних соціальних верств;
- система з недостатньо високим інтелектуальним рівнем політикуму тощо.

Аналіз варто доповнити зауваженням, що для перехідного періоду такі ознаки були б цілком природними, як би період не тривав десятки років з нерозв'язаними проблемами: побудови демократичної соціально-правової держави; розвитку і вдосконалення політичних відносин, політичних принципів та норм; підвищення політичної свідомості та політичної культури суспільства і особи тощо; і, що найскладніше, – формування національної ідеї, яка б об'єднала більшість населення країни.

Полеміка навколо національної ідеї триває десятки років, що є свідченням і її актуальності, і її складності. Адже *національна ідея* – це етнічна і державно-політична категорія. Її функція – консолідувати весь народ країни з метою розбудови нової високорозвиненої, демократичної держави. На виконання цього завдання потрібна політична нація, в Україні вона складається з українців (корінне населення – титульна нація – дали назву країні, мову), росіян, білорусів, угорців, румунів, євреїв, кримських татар та інших етнічних груп. Скластися політична нація може лише на загальноцивілізованих принципах громадянського суспільства. За таких умов у державі почнуться зміни у реформуванні економічної, політичної і соціально-культурної сфер. Українську мову, як державну, має прийняти весь

народ країни і піднести її на першорядне значення, не принижуючи мови інших етнічних груп.

На нашу думку, національна ідея сформується тоді, коли весь народ України усвідомить потребу пишатися загальнонаціональними досягненнями. А на цьому етапі розвитку, до таких досягнень можна віднести тільки Збройні Сили України.

Події новітньої історії України: Революція гідності, анексія частини територій, військові дії на Донбасі і повномасштабне вторгнення РФ – показали і рівень розвитку політичної нації, і ГС в цілому. Згуртованість народу (незалежно від національності), здатність до самоорганізації для вирішення надважливих завдань для країни – є характеристиками розвитку сучасної України.

Політичні сили (партії, рухи, групи тиску і т. п.) виступають сполучною ланкою між державою і громадянським суспільством. Можна констатувати повільні темпи політичної структуризації нашого суспільства, незавершеність процесів формування багатопартійності та партійних систем. У процесі формування громадянського суспільства партії відіграють винятково важливу роль. У Законі України «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 р. № 2365-III [304] надається така дефініція: «*політична партія* – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має на своїй меті сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах».

У Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань за 2021 рік Міністерством юстиції було зареєстровано 365 політичних партій. Дві третини українських політичних партій не декларують витрат (дані Комітету виборців України). За 2020 рік тільки 242 партії подали річні звіти. Діяльність решти партій залишається під сумнівом. Аналізуючи такі дані, можна спрогнозувати, що

партійна система в Україні буде поступово трансформуватися від атомізованої, з великою кількістю нечисленних, маловпливових партій, до більш стабільної системи поляризованого плюралізму в його класичному варіанті: ліві, центр і праві. Але до такої форми суспільство може розвиватися ще десятки років.

Політичні партії будуть дієвими суб'єктами політичної системи в Україні лише за умови чіткої визначеності соціальної бази, наявності обґрунтованих програм, здатних переконувати громадян, приваблюючи їх конструктивними ідеями, тобто спроможних повноцінно виступити сполучною ланкою між державою і громадянським суспільством. Варто також підкреслити, для того, щоб у суспільстві відбулися демократичні трансформації, має вкоренитися політична культура, стати дійсно представницькими політичні партії (з прозорим фінансуванням), і демократичною виборчою системою.

Розв'язанню такого завдання, сприяє Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції» від 01.10.2015 р. № 731-VIII [263], набув чинності з 1 липня 2016 року. Правовий акт передбачає державне фінансування статутної діяльності політичних партій та відшкодування витрат на передвиборчу агітацію під час виборів народних депутатів України. Крім того, запроваджується обов'язкова щоквартальна звітність про майно, доходи, витрати та зобов'язання фінансового характеру політичних партій, що подається до Національного агентства з питань запобігання корупції.

Державне фінансування політичних партій є нормою для багатьох держав світу, і це ще один важливий крок для формування інститутів громадянського суспільства, завдяки чому можна буде:

- посилити рівень фінансової, організаційної і кадрової спроможності політичних партій;
- диверсифікувати джерела фінансування партійної діяльності;

- зменшити рівень залежності партій від великих донорів (олігархів, фінансово-промислових груп);
- зменшити ризики корупції у політиці за рахунок зменшення залежності партій від приватних донорів;
- компенсувати скорочення кількості членів партій і, відповідно, надходжень від членських внесків;
- переорієнтувати діяльність партій з постійного пошуку джерел фінансування на внутрішньопартійний розвиток;
- створити умови для чесної та вільної політичної конкуренції, розвитку нових партій;
- забезпечити відповідальність та підзвітність партій перед виборцями;
- привести національне законодавство у сфері фінансування політичних партій та передвиборної агітації у відповідність до міжнародних стандартів та кращих європейських практик у відповідній сфері тощо.

Дієвість новацій буде більш ефективною завдяки змінам виборчого законодавства, зокрема Виборчому кодексу України: від 19.12.2019 р. № 396-ІХ [43], який пропонує важливі новели щодо парламентських і місцевих виборів – пропорційну систему з відкритими списками. На меті – створення умов, за яких через декілька років в Україні політична партія набуде ознак «добровільного об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, з метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян», як закріплено у Законі України «Про політичні партії в Україні» [304].

Отже, аналіз стану та сутнісних характеристик сучасного громадянського суспільства за політичним критерієм, де головними ознаками є: наявність і реальна дієздатність форм, методів, технологій, механізмів взаємодії державної влади і громадян на державному і на рівні місцевого самоврядування, дозволяє зробити загальний висновок: втілення

вищевикладеного в практику українських державно-суспільних відносин – перспективне завдання на шляху державного будівництва та формування ГС.

В умовах реформування головних сфер життєдіяльності країни (економічної та політичної), коли закладається нова модель публічного управління в державі, важливо приділяти увагу соціальній і духовній основі громадянського суспільства [440]. Нагадаємо, соціальну основу його складають різноманітні соціальні спільноти: класові (ключове значення має середній клас), етнічні, демографічні, професійні тощо, та відносини між ними, первинний соціальний осередок – сім'я; духовну основу – соціокультурні відносини, а її елементами є школа, церква, різноманітні культурно-мистецькі заклади (як недержавні утворення). Перелічені структурні компоненти громадянського суспільства також перебувають у стані перманентних змін, відчуваючи на собі процеси реформування, що характеризує нинішній його стан.

Сучасне громадянське суспільство в розвинених країнах світу визначається як суспільство, що складається з великої кількості самостійно діючих груп людей різної спрямованості. Наприклад, структура громадянського суспільства США є розгалуженою мережею:

- добровільних асоціацій;
- лобістських груп;
- муніципальних комун;
- добродійних фондів;
- клубів за інтересами;
- творчих і кооперативних об'єднань громадян;
- спортивних та інших товариств;
- релігійних;
- суспільно-політичних організацій і союзів.

Ці інститути ГС самостійні і незалежні від держави, періодично протистоять один одному, змагаються за довіру громадян, критикують і викривають «соціальне зло» в політиці, економіці, суспільному житті.

У порівнянні з Україною, де процес становлення громадянського суспільства не характеризується ознаками завершення, різниця очевидна. Є помітною недостатня мережева розгалуженість інститутів, їхня активність і впливовість, взаємодія з органами державної влади і місцевого самоврядування (попри те, що законодавством України досить повно визначена їх адміністративна правосуб'єктність, що дає широкі можливості, проте самі інститути передбачені механізми використовують недостатньою мірою); залишається незавершеною реструктуризація українського суспільства тощо.

Соціальну структуру сучасного ГС в Україні характеризує й низький відсоток середнього класу, складності у його формуванні, поляризація багатства і бідності, – проблема настільки об'ємна, що потребує докладнішого розгляду, їй приділена увага в наступному підрозділі.

Звертаємо увагу й на стан ГС за соціокультурним критерієм: наявність ідеологічного і релігійного плюралізму, свободи слова і незалежності засобів масової інформації, які є також ключовими сутнісними ознаками й показниками розвитку ГС в державі.

Один з важливих принципів суспільного устрою, який ще має утвердитися в Україні, – це плюралізм, багатоманітність (не лише економічний та політичний, про які вже йшлося), а й «ідеологічний плюралізм», який має проявитися у багатоманітності ідеологій. Нагадаємо, в основі ідеологічного плюралізму є ідейний, світоглядний плюралізм, який пов'язується з правом людини мати власну думку і є юридично непідсудним у демократичних країнах. Тобто людину не можуть ні засудити, ні покарати за інакомислення. Ідеологічний плюралізм пов'язаний з певними системами ідей,

цінностей, поглядів, він має вияв у політичних ідеологіях та може закріплюватися юридично [228].

У демократичних країнах, як правило, ідеологічний плюралізм закріплюється через визнання і гарантування політичних, громадянських прав і свобод людини. Так, у Конституції України, статті 15 зазначається: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена» [144]. Тобто офіційно наголошується на існуванні різних ідеологічних течій, жодна з яких не може претендувати на статус державної. Закріплення такої норми в Основному законі нашої держави є підтвердженням демократичних цінностей, за наявності яких і може розвиватися громадянське суспільство.

Після тривалих десятиліть перебування України у складі СРСР, коли державно-партійний апарат планував життя громадян (позиція людини часто заборонялася або насильно змінювалася), а інакомислення існувало лише як дисидентство, – з проголошенням в Україні незалежності, у суспільстві з'явилися чинники для розкриття ідеологічного плюралізму. Але, відсутність протягом тривалого часу можливостей висловлювати власну думку, призвела до того, що у громадян не сформувалися традиції демократичної культури [415]. (докладніше про це в наступному підрозділі). Отже, ідеологічний плюралізм як одна з важливих ознак ГС, хоча і унормований законодавчо, ще не розкритий повною мірою в українському суспільстві.

Релігійний плюралізм є не менш важливою сутнісною ознакою громадянського суспільства, ніж ідеологічний, і аналіз дозволяє концептуально зазначити такі важливі аспекти.

Україна – релігійно різноманітна держава з часу її появи, так склалося історично. Вона розташована між Заходом і Сходом, між різними релігійними системами: християнством та ісламом, православ'ям та католицизмом. Крім цих основних релігій, на території нашої держави з давніх часів проживали

представники різних релігійних вірувань, що й закріпило в ній релігійний плюралізм.

Століттями у світогляді українського народу багатоманітність релігійного співжиття формувала толерантність по відношенню до інших релігій, інших національностей, інших культурних проявів. На становлення поліконфесійності вплинуло чимало чинників. Серед основних – ментальний, який відбивається у багатовікових гуманістичних традиціях народу. На поліконфесійність вплинула й особливість української духовності, яка характеризується динамізмом, а не ортодоксальністю.

Отже, закономірним можна вважати прийняття Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 23.04.1991 р. № 987-ХІІ. [314], який закріпив релігійний плюралізм законодавчо: «кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду». Закономірним є і закріплення релігійного плюралізму у Конституції України, у статтях 15 і 35, де визначено: «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої... Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова і т. інше».

Такі чинники обумовили можливість відродження в країні великої кількості релігійних громад. Відповідно до оприлюдненого звіту про мережу церков і релігійних організацій в Україні станом на 01.01.2021 рік (дані Департаменту у справах релігій та національностей Міністерства культури України, звіт на 01.01.2022 р. не оприлюднено) в Україні існує 37049 релігійні

громади. З них 32557 є діючими зареєстрованими громадами, 1219 – недіючими і ще 1677 – діють без юридичної реєстрації.

Серед православних конфесій перше місце за чисельністю громад посідає Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП), і представлена громадами майже в усіх регіонах України, крім Галичини. Проте, Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП) посідає перше місце серед українських церков за чисельністю віруючих (понад 29 %). Ситуація почала змінюватися у зв'язку з військовою агресією Росії проти України. Посилилася тенденція переходу вірян УПЦ МП під юрисдикцію УПЦ КП у різних регіонах України: на Вінниччині, Буковині, Херсонщині, Київщині, Тернопільщині, Рівненщині, Волині, Львівщині. Інші православні конфесії представлені значно меншою кількістю віруючих.

Двома основними конфесіями представлені в Україні католики: Українською греко-католицькою церквою (УГКЦ), близько 14 % вірян, її церковні структури зосереджені переважно у Галичині й Закарпатті (97 %); і Римо-католицькою церквою (РКЦ), де вірян менше ніж 2 %, більшість її релігійних структур також діють на заході держави, у невеликій кількості мають прихильників у Вінницькій, Житомирській, Хмельницькій та інших областях.

Лише 2,4 % від загальної чисельності вірян в Україні становлять протестанти. Проте, у деяких областях країни кількість громад протестантів становить до половини всіх церковних організацій.

Іслам і буддизм в Україні найменше поширені (менше 1 % кожна). Також є представники інших віросповідань – іудеї, індуїсти тощо, але незначною чисельністю.

Отже, наведені статистичні дані багатоманітності релігійного життя в Україні свідчать про те, що в державі створені умови для поширення релігійних організацій і розвитку релігійного плюралізму як атрибуту

демократії. Але поліконфесійність може створювати умови для релігійних протистоянь і, навіть, загроз державній безпеці.

Варто зазначити, більшість релігійних організацій не лише відображає події у суспільстві, але й бере в них пряму участь. Як приклад: на повномасштабне вторгнення РФ в Україну, відреагувала кожна впливова конфесія України. Позитивний момент цього полягає у тому, що налагоджується і міжконфесійний діалог, і діалог релігійних інститутів з суспільством, що сприяє розвитку ГС в Україні, а це, в свою чергу, сприяє змінам у політичній системі, яка має бути спрямована на захист інтересів громадян.

Релігійні інститути мають бути помітними у суспільстві, вони можуть і повинні бути дієвим елементом громадянського суспільства, впливаючи на процеси самоорганізації громадян. У межах свого прямого призначення – сприяти розвитку духовної сфери суспільства, підтримувати стабільність, духовно-моральний клімат, при цьому зміцнюючи духовну самобутність українського народу.

На зміцнення духовної самобутності та державної безпеки була покликана ініціатива щодо надання Україні Томосу (указ, декрет «материнської церкви» щодо надання автономії в управлінні (автокефалії) якійсь частині цієї церкви, фактично визнання статусу) про автокефалію Української Православної Церкви. Така ініціатива була підтримана Київським патріархатом та Українською автокефальною православною церквою, підписана єпископатом цих конфесій. Понад 300 років в Україні не було єдиної української помісної православної церкви, кордони юрисдикції якої збігалися б з державними кордонами.

Отже, релігійний плюралізм, що став породженням соціально-психологічних та історико-географічних чинників, є невід'ємною рисою сучасного українського суспільства. Він розвивається у сукупності з іншими демократичними цінностями, які характеризують сучасний стан нашого

громадянського суспільства, зокрема й такими, як: свобода слова і незалежність засобів масової інформації (ЗМІ).

Проблематика свободи слова в Україні є комплексно складною. Міжнародна правозахисна організація «Репортери без кордонів» (RSF) оприлюднила щорічний індекс «Світовий індекс свободи преси 2021», за яким Україна посіла 97 місце (зі 180).

RSF характеризує ситуацію в Україні як «проблематичну», що є середньою з п'яти можливих оцінок у спектрі від «доброї» до «дуже поганої». Організацією зазначається, що на погіршення ситуації зі свободою преси в Україні вплинула пандемія COVID-19. Водночас у RSF додають, що в українському випадку йдеться не про наслідки наступу урядів на свободу слова, а про «зростання соціальної напруженості та вираження ворожості до медіа» через поширення коронавірусу та протиепідемічні заходи. До чинників впливу додалися і обмеження, які були ухвалені Радою національної безпеки і оборони України після російського вторгнення.

Для порівняння: у десятку країн, де ситуація зі свободою слова експертами оцінюється високо, увійшли Швеція, Нідерланди, Фінляндія, Швейцарія, Ямайка, Бельгія, Нова Зеландія, Данія і Коста-Ріка. Показники розраховувалися за такими параметрами, як: умови роботи журналістів та самоцензури, правовий захист та інституційна прозорість, різноманітність медіа та їхня незалежність.

Отже, аналіз стану незалежності у сфері свободи слова в Україні дозволяє визначити наступне: медіа продовжують залежати від олігархів, а свобода слова частково обмежена заходами уряду, спрямованими на боротьбу з російською пропагандою. І якщо у довоєнний час фіксувалися поодинокі напади на журналістів, з часу повномасштабного вторгнення РФ в Україну загинуло майже три десятки медійників (дані на 2022 р.).

Зазначимо, засоби масової інформації у загальній системі публічного управління відіграють роль інструменту, за допомогою якого здійснюється

взаємодія між органами державної влади, місцевого самоврядування, громадянами і суспільством в цілому. Така взаємодія не може бути ефективною без повноцінної роботи ЗМІ, не може повноцінно розвиватися і громадянське суспільство в країні.

Таким чином, аналіз основних домінантів впливу на розвиток сучасного громадянського суспільства в Україні і формування його сутнісних характеристик, дозволяє концептуально визначити: по-перше – ключові аспекти для нашого подальшого дослідження; по-друге: проблеми ГС, які потрібно дослідити окремо; по-третє: за наявними характеристиками визначити етап розвитку ГС, використовуючи класифікатори, які були розглянуті раніше.

Отже, аналіз сучасного стану громадянського суспільства в Україні за такими критеріями розвитку як: економічний, політичний і соціокультурний, дозволив виділити декілька важливих аспектів, які потребують уваги для подальшого дослідження.

Сучасний економічний стан держави взаємопов'язаний з процесами, які відбуваються у розвитку ГС. Формування індивіда, вільного громадянина-власника тривалий час гальмувалося з причин: 1) низького рівня економічного розвитку країни; 2) великої кількості у громадян власних проблем соціально-економічного характеру; 3) незавершеності земельної реформи, що впливало на свободу вибору діяльності, можливості економічної самореалізації громадян. Економічні детермінанти вплинули на формування у сучасному ГС таких ознак, як: соціальна роз'єднаність, амбівалентність та безвідповідальність. Україна в економічному розвитку демонструє відставання від Західних держав у створенні моделі постіндустріального суспільства.

Аналіз розвитку громадянського суспільства за політичним критерієм виявив: 1) відсутність прогресу щодо рівня свобод та демократії в Україні; 2) з одного боку – роз'єднаність суспільства, що ускладнена недовірою громадян

до окремих інституцій держави, громадських організацій, політичних партій та їхніх лідерів, а з іншого (водночас) – самоорганізованість, консолідація і згуртованість, зокрема як реакція на повномасштабне вторгнення РФ; 3) недостатній розвиток політичного плюралізму, що має забезпечувати функціонування механізму стримувань і противаг у політиці; 4) повільні темпи політичної структуризації суспільства; 5) незавершеність процесів багатопартійності та партійних систем. Серед важливих чинників впливу на ГС – формування політичної нації та національної ідеї.

За соціокультурним критерієм сучасне ГС характеризується такими сутнісними ознаками: 1) поліконфесійністю та багатоманітністю релігійного життя; 2) створенням умов для формування ідеологічного та релігійного плюралізму (завдяки і законодавчому врегулюванню); 3) створенням автокефалії Української Православної Церкви, яка має стати ядром об'єднання релігійних православних інститутів; 4) недостатнім рівнем свободи слова у суспільстві, зумовленим як суб'єктивними, так і об'єктивними причинами впливу, в тому числі, залежності ЗМІ від олігархів.

Громадянське суспільство України продемонструвало велику стійкість та адаптивність в умовах надзвичайної ситуації. Відповідно до даних, наданих Державною службою статистики України, станом на 1 січня 2023 року на території України зареєстровано 99 556 громадських організацій, 28 757 професійних спілок, 27 091 релігійних організацій, 26 846 благодійних організацій, 2 212 асоціацій громадських об'єднань, 1 762 органів самоорганізації населення та 318 творчих спілок (Рис. 4.1.). Зазначені дані не охоплюють громадські організації, що зареєстровані на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополь, оскільки протягом року не було доступу до цих територій [20]. Згідно з висновками соціологічного дослідження «Громадянське суспільство України в умовах війни — 2022», оприлюдненого в 2023 році ІСАР «Єднання», у 2022 році було створено 6 367 нових благодійних організацій для відповіді на нагальні потреби, які виникли

внаслідок війни. За аналізований період кількість громадських спілок зростає на 34,2%, благодійних організацій на 31,3% та ГО на 15% (див. рис. 4.1.).

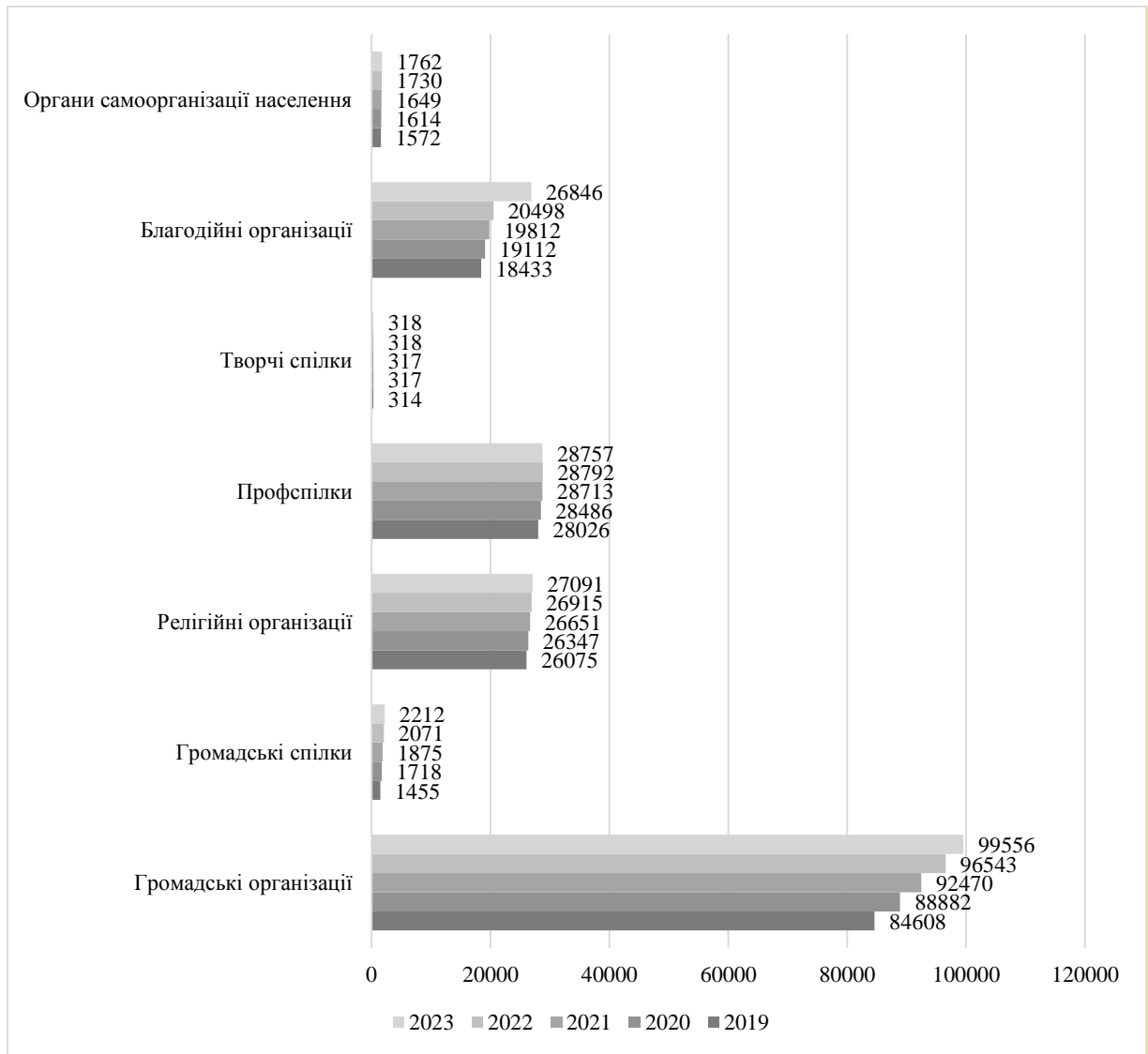

Рис. 4.1. Динаміка кількості створених ОГС за 2019-2023 рр. (станом на 1 січня)*

*Джерело: [64].

ОГС активно сприяли задоволенню матеріальних та інших потреб населення, включаючи військовослужбовців. Діяльність ОГС та місцевих волонтерів у сфері гуманітарної допомоги для майже 6 мільйонів українців отримала високу оцінку Офісом координації гуманітарних справ ООН (ОСНА), що було важливим для їх порятунку та забезпечення необхідних умов життя. Збільшення благодійності стало очевидним, оскільки ОГС мобілізували

раніше невидані суми коштів, залучаючи громадськість до участі в цих ініціативах. Значна фінансова підтримка від донорських організацій призвела до помітного зростання кількості благодійних організацій в Україні. Активізація волонтерської діяльності також отримала визнання.

Діяльність громадських та благодійних організацій в Україні, як перед, так і після початку повномасштабного військового вторгнення, отримує високу оцінку від представників громадського сектору. Перед вторгненням, 81,6% респондентів оцінили діяльність громадських та благодійних організацій як задовільну чи цілком задовільну до 24 лютого 2022 року, а після вторгнення даний показник зріс до 90,1%, що свідчить про зростання позитивних оцінок стосовно діяльності громадських та благодійних організацій.

Громадські та благодійні організації вважають, що громадянське суспільство здійснило значний вплив на загальний стан речей в Україні на момент повномасштабного вторгнення. Зокрема переважають середні оцінки, але 37,7% вказують на сильний / дуже сильний вплив, 20,1% вважають його слабким або відсутнім. Оцінюючи власний вплив громадські чи благодійні організації 40,3-41,4% вважають, що вони можуть здійснювати значний вплив на загальні справи в країні, проте 59,7-58,6% вбачають, що власний вплив є незначним або взагалі відсутнім.

Пріоритети громадських та благодійних організацій в Україні до початку повномасштабного військового вторгнення, які найчастіше включали культуру, спорт та туризм (36,0%), а також освіту (29,1%), з-за сучасних кондицій на даних сферах менше акцентують свою діяльності, відбулося зменшення, відповідно на 8,8% та 5,3%. З-за сучасних умов допомога армії та постраждалим від російської агресії визначається як основний вектор діяльності для 43% громадських та благодійних організацій, де дана діяльність відзначається зростанням на 21,3% для підтримки Збройних Сил України і на 25,7% для допомоги жертвам війни та переселенцям.

Таблиця 4.1.

Основні сфери діяльності громадських та благодійних організацій до і після повномасштабного військового вторгнення (% серед всіх громадських та благодійних організацій, множинний вибір)*

	До війни	Сфери діяльності зараз		
	ГО/БО, дію і до 24.02.2022, n=1003	ГО/БО, дію і до 24.02.2022, n=1003	ГО/БО, створені після вторгнення, n=316	Всі ГО/БО n=1319
Допомога армії, ветеранам	21.9	39.3	61.8	43.2
Допомога жертвам війни і переселенцям	17.5	38.5	65.1	43.2
Культура і спорт, туризм	36.0	29.7	15.7	27.2
Освіта	29.1	25.7	14.5	23.8
Правова допомога	17.1	15.4	11.4	14.7
Захист прав людини	15.2	13.2	13.8	13.3
Допомога вразливим вертвам населення, людям з особливими потребами	11.5	13.6	4.8	12.0
Екологія	14.7	11.3	6	10.3
Соціальне підприємництво	10.7	8.2	9.5	8.4
Наукові і аналітичні дослідження, консалтинг	9.8	8.4	5.4	7.9
Міжнародні відносини / євроатлантична інтеграція	6.5	6.7	8.7	7.0
Медіаграмотність	6.8	6.3	6.4	6.3
Гендерна рівність	7.9	6.6	4.7	6.2
Боротьба з корупцією	8.3	6.3	4.1	5.9
Розбудова демократії	7.4	5.7	5.4	5.6
Децентралізація	7.7	4.9	3.5	4.6
Цифрова трансформація і кібербезпека	3.8	3.7	3.5	3.7
Охорона здоров'я, медичні послуги	3.6	3.7	1.4	3.3
Захист тварин	1.3	1.4	2.3	1.6
Робота з молоддю і підлітками	1.9	1.3	0.6	1.2
Відновлення / розбудова інфраструктури, соціально- економічних об'єктів, житла	0	1.0	1.4	1.1
Інший	8.0	7.8	3.7	7.1

*Джерело: сформовано автором на основі даних [64].

Рисунок 4.2. вказує на кількість громадських рад, що функціонували у третьому кварталі 2017-2023 рр., на основі чого, можемо стверджувати про зменшення кількості громадських рад з 78 у третьому кварталі 2017 року до 65 у третьому кварталі 2023 року, що може свідчити про перегляд або перебудову системи громадського участі.

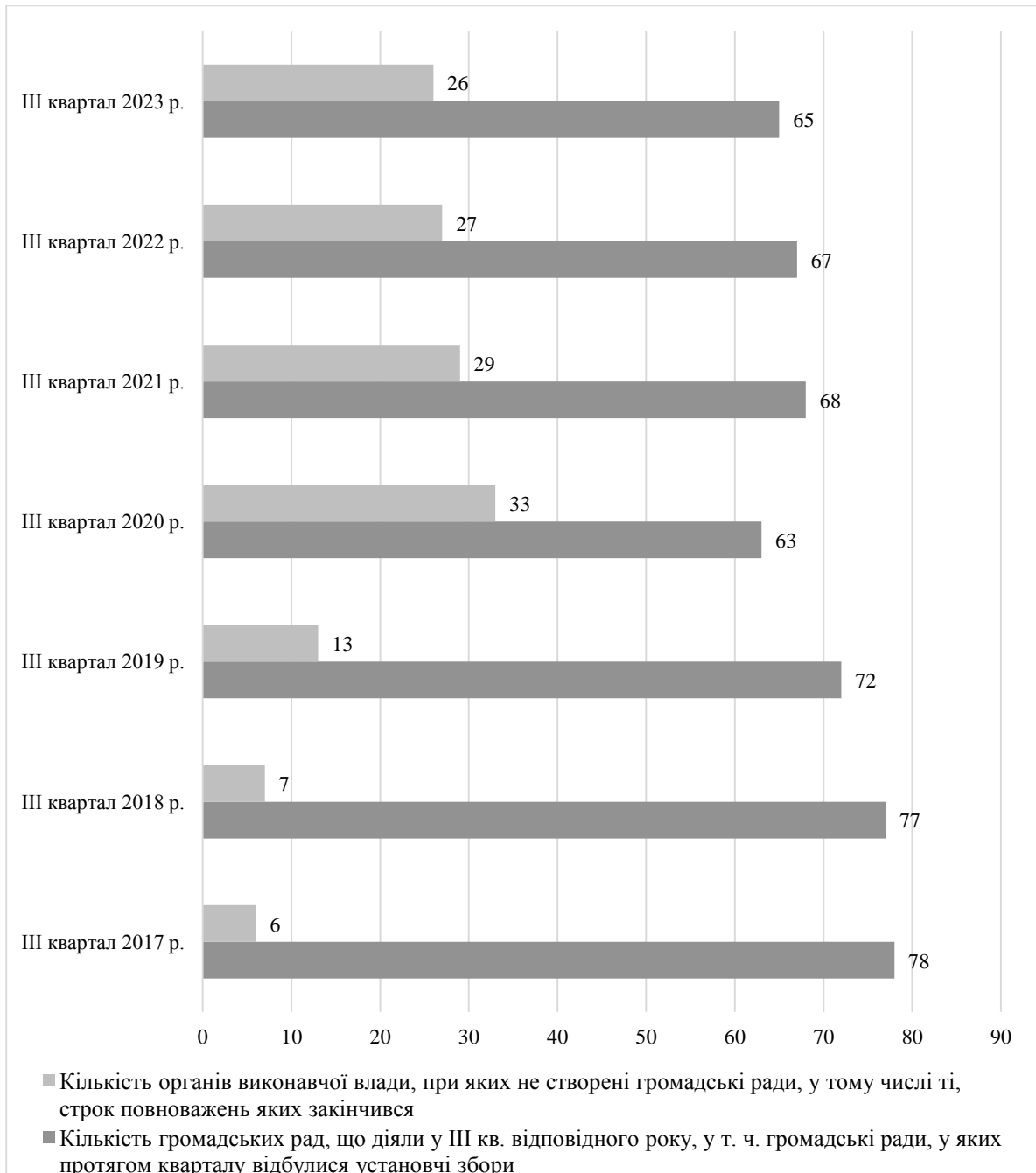

Рис. 4.2. Кількість громадських рад за III кв. 2017-2023 рр.*

*Джерело: сформовано автором на основі даних [382].

В громадських радах, де відбулися установчі збори, також прослідковується спад із 2017 року, що може вказувати на знижену активність у створенні нових рад або зміни у вимогах для їх утворення. Кількість органів виконавчої влади, де не були створені громадські ради, зростає, що може бути пов'язано з різними причинами.

Індекс сталості організацій громадянського суспільства (CSOSI) представляє собою аналітичний інструмент для оцінки життєздатності та міцності сектору організацій громадянського суспільства.

У 2022 році за результатами Індексу сталості організацій громадянського суспільства спостерігалось певне покращення загальної сталості ОГС, що обумовлене позитивними зрушеннями у чотирьох вимірах.

Покращення фінансової життєздатності ОГС відбулося завдяки значному збільшенню державного та міжнародного фінансування, що сприяло удосконаленню фінансового управління.

Надання послуг, також, покращилося, оскільки ОГС активно допомагали різним верствам населення, які постраждали внаслідок військового вторгнення.

Зростання кількості організацій-посередників у наданні підтримки розширило інфраструктуру, що сприяє ОГС, а публічний імідж сектору дещо покращився завдяки високому оцінюванню громадськістю діяльності ОГС у вирішенні актуальних потреб. Аспекти сталості, такі як:

- правове середовище,
 - організаційна спроможність,
 - адвокація,
- залишаються стійкими без змін (рис. 4.3.).

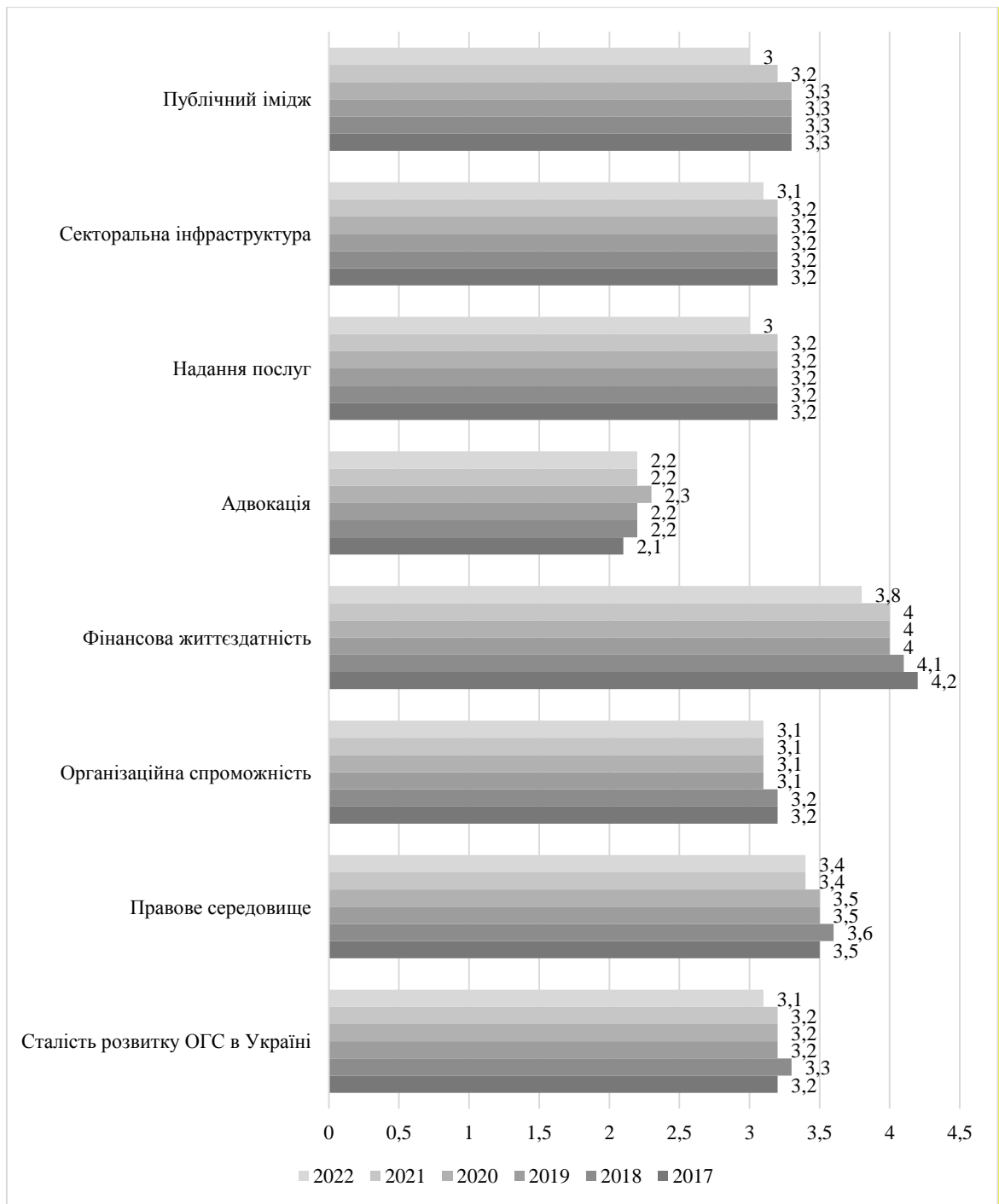
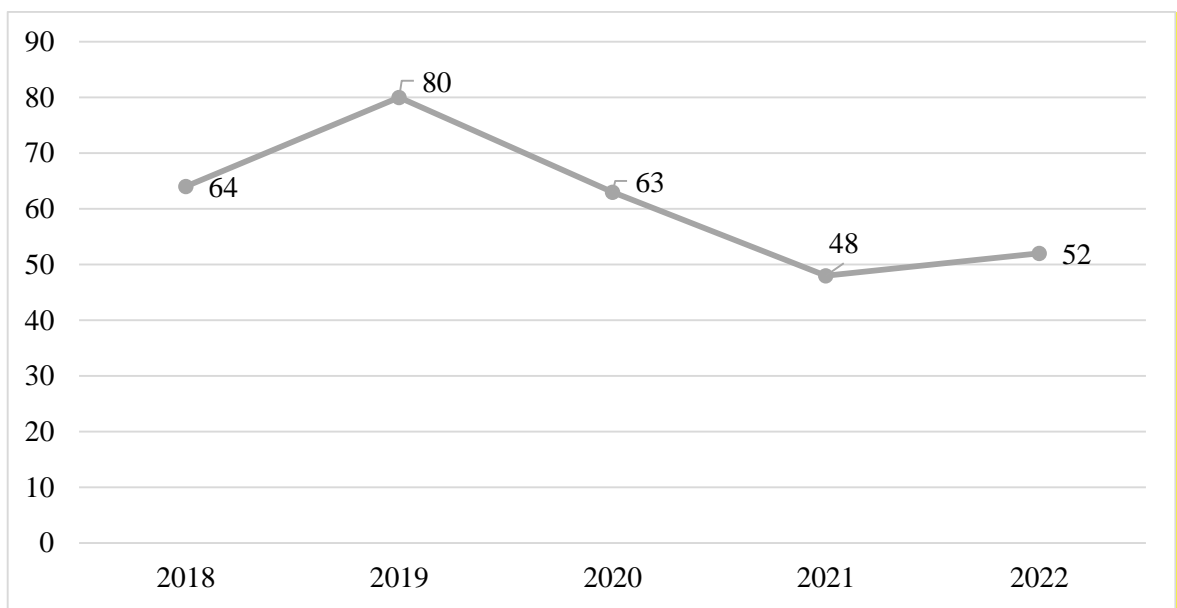

Рис. 4.3. Індекс сталості організацій громадянського суспільства (CSOSI) за 2017-2022 рр.*

*Джерело: сформовано автором на основі даних [116].

Високі позначення в рейтингу України за Індексом соціального розвитку обумовлені результативною політикою, спрямованою на підтримку зайнятості вразливих груп, ефективним покриттям середньою освітою, доступним

мобільним зв'язком та електроенергією, а також низькою смертністю від забрудненої води та поганих санітарно-гігієнічних умов (рис. 4.4.). Громадяни країни стикаємося із низьким рівнем особистої безпеки, високою соціально-економічною нерівністю у впливі на політичні рішення, корупцією. Зміцнення правосуддя, зменшення дискримінації та підвищення доступу до Інтернету є актуальними завданнями для покращення потреб громадян країни.

*Рис. 4.4. Індекс соціального розвитку за 2018-2022 рр.**

**Джерело: сформовано автором на основі даних [531].*

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що громадянське суспільство в Україні, яке за наведеними класифікаціями можна віднести до суспільств «навздогінного розвитку», все ж таки відіграє важливу роль у системі публічного управління, і досліджувати домінанти, які формують і впливають на стан його розвитку необхідно перманентно, особливо у період реформ, коли закладаються основи нової концепції і моделі публічного управління.

4.2. Основні проблеми формування громадянського суспільства в Україні

Можна стверджувати, що громадянське суспільство повноцінно не розвивається без генерування і формування стимулюючих чинників та механізмів, синергії зусиль різних рівнів управління та самоуправління, а отже без певної системи дій, яка б стала стимулюючим важелем цього процесу. Ефективність спільних зусиль підвищується з розв'язанням спектру проблем, які уповільнюють, стримують або перешкоджають розвитку ГС. Такий аспект проблематики громадянського суспільства для подальшого нашого дослідження частково розкривався у попередньому підрозділі, проте низка проблем потребує окремої уваги.

Досліджуючи окреслену проблематику, варто звернути увагу, що майже вся новітня історія України характеризується суспільно-політичною нестабільністю. Починаючи з перших років Незалежності, українці демонструють здатність активно долучатися до страйків, демонстрацій, з переростанням у більш масштабні, а саме Помаранчеву революцію (2004 р.), Революцію гідності (2013 – 2014 рр.) та ін. Такі сплески громадської активності змінюються періодами її спаду через розчарування громадян в окремих інституціях державної влади, громадських організаціях, політичних партіях та їхніх лідерах. А низька активність, пасивність, громадян у громадському житті негативно впливає на становлення ГС, а отже й на суспільний поступ загалом.

Так, серед проблемних чинників, які безпосередньо впливають на розвиток громадянського суспільства – відсутність традицій демократичної культури. У сучасному українському суспільстві присутні залишки патерналізму і «радянського менталітету», які притаманні поки ще значній частині населення. Як стереотип радянського минулого, у масовій свідомості

громадян ще вкорінені сподівання на «сильного лідера», який має розв'язати проблеми суспільства, замість того, щоб самим проявляти громадянську активність.

Про такий чинник зазначає А. Колодій: «структурні (інституційні) зміни поки що не перейшли на культурний рівень і не сформували особистість, здатну захищати свої власні і суспільні інтереси та бути опорою демократії» [136]. Водночас після повномасштабного вторгнення РФ на територію України можна спостерігати приклади самоорганізованості і конструктивної консолідації громадян, однак такі прояви суспільства ще мають набути сталих і зрілих форм, зумовити формування демократичної культури. Громадська активність потрібна не лише у періоди військових дій чи кризових ситуаціях, а постійно, відповідно до форм та механізмів, передбачених законодавством. Розвивати демократію в Україні передусім має громадянське суспільство, адже демократія в суспільстві є такою, як воно цього вимагає.

Дослідник ГС Е. Галлнер зазначав: «Люди є продуктом культури. Вони формуються всередині культури й тому не можуть підійти до неї ззовні, щоб обрати собі відповідне суспільство...» [487]. Тобто, повноцінне, розвинене громадянське суспільство є можливим лише як результат поступового дозрівання громадянина, формування у нього демократичної, політичної та правової культури. А в українському суспільстві генерування демократичної культури ще триває. У цьому контексті набуває актуальності просвітницький механізм формування громадянських компетентностей, як один з ключових у процесі побудови нової моделі публічного управління.

Підвищення рівня демократичної культури громадян має відбуватись з принципом інклюзивності/ доступу до влади та її інститутів, зі створенням нових форм і механізмів участі громадян в управлінні державними та суспільними справами. На цьому аспекті варто акцентувати увагу, адже це впливає на підвищення рівня довіри громадян до влади.

«Довіра до влади» – індикатор дієвості всієї системи публічного управління, який визначає і чинники формування ГС. Детермінантами впливу на ГС, які частково й сьогодні можна віднести до проблемних явищ, можна визначити такі:

- недостатня відкритість, прозорість та підзвітність суспільству органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування (переважно стосується місцевого рівня);

- недотримання представництва інтересів громадян в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування (на місцевому рівні);

- нерегулярність партнерського діалогу влади і громадськості з найважливіших питань життя суспільства і держави (формальне існування громадських рад тощо);

- неналежний рівень громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування (пасивність ГС);

- недосконалість механізмів впливу інститутів ГС на прийняття управлінських рішень та їх реалізацію;

- недостатньо активна участь інститутів ГС у формуванні та реалізації державної, регіональної, місцевої політики тощо.

Зауважимо, законодавством визначено: до інститутів громадянського суспільства в Україні відносять: громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні та релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до закону [394]. Таким чином, інститути ГС були унормовані як система суб'єктів, наділених правами і обов'язками щодо відстоювання своїх легітимних інтересів у процесі розбудови громадянського суспільства в Україні та участі в управлінні державними справами, зокрема, у формуванні та реалізації державної правової політики [414].

Відповідно до даних Державної служби статистики, на 1 січня 2021 року в Україні було зареєстровано 160 тисяч організацій громадянського суспільства. Однак органи юстиції зазначають, що багато з них дублюють функції один одного і, найголовніше, деякі з них майже не діють, або діють формально, що не сприяє довірі українських громадян до їх діяльності. [394].

У створенні громадських організацій мають місце деконструктивні мотиви за принципом «добровільно-примусового вступу», що спричиняє проблеми у подальшому їхньому функціонуванні. Такі ГО, наприклад, створюються політичними партіями (за участі адмінресурсу), використовуються під час виборчих кампаній, а потім роками не функціонують. Штучний принцип формування ГО є неприпустимим в умовах демократизації держави. Адже, попри те, що законодавством України досить повно визначена адміністративна правосуб'єктність ГО, а це надає широкі можливості їх залучення до процесів публічного управління, проте, самі організації ці механізми повноцінно не використовують. Існують певні труднощі щодо їх цілеспрямованості, ініціативності та використанні передбачених можливостей. Отже, в державі має перманентно діяти механізм аудиту, моніторингу ГО на предмет їхньої діяльності, і системно проводитись ліквідація тих, які не функціонують за призначенням.

Досвід зарубіжних країн свідчить: для розвитку громадянського суспільства необхідна активізація процесу роздержавлення усіх сфер суспільного життя, формування справжніх інститутів ГС як ринкового, так і неринкового характеру (споживчі товариства, благодійні фонди, асоціації, клуби за інтересами тощо), адже це і є соціальна база ГС. Але в Україні розвиток різних форм громадського самоврядування тривалий час гальмувався складними процедурами реєстрації, про що зазначалось у Національній Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки. Одним з головних показників, за яким можна оцінити ступінь виконання Стратегії – законодавче усунення цієї прогалини.

Важливу роль у становленні демократичної України також відіграють духовно-інтелектуальні еліти, які впливають і на громадянське суспільство, і на розвиток суспільства загалом. Їх домінуюча роль є однією з сутнісних характеристик сучасного ГС. Саме інтелектуальна еліта на певних історичних етапах консолідувала народ, зокрема, й під час революцій. Проте, українська політична еліта досі не демонструє ознак зрілості.

Поділяємо точку зору науковців, які вважають, що упродовж тридцяти років розбудови демократії українське суспільство поки не сформувало традиції генерування політично вагової та відповідальної еліти. І домінування кланових інтересів на верхівці політичної піраміди є одним із чинників, який протидіє розвитку ГС в Україні. Це також є свідченням відсутності необхідного рівня самосвідомості громадян, які завдяки механізму виборчого права є відповідальними за формування політичної еліти українського суспільства.

У процесі становлення громадянського суспільства вагому роль відіграють і ЗМІ (про що часткове вже йшлося). ЗМІ – один із інструментів долучення індивіда до суспільних процесів. Вони є зв'язуючою ланкою у ланцюгу механізму передавання інформації від держави до суспільства, і, навпаки, – від суспільства до держави. І в залежності від того, наскільки ця інформація є об'єктивною і правдивою, залежить міцність механізму взаємодії влади і громадян у загальній системі публічного управління.

Отже, роль мас-медіа у становленні ГС передбачає широкий спектр дій, особливо щодо формування правової та політичної культури населення. Але варто зауважити, що виконання завдань, покладених на ЗМІ, десятки років в Україні стримувалося непропорційно високим впливом олігархічних фінансово-політичних кіл. З прийняттям Закону України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)»

(ВВР), 2021, № 51, ст.421) мають змінитись фундаментальні принципи роботи мас-медіа.

Свого часу один із розробників комунікативної теорії Карл Дойч [485] зазначав у своїй праці про важливість наявності у суспільстві достатніх комунікативних засобів для того, щоб індивід усвідомив свою приналежність до спільноти. Адже саме такі засоби (зокрема й мас-медіа) допомагають відчутти цю приналежність, що є вагомим внеском у побудову демократичної держави та ГС. Кожен окремий громадянин має усвідомлювати себе частиною тієї спільноти, в якій він мешкає, для того щоб ця спільнота по-справжньому була функціональним «живим організмом».

Серед стримуючих чинників розвитку громадянського суспільства (які можна віднести до проблемних) – домінування десятиліть років серед населення настроїв пригніченості, почуття незначущості, відчуженості від держави та політики, що підсилені матеріальною незабезпеченістю. Адже матеріальне благополуччя громадян (яке взаємопов'язане з чинниками: свободи підприємництва та приватної власності) – є одними з головних умов розвитку ГС.

Економічно, політично і соціально незалежні від держави громадяни (середній клас), які мають можливість і здатність забезпечити себе самі, становлять соціальну основу громадянського суспільства. Поки що середній клас в Україні, за різними оцінками, складає 10-12 відсотків, бідний середній клас – 25-30 відсотків. Для порівняння, у країнах Євросоюзу величина середнього класу складає від 40 до 70 відсотків [535].

До низького відсотку середнього класу потрібно додати розшарованість суспільства. Справжній відрив між заможним та бідним населенням в Україні обрахувати проблематично, через прихованість статків (що є одним із наслідків високого рівня корупції). Зважаючи на те, що загалом середній клас – це група, яка має стабільні доходи, достатні для задоволення широкого кола матеріальних і соціальних потреб, до нього, як правило, відносять людей, які

мають високий рівень освіти і кваліфікації, – в Україні склалася ситуація, за якої освічені, висококваліфіковані спеціалісти можуть не належати до середнього класу за рівнем доходів (лікарі, працівники сфери культури, мистецтва та ін.).

А потужний середній клас – основа громадянського суспільства, яке повинно бути запобіжником від авторитарної влади. Таким чином, низький відсоток середнього класу, великий розрив між бідним і заможним населенням країни – належать до проблемних чинників у формуванні ГС в Україні [438].

Можна доказово аргументувати, що велике розшарування населення відбулося через високий рівень корупції в Україні та неефективну економічну систему. І хоча законодавчо в країні закріплені юридичні норми щодо рівності людей на основі наділення їх правами і свободами, фактично можливості (економічні, соціальні, політичні тощо) для громадян, через корупціогенні чинники, якими охоплені сфери суспільства, мають певні ступені обмеження.

Корупція, як явище сучасного українського суспільства, є стримуючим фактором розвитку громадянського суспільства, і це загроза державній безпеці. Про таку загрозу ще 300 років тому Пилип Орлик зі співавторами зазначили у першій в світі Конституції: «Найбільше ж на людей бідних чинять утиски і здирства та пригнічують їх тягарями владолюбні хабарники, які не за заслуги свої, а через ненаситну пожадливість прагнуть потрапити в уряди військові і посполиті для свого збагачення. Вони спокушають серце гетьманське, і завдяки корупції, без повного обрання та всупереч справедливості і закону, чи в уряди полковничі проникають, чи обіймають інші посади. Тому остаточно постановляється, щоб Ясновельможний гетьман жодними, хоч би й найбільшими, подарунками та респектами не спокушався, нікому за хабарі в урядах ні полковничих, ні інших військових чи посполитих посад не давав і насильно в уряд нікого не призначав. Завжди як військові, так і посполиті урядники, особливо полковницькі, мають обиратися вільними голосами, а по обранні – владою гетьманською затверджуватись. Однак

елекції таких урядників повинні проводитися не без волі гетьманської. Такого ж закону і полковники повинні будуть дотримуватися та не допускати без вільного обрання цілої сотні сотників та інших посадовців за якісь респекти» [143].

У чинній Стратегії сталого розвитку (Указ Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015), метою якої є впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід на провідні позиції у світі, – боротьба з корупцією визначена, як один із головних векторів реформування держави. Досягнення стратегічних цілей передбачається завдяки реалізації Антикорупційної стратегії та впровадженню антикорупційних механізмів. Серед них – декларування майнового стану публічних службовців, запобігання та врегулювання конфліктів інтересів, перевірка доброчесності службовців та моніторинг їхнього способу життя; подолання політичної корупції шляхом реформи системи політичного фінансування; забезпечення державою доступу до інформації у формі «відкритих даних»; створення ефективної інституційної системи запобігання і протидії корупції тощо.

Однак і сьогодні корупцію в Україні визначають однією з ключових проблем майже 70 відсотків громадян України (за даними Transparency International 2021 р.). Кардинально не змінили ситуацію й створені державні органи:

- Національне антикорупційне бюро України (Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII),
- Спеціалізована антикорупційна прокуратура (Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII),
- Національне агентство з питань запобігання корупції (Закон України від 14.10.2014 р. № 1698-VII) та
- Вищий антикорупційний суд (Закон України від 07.06.2018 № 2447-VIII).

Так, за даними щорічного рейтингу «Transparency International» за 2021 рік показники України в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) знову погіршилися. Із 32 балами зі 100 Україна посіла 122 місце зі 180 країн у списку CPI. Поруч із Україною – африканська держава Есватіні (Свазіленд) – 32 бали. На один бал випереджають Замбія, Непал, Єгипет, Філіппіни та Алжир (по 33 бали).

Аналіз проблематики в Україні дозволяє серед актуальних аспектів виділити такі, як: тиск на антикорупційні інституції; намагання нівелювати антикорупційні досягнення у сфері публічних закупівель; напади на активістів, системний тиск на громадський сектор тощо. Перманентно залишаються проблемними напрями щодо:

- підвищення ефективності системи запобігання політичній корупції;
- відкритості та підзвітності процесу приватизації державного майна;
- формування незалежної та професійної судової влади;
- забезпечення незалежності та спроможності антикорупційної інфраструктури;
- прозорості та підзвітності управління публічними активами та гарантування подальшого розвитку сфери закупівель;
- формування системної комунікації суспільства та органів влади у подоланні корупціогенних явищ тощо.

Останній, як механізм, частково представлений Стратегією комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції (розпорядження КМУ від 23.08.2017 р., № 576-р) [322], де зазначено: метою її реалізації є створення та розбудова системи комплексних, послідовних та скоординованих антикорупційних комунікацій, в якій антикорупційна реформа є ефективним інструментом запобігання та протидії корупції на державному, інституційному та побутовому рівні, а в суспільстві формується довіра до антикорупційних ініціатив Уряду та зменшується толерантність до будь-яких проявів корупції [322].

Аналіз дозволяє серед алгоритмів вирішення проблеми, передбачених у вищезазначених стратегіях, акцентувати увагу на такому аспекті як – налагодження системної комунікації між владою, громадянським суспільством та міжнародними партнерами (у тому числі з метою гармонізації законодавства України із законодавством ЄС), що якісно підсилить результативність роботи.

20 червня 2022 р. Верховною Радою України була прийнята Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки (Закон № 2322-IX «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки»). В основу розробки якої було покладено п'ять основних принципів:

1) оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування (передбачено позбавлення органів влади надмірних повноважень та усунення дуалізму їх функцій);

2) створення зручних та законних альтернатив корупційним практикам;

3) забезпечення дієвого державного контролю за дотриманням публічними службовцями правил етичної поведінки та вимог антикорупційного законодавства;

4) забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення;

5) зниження «людського фактору» та збільшення прозорості та ефективності у взаємозв'язках держави з громадянами та організаціями (передбачено запровадження правил загальної адміністративної процедури та цифровізації більшості процесів та послуг).

Аналізуючи проблемні чинники впливу на сучасне громадянське суспільство в Україні, варто відзначити й аспект нормативно-правового забезпечення (в тому числі гармонізації законодавства України із законодавством ЄС). Тобто створення правових умов, які б сприяли перманентному процесу генерування чинників розвитку ГС (докладніше у наступному підрозділі).

Підсумовуючи вищевикладене зауважимо: дослідження проблемних явищ, які є факторами впливу на розвиток сучасного громадянського суспільства в Україні, дозволяє систематизувати та концептуально виділити ключові аспекти, які можна охарактеризувати як деструктивні щодо формування ГС:

- суспільно-політична нестабільність як чинник впливу на активність чи пасивність ГС (домінантами є: розчарування громадян у окремих інституціях державної влади, ГО, політичних партіях та лідерах);

- відсутність традицій демократичної культури, наявність залишків патерналізму, «радянського менталітету» у великої частини українського суспільства, сподівання на «сильного лідера», який має розв'язати проблеми суспільства;

- нестабільність довіри громадян до інституцій влади, що є індикатором дієвості всієї системи публічного управління;

- неврегулювання системного моніторингу діяльності ГО (наслідок – формальність існування, дублювання, копіювання функцій тощо);

- повільне формування політично вагової та відповідальної еліти, домінування кланових інтересів на верхівці політичної піраміди;

- тривалий вплив олігархічних фінансово-політичних кіл на суспільно-політичні процеси, розвиток свободи слова та незалежних ЗМІ;

- наявність серед громадян настроїв пригніченості, незначущості й відчуженості від держави;

- низький рівень середнього класу, матеріальна нестабільність, значний розрив між бідним і заможним населенням;

- високий рівень корупції в Україні;

- відсутність перманентності законодавчого процесу, як «чутливе» реагування на потреби ГС (включаючи гармонізацію законодавства України із законодавством ЄС) [416].

Аналіз проблемних явищ, які впливають на розвиток сучасного громадянського суспільства в Україні, дозволяє зробити загальний висновок: по-перше – їх дослідження має бути безперервним процесом, зважаючи на динамічність їх появи; і по-друге: розвитку ГС необхідно сприяти, генеруючи та формуючи стимулюючі чинники та механізми, розв’язуючи проблеми, які є деконструктивними, поєднуючи синергію різних рівнів управління й самоуправління. Слід виходити з того, що в умовах формування нових фундаментальних засад публічного управління (внаслідок децентралізації) ГС набуває все більшої актуальності для створення ефективної моделі з дієвими механізмами взаємодії влади і громадян.

4.3. Нормативно-правові механізми взаємодії органів влади і громадськості

Незалежно від статі, кольору шкіри, національної чи релігійної приналежності, суспільних інтересів та політичних уподобань, громадяни мають бути наділені однаковими основними правами, адже лише за таких умов може розвиватися громадянське суспільство, суспільство рівних можливостей. Усвідомлення українським політикумом важливості ГС вкотре відбулося після історичних подій в Україні (2013 – 2015 рр.), наслідком чого стало прийняття низки правових актів як відповідь на виклики часу, що постали перед суспільством.

Новітня історія відкрила й новий етап розвитку громадянського суспільства в Україні. Такого піднесення самосвідомості громадян, як у 2013 – 2015 роках, українське суспільство не знало за всі роки незалежності. І продовження цього етапу (який не менш характеризується ознаками згуртованості, консолідації, самоорганізації суспільства) – можна вважати після повномасштабного вторгнення РФ в Україну (24.02.2022 р.). Тому

виклад матеріалу підрозділу умовно поділено нами на дві частини: законодавство щодо розвитку ГС перших двадцяти п'яти років незалежності України, і ключові правові акти, прийняті останніми роками (за винятком тих, які проаналізовані у попередніх підрозділах).

Зважаючи на те, що усвідомлення значущості ГС (в повній мірі) відбулося в нашому суспільстві лише через чверть століття незалежності, цим можна пояснити відсутність у Конституції України терміну «громадянське суспільство» [144]. Однак спроби закріпити ГС в Основному законі держави були. Так, у проєкті Конституції від 1 липня 1992 р. третій розділ мав назву «Громадянське суспільство і держава» і складався з восьми глав: «Загальні положення», «Власність», «Підприємництво», «Екологічна безпека», «Сім'я», «Освіта, наука і культура», «Громадські об'єднання», «Свобода інформації» [308]. У статті 64. було прописано: «Держава підпорядковується служінню громадянському суспільству і спрямовує свою діяльність на забезпечення рівних можливостей для всіх як основи соціальної справедливості».

Однак, до ухваленої Конституції України (1996 р.) розділ щодо «громадянського суспільства» не був включений, а у першому і другому розділах залишилися лише окремі положення з третього розділу проєкту.

Протягом перших років становлення незалежності, у підтвердження вектору руху на демократичний розвиток, Україна ратифікувала декілька міжнародних актів. Серед них Європейська хартія місцевого самоврядування, яка набула юридичної сили з прийняттям Закону України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР [106]. У хартії зазначається, що «право громадян на участь в управлінні державними справами є одним з демократичних принципів, які поділяються всіма державами – членами Ради Європи» і т. ін. [414]. Аналізуючи вплив цього правового акту, варто оцінити його важливість для подальшого розвитку ГС у країні і суспільства в цілому.

До ратифікованих Україною міжнародних актів належить і Європейська соціальна хартія (переглянута) 03.05.1996 р. № ETS № 163 щодо «забезпечення

для населення громадянських та політичних прав і свобод, соціальних прав, підвищення життєвого рівня та соціального добробуту населення» [105], – як закріплено у документі.

«Бажаючи сприяти прогресивному розвитку правових принципів, які стосуються громадянства, та їхньому запровадженню у внутрішньо-державному праві, а також бажаючи запобігати у міру можливості випадкам без громадянства» і т. ін. [104], – зазначається у преамбулі Європейської конвенція про громадянство. Міжнародний акт ратифіковано із застереженням та заявою Законом України від 20.09.2006 р. № 163-V (163-16).

Подальший розвиток України визначили ще три важливі міжнародні акти: Загальна декларація прав людини (від 10.12.1948 р.) [110]; Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (від 04.11.1950 р.), набула юридичної сили Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. [142] та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (від 16.12.1966 р.), ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII (2148-08) від 19.10.1973 р. [203].

«Усі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності і правах... Кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, без будь-якої різниці, як щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового чи іншого становища... Крім того, не повинно проводитись жодної різниці на основі політичного, правового чи міжнародного статусу країни чи території, до якої людина належить» – зазначено у «Загальній декларації прав людини» [110].

«Підтверджуючи свою глибоку віру в ті основоположні свободи, які становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, – завдяки спільному розумінню і дотриманню прав людини, від

яких вони залежать» (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод) [142].

«Визнаючи, що згідно з Загальною декларацією прав людини, ідеал вільної людської особи, яка користується громадянською і політичною свободою і свободою від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними правами, так само, як і своїми громадянськими та політичними правами» (Міжнародний пакт про громадянські і політичні права)[203].

Серед міжнародно-правових актів регіонального характеру (не менш важливих для розвитку ГС в Україні) можна назвати: Європейську рамкову конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або владами 1980 р., Європейську хартію міст (II Маніфест нової урбаністики) 1992 р., Хартію Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи 1994 р., Хартію «Міста Європи на шляху до стійкого розвитку» (Ольборгська Хартія) 1994 р.; Європейську хартію регіонального/просторового планування 1983 р. (Торремоліноську хартію); Хартію про участь молоді в муніципальному та регіональному житті 1994 р. [414].

З міжнародних актів рекомендаційного характеру варто відзначити: Декларацію про міста та інші населені пункти в новому тисячолітті (прийнята резолюцією S-25/2 спеціальної сесії ГА ООН 9 червня 2001 року); Гельсінську декларацію регіонального самоврядування (прийнята на конференції міністрів держав – членів Ради Європи, відповідальних за місцеве та регіональне врядування, 28 червня 2002 року); Європейську декларація прав міст (Страсбург 17-19 березня 1992р); Декларацію щодо регіоналізму в Європі (від 4 грудня 1996 року).

Ратифікацією низки міжнародних актів, які стали підґрунтям розвитку ГС, Україна підтвердила і свій демократичний вектор розвитку, і прагнення щодо членства ЄС.

Таблиця 4.2

Стратегічні та нормативні документи щодо взаємодії влади та інститутів громадянського суспільства

Назва стратегічного документу	Суть	Дата та номер прийняття
Конституція України	визначає основи суспільного і державного ладу, права і свободи людини і громадянина, порядок організації та функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування і правовий захист Конституції	28.06.1996 р. № 254к/96-ВР
Європейська хартія місцевого самоврядування	фіксує політичні та економічні права місцевого самоврядування, його незалежність від центральної влади, його обов'язок захищати громадян від зловживань з боку національної та пан'європейської бюрократії	15.10.1985 р.
Європейська соціальна хартія	захищає та встановлює окремі соціальні та економічні права громадян країн, що приєдналися до Хартії	03.05.1996 р.
Загальна декларація прав людини	представляє першоглобальне вираження прав, на які усі люди мають невід'ємне право	10.12.1948 р.
Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод	міжнародна угода, завдяки якій держави - члени Ради Європи намагаються забезпечити кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, окремі права людини та основні свободи	04.11.1950 р.
Міжнародний пакт про громадянські і політичні права	закріплює перелік політичних, соціально-економічних та культурних прав людини	16.12.1966 р.
Європейська рамкова конвенція про трансграничне співробітництво між територіальними громадами або владами	Кожна Договірна Сторона зобов'язується підтримувати та заохочувати трансграничне співробітництво між територіальними громадами або властями, які знаходяться під її юрисдикцією, та територіальними громадами або властями, які знаходяться під юрисдикцією інших Договірних Сторін	21.05.1980 р.
Хартія Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи	захищає права місцевих та регіональних влад, таких, як право на самоврядування, право обирати місцеві органи, право здійснювати свої повно-важення, мати адміністративні структури та фінансові ресурси, а також право звертатись до суду в разі втручання інших рівнів влади	14.01.1994 р.
Хартія «Міста Європи на шляху до стійкого розвитку» (Ольборгська Хартія)	зобов'язує представників великих і малих міст Європи розпочати процес підготовки місцевого «Порядку денного на XXI століття» та розробити довгострокові плани дій щодо переходу до сталого розвитку	27.05.1994 р.
Європейська хартія регіонального/просторового планування	включає принципи національних і загальноєвропейської політик щодо вдосконалення просторової організації 22 держав-членів Ради Європи та вирішення проблем, що виходять за кордони окремих держав	20.05.1983 р.
Декларація про міста та інші населені пункти в новому тисячолітті	позначила принципи і цілі сталого розвитку населених пунктів	09.06.2001 р.
Гельсінська декларація регіонального самоврядування	розширює принципи, вперше сформульовані в Нюрнберзькому кодексі і застосовує ці ідеї безпосередньо до клінічної дослідної роботи	28.06.2002 р.

Європейська декларація прав міст	включає універсальні керівні принципи і набір методологій щодо покращення якості життя в європейських містах з акцентом на конкретні обов'язки, пов'язані з різними аспектами міського розвитку та ефективного управління на місцевому рівні	17-19.03.1992 р.
Декларація щодо регіоналізму в Європі	визначає, що регіон відтворює специфіку політичної самобутності, яка може мати найрізноманітніші політичні форми, що відображають демократичну волю кожного регіону, приймати ту форму політичної організації, якій він віддає перевагу. Регіон сам обирає своє керівництво і встановлює форми його представництва	04.12.1996 р.
Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації»	завданнями цього Закону є: гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права; забезпечення соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії; визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій; визначення обов'язків релігійних організацій перед державою і суспільством; подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви; гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання.	23.04.1991 р. № 987-XII
Закон України «Про звернення громадян»	регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади, об'єднання громадян відповідно до їх статуту пропозиції про поліпшення їх діяльності, викривати недоліки в роботі, оскаржувати дії посадових осіб, державних і громадських органів	02.10.1996 р. № 393/96-ВР
Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»	визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування	21.05.1997 р. № 280/97-ВР
Закон України «Про основні засади молодіжної політики»	визначає мету, завдання, основні засади, напрями та механізми реалізації молодіжної політики в Україні, гарантії участі молоді у її формуванні та реалізації, особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань	27.04.2021 р. № 1414-IX
Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності»	визначає особливості правового регулювання, засади створення, права та гарантії діяльності професійних спілок	15.09.1999 р. № 1045-XIV
Закон «Про громадянство України»	визначає правовий зміст громадянства України, підстави і порядок його набуття та припинення, повноваження органів державної влади, що беруть участь у вирішенні питань громадянства України, порядок оскарження рішень з питань громадянства, дій чи бездіяльності органів державної влади, їх посадових і службових осіб	18.01.2001 р. № 2235-III
Закон України «Про політичні партії в Україні»	визначає порядок членства в політичних партіях та їх утворення, порядок реєстрації, права та фінансування політичної партії	05.04.2001 р. № 2365-III
Закон України «Про органи самоорганізації населення»	визначає правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення	11.07.2001 р. № 2625-III
Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»	визначає правові та організаційні засади реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності	11.09.2003 р. № 1160-IV

Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»	визначає правові засади організації і діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань, їх взаємовідносин з державними органами та органами місцевого самоврядування	16.04.2009 р. № 1275-VI
Закон України «Про соціальний діалог в Україні»	визначає правові засади організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин та забезпечення підвищення рівня і якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві	23.12.2010 р. № 2862-17
Закон України «Про волонтерську діяльність»	регулює відносини, пов'язані з провадженням волонтерської діяльності в Україні	19.04.2011 р. № 3236-VI
Закон України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»	визначає загальні засади благодійної діяльності в Україні, забезпечує правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, утвердження гуманізму і милосердя, забезпечує сприятливі умови для утворення і діяльності благодійних організацій	05.07.2012 р. № 5073-VI
Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності»	визначає правові, економічні та організаційні засади створення і діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань, особливості правового регулювання та гарантії їх діяльності, а також основні засади їх взаємодії з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, професійними спілками та їх об'єднаннями, іншими об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та організаціями	22.06.2012 р. № 5026-VI
Закон України «Про державну службу»	визначає принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях	10.12.2015 р. № 889-VIII
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні»	затверджує Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні, а також вводить в дію Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні з дня його опублікування	17.12.1993 р. № 3748-XII
Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад»	затверджує Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад	27.07.1998 р. № 1150
Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»	затверджує Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики та Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації	03.11.2010 р. № 996
Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади»	затверджує Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади	04.01.2002 р. № 3

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»	затверджує Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади	05.11.2008 р. № 976
Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади»	затверджує Положення про Раду голів громадських рад при органах виконавчої влади	20.07.2012 р. № 658
Указ Президента України «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки»	затверджує Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки та визначає завдання Кабінету Міністрів України, обласних, Київської міської державної адміністрації	27.09. 2021 р. № 487/2021
Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020"»	схвалює Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" та визначає завдання Кабінету Міністрів України	12.01.2015 р. № 5/2015
Указ Президента України «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері»	одним із пріоритетів діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування визначено забезпечення вжиття заходів щодо зміцнення національної єдності та консолідації українського суспільства, взаємодії з організаціями громадянського суспільства.	01.12.2016 р. № 534/2016

Протягом років незалежності в Україні було розроблено і ухвалено декілька важливих законів (охарактеризуємо у хронологічному порядку), які також забезпечили фундаментальні основи подальшого розвитку ГС в Україні.

Одним із перших став Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації», ухвалений ще УРСР 23.04.1991 р. № 987-ХІІ, а у наступні роки відредагований. Завданнями Закону визначено:

- гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права;
- забезпечення відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норм міжнародного права, визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії;
- визначення обов'язків держави щодо релігійних організацій;
- обов'язків релігійних організацій перед державою і суспільством;
- подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви; гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання» [314].

Важливим кроком наближення влади до громадян, у становлення підґрунтя для формування ключових чинників розвитку ГС стало прийняття Закону України «Про звернення громадян» (02.10.1996 р. № 393/96-ВР) [93]. Закон закріпив чіткий механізм долучення громадян до управління державними і громадськими справами, можливості взаємодії та впливу на роботу органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності, відстоювати свої права і законні інтереси у разі порушення. Закон багато разів удосконалювався (докладніше далі), і сьогодні цей правовий акт залишається важливим інструментом, який надає можливість функціонувати механізму

вертикальної і горизонтальної взаємодії влади і суспільства у загальній системі публічного управління [289].

У 1997 році було ухвалено Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (21.05.1997 р. № 280/97-ВР) [295], який відповідно до Конституції України визначив систему та гарантії місцевого самоврядування в країні. У статті 2 закріплено: «Місцеве самоврядування в Україні – це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування розв'язувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [295]. Своє бачення щодо удосконалення цієї концепції ми виклали у науковій роботі: «Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні» [403], де уперше в науці державного управління запропонували концепт «територіальна громада держави» та структуру п'ятирівневої моделі публічного управління, в центрі якої громадянин, а на субнаціональному рівні діють лише органи місцевого самоврядування. Відносно Закону можна зазначити: без забезпечення чинників реального місцевого самоврядування (а не лише задекларованого) не розвиватиметься повноцінно і ГС в Україні, що можна простежити з досвіду країни до 2014 року, коли розпочалась реформа з децентралізації.

Усвідомлюючи важливість молодіжного руху, дитячих організацій, їх значення для українського суспільства, Верховною Радою було ухвалено Закон України «Про основні засади молодіжної політики» (27.04.2021 р. № 1414-IX) [302]. Закон визначив особливості організаційних та правових засад їх утворення і діяльності та державні гарантії, і став частиною законодавства України про молодіжні та дитячі організації, яке поєднало у собі норми Конституції України, Закону України «Про громадські об'єднання») та інших нормативно-правових актів.

Серед су'єктів громадянського суспільства одними з ключових є професійні спілки. Особливості їх правового регулювання, засади створення та базові основи діяльності були визначені Законом України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 р. № 1045-XIV [310]. Стосовно значення добровільних неприбуткових ГО, які об'єднують громадян з метою здійснення представництва та захисту їхніх трудових, соціально-економічних прав та інтересів, вже неодноразово зазначалося. Адже це одна із важливих форм громадського самоврядування (суспільних рухів, асоціацій, об'єднань), які спрямовані на зміцнення основ ГС.

Характеризуючи правові основи ГС, варто відзначити і Закон «Про громадянство України» від 18.01.2001 р. № 2235-III [270]. Відповідно до норм Конституції України, цей Закон визначає правовий зміст, підстави, порядок набуття громадянства України, його припинення; повноваження органів державної влади, що беруть участь у розв'язанні питань громадянства і т. ін. Фізична особа, набувши громадянства України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України, набуває правового зв'язку з державою, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках. Взаємини держави і громадян мають відбуватися лише у правовому полі, а порушення його норм і правил – розв'язуватися у судовому порядку. Загальне дотримання норм і правил забезпечує розвиток суспільства і ГС в цілому.

Одними з базових інститутів ГС, без яких неможливе існування представницької демократії, є політичні партії. Організовані, структуровані, розвинені партії впливають на формування та діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, економіку, внутрішні соціальні і політичні процеси країни, і, навіть, відносини між державами. Тому, ухвалення Закону України «Про політичні партії в Україні» (від 05.04.2001 р. № 2365-III) [304] стало логічним кроком на шляху розбудови української держави. Нині партії, багатопартійна система є невід'ємною змістовною складовою нашого суспільства, без яких повноцінно не може функціонувати

парламент і, загалом, розвиватись демократії в державі. У розвинених країнах світу багатопартійність є гарантією проти корупції, зловживань владою, одним із засобів контролю державних посадовців. Закон «Про політичні партії в Україні» унормував діяльність цих інституцій.

Важливість різноманітних форм самоорганізації для розвитку ГС вже зазначалось. Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 р. № 2625-III [300], став правовим актом, який встановив статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення (ОСН) як форми участі громадян у розв'язанні окремих питань місцевого значення. Законом прописана діяльність будинкових, вуличних, квартальних комітетів, комітетів мікрорайонів, комітетів районів у містах, сільських, селищних, які діють на основі організаційної самостійності, керуються у своїй діяльності чинним законодавством, рішеннями відповідної місцевої ради та її виконавчого комітету. Повноваженнями ОСН передбачено:

- участь мешканців у розв'язанні питань місцевого значення в межах Конституції і законів України;
- задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів шляхом сприяння у наданні їм відповідних послуг;
- участь у реалізації соціального, економічного та культурного розвитку тощо.

Нормативно-правовий акт, в якому закладені мотиватори позитивного спрямування, що забезпечує формування традицій дієвого публічного управління, а це, в свою чергу, впливає на розвиток ГС, є Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»: від 11.09.2003 р. № 1160-IV [280]. Правовий акт передбачає участь громадськості, кожного охочого громадянина у формуванні регуляторних умов через прозорість розроблення рішень та подальше врахування органами влади пропозицій щодо реалізації цих рішень [416].

На підтримку, зміцнення важелів впливу, підвищення дієвості рішень було розроблено і ухвалено Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування»: від 16.04.2009 р. № 1275-VI. [258]. Законом надається дефініція: «Асоціації органів місцевого самоврядування та їх добровільні об'єднання – це добровільні неприбуткові об'єднання, створені органами місцевого самоврядування з метою більш ефективного здійснення своїх повноважень, узгодження дій органів місцевого самоврядування щодо захисту прав та інтересів територіальних громад, сприяння місцевому та регіональному розвитку». Тобто, за своєю змістовною сутністю відносяться до інститутів ГС. Закон регламентує основи організації і діяльності асоціацій органів місцевого самоврядування та їх добровільних об'єднань, їх взаємовідносин з органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Правові основи прописано у Законі України «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 р. № 2862-17 [315] щодо організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні з метою вироблення та реалізації державної соціальної і економічної політики, регулювання економічних, трудових, соціальних відносин та забезпечення підвищення рівня й якості життя громадян, соціальної стабільності в суспільстві. Закон стимулює чинники розвитку ГС через механізм розв'язання питань взаємодії представників органів державної виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, роботодавців та профспілок (сторін соціального діалогу), він створює правові умови:

- ефективного забезпечення соціально-економічних інтересів;
- досягнення взаєморозуміння;
- удосконалення переговорних процесів та діалогу;
- формування та реалізації соціально-економічної політики держави.

У 2011 році Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про волонтерську діяльність» (19.04.2011 р. № 3236-VI) [268], який багато

разів редагувався (особливо після 2015 р.). Мета закону, як зазначили розробники: «створити нову філософію співпраці органів місцевого самоврядування та неурядових організацій; реалізувати принцип аутсорсингу у публічному управлінні; залучати інститути ГС до розв'язання існуючих проблем, що активізує суспільний діалог; стимулювати розвиток ГС та соціальної відповідальності громади» [268]. Розкрити потенціал громадян до самоорганізації, виконання публічних завдань, компетенції брати на себе відповідальність за розв'язання соціальних питань – на виконання таких завдань і має спрямовувати свої зусилля влада. І Закон України «Про волонтерську діяльність» надав правові можливості і механізми для їх виконання, в свою чергу, і розвитку ГС в Україні.

У Всесвітній Декларації Волонтерства зазначено, що волонтерська діяльність становить фундамент громадянського суспільства. Цей фундамент українське суспільство особливо відчуло під час Революції гідності, подій на Донбасі і особливо під час повномасштабного вторгнення РФ в Україну (після 24.02.2022 р.), коли державні структури через бюрократичні процедури не змогли оперативно /дієво відреагувати на виклики часу, а ГС продемонструвало швидку здатність і готовність до консолідації та мобілізації. У найкоротші строки було створено ефективну мережу громадських ініціатив та об'єднань, які взяли на себе розв'язання нагальних проблем, з якими українське суспільство не стикалося за всі роки незалежності: збір коштів для ЗСУ, матеріально-технічне забезпечення військових (продовольством, медикаментами, обладнанням), допомога біженцям з окупованих територій тощо.

Загальні засади благодійної діяльності в Україні, правове регулювання відносин у суспільстві, спрямованих на розвиток благодійної діяльності, сприятливі умови для їх утворення та діяльності визначає і забезпечує Закон України: «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 р. № 5073-VI [259]. Правовий акт:

- спростив порядок реєстрації таких організацій;
- визначив особливості утворення і діяльності благодійних товариств, фондів та установ;
- конкретизував контрольні повноваження держави тощо.

За своєю природою, благодійні організації є різновидом самоврядних недержавних організацій, вагомою частиною інститутів ГС.

З метою підвищення ролі організацій роботодавців, їх об'єднань у формуванні та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулюванні трудових, соціальних, економічних відносин, участі у соціальному діалозі було розроблено і ухвалено Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» (22.06.2012 р. №5026-VI) [301]. Актом було визначено правові, економічні та організаційні засади створення і діяльності організацій роботодавців, їх об'єднань, особливості правового регулювання та гарантії їх діяльності, а також основні засади їхньої взаємодії з органами публічної влади: державної та органами місцевого самоврядування, професійними спілками, їх об'єднаннями, та іншими інститутами ГС.

Окрім законів було прийнято і декілька важливих підзаконних актів, спрямованих на підтримку розвитку громадянського суспільства в країні [439]. Так, допоміжним інструментом у вирішенні питань місцевого значення є Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні: Постанова Верховної Ради України від 17.12.1993 р. № 3748-XII [283]. Документ є важливим у практичному застосуванні і для органів публічної влади, і для громадян, адже містить детальний механізм застосування статті 8. «Загальні збори громадян» Закону «Про місцеве самоврядування в Україні». Збори громадян є важливою формою безпосередньої участі населення у розв'язанні питань місцевого значення та зміцненні основ ГС.

Поділяючи політику ЄС, яка базується на принципі гетерогенності, з метою врахування історичних, національних, культурних, соціальних,

економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування, на основі Конституції України та в межах Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», представницький орган місцевого самоврядування може розробити та затвердити статут територіальної громади села, селища, міста. Така норма міститься у статті 19 вищезазначеного Закону. Механізм реєстрації таких статутів прописано у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад» від 27.07.1998 р. № 1150 [282].

З метою розкриття потенціалу синергії взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування і громадянського суспільства було прийнято і Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3 [305], а також: з метою забезпечення гласності та відкритості органів державної влади, вільного доступу до інформації про діяльність цих органів. У загальному вимірі створюються умови для розвитку демократії, реалізації громадянами конституційних прав на участь в управлінні державними справами.

Процедуру проведення громадської експертизи інститутами ГС при міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, обласних, Київській міській, районних, районній у м. Києві, державних адміністраціях визначає «Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976 [286]. Громадські об'єднання, професійні спілки та їх об'єднання, творчі спілки, організації роботодавців та їх об'єднання, благодійні і релігійні організації, ОСН, недержавні ЗМІ та інші непідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства, отримали можливості для проведення оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовки пропозицій щодо розв'язання суспільно

значущих проблем для врахування їх у роботі органами виконавчої влади. Таким чином, правовим актом забезпечується можливість для реалізації механізму демократичного управління державою.

У 2012 році урядом прийнято Постанову «Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади» (від 20.07.2012 р. № 658) [327] та затверджено Положення про Раду голів громадських рад при органах виконавчої влади. На новостворені органи покладаються завдання:

1) сприяння координації діяльності громадських рад при органах виконавчої влади усіх рівнів;

2) проведення аналізу взаємодії органів виконавчої влади з громадськістю щодо відкритості та прозорості їх діяльності, підготовка пропозицій удосконалення законодавства з цих питань;

3) сприяння: проведенню експертизи проєктів актів законодавства, інформуванню представників громадських, релігійних, благодійних організацій, професійних спілок та їх об'єднань, творчих спілок, асоціацій, організацій роботодавців, недержавних засобів масової інформації (інститути ГС) про реформи, які здійснюються тощо.

Актом забезпечуються правові умови для формування у суспільстві механізму стримувань і противаг, який є рушієм прогресу, створюються чинники для вирішення демократичним шляхом резонансних питань, досягнення соціальної гармонізації.

Такими нормативно-правовими актами було закладено основи розвитку громадянського суспільства, які умовно віднесено нами до першої частини розгляду питання. З історичних подій (поч. з 2013 р.) у країні розпочався новітній етап розвитку ГС, який дозволяє відокремити такі сутнісні характеристики як згуртованість, консолідація, самоорганізація суспільства, здатність відповідати на виклики часу). Аналіз варто розпочати з декількох стратегічних документів.

Важливим правовим актом, який віддзеркалив значущість ГС стала Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 – 2020 роки, яку було затверджено Указом Президента України 26.02.2016 р. № 62/2016. Документ вже втратив чинність, але його прийняття відіграло свою значущу роль і заслуговує на необхідності урахування декількох концептуальних аспектів.

Ухвалення правового акта було обґрунтовано як необхідність підвищення ролі ГС в різних сферах діяльності органів публічної влади, зокрема щодо впровадження реформ, на підтримку ініціативи громадськості, а також з метою налагодження ефективного діалогу та партнерських відносин органів державної влади, органів місцевого самоврядування з організаціями ГС, передусім з питань забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

З метою впровадження та реалізації зазначеної Стратегії указом Президента України від 04.11.2016 р. № 487/2016 [242] була створена Координаційна рада, затверджений її склад та концептуально окреслено такі завдання:

- формування сприятливого середовища для посилення ролі ГС, залучення потенціалу його організацій до процесів формування та реалізації державної, регіональної політики, розв’язання питань місцевого значення, механізмів сприяння розвитку в Україні ГС на основі принципів Стратегії;

- підготовка, розгляд законопроектів, які пропонуються для внесення Президентом України на розгляд Верховної Ради України і стосуються питань розвитку в Україні ГС, приведення національного законодавства у сфері розвитку ГС у відповідність із європейськими стандартами, розгляд проектів актів Президента України з цих питань та підготовка пропозицій щодо таких проектів;

- участь у проведенні просвітницько-інформаційних заходів, спрямованих на залучення представників організацій ГС до участі у роботі державних органів та органів місцевого самоврядування тощо [242].

Отже, Стратегія (2016 – 2020 роки) стала відповіддю на початок нового етапу в історії розвитку держави і ГС, підтвердженням, що громадськість може кардинально впливати на суспільно-політичні перетворення в країні, на оновлення та переформатування влади.

Нині ухвалена Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки (указ Президента України від 27.09. 2021 р. № 487/2021 [299]). Як зазначається у документі: з метою 1) створення сприятливих умов для розвитку в суспільстві громадської ініціативи та самоорганізації; 2) формування та діяльності інститутів ГС; 3) налагодження партнерської взаємодії між ними та органами державної влади, органами місцевого самоврядування.

Важливим правовим актом є і Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015, «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» (на 2024 р. є чинною) [325], в якій було визначено концептуальні напрями держави: «вектор розвитку», «вектор безпеки», «вектор відповідальності» та «вектор гордості» для впровадження європейських стандартів життя та вихід її на провідні позиції у світі.

У Стратегії зазначається, що головною передумовою її реалізації є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

- Відповідальність *влади* – провести реформи, забезпечити баланс інтересів між ГС, державою і бізнесом, прозоро та якісно працювати за новими підходами, гарантувати дотримання прав людини.
- Відповідальність *бізнесу* – підтримувати та розвивати державу, бізнес-середовище та ГС, сумлінно сплачувати податки, здійснювати ефективні інвестування в економіку держави, дотримуватися принципів чесної праці та конкуренції.

- Відповідальність *громадянського суспільства* – контролювати владу, жити відповідно до принципів гідності та неухильно дотримуватися Конституції України та законів України [325].

Стратегія передбачає в рамках названих чотирьох векторів руху реалізацію 62 реформ та програм розвитку держави, аналіз яких дозволяє зазначити, що більшість з них ще у стадії реалізації.

Нові суспільні реалії стали поштовхом для реформаційних змін у багатьох сферах, зокрема й у сфері державної служби, наслідком чого стало прийняття Закону України «Про державну службу» від 10.12.2015 р. № 889-VIII [271]. Потреба в ухваленні Закону була обумовлена новаціями, яких вимагало суспільство:

- розмежування політичних та адміністративних посад,
- врегулювання статусу державного службовця, конкурсних процедур добору на державну службу,
- посилення персональної відповідальності за виконання обов'язків,
- створення умов прозорості діяльності державних органів тощо.

Закон визначив основні принципи, правові та організаційні засади забезпечення публічної, професійної, політично неупередженої, ефективної, орієнтованої на громадян державної служби, яка функціонує в інтересах держави і суспільства, а також порядок реалізації громадянами України права рівного доступу до державної служби, що базується на їхніх особистих якостях та досягненнях [271].

27 липня 2022 р. Національним агентством України з питань державної служби було презентовано проєкт Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» (реєст. № 6504), який у травні 2023 року було ухвалено. Акт передбачає низку новацій, зокрема такі:

- розмежування посад та правових статусів посадових осіб місцевого самоврядування на службовців місцевого самоврядування та виборних посадових осіб;

– закріплення принципу політичної неупередженості службовців місцевого самоврядування, із збереженням за ними конституційного права обиратися та гарантій передбачених виборчим законодавством;

– створення інституту керівника служби в органі місцевого самоврядування;

– формування окремого структурного підрозділу або однієї уповноваженої посадової особи з питань персоналу;

– створення можливості для службовця місцевого самоврядування переведення на державну службу без обов'язкового оголошення конкурсу;

– забезпечення прозорого відбору і призначення на посади з огляду на персональні досягнення і здобутки;

– професійного навчання службовців місцевого самоврядування протягом проходження служби шляхом підвищення кваліфікації, стажування, самоосвіти;

– оцінювання результатів службової діяльності відповідно до поставлених завдань та індикаторів до нього – КРІ;

– нової системи оплати праці в органах місцевого самоврядування.

Підвищення інституційної спроможності органів публічної влади матиме наслідком і створення якісно нових чинників розвитку ГС, що сприятиме синергії взаємодії і конструктивному вирішенню нагальних питань суспільства.

Важливим для розвитку громадянського суспільства в Україні став і указ Президента України від 01.12.2016 р. № 534/2016 «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері» [307], який було прийнято з метою забезпечення взаємодії державних органів з організаціями ГС. Серед пріоритетних завдань у документі визначені такі, як: забезпечувати підтримку громадських ініціатив щодо проведення за участю волонтерів, внутрішньо переміщених осіб міжнародних, всеукраїнських та місцевих

заходів національно-патріотичного змісту, зокрема спрямованих на утвердження національно-патріотичної свідомості дітей та молоді, вшанування героїв боротьби Українського народу за незалежність і територіальну цілісність, популяризацію національної духовно-культурної спадщини, розвиток мережі військово-патріотичних клубів тощо. А також уживати дій щодо інформаційного висвітлення заходів щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, розвитку міжрегіонального співробітництва тощо.

Визнаючи важливість інформаційного забезпечення суспільства, отримання від суспільства зворотного зв'язку, урядом було внесено декілька важливих змін до постанови від 03.11.2010 р. № 996 [278] «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», які стосуються форм та механізмів консультацій органів публічної влади з громадськістю. Постанова містить Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики. Правовим актом передбачено, що такі консультації з громадськістю проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. Такий діалог має сприяти підвищенню якості підготовки рішень органами влади з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проєктів таких рішень. У змінах до Порядку розписано механізм електронних консультацій, в тому числі з використанням урядового веб-сайту «Громадянське суспільство і влада». У такий спосіб, з орієнтуванням на європейські стандарти, стає можливим:

- забезпечення захисту прав і свобод громадян;
- впровадження практики «належного врядування»;

– відкритості та прозорості інститутів влади.

Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу до публічної інформації у формі відкритих даних» від 09.04.2015 р., № 319-VIII було внесено зміни до закону України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. № 2939-VI [274]. Завдяки цьому було оновлено механізм забезпечення реалізації права особи на доступ до інформації, що становить суспільний інтерес, забезпечення прозорості в діяльності органів публічної влади шляхом упровадження механізму оприлюднення публічної інформації у вигляді «відкритих даних». Запровадження європейських стандартів («відкритих даних») передбачає можливість доступу до впорядкованих даних, які придатні до автоматизованої обробки без попереднього втручання людини з можливістю подальшого використання в найрізноманітніших цілях: для наукових досліджень, інновацій, у бізнес-проектах, а також для здійснення громадянського контролю за діяльністю органів публічної влади.

Впровадження механізму доступу до «відкритих даних» активно підтримується та розвивається міжнародними організаціями. В рамках Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» Україна приєдналася до зазначеної Ініціативи та зобов'язалася впроваджувати принципи Декларації Відкритого Уряду щодо відкритості та прозорості державної політики що, в свою чергу, сприяє розвитку ГС в Україні.

Протягом останніх років було якісно підсилено і Закон України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР [289], зокрема внесенням доповнень щодо електронного звернення та електронної петиції. Такі зміни значно розширили можливості реалізації права громадян на звернення до органів публічної влади, передбаченого Конституцією України, із застосуванням новітніх технологій і методів. Зміни до закону дозволили запровадити механізм подання звернень в електронній формі, а також такий інструмент звернення до Президента України, Верховної Ради України,

Кабінету Міністрів України, до органів місцевого самоврядування, як електронна петиція. Електронні петиції подаються через офіційні веб-сайти відповідних органів або веб-сайти ГО. Використання новітніх технологій сприяє економії часових та матеріальних ресурсів органів публічної влади та громадян, звільняє державних службовців та посадових осіб ОМС від зайвої паперової роботи, дозволяє більше обробити інформації, а це сприятиме зростанню довіри населення до органів влади та посадових осіб. Новації якісно підвищують форму відкритого діалогу між органами публічної влади і громадянами, надаючи можливості для швидкого реагування на суспільні виклики та проблеми.

Розвитку форм безпосередньої демократії та громадянського суспільства в Україні сприятиме і Закон України «Про народовладдя через всеукраїнський референдум», прийнятий 26 січня 2021 року. Відповідно до вимог Конституції України він має врегулювати правовідносини, пов'язані з ініціюванням, призначенням (проголошенням), підготовкою, проведенням, встановленням результатів та правовими наслідками всеукраїнського референдуму.

Отже, підсумовуючи вищевикладене необхідно зазначити, дослідження базових нормативно-правових актів, які складають основу сучасного громадянського суспільства в Україні є важливою складовою комплексної проблематики, адже це дозволяє глибше зрозуміти чинники проблемних явищ ГС (про які йшла мова у попередньому підрозділі) і визначити організаційно-правові перспективи їх розв'язання.

- Зокрема, напрямами, які потребують подальшої законодавчої роботи є:
- подолання залишків патерналізму, «радянського менталітету», у тому числі підвищенням інституційних спроможностей ГС;
 - перманентний процес удосконалення інструментарію та механізмів підвищення довіри громадян до інституцій влади;

- подолання наслідків домінування кланових інтересів на верхівці суспільно-політичної піраміди;
- усунення впливу олігархічних фінансово-політичних кіл на розвиток політичної системи, свободи слова та незалежних ЗМІ;
- подолання корупціогенних чинників в Україні;
- перманентне законодавче реагування на потреби ГС (включаючи гармонізацію законодавства України із законодавством ЄС) тощо.

Підсумувати аналіз законів та підзаконних актів, як основи розвитку громадянського суспільства в Україні, можна концептуально виділивши наступне. З часу набуття Україною незалежності було ухвалено низку базових нормативно-правових актів, але усвідомлення важливості ГС відбулося після історичних подій (поч. з 2013 р.), з цього часу у розвитку ГС можна виділити новий етап з характерними сутнісними ознаками ГС як згуртованість, консолідація, самоорганізація суспільства, здатність відповідати на виклики часу; наслідком стало прийняття низки стратегічних документів, які зумовили чинники розвитку ГС в умовах сучасного реформування держави.

Висновки до розділу 4

1. Дослідження ключових чинників формування сучасного громадянського суспільства: домінантів впливу на його розвиток, сутнісних характеристик; основних проблем формування; нормативно-правових основ розвитку ГС, дозволило зробити такі висновки:

Аналізом основних факторів впливу на розвиток сучасного ГС в Україні, його змістовних та сутнісних характеристик, було визначено як ключові аспекти для його подальшого розвитку, так і проблеми ГС, які потребують окремого дослідження, а за наявними характеристиками з'ясувати етап розвитку ГС, використовуючи класифікатори, які були розглянуті раніше.

Аналіз стану ГС в Україні за такими критеріями розвитку як: економічний, політичний і соціокультурний, дозволив виділити наступне:

Економічний стан держави детермінує ключові процеси розвитку ГС. Формування індивіда, вільного громадянина-власника залежить від таких чинників: 1) низького рівня економічного розвитку держави; 2) великої кількості у громадян власних проблем соціально-економічного характеру; 3) свободи вибору діяльності, можливості економічної самореалізації (на що вплинуло незавершеність земельної реформи протягом двадцяти років). Економічні детермінанти також вплинули на формування в ГС ознак, які були домінуючими тривалий час: соціальна роз'єднаність, амбівалентність та безвідповідальність громадян. Модель постіндустріального суспільства, притаманна Західним державам, в Україні представлена лише окремими елементами.

Аналіз розвитку ГС за політичним критерієм виявив: 1) наявність проблемних чинників щодо свободи та демократії в Україні; 2) з одного боку – роз'єднаність суспільства, що ускладнена недовірою громадян до окремих інституцій держави, ГО, політичних партій та лідерів, а з іншого (водночас) – самоорганізованість, консолідація та згуртованість, як реакція на повномасштабне вторгнення РФ (24.02.2022 р.); 3) недостатній розвиток політичного плюралізму (механізм стримувань і противаг); 4) повільні темпи політичної структуризації суспільства; 5) незавершеність процесів багатопартійності та партійних систем. Формування політичної нації та національної ідеї – одні з важливих атрибутів, які під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників трансформуються у сучасному ГС.

За соціокультурним критерієм ГС характеризується такими сутнісними ознаками як: 1) поліконфесійністю та багатоманітністю релігійного життя; 2) створенням умов для формування ідеологічного та релігійного плюралізму (з умовами правого врегулювання); 3) створенням автокефалії УПЦ як ядра об'єднання православних інститутів; 4) недостатнім рівнем свободи слова у

суспільстві, зумовленим як суб'єктивними, так і об'єктивними чинниками впливу, в тому числі, залежності ЗМІ від фінансово-олігархічних кіл.

Дослідженням з'ясовано, за наявними характеристиками сучасне ГС в Україні знаходиться в стадії активного розвитку і за класифікацією належить до суспільств «навздогінного розвитку», в системі публічного управління відіграє одну з ключових ролей.

2. Аналіз проблемних явищ, які є факторами впливу на розвиток сучасного ГС в Україні, дозволив систематизувати та концептуально виділити ключові аспекти, які можна визначити як деконструктивні у формуванні ГС: суспільно-політична нестабільність (домінантами є: розчарування громадян у окремих інституціях державної влади, ГО, політичних партіях та лідерах); відсутність традицій демократичної культури, наявність залишків патерналізму, «радянського менталітету», сподівання на «сильного лідера», який має розв'язати проблеми суспільства; нестабільність довіри громадян до інституцій влади; неврегулювання системного моніторингу діяльності ГО; повільне формування політично вагової та відповідальної еліти, домінування кланових інтересів на верхівці політичної піраміди; тривалий вплив олігархічних фінансово-політичних кіл на розвиток свободи слова та незалежних ЗМІ; наявність серед громадян настроїв пригніченості, незначущості й відчуженості від держави; низький рівень середнього класу, матеріальна нестабільність, значний розрив між бідним і заможним населенням; високий рівень корупції в Україні; відсутність перманентності законодавчого процесу, як «чутливе» реагування на потреби ГС (включаючи гармонізацію законодавства України із законодавством ЄС).

Аргументовано: дослідження проблемних явищ, які впливають на розвиток сучасного ГС в Україні, має бути безперервним процесом, зважаючи на динамічність його формування; розвитку ГС необхідно сприяти, генеруючи та формуючи стимулюючі чинники та механізми, розв'язуючи проблеми, поєднуючи синергію різних рівнів управління й самоуправління. В умовах

формування засад публічного управління (внаслідок децентралізації) ГС має бути у спектрі уваги для створення ефективної моделі з дієвими механізмами взаємодії влади і суспільства.

3. Аналіз законів та підзаконних актів, як основи розвитку ГС в Україні, дозволив їх згрупувати і охарактеризувати за двома періодами: з часу набуття Україною незалежності і після 2013 р., коли у розвитку ГС відбулися динамічні зміни, а серед домінуючих ознак були проявлені: згуртованість, консолідація, самоорганізація, здатність суспільства відповідати на виклики часу.

Дослідження базових нормативно-правових актів, як складової комплексної проблематики, дозволило визначити чинники проблемних явищ ГС і організаційно-правові напрями їх розв'язання. З'ясовано, подальшої законодавчої уваги потребують напрями роботи щодо: подолання залишків патерналізму, «радянського менталітету», у тому числі підвищенням інституційних спроможностей ГС; перманентний процес удосконалення інструментарію та механізмів підвищення довіри громадян до інституцій влади; подолання наслідків домінування кланових інтересів на верхівці політичної піраміди; усунення впливу олігархічних фінансово-політичних кіл на розвиток політичної системи, свободи слова та незалежних ЗМІ; подолання корупціогенних чинників в Україні; перманентне законодавче реагування на потреби ГС (включаючи гармонізацію законодавства України із законодавством ЄС).

РОЗДІЛ 5.

НОВА ПАРАДИГМА РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

5.1. П'ятирівнева модель і концепція публічного управління як основа для розвитку громадянського суспільства України

Система публічного управління в Україні, попри її перманентне реформування, й досі повною мірою не задовольняє потреб суспільства. В державі поки не створена ефективна модель з комплексом механізмів зворотного зв'язку між органами влади та суспільством, які б забезпечили стабільний, поступальний розвиток громадянського суспільства. А без ГС не може бути розвиненої, правової та демократичної держави. Отже, існує потреба подальших наукових розробок із залученням досвіду фахівців сфери державного управління, місцевого самоврядування та представників громадськості для подальшого процесу реформування.

Актуальність питання обумовлена й тим, що від дієвості системи публічного управління залежить успішність діяльності більшості сфер нашого суспільства. Тому розробку нової моделі публічного управління, яка б відповідала потребам і вимогам українського суспільства, можна вважати одним із головних кроків у реформуванні держави.

У свій час, країни ЄС, реформуючи сферу державного управління, долали схожі проблемні явища, серед яких були: відчуття віддаленості у громадян від діяльності державних інституцій; недовіра у громадян щодо майбутнього розвитку ЄС, політичних цілей, принципів розподілу повноважень між ЄС та країнами-членами; неспроможність ЄС організувати розв'язання загальноєвропейських проблем, як-то: безробіття, злочинність тощо; відсутність серед громадян розуміння того, що покращення їхнього життя – наслідок взаємодії діяльності інституцій ЄС з інституціями

національних держав; недостатня поінформованість громадян про діяльність ЄС; нерозуміння громадянами відмінностей між інституціями ЄС щодо їх повноважень та прийняття рішень тощо. Але, завдяки врахуванню у політиці європейських принципів управління, гетерогенності (неоднорідності) та партикуляризму (прагненні до самостійності, відокремлення) було створено чинники для розв'язання більшості проблем.

Зважаючи на те, що Україна – це унітарна держава, але також не є етнічно, історично, релігійно однорідною, а її регіони мають багато відмінностей, без урахування яких буде постійно існувати загроза непорозуміння в управлінні з центральними органами, досвід ЄС, зарубіжних країн потребує вивчення, адаптації та впровадження.

Отже, як синтез зарубіжного досвіду, пропозицій вітчизняних науковців, власної багаторічної практики, можна концептуально сформулювати такі важливі аспекти, які доцільно враховувати Україні у подальшому реформуванні системи управління:

- 1) подальше впровадження європейських принципів «належного» управління, з формуванням нових (можливо власних, як реагування на особливості);
- 2) врахування чинників гетерогенності та партикуляризму;
- 3) розширення участі суб'єктів публічного управління у формуванні та реалізації політичних та соціально-економічних рішень;
- 4) постійна комунікація з громадськістю;
- 5) спрощення законодавства (усунення зарегульованості тощо);
- 6) моніторинг та удосконалення комплексу горизонтальних та вертикальних механізмів зворотного зв'язку між органами публічної влади, інститутами ГС, громадянами та інше.

Схожі кроки допомогли державам ЄС подолати кризові явища, здійснити реформи державного управління, цей досвід необхідно враховувати і нашій державі. У свою чергу, для України одним із головних кроків у реформі

має стати створення умов для участі (діяльності) громадян (кожного небайдужого громадянина) у публічному управлінні. Адже можна констатувати, що на сьогоднішньому етапі розвитку держави громадянська, громадяни ще не повною мірою є активними суб'єктами в системі публічного управління (як у західних країнах), що є стримуючим чинником і реформам, і розвитку ГС. А свідомий, освічений, активний громадянин – головний суб'єкт у новій моделі публічного управління держави.

У монографічній роботі «Механізми взаємодії громадянської з органами публічної влади в Україні» [403] ми звернули увагу на певні особливості, притаманні українцям і українському суспільству. Зважаючи на те, що у світі не існує універсальної моделі, яку б можна було запозичити і використати в Україні, а необхідно сформулювати власну, саме ці особливості і потрібно враховувати. На прикладах історичного минулого України ми довели, що українське суспільство – це, більшою мірою, суспільство індивідуумів, а не общин. Ментальною особливістю українця є домінування уваги до родини, наявність індивідуалістичних цінностей, а не общинних (громадівських). Враховуючи такі особливості, пропонуємо авторське бачення нової п'ятирівневої *моделі та концепції* публічного управління на засадах людиноцентризму (рис. 5.1.):

1 рівень: громадянин; 2 рівень: територіальна громада, старостат (село, селище, місто); 3 рівень: місцева Рада депутатів з виконавчим комітетом (сільська, селищна, міська рада; та рівень району: р/р) – не розділяємо їх на різні рівні, оскільки вважаємо процес об'єднання ТГ незавершеним, і у перспективі процес злиття ТГ відновиться, одна ТГ відповідатиме межах сучасного району, а отже, рівень - район буде ліквідовано; 4 рівень: регіональна (обласна) Рада депутатів з виконавчим комітетом; 5 рівень: центральні органи влади.

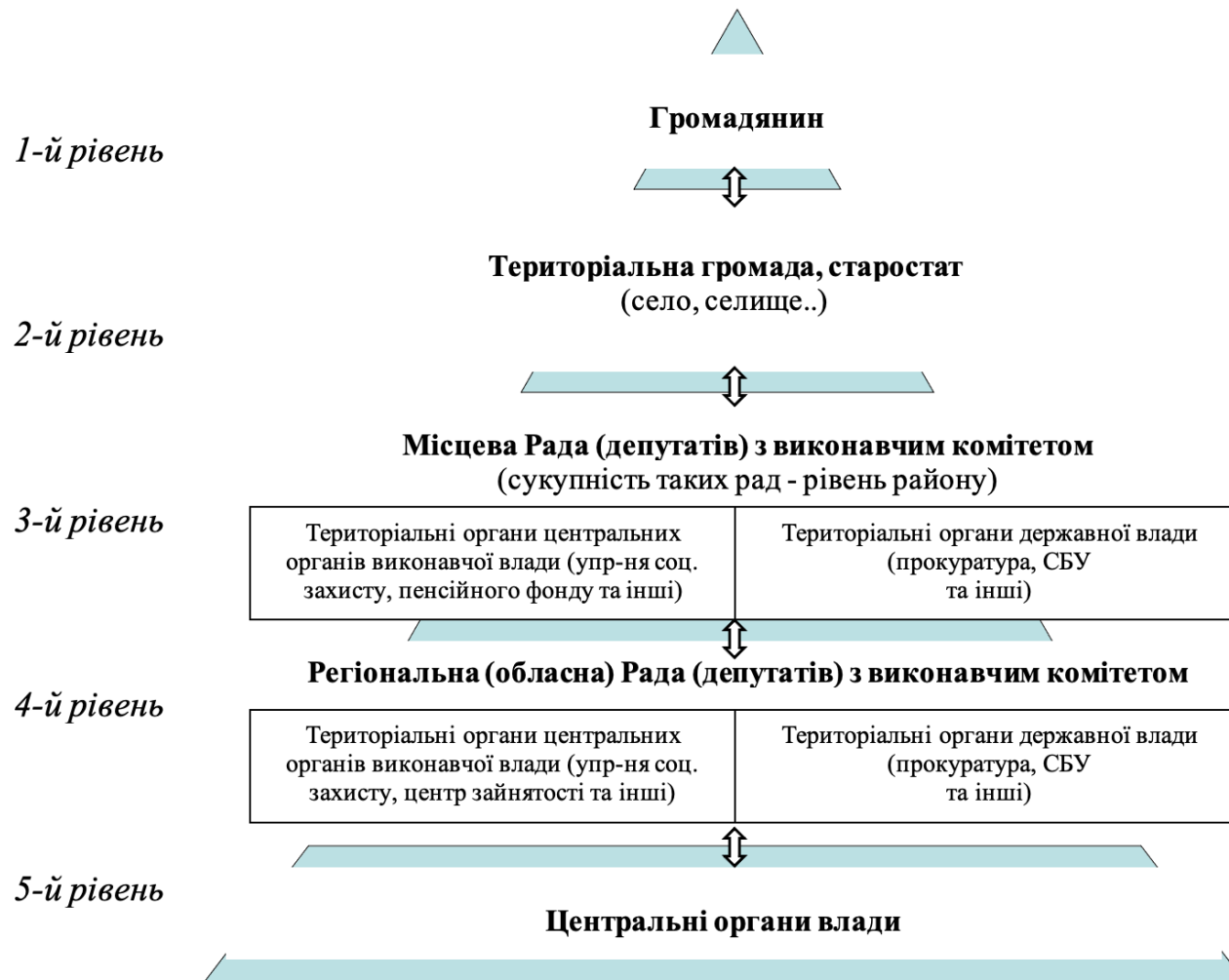

Рис. 5.1. П'ятирівнева модель публічного управління*

*Джерело: власна розробка автора

Представлений Рисунок (як і всі наступні у цьому розділі) є результатом проведеного дослідження та професійного багаторічного досвіду.

Отже, у запропонованій п'ятирівневій моделі публічного управління в центрі уваги – громадянин, а на субнаціональному рівні діють органи місцевого самоврядування з виконавчими комітетами. Вважаємо, що громадянин/людина (а не ТГ) має бути головною одиницею в системі публічного управління (людиноцентричний підхід), від якої необхідно вибудовувати українську багаторівневу модель управління. У такій моделі місцеве самоврядування є рівнем, який найближчий до людини, а отже на цьому рівні мають надаватися всі послуги та забезпечуватися системна взаємодія з громадянами, а процеси децентралізації мають зміцнити його конституційні основи. Безумовно, в ідеальному варіанті громадянин має займати активну позицію щодо вироблення і реалізації публічно-управлінських рішень, тоді ці рішення будуть відповідати реальним потребам та інтересам суспільства.

У попередніх розділах був наданий аналіз світового досвіду, як місцеве самоврядування створює необхідні умови для наближення влади до громадян, функціонування системи управління з урахуванням місцевих умов та особливостей. Адже МС, як важливий інструмент демократії, оптимально дозволяє розвивати між суспільством і державою взаємодію і співробітництво, поділяючи відповідальність. Саме МС створює чинники для функціонування алгоритму, коли ОМС ініціюють процес розв'язання суспільних проблем, а суспільство отримує можливість діяти самостійно, за таких умов і формується ГС.

Водночас, розвиток громадянського суспільства, правової демократичної держави залежить від збалансованого співвідношення системи органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [454]. Питання гармонійності цього співвідношення, на нашу думку, і розв'язує

запропонована п'ятирівнева модель публічного управління. Змістовними складовими якої є:

- старостати, ТГ – села, селища, в яких не створені ради (старостинські округи), інститути старостату функціонують відповідно до стаття 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»;

- місцеві ради з виконавчими комітетами: сільські, селищні, міські; та районні ради. Районні ради як тимчасові, у подальшому пропонуємо їх ліквідувати, а функції і повноваження передати територіальним громадам (утвореним внаслідок ОТГ), тобто сучасний район = ТГ (ОТГ); процес об'єднання ТГ вважаємо незавершеним;

- обласні (регіональні) ради з виконавчими комітетами;

- центральні органи влади.

Модель не передбачає обласних та районних державних адміністрацій (ОДА, РДА), навіть в удосконаленому форматі.

Але, для застосування такої багаторівневої моделі публічного управління необхідні: по-перше, достатня ступінь соціальної та політичної зрілості громадян і суспільних інститутів; по-друге, усвідомлення ними своєї важливої ролі у забезпеченні розвитку сіл, міст, регіонів, держави та готовності безпосередньо взяти участь у відповідних процесах їх діяльності та розвитку.

Наразі, сучасний комплекс механізмів взаємодії суспільства і влади (де переважно домінує формат інформування, а не повноцінних, спільних дій) детермінує процеси розвитку ГС, які характеризуються чергуванням стрімких та динамічних етапів з застійними явищами.

Враховуючи такі обставини, погоджуємось, що реформування сучасної системи управління варто здійснювати поступово, а для перехідного періоду від існуючої до запропонованої п'ятирівневої моделі публічного управління передбачити інститути як запобіжники ризиків від негативних явищ (перевищення повноважень тощо). Окрім районних рад, які, на нашу думку,

мають бути тимчасово в системі публічного управління, такими ж тимчасовими інституціями (внаслідок ліквідації РДА і ОДА) можуть стати префектури. Префекта з очолюваною ним префектурою (чисельністю посадових осіб не більше ніж 5 на районному рівні та 10 на обласному рівні) (рис. 5.2), пропонуємо лише на 3 і 4 рівнях моделі публічного управління, з повноваженнями, які би стосувались:

- загальнонаціональних інтересів (зокрема, стосовно культурно-просвітницької політики);
- координації діяльності територіальних органів ЦОВВ;
- спрямування та організації діяльності цих органів та органів місцевого самоврядування в умовах воєнного чи надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації тощо.

Наголошуємо, з чітко прописаними повноваженнями на короткий термін, а також з обмеженою чисельністю посадових осіб. Інститути префектури не мають замінити/ відтворити РДА і ОДА, в іншому випадку це нівелює сенс реформи.

Рис. 5.2. 3-й і 4-й рівень моделі публічного управління (для перехідного періоду)*

*Джерело: власна розробка автора

Останні проекти законів про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади), які були розроблені робочою групою з питань конституційних основ організації, здійснення державної влади та децентралізації, в більшості своїх базових положень вважаємо неприйнятними. Не префектури, а інститути громадянського суспільства, громадськість мають виконувати такі функції, як: нагляд за дотриманням Конституції та законів України органами місцевого самоврядування, територіальними органами центральних органів виконавчої влади; забезпечення виконання бюджетів, місцевих та державних програм тощо. Якщо закріпити такі новели в Основному Законі України, як пропонує робоча група з питань конституційних основ, ми на законодавчому рівні загальмуємо подальший розвиток ГС та його інститутів.

Звертаємо увагу: на сучасному етапі існує достатньо державних і недержавних органів, суб'єктів публічного управління (наділених ефективними механізмами), які можуть виконувати функції нагляду за виконанням місцевими та регіональними Радами повноважень щодо виконання діючого законодавства, програм і бюджетів, зокрема:

- депутати та постійні комісії (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР [295]; Закон України «Про статус депутатів місцевих рад» від 11.07.2002 р. № 93-IV [317]);

- Контрольно-ревізійні управління, аудиторські та інші органи для перевірки фінансово-господарської діяльності ОМС;

- органи прокуратури, ДСНС, СБУ, НАБУ, НАЗК, ДБР, ДАБІ, Держпродспоживслужба, Держекоінспекція, Держпраці, Уповноважена ВРУ з прав людини та інші агентства, агенцій та інспекцій, які в межах своєї компетенції контролюють те, що відбувається в місцевих радах;

- громадськість, якій законодавчо передбачено найбільше можливостей такими правовими актами, як: «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики»: Постанова КМУ від 03.11.2010

р. № 996 [278]; «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»: Постанова КМУ від 05.11.2008 р. № 976 [286]; «Про інформацію»: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII [290]; «Про звернення громадян»: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР [289] та інші. [263; 269; 274; 283; 300; 315].

Політика держави, її органів влади має бути спрямована на створення умов та всебічну підтримку громадськості, активних, небайдужих громадян, їхніх ініціатив, на розкриття потенціалу синергетичної взаємодії у розв'язанні суспільно значущих питань, що і забезпечується багаторівневим управлінням.

Запропонована п'ятирівнева модель демонструє, як можна розподілити компетенції (повноваження) [454] між різними рівнями управління: місцевим, регіональним і центральним; різними рівнями управління і серед акторів, зважаючи на існування відмінностей в методах ухвалення рішень. Враховуючи гетерогенність, у нову модель публічного управління необхідно закласти практику пошани:

- по-перше, рівності регіонів;
- по-друге, національної ідентичності регіонів;
- по-третє, регіональних особливостей місцевого самоврядування.

Варто зауважити, що механізм прийняття рішень на кожному з п'яти рівнів має складатися з таких процедур, як:

- 1) консультації,
- 2) узгодження,
- 3) ухвалення спільного рішення.

Адже особливість багаторівневого управління полягає у тому, що це не звичайний перерозподіл повноважень між різними рівнями публічного управління, а прийняття узгоджених рішень за участі недержавних акторів. Досвід такого управління запроваджено у ЄС.

Отже, розподіл повноважень між місцевим, регіональним і центральним рівнями влади, відповідно до запропонованої багаторівневої моделі

управління, здійснити значно простіше, адже він витікає із самої структури. Повноваження ОМС закріплені у Законі України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні»: Глава 1. Повноваження сільських, селищних, міських рад (стаття 26); Глава 2. Повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад (статті 27-41); Глава 4. Повноваження районних і обласних рад (статті 43-44) [295]. Оскільки ми пропонуємо ліквідацію районних і обласних державних адміністрацій, то їх повноваження, передбачені законом України від 09.04.1999 р. № 586-XIV «Про місцеві державні адміністрації», також мають бути перерозподілені. Тобто прописані у Главі 1. Повноваження місцевих державних адміністрацій (статті 13-16) і Главі 2. Основні галузеві повноваження місцевих державних адміністрацій (статті 17-29) [296]. Отже:

До 2 рівня: територіальні громади, старостати (село, селище, місто) пропонуємо віднести повноваження, які зазначені у статтях: 14; 54-1 Закону України «Про місцеве самоврядування...» (з необхідністю їх доопрацювання у бік розширення).

До 3 рівня: місцеві Ради депутатів з виконавчими комітетами (ТГ з радами депутатів; районні ради) пропонуємо віднести -

– повноваження, які передбачені у Законі України «Про місцеве самоврядування...»: у статті 26 – до повноважень сільських, селищних, міських рад; у статтях 27-41 – до повноважень їх виконавчих комітетів. У статті 43 – до повноважень районних рад; а у статті 44 – до повноваження їх виконкомів.

– повноваження, передбачені у Законі України «Про місцеві державні адміністрації»: у статтях 13-16; а також основні галузеві повноваження, передбачені у статтях 17-29 – як повноваження управлінь та відділів виконкомів сільських, селищних, міських рад; частково районних.

До 4 рівня: обласна (регіональна) Рада депутатів з виконавчим комітетом віднести:

– повноваження, передбачені у Законі України «Про місцеве самоврядування...»: у статті 43 – до повноважень обласних рад; у статті 44 – до повноваження їх виконкомів;

– повноваження, передбачені у Законі України «Про місцеві державні адміністрації»: у статтях 13-16; а також основні галузеві повноваження, які передбачені статтями 17-29 – як повноваження управлінь та відділів виконкомів обласних рад.

На 5 рівні: центральні органи влади – залишити повноваження (лише з деякими коригуваннями), які передбачені Конституцією України та Законами: «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII (794-18) [291]; «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 р. № 3166-VI [328]; «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI. [312] та іншими правовими актами.

Попри схематичність (для подальшого аналізу такого перерозподілу повноважень достатньо) можна зробити висновок: для нової моделі публічного управління не потрібно великих організаційних трансформацій та фінансових витрат, лише політична воля для законодавчих змін.

Для пояснення п'ятирівневої моделі публічного управління та концепції її функціонування має значення ще одна запропонована нами новація. В основі сучасної системи публічного управління України представлена територіальна громада, від якої вибудовується вся сучасна управлінська модель. Поряд із тим, що ми доводимо: не від ТГ, а від людини має вибудовуватися українська багаторівнева модель публічного управління, ми запропонували ввести концепт «територіальна громада України» [452]. Можна опонувати щодо необхідності такої новації, вбачаючи аналогічність з «державою». Але, на наше переконання, введення концепту необхідне для подальшого розвитку суспільства та системи публічного управління.

Поява нових засобів комунікації перманентно прискорює обмін інформацією, що, в свою чергу, розширює межі суспільно-політичної,

соціально-економічної та культурної діяльності людини. Приналежність людини до конкретної території з часом може стати умовною, а реалізовувати інтереси людина буде без територіальної приналежності (до села, міста, регіону) в межах держави.

Нагадаємо, при визначенні сутності територіальної громади сучасна наука враховує два ключові аспекти – 1-й: об'єднання людей на основі спільних інтересів, 2-й: територія, де ці інтереси формуються та реалізуються. Але суспільний розвиток дає підстави поставити під сумнів визнане на сьогодні в Україні поняття територіальної громади, адже нею може бути не лише населення сіл, селищ, міст, а й держави, будь-яких частин її території, навіть об'єднань держав, якщо люди на цих територіях матимуть спільні цілі. Отже, поняття «територіальна громада держави» як об'єднання людей для реалізації спільних інтересів в межах території держави має право на існування (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Територіальна громада України*

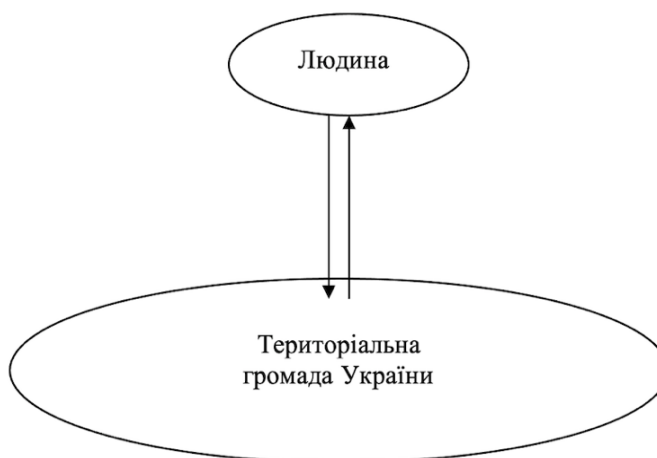
*Джерело: власна розробка автора

Сучасну систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села (закріплена у статті 133 Конституції України).

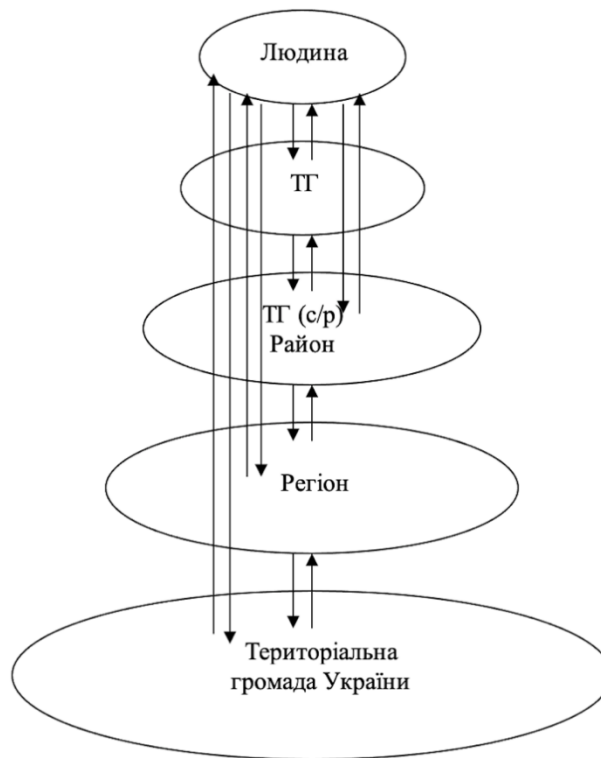
Адміністративний поділ з існуванням 24 областей залишився від Радянського Союзу. Після завершення адміністративно-територіальної реформи, яка впроваджена лише частково (на рівні ТГ і районів), кількість областей буде зменшена у оптимальну кількість регіонів. Такі реформи здійснено багатьма країнами (наприклад, Польщею), а серед переваг: зменшення кількості чиновницького апарату, бюджетних витрат, підвищення мобільності у прийнятті рішень тощо.

Запропонований концепт «територіальна громада України» передбачає і необхідність розробки комплексу нових *механізмів прямої дії* у багаторівневому публічному управлінні зі зворотнім зв'язком у напрямках (рис. 5.4. а), б)):

- «людина – ТГ»;
- «людина – ТГ (ОТГ) район»;
- «людина – ТГ регіон»,
- «людина – ТГ України».

а)

б)

Рис. 5.4. Схеми механізмів зворотного зв'язку у багаторівневому управлінні*

*Джерело: власна розробка автора

Можна аргументувати, чим більше таких механізмів буде розроблятися і впроваджуватися, тим ефективніше буде працювати вся система публічного управління. Тобто людина з віддаленого села, чи великого міста повинна відчувати себе однаково, у рівній мірі причетною до суспільно-політичних, соціально-економічних та культурних процесів, які відбуваються у державі.

Впровадження нового комплексу механізмів залежить від процесів інформатизації суспільства, реалізації законів, як:

- «Про Концепцію Національної програми інформатизації» (від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР.);
- «Про Національну програму інформатизації» (від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР.);

- «Про електронні документи та електронний документообіг» (від 22.05.2003 р. № 851-IV);
- «Про електронні довірчі послуги:» (від 05.10.2017 р. № 2155-VIII.);
- «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні» (від 09.01.2007 р. № 537-V) та інших.

Стратегічне значення мають також правові акти: «Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні»: Розпорядження КМУ від 20.09.2017 р. № 649-р, «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр. та затвердження плану заходів щодо її реалізації» (чинна): Розпорядження КМУ від 17.01.2018 р. № 67-р, «Деякі питання цифрового розвитку»: Постанова КМУ від 30.01.2019 р. № 56 тощо.

Новітні технології надають можливість швидко отримувати, обробляти і надавати інформацію за короткий час, прикладом є високотехнологічні держави: Сінгапур, США, Канада, Японія, Швеція.

Протягом останніх років Україна здійснила прорив у впровадженні ІТ у сфері публічного управління, що відбулося, серед іншого, завдяки чіткому визначенню *принципів* реалізації державної політики цифрового розвитку, які полягають у:

- 1) відкритості;
- 2) прозорості;
- 3) багаторазовості використання;
- 4) технологічній нейтральності і портативності даних;
- 5) орієнтованості на громадян;
- 6) інклюзивності та доступності;
- 7) безпечності та конфіденційності;
- 8) багатомовності;
- 9) адміністративному спрощенні;
- 10) збереженні інформації;

11) оцінюванні ефективності та результативності.

Отже, технології е-врядування дозволяють змінити якість усіх механізмів взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування та громадянами. Наслідки їх впровадження за суб'єктами публічного права можна концептуально визначити так:

1. Органи публічної влади (державної виконавчої, місцевого самоврядування) у
 - підвищенні ефективності, результативності діяльності;
 - якості адміністративних послуг;
 - залученні більш широких кіл громадян до процесу узгодження та прийняття рішень;
2. Бізнес, приватні компанії в
 - отриманні спрощеного доступу до органів влади, а співпраця сприяє розвитку держави;
3. Громадяни у
 - розширенні можливостей доступу до публічної інформації;
 - отриманні адміністративних послуг через мережу;
 - можливостях брати участь у формуванні від місцевої до державної політики тощо.

Враховуючи те, що Україна розвивається за моделлю управління, яка ще містить залишки детерміновані радянським минулим, окрім досвіду е-врядування, варто продовжувати досліджувати та впроваджувати практики Європейських держав. Серед ефективних – модель «Good Governance».

Концепція «Good Governance» була запроваджена в ЄС на початку XXI ст. і сформувалась на концепціях, які виникали з принципів формування ЄС, практики його функціонування та з потреби розв'язання нагальних на той час проблем. Це концепції: багаторівневого управління, політичних мереж, Європейського адміністративного простору. Але варто враховувати, впровадження принципів «належного врядування» в Україні потребує

розв'язання проблемних явищ та наявність особливостей (етнічних, культурних, історичних тощо). Розглянемо коротко їх змістовну сутність на предмет відповідності запропонованої п'ятирівневої моделі публічного управління і формулювання деяких пропозицій [420]. Отже:

Участь (Participation)

Реалізація принципу передбачає наділення громадян правом голосу, а участь бути як безпосередньою, так і опосередкованою через легітимізовані посередницькі інституції та представників. Законодавчо в Україні принцип закріплений, але його реалізація потребує перегляду і модернізації комплексу механізмів взаємодії влади і суспільства (про що зазначалося).

Верховенство права (Rule of law)

Принцип верховенства права передбачає: правова система держави повинна бути справедливою і діяти однаково для всіх, особливо стосовно прав людини. Серед гальмівних чинників в Україні залишається високий рівень корупції, яка охоплює майже всю інституційну систему влади держави: органи законодавчої, виконавчої, судової системи і органи місцевого самоврядування. У сукупності, установлені органи державної влади та органи місцевого самоврядування якраз і мають забезпечувати захист прав, свобод і законних інтересів громадян, безпеку держави й суспільства тощо. Отже, ефективність принципу верховенства права в управлінні залежить від подолання (зниження) рівня корупції в Україні.

Прозорість (Transparency)

Свобода інформації, її повнота і доступність для всіх, хто в ній зацікавлений – сутність принципу прозорості. Україна знаходиться на етапі його втілення та реалізації. Попри законодавче забезпечення, прийняття низки законів: «Про інформацію»: від 02.10.1992 р. № 2657-XII [290]; «Про доступ до публічної інформації»: від 13.01.2011 р. № 2939-VI [274]; «Про соціальний діалог в Україні»: від 23.12.2010 р. № 2862-17 [315] та багато інших.

Механізми реалізації принципу прозорості у системі публічного управління і у суспільстві в цілому потребують доопрацювання.

Відповідальність (Responsiveness)

Стандарти європейського принципу відповідальності забезпечуються тим, що інституції та процеси служать усім членам суспільства. Проблема впровадження принципу відповідальності в Україні комплексна, і серед головних чинників: недостатній рівень правової обізнаності громадян, їх самосвідомості, бідність тощо. На відміну від високорозвинених країн з потужним ГС, де принцип реалізований прикладами у всіх галузях і сферах суспільства.

Орієнтація на консенсус (Consensus orientation)

Сутність принципу полягає у дотриманні балансу інтересів для досягнення широкого консенсусу з локальних і загальних питань та процедур. Як правило, під консенсусом розуміють прийняття рішення, заснованого на згоді, тобто проти рішення немає заперечень. Але консенсус містить і свої недоліки, наприклад: не враховує можливість компромісу, знижує ефективність спільноти, не враховує думки меншості, зменшує причетність учасників до прийняття рішення, порушує згуртованість спільноти та інші. Проте, у практиці «належного врядування» консенсус вважається прийнятним у прийнятті рішень, оскільки задовольняє максимальну кількість переваг.

Справедливість (Equity)

Добробут суспільства залежить від врахування інтересів кожного члена суспільства у ньому – такі сутнісні характеристики принципу. Урядування не можна вважати ефективним без врахування інтересів переважної більшості громадян. У процесі реформування державного управління, місцевого самоврядування, і формування нової моделі публічного управління в Україні це важливо враховувати. Участь кожного громадянина сприяє процесам державотворення, підвищенню добробуту суспільства.

Ефективність та результативність (Effectiveness and efficiency)

Європейський принцип ефективності та результативності характеризує максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян. Для України реалізація принципу, з нашої точки зору, є однією з першорядних. Нераціональність використання бюджетних, кадрових, інформаційних, а головне – людських-ресурсів призводить до зниження результатів діяльності всієї системи управління. Як наслідок – потреби громадян або задовольняються частково, або не задовольняються зовсім. Отже, питання ефективності та результативності мають бути першочерговими у розв'язанні.

Підзвітність (Accountability)

Реалізація принципу забезпечується підзвітністю уряду, приватних бізнес та структур ГС громадськості та інституційним носіям прав (stakeholders). В Україні лише формується модель управління з комплексом механізмів взаємодії, де влада, бізнес та інститути ГС, звітують за свою зону діяльності. Влада за: проведення реформ, забезпечення балансу інтересів між ГС, державою та бізнесом; прозору та якісну працю за новими підходами; дотримання прав людини. Бізнес за: підтримку та розвиток держави, бізнес-середовища та ГС; сумлінне сплачування податків; здійснення ефективних інвестувань в економіку держави; дотримання принципів чесної праці та конкуренції. Інститути ГС за: сферу своєї діяльності, а також контроль органів влади за неухильне дотримання ними Конституції та законів України.

Стратегічне бачення (Strategic vision).

Принцип стратегічного бачення передбачає, що лідери та громадськість мають довготермінову перспективу щодо «Good Governance» і подальшого розвитку суспільства, а також чітко уявляють заходи, які необхідні для їх реалізації. В Україні, попри ухвалення низки важливих документів, серед яких: Стратегія сталого розвитку, Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, Стратегія

реформування державного управління України та багатьох інших, – лідери та громадськість не мають чіткого уявлення, яку модель публічного управління отримає суспільство в результаті реформ, щоб забезпечити країні подальший розвиток. А це, в свою чергу, не дозволяє скоординувати дії для реалізації запланованих заходів.

В європейській практиці «належного урядування» ці дев'ять основних принципів були доповнені:

- етичною поведінкою;
- компетентністю та спроможністю;
- новаторством;
- відкритістю до змін та іншими [420].

Окрім вищезазначених, в Україні отримали впровадження:

Принцип субсидіарності (частина права ЄС, як один з основних механізмів стримування надмірної централізації), який передбачає, що рішення з відповідних питань повинні прийматися на тому рівні, на якому виникають питання, а публічні послуги надаватися органами того рівня управління, які найбільш наближені до громадянина. Тобто сутність субсидіарності споріднена децентралізації.

Реформа децентралізації в Україні відбувається з впровадженням принципів партисипативної демократії (повернення до класичних ідеалів демократії), що передбачає активну участь громадян в обговоренні та прийнятті рішень з головних питань суспільного життя. Тобто демократії як універсального принципу організації всіх областей державного життя і суспільних відносин, яка повинна поширюватися не лише на політичне життя суспільства і процедуру формування влади, а й на відносини в економіці, системі освіти, сім'ї. Компонентами її є такі групи принципів:

- 1) пряма представницька місцева демократія, яка реалізується через збори населення тощо;
- 2) участь громадян в управлінні місцевими справами;

3) конструктивні взаємовідносини між радами і виконавчою владою тощо.

Формами партисипативної демократії на місцевому рівні є місцеві ініціативи, звернення громадян у порядку подання місцевих е-петицій та інше.

Таким чином, базові принципи «належного врядування»: участь (Participation), верховенство права (Rule of law), прозорість (Transparency), відповідальність (Responsiveness), орієнтація на консенсус (Consensus orientation), справедливість (Equity), ефективність та результативність (Effectiveness and efficiency), підзвітність (Accountability), стратегічне бачення (Strategic vision), етична поведінка, компетентність та спроможність, новаторство та відкритість до змін, субсидіарність, а також принципи партисипативної демократії – потребують подальшого впровадження у сучасну систему публічного управління (з одночасним подоланням проблемних явищ), стати частиною концепції п'ятирівневого публічного управління, яку ми пропонуємо.

Сутність концепції п'ятирівневого публічного управління (як синтез європейських практик, пропозицій вітчизняних науковців і власного досвіду) можна коротко резюмувати у наступне формулювання: суспільне системне врядування, управлінська діяльність як суспільна координація, яка робить можливими колективні дії (органів влади, інститутів громадянського суспільства та громадян) через колективно прийняті рішення цими суб'єктами як у вертикальному, так і у горизонтальному вимірі.

Модель публічного управління України (з адаптованими принципами «Good Governance») має бути спрямована на максимальне розширення сфери участі суспільства в управлінських процесах, з гарантуванням, що економічні, соціальні та політичні пріоритети засновані на згоді таким чином, щоб голоси всіх громадян (незаможних прошарків, соціально незахищених груп) були враховані при прийнятті рішень (Рис.5.5).

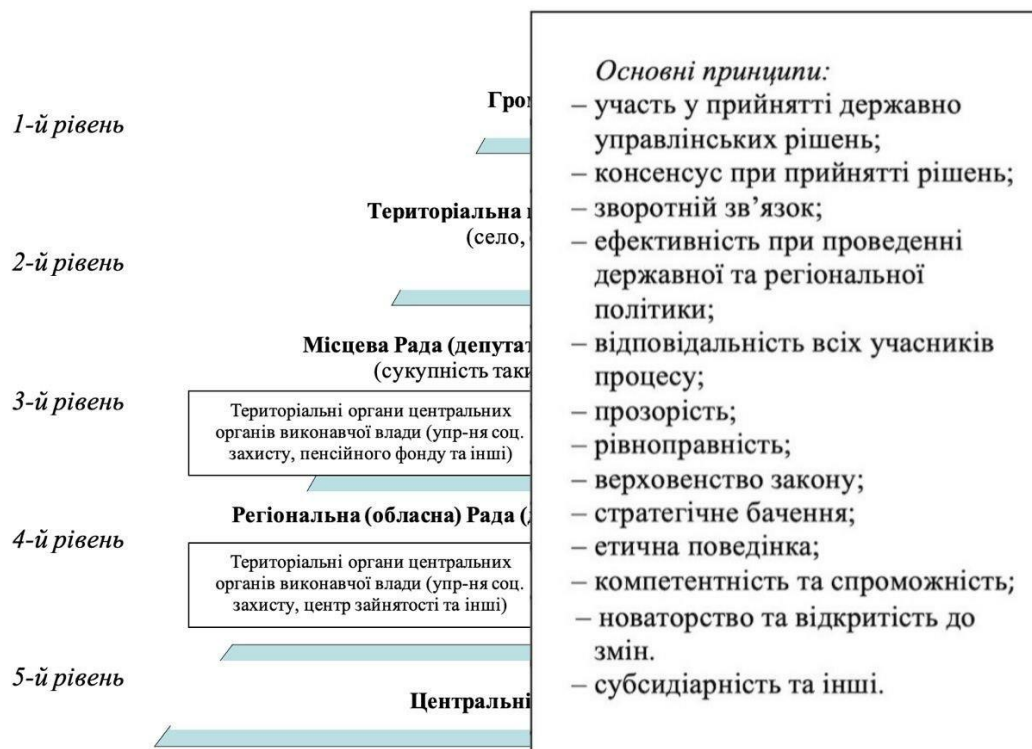

Рис. 5.5. Основні принципи п'ятирівневого публічного управління*

*Джерело: власна розробка автора з урахуванням [107]

Пропонуючи нову модель, варто виділити і декілька важливих аспектів [453], які впливатимуть на якість її функціонування:

1) Забезпечення широкої участі суспільства у прийнятті місцевих, регіональних, державних рішень потребує від органів влади інвестування ресурсів в організацію інституційних рамок для впровадження процесів;

2) Проведення громадських консультацій, узгоджень для ухвалення спільних рішень потребує часу;

3) Модель передбачає прозорість, відкритість, оптимальний доступ суспільства і окремого громадянина до інформації, що ускладнюється технічними можливостями як для окремих категорій громадян, так і органів публічної влади.

4) Позиціонування суспільства як повноправного учасника публічного управління може спровокувати й масові невдоволення в разі ухвалення рішень, які не влаштовуюватимуть ту чи іншу групу.

5) Ефективність моделі залежить від сформованих професійних та відповідальних виконавчих апаратів органів публічної влади, які мають неухильно виконувати прийняті узгоджені рішення.

6) Дієвість моделі забезпечується і комерційним сектором (бізнесом), який має бути спроможним поряд із державою формувати активні мережі партнерства та співробітництва у прийнятті управлінських рішень.

7) Перманентна модернізація комплексу вертикальних та горизонтальних механізмів взаємодії влади і суспільства [455], як умова функціонування моделі та інші.

Разом із тим, запропонована багаторівнева модель публічного управління, на нашу думку, сприятиме розвитку демократичних традицій, культурі участі, забезпечуючи чинники для трансформації сучасного недостатньо зрілого ГС України («навздогінної» моделі), у сформоване та зріле.

Підсумувати викладене можна наступними висновками.

1. Реформування системи публічного управління необхідно проводити за чітким алгоритмом, визначенням моделі і концепції зрозумілої всіма учасниками процесу. Така модель повинна бути багаторівневою з комплексом ефективних механізмів зворотного зв'язку між різними рівнями влади, між владою і суспільством, владою і людиною. Вона повинна сприяти розвитку ГС, як домінуючого компонента демократичної, економічно міцної та політично стабільної держави.

2. Враховуючи, що розвиток ГС, його взаємодія з державою залежить від оптимального співвідношення органів публічної влади, для забезпечення таких чинників була запропонована п'ятирівнева модель та концепція публічного управління, в центрі уваги якої – громадянин, а на

субнаціональному рівні діють ОМС з виконавчими комітетами. Інститути префектури (з визначеними компетенціями: дотримання ОМС загальнонаціональних інтересів, координації діяльності територіальних органів ЦОВВ, спрямування та організації діяльності цих органів та ОМС в умовах воєнного чи надзвичайного стану) передбачені для перехідного періоду. Повноваження щодо нагляду за дотриманням Конституції і законів України ОМС, забезпечення виконання бюджетів, місцевих та державних програм залишити за інститутами ГС, громадськістю та іншими уповноваженими органами.

3. П'ятирівнева модель дозволяє оптимально розподілити компетенції між різними рівнями управління: місцевим, регіональним і центральним; різними рівнями управління і серед акторів. Новий розподіл дозволить: оптимізувати систему управління; впровадити нові органи публічної влади на 3, 4-му рівнях, що дозволить усунути дуалізм влади, дублювання функцій, зменшити витрати тощо; розширити участь суб'єктів публічного управління у виробленні суспільних рішень; покращити комунікацію з громадськістю; спростити законодавство; удосконалити комплекс механізмів взаємозв'язку між органами публічної влади, інститутами ГС, громадянами та ін.

4. Удосконаленню горизонтальних та вертикальних механізмів сприяє і запропонований концепт «територіальна громада України», який передбачає розробку комплексу *механізмів прямої дії* у системі публічного управління зі зворотнім зв'язком у напрямках: «людина – ТГ»; «людина – ТГ (ОТГ) район»; «людина – ТГ регіон», «людина – ТГ України» та ін.

5. Визначено, що модель і концепцію п'ятирівневого публічного управління мають наповнити базові принципи європейської моделі «Good Governance», як: участь, верховенство права, прозорість, відповідальність, орієнтація на консенсус, справедливість, ефективність та результативність, підзвітність, стратегічне бачення, етична поведінка, компетентність та спроможність, новаторство та відкритість до змін, субсидіарність тощо. У

концепції необхідно враховувати й чинники гетерогенності та партикуляризму.

6. Як синтез європейських практик, пропозицій вітчизняних науковців і власного досвіду, сутність концепції п'ятирівневого публічного управління коротко визначено як: суспільне системне врядування, управлінська діяльність як суспільна координація, яка робить можливим колективні дії (органів влади, інститутів ГС та громадян) через колективно прийняті рішення цими суб'єктами у вертикальному і горизонтальному вимірі. Визначено і чинники впливу на якість функціонування моделі.

5.2. Імплементация європейських підходів та принципів у комплекс механізмів нового публічного управління

Впровадження запропонованої п'ятирівневої моделі передбачає, що в системі публічного управління повинні оновитися правила, процеси, поведінка акторів. Крім того, трансформації діючої системи управління необхідно здійснювати з одночасною модернізацією, оновленням комплексу механізмів публічного управління та адміністрування з баченням алгоритму функціонування нової багаторівневої моделі. Основні вектори, які потребують врахування під час розв'язання завдань, залишаються незмінними: 1) розширення участі суб'єктів публічного управління у виробленні спільних рішень; 2) активне, всебічне спілкування з громадськістю, громадянами; 3) подальше спрощення законодавства з метою підвищення його доступності та ін., тобто створенням чинників для розвитку громадянського суспільства.

Принципи (умови) ефективності взаємодії з боку громадян: активність громадського сектору; зацікавленість громадян у вирішенні власних питань; зворотній зв'язок з органами влади; розвиток громадського, волонтерського руху; активізація діяльності органів самоорганізації населення; застосування соціального діалогу з органами влади (рис. 5.6.).

Рис. 5.6. Система чинників, що впливають та визначають ефективність взаємодії системи публічного управління з громадянським суспільством*

*Джерело: власна розробка автора

Акцентуємо та тому, що в управлінні мають оновитися правила, процеси, поведінка, які впливають на те, яким чином застосовується влада. У Білій книзі Європейського врядування (прийнята Європейською Комісією) [107] в основі ефективного врядування зазначаються п'ять принципів: відкритість, участь, підзвітність, ефективність та злагодженість. Вони майже ідентичні з принципами «Good Governance» (розглянуті у попередньому підрозділі для характеристики (сутнісного наповнення) нової концепції публічного управління) [420], лише концептуально є стислими, що дозволяє сконцентрувати увагу на ключових аспектах для *модернізації комплексу механізмів публічного управління*.

I. Принцип відкритості. У механізмах ефективного управління займає одне з головних положень. Ключова позиція: всі учасники публічної влади повинні діяти/працювати відкрито, активно обмінюючись інформацією що робиться, що планується зробити, та які рішення приймаються на кожному з рівнів у горизонтальному і вертикальному вимірі: «центр – регіони»; «регіони – ТГ (райони)»; «райони – ТГ»; «ТГ – громадяни»; «ТГ – ТГ»; «район – район» і т. ін. (рис. 5.7) [457].

Концепт «територіальна громада України» з пропозицією розробки (та удосконалення існуючих) *механізмів прямої дії* у системі публічного управління зі зворотнім зв'язком у напрямках: «людина – ТГ»; «людина – ТГ (ОТГ) район»; «людина – ТГ регіон»; «людина – ТГ України»;

ТГ – ЦОВВ; с/р, селищ./р, м/р (район) – ЦОВВ та інші, – створюють умови для відкритості всіх учасників процесу. Тобто «ТГ України» як розширення поля конструювання нових механізмів взаємодії у системі публічного управління [457].

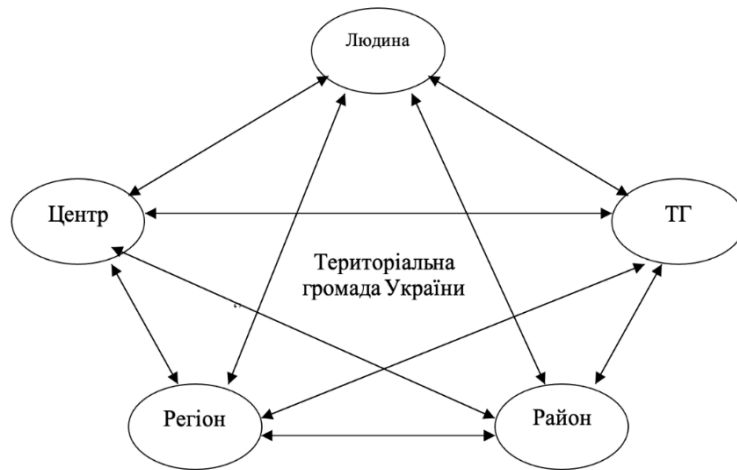

Рис. 5.7. Схема механізмів у інформаційному просторі «територіальної громади України» *

*Джерело: власна розробка автора

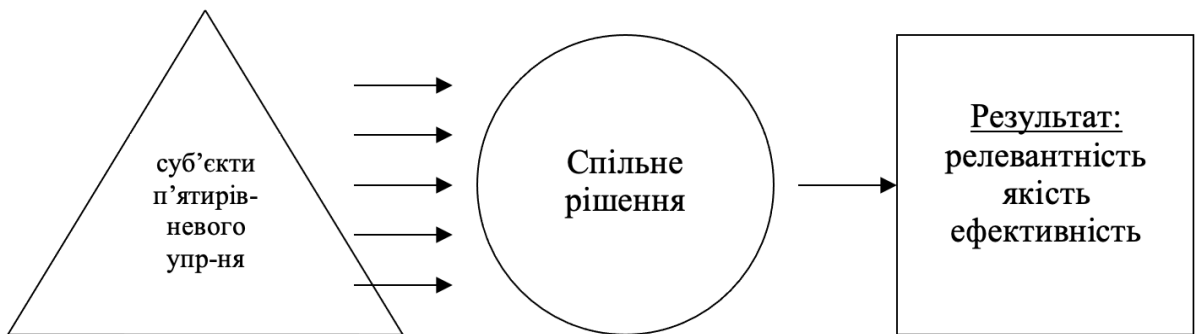
Обмін інформацією передбачає: інформація повинна бути зрозумілою і доступною для широкого загалу. Виконання умови важливо для розв'язання проблеми налагодження довіри громадян до державних і недержавних інституцій. Здійснення права громадян у доступі до інформації має стати одним із пріоритетів правил нового управління.

За допомогою сучасних ІТ необхідне створення спільного інформаційного простору «територіальної громади України» для участі громадян у вирішенні питань суспільно-політичних, соціально-економічних та сфери культури.

II. Принцип участі. Підвищення результативності публічного управління напряду залежить від величини кола осіб, державних і недержавних інституцій задіяних у всьому процесі: від планування рішень до впровадження їх та реалізації (кінцевого результату). Як правило, збільшення кола участі посилює довіру у результативність ухваленого рішення і до інституції, що його імплементує. Вважаємо, що реалізації принципу відповідає п'ятирівнева модель публічного управління (рис. 5.8), яка і передбачає в

управлінні таку участь (рис. 5.9) [459]. Багаторівневе партнерство – це включення у механізми вироблення та здійснення державної, регіональної і місцевої політики суб'єктів всіх рівнів управління:

- центру,
- регіонів,
- районів,
- ТГ,
- громадян (відповідно до питань, які розглядаються).

*Рис. 5.8. Схема механізмів участі і результативності п'ятирівневого публічного управління**

**Джерело: власна розробка автора*

III. Підзвітність. П'ятирівнева модель також передбачає, що ролі суб'єктів публічного управління як у законодавчому, так і у виконавчому процесах є всім зрозумілими. Кожна з державних і недержавних інституцій має відповідати за свою діяльність. Ясність і відповідальність вимагаються на кожному рівні управління від усіх учасників, включених до механізмів розробки і впровадження державної, регіональної та місцевої політики.

*Рис. 5.9. Схема механізмів підзвітності у системі п'ятирівневого публічного управління (як зразок на 3 і 4 рівнях)**

**Джерело: власна розробка автора з урахуванням [107]*

Принцип підзвітності ефективно реалізується у механізмах, коли в системі публічного управління законодавчо чітко визначені повноваження усіх учасників процесу, без прогалин, дублювань функцій і т. інше (пропозиції щодо розподілу компетенцій у попередньому підрозділі). Запропонована схема (як зразок) демонструє функціонування механізму підзвітності на 3 та 4 рівнях багаторівневої моделі публічного управління (рис. 5.9), у центрі уваги – громадянин/людина, який має отримувати інформацію щодо діяльності всіх суб'єктів публічного управління. Аналогічно можна сконструювати схему для інших рівнів управління.

IV. Ефективність. Нова система публічного управління має бути ефективною, для чого у комплексі механізмів містити механізми своєчасного реагування на виклики часу, охоплювати всі сфери суспільства завдяки:

- 1) чітко поставленим завданням,
- 2) визначеним оцінкам майбутнього впливу, а також

3) використанню попереднього досвіду. Реалізація принципу ефективності залежить і від впровадження принципу пропорційності, особливо у відношенні:

- центру з регіонами;
- регіону – з районами (ТГ);
- районів – з ТГ (селами, селищами, містами) (Рис. 5.10.).

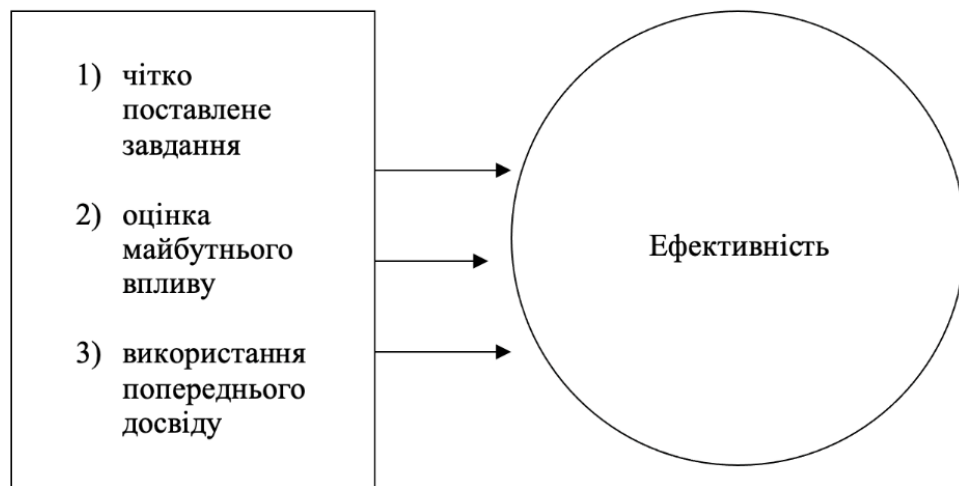

Рис. 5.10. Схема ключових чинників для підвищення ефективності механізмів у системі п'ятирівневого публічного управління

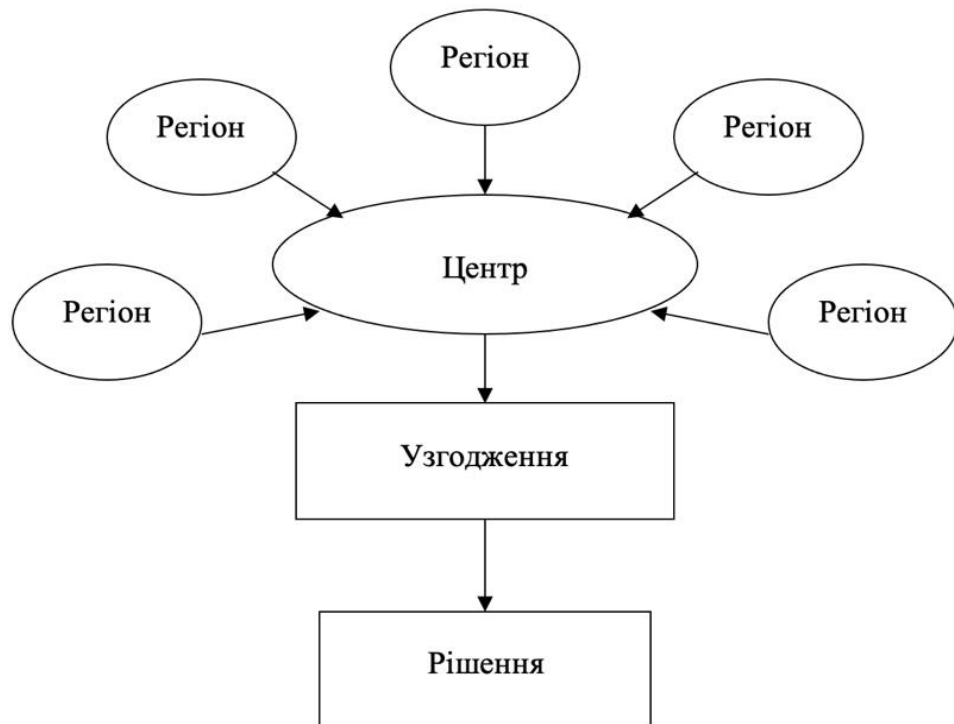
**Джерело: власна розробка автора з урахуванням [107]*

Наслідком порушення принципу пропорційності, зокрема у кадровій та бюджетній політиці на будь-якому рівні управління, є корупціогенні прояви, нерівномірне соціально-економічне зростання регіонів та ін., а головне – зниження загальної ефективності всієї системи управління.

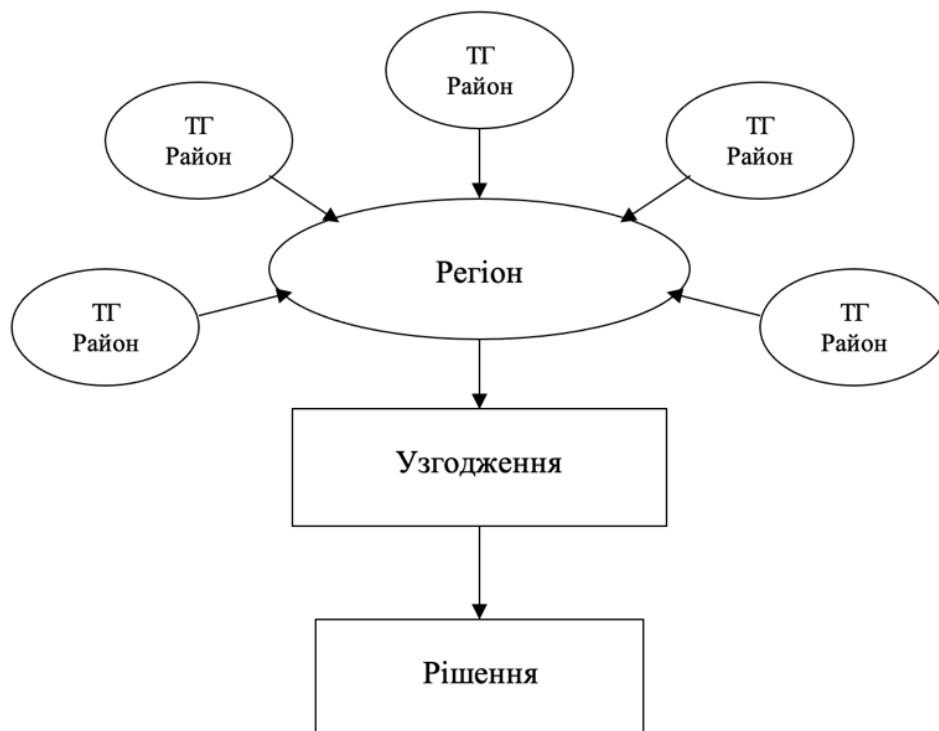
V. Принцип узгодженості. Потреба щодо підвищення ефективності функціонування механізмів узгодженості є перманентною, і наслідком багатьох факторів, один з яких – різноманітність регіонів. Узгодження з представниками інституцій публічної влади рішень, які приймаються,

наприклад, на 5-му та 4-му рівнях – центральними/регіональними інституціями – сприятиме підвищенню ефективності таких рішень (рис. 5.11. а), б)) [455]. Зважаючи на необхідність завершення адміністративно-територіальної реформи, що не має позначитись на зменшенні кола учасників публічного управління, а лише удосконалити процес.

З метою узгодження щодо розробки того чи іншого рішення можуть утворюватися тимчасові комісії (узгоджувальні групи) з ініціативи суб'єкту, яке це рішення пропонує (на схемах це центральні органи влади (а)) та регіональні органи влади (б)). До такої комісії/ групи запрошуватись представники зацікавлених сторін, результати оприлюднюватись на сайтах та ЗМІ. Рішення, які приймаються на кожному рівні управління, мають бути зрозумілими всім учасникам процесу для чіткої реалізації узгоджених дій.

а)

б)

*Рис. 5.11. Схема механізмів узгодженості у системі п'ятирівневого публічного управління (на прикладі 5-4 рівнів)**

**Джерело: власна розробка автора*

Таким чином, п'ять принципів ефективного управління, як ключові для функціонування комплексу механізмів публічного управління,

- відкритість,
- участь,
- підзвітність,
- ефективність та
- злагодженість

(зазначені у Білій книзі Європейського врядування як досвід), – імплементуються/реалізуються п'ятирівневою моделлю, яка запропонована, що продемонстровано схемами. В управлінні створюються чинники для оновлення правил, процесів, поведінки учасників, від чого залежить як

застосовується влада, як функціонує у системі публічного управління весь *комплекс механізмів*.

За відсутності науково-теоретичної єдності щодо визначень «механізмів публічного управління» та «механізмів публічного адміністрування», як синтез наукової думки, ми погодилися, що:

Механізми публічного управління – це демократична організація управлінського впливу на суспільні процеси, яка забезпечує ефективне функціонування системи органів державної влади, органів регіонального та місцевого самоврядування, громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб та інших суб'єктів громадянського суспільства з метою реалізації державної політики у найрізноманітніших сферах суспільного життя.

Механізми публічного адміністрування – спеціальні засоби, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів (села, селища, райони у містах, міста, райони, області, Автономна республіка Крим, країна) з метою забезпечення гідних умов життєдіяльності людей, що проживають у державі, та громадян України, що тимчасово проживають за її межами.

Співвідношення та загальну функціональну площину державного управління, публічного управління та публічного адміністрування ми визначили у п. 1.1. Розділу 1 (рис. 1.1.), де найбільша площа кола (учасників процесу) у публічному управлінні; публічне адміністрування розглядаємо як складову (компонентну) частину публічного управління; а державне управління з найменшим колом (учасників, долучених до процесу управління).

Реформування сучасної системи державного управління, місцевого самоврядування у систему публічного управління та адміністрування передбачає розширення управлінської сфери і, відповідно, нових підходів до комплексу механізмів.

У загальному розумінні, комплексом механізмів публічного адміністрування має забезпечуватися цілеспрямована взаємодія публічних адміністрацій з юридичними й фізичними особами для забезпечення реалізації діючого законодавства та виконання наступних функцій:

- планування за визначеними напрямками розвитку;
- створення правових, економічних, соціальних та інших умов для реалізації інтересів учасників взаємодії;
- розподілу праці;
- кооперування та координування діяльності, а також
- моніторингу результатів, одержаних внаслідок цієї діяльності.

П'ятирівнева модель публічного управління з новим комплексом механізмів публічного адміністрування має розв'язати одну з головних проблем сучасної управлінської системи нашої держави, яка полягає у тому, що на місцевому рівні, регіональному і районному, публічне адміністрування здійснюють одночасно і відносно одних і тих же об'єктів (соціально-економічних територіальних комплексів) органи державної влади (ОДА і РГА) та органи місцевого самоврядування, діяльність яких спрямована на реалізацію інтересів різних суб'єктів: держави та конкретних ТГ. Крім того, варто зазначити, що в самій системі МС закладені протиріччя. Попри те, що ОМС є формою владної самоорганізації жителів адміністративно-територіальних одиниць (області, району, міста, району у місті, селища, села), але влада їм надана державою і регламентується її законами та підзаконними актами. Отже, у складі сучасних механізмів публічного адміністрування за системами владних суб'єктів виділяють:

- державні механізми публічного адміністрування;
- механізми здійснення публічного адміністрування через ОМС;
- механізми взаємодії органів державної влади та ОМС.

Конструкція схематично зображена на (рис. 5.12) [460].

*Рис. 5.12. Схема механізмів публічного адміністрування (за видами владних суб'єктів)**

**Джерело: розробка автора з урахуванням напрацювань наукової спільноти*

Серед форм та інструментів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства в сучасних умовах можемо розподілити на:

I. Інструменти онлайн комунікації, інструменти за допомогою яких громадяни отримують інформацію від влади та надають зворотній зв'язок, як правило не особистий.

II. Комунікація особиста та неособиста громадян з владою відбувається шляхом залучення інструментів як особистої, так і віддаленої взаємодії та отримання інформації.

III. Взаємодія громадян з органами влади відбувається шляхом обміну експертними думками, дорадництва, допомоги влади у вирішенні проблем окремих суспільних груп.

IV. Співдія громадян, громадських організацій та органів влади відбувається шляхом реалізації спільних проєктів або проєктів за підтримки органів влади чи за підтримки окремих громадських груп, які є взаємовигідними та спрямовані на спільний результат (табл. 5.1.).

Форми та інструменти взаємодії органів влади та інститутів
громадянського суспільства в сучасних умовах*

№пп	Інструменти онлайн комунікації	Комунікація особиста та неособиста громадян з владою	Взаємодія громадян з органами влади	Співдія громадян, громадських організацій та органів влади
1	Громадянин отримує інформацію про діяльність ПС з зовнішніх джерел	Громадянин комунікує з представниками влади у різний спосіб	Громадяни залучаються для дорадництва та експертної допомоги	Спільна діяльність або діяльність, зорієнтована на спільний результат
2	Саміти	Опитування	Громадська експертиза	Партнерство у проєктах
3	Запити публічної інформації	Зустрічі	Громадські ради	Діяльність органів самоорганізації населення
4	Звіти про діяльність	Аналіз громадської думки	Експертні комісії	-
5	Прес-релізи	Публічні звіти з обміном думками	Публічні консультації	-
6	Електронні петиції	-	Громадські обговорення	-

*Джерело: розробка автора

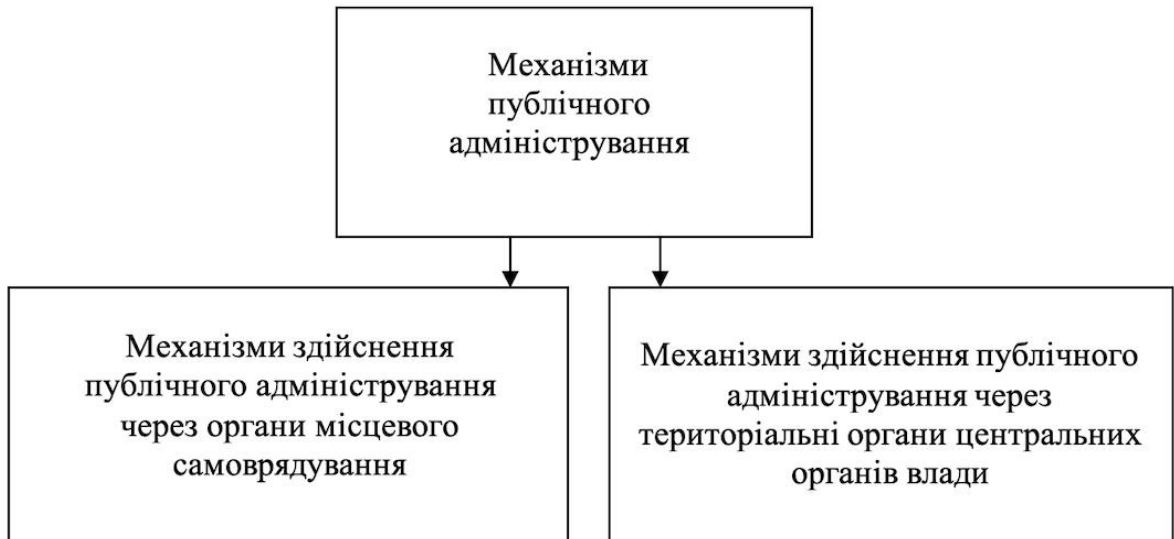
Перетинання функціональних зон, складнощі щодо взаємоузгодження інтересів, деструктивні відносини тощо – деякі з проблем. Тривалий час ситуація була ускладнена:

- централізацією управління,
- концентрацією ресурсів,
- переважанням державних справ над місцевими інтересами та ін.

Розв'язати перелічені проблеми, створити умови для конструктивної співпраці заради спільних інтересів громадян, територіальних громад і держави спроможна п'ятирівнева модель публічного управління.

Модель передбачає новий спрощений комплекс механізмів публічного адміністрування завдяки ліквідації районних державних та обласних

державних адміністрацій, а також утворенню нових органів – виконавчих комітетів органів місцевого самоврядування (рис. 5.13.).

*Рис. 5.13. Схема механізмів публічного адміністрування п'ятирівневої моделі (за видами владних суб'єктів)**

**Джерело: розробка автора з урахуванням напрацювань наукової спільноти*

Зауважимо, ми визначили механізм публічного адміністрування як систему, призначену для досягнення поставлених цілей, яка має структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкти і суб'єкти управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням (схема компонентів механізму публічного адміністрування представлена на рис. 1.2. п. 1.3. Розділу 1.), – що відповідає багаторівневій моделі управління, яку ми запропонували.

А розроблений на теоретичних засадах і практичному досвіді комплексний механізм публічного адміністрування (рис. 5.14) враховує сучасні тенденції щодо децентралізації системи державного управління та місцевого самоврядування.

Відповідні зміни у законодавстві щодо регламентації діяльності органів публічної влади на кожному рівні створюють умови для функціонування системи нових механізмів.

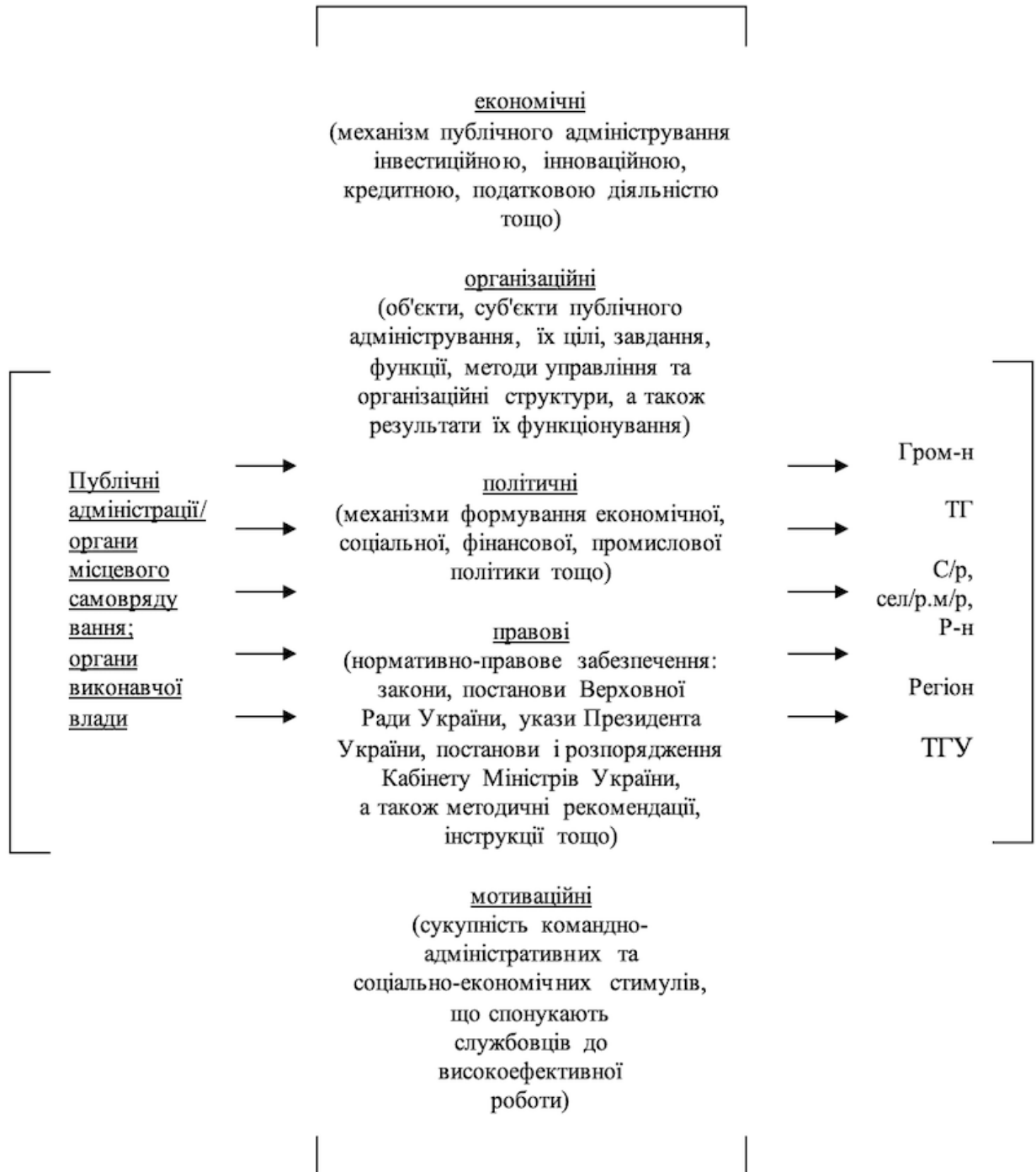

Рис. 5.14. Схема комплексного механізму публічного адміністрування*

*Джерело: розробка автора з урахуванням напрацювань наукової спільноти

На рис. 5.14. схематично зображено функціонування у п'ятирівневій моделі комплексного механізму публічного адміністрування [460], який складається з видів механізмів (економічних, організаційних, політичних, правових, мотиваційних) для забезпечення публічними адміністраціями/ в т.ч. органами місцевого самоврядування регулюючого впливу публічного управління на рівнях: територіальна громада (село, селище, місто), с/р, селищ./р, м./р; р-н, регіон, ТГ України, т. б. на соціально-економічні територіальні системи з метою забезпечення належних умов життєдіяльності громадянина (кожної людини).

Зазначимо, що реформою передбачається перетворення системи державного управління, місцевого самоврядування в систему публічного управління через залучення до процесу нових акторів: представників громадськості, бізнесу та інших, а це тягне за собою і включення недержавних механізмів управління. Створення нової системи має подолати відчуження громадян від управлінських процесів, перекладання відповідальності за власний добробут і добробут держави лише на державні інституції. Отже, нова система повинна будуватися за участю багатьох акторів на партнерських зв'язках та базуватися на принципах, про які йшла мова: відкритості, участі, підзвітності, ефективності, злагодженості, а також принципах пропорційності, субсидіарності та інших. Таким чином, модернізація комплексу механізмів публічного управління передбачає виконання наступних завдань:

– Трансформації структури відносин органів влади всіх рівнів з громадянським суспільством. Створення нових правил поведінки усіх сторін з метою покращення діалогу, підвищення якості консультацій та відповідальності за їхній результат, а це, в свою чергу, сприятиме відкритості організованому громадянському суспільству.

– Залучення досвіду і навичок представників регіональних і місцевих інституцій до державної політики. Тобто, держава має у більш повному обсязі

використовувати потенціал гнучкості для кращого впровадження політики. Чим активніша буде участь представників недержавних інституцій у державній політиці (діяльності), тим краще вони будуть підготовлені до інформування громадськості на регіональному і місцевому рівнях.

– Впровадження багаторівневого управління, яке передбачає, що кожен з його учасників робить внесок, у відповідності до своїх можливостей, для досягнення спільного успіху (рис. 5.15.) [456].

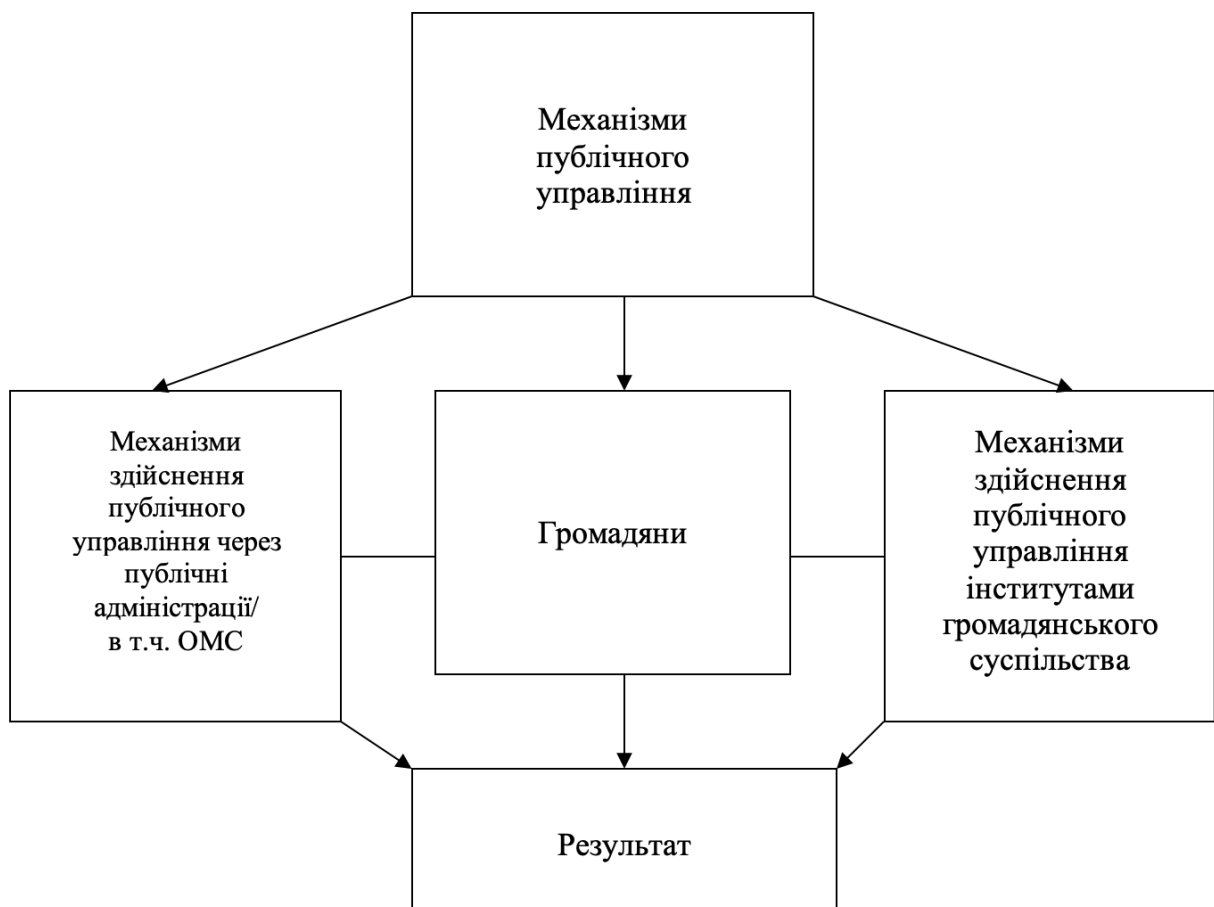

Рис. 5.15. Схема комплексного механізму публічного управління*

*Джерело: власна розробка автора

Приклад використання механізму публічного управління при ухваленні бюджету територіальної громади (с/р, селищ/р, м/р) (3-й рівень п'ятирівневої моделі) буде виглядати наступним чином:

1) Підготовка проекту бюджету і рішення управлінням фінансів виконавчого комітету Ради місцевого самоврядування, за пропозиціями розпорядників бюджетних коштів: ТГ (старостати), управління освіти, культури, охорони здоров'я та інших. Надання проекту на розгляд Ради.

2) Розгляд проекту бюджету в Раді (з одночасним оприлюдненням документу на сайті для надання можливості ознайомитися громадянам):

– на засіданнях постійних профільних комісій Ради (депутатів) за участі розпорядників бюджетних коштів;

– на громадській раді за участю громадськості, представників громадських організацій: бізнесу, молоді, ветеранів та інших;

– на засіданні колегії (орган, який складається з голів постійних комісій Ради, керівників політичних фракцій і груп) для зведення пропозицій у підсумок.

3) Повернення документу в управління фінансів виконкому для підготовки остаточного варіанту рішення на сесію.

4) Прийняття рішення на сесії Ради.

5) Опублікування рішення бюджету в місцевих засобах інформації; розміщення документу на сайті Ради місцевого самоврядування.

Аналогічно розглядаються і ухвалюються будь-які інші питання на кожному рівні багаторівневої системи управління. Відкрито, за широкої участі, підзвітності, злагоджено та з ефективним результатом, адже задіяний механізм стримувань і противаг.

На рис. 5.16. організаційно-правовий приклад реалізації публічного управління. Ухвалені у такому комплексі задіяних механізмів рішення слугуватимуть на користь суспільства, а не окремих його груп і представників. За таких умов створюються чинники розвитку громадянського суспільства та розкриття потенціалу індивіда.

У комплекс нових механізмів закладено механізм прямої дії:

– «людина – територіальна громада»;

- «людина – територіальна громада (с/р, селищ/р, м/р, район)»;
- «людина – регіон»;
- «людина – територіальна громада України».

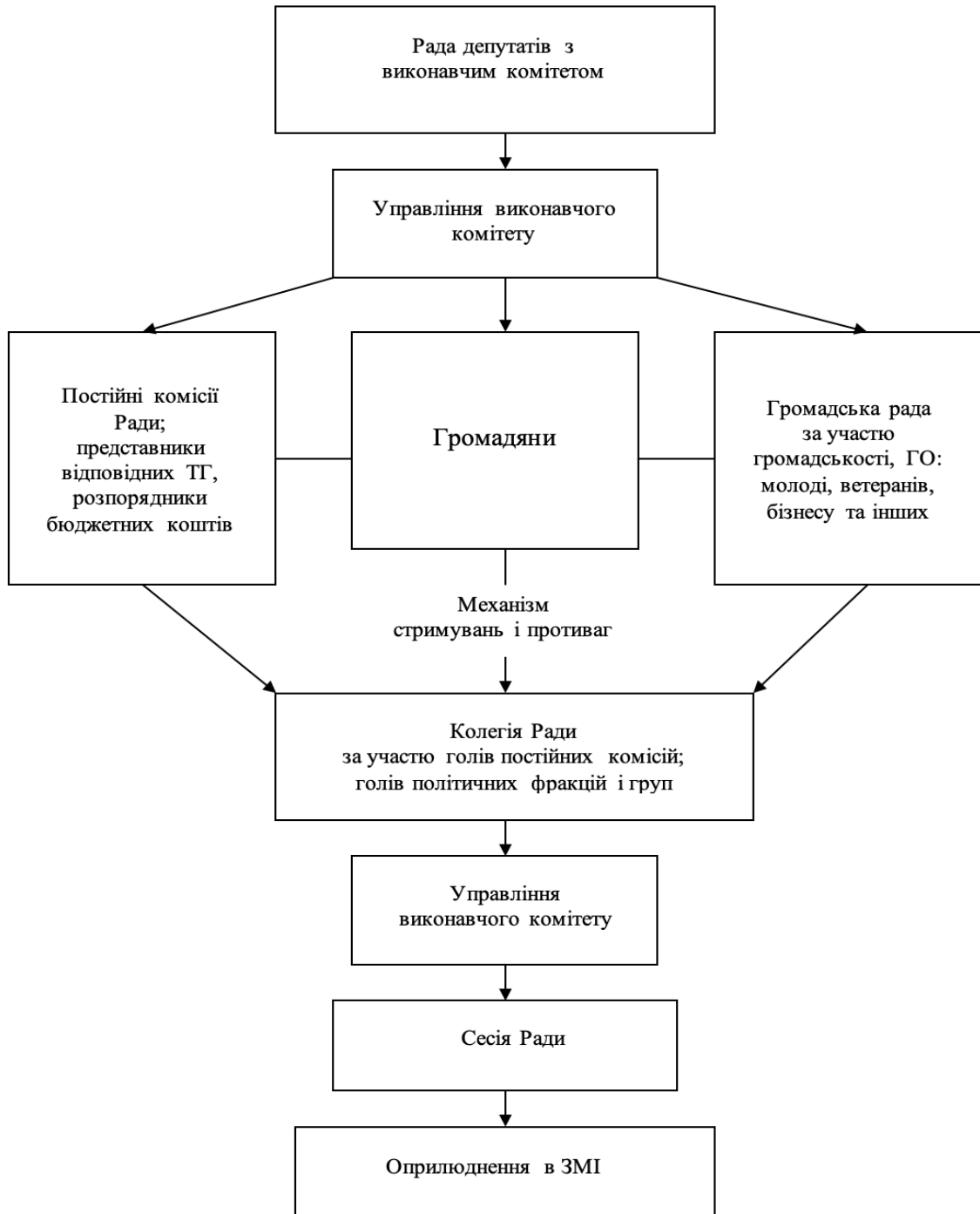

Рис. 5.16. Схема ухвалення рішень на 3-4 рівнях багаторівневої моделі публічного управління*

*Джерело: власна розробка автора

Дослідження у Розділі 3 (підрозділі 3.3.) функціональності деяких основних сучасних вертикальних і горизонтальних механізмів взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства, зокрема:

- механізму реалізації виборів;
- діяльності консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування;
- громадських слухань, публічних обговорень, конференцій, семінарів, «круглих столів»;
- спільної участі у відзначенні державних свят, пам'ятних дат та інших заходів;
- підписання угод та договорів про співпрацю на міжрегіональному рівні;
- механізму фінансової підтримки проєктів, програм, заходів об'єднань і організацій громадян;
- моніторингу громадської думки та проведення різноманітних соціологічних досліджень;
- формування громадянських компетентностей;
- обміну інформацією тощо, –

дозволило виділити як позитивні зміни у динаміці їх розвитку, так і проблемні аспекти. Розв'язанню проблем, на яких було акцентовану увагу, сприятимуть запропоновані пропозиції щодо нових підходів, принципів розробки та удосконалення механізмів публічного управління та публічного адміністрування.

Підсумувати аналіз щодо імплементації європейських підходів та принципів у концепцію та комплекс механізмів публічного управління можна наступними висновками:

По-перше, аргументовано, трансформацію діючої системи управління (державного та місцевого самоврядування) необхідно здійснювати з одночасною модернізацією, оновленням комплексу механізмів публічного

управління та адміністрування. Алгоритм функціонування п'ятирівневої моделі управління дозволяє запропонувати нові підходи до розв'язання цього завдання, а використання європейського досвіду щодо імплементації у концепцію та комплекс механізмів публічного управління принципів відкритості, участі, підзвітності, ефективності та злагодженості, – оновити правила і процеси в управлінні.

По-друге, доведено, впровадження багаторівневої моделі публічного управління (яка передбачає оптимізацію/ спрощення управлінської системи; впровадження нових органів на 3, 4-му рівнях, що усуне дуалізм влади, дублювання функцій, зменшить витрати тощо) дозволить:

1) модернізувати весь комплекс вертикальних та горизонтальних механізмів публічного управління та публічного адміністрування, удосконаливши механізмами прямої дії: «людина – ТГ»; «людина – ТГ(с/р, селищ/р, м/р, район)»; «людина – регіон»; «людина – ТГ України», які створюють умови для розкриття потенціалу громадянина (індивіда); А також оновити функціонуючі механізми: ТГ – ЦОВВ; с/р, селищ./р, м/р (район) – ЦОВВ та інші, – створюючи умови для участі всіх учасників процесу. «ТГ України» як поле конструювання нових механізмів взаємодії у системі публічного управління;

2) розширити коло суб'єктів публічного управління для забезпечення активної, всебічної взаємодії у виробленні спільних результативних рішень;

3) спростити діюче законодавство, тим підвищити його доступність більшому колу учасників;

4) створити умови для повноцінного розвитку громадянського суспільства в Україні.

5.3. Алгоритм перетворення від «навздогінної» до сталої української моделі громадянського суспільства

Суспільний прогрес не може відбуватися лише можливостями та потенціалом держави, свою значущу роль має відігравати і громадянське суспільство, яке лише формується в нашій державі. Створити належні умови для трансформації «навздогінної» моделі ГС у потужну рушійну силу державотворення, за участі якої Україна швидкими темпами та з найменшими втратами перетворилася б у демократичну, високорозвинену державу світу – важливе завдання сьогодення.

Успішність його виконання залежить, серед іншого, від врахування деяких ключових чинників, зокрема:

По-перше, громадянське суспільство повноцінно не розвивається, якщо не створювати належних умов (підтвердженням є держави з тоталітарними режимами).

По-друге, чим більшим є втручання державної влади у справи суспільства й у справи окремої особи, тим більшого занепаду зазнає ГС; Отже, між першим і другим чинниками необхідно знайти баланс.

По-третє, враховувати, що західні моделі громадянських суспільств розвивалися століттями еволюційним шляхом. В Україні модель формується за десятки років. Отже, у світі не існує моделі ГС, яку б можна було запозичити, а необхідно моделювати власну, відповідну до історичних особливостей, національно-культурних традицій та географічного розташування. Вважаємо, вона має бути орієнтована на принцип індивідуалізму, а не колективізму. Разом із тим, досвід зарубіжних країн необхідно використовувати як індикатори, орієнтири для досягнення поставлених цілей, зменшення проблемних явищ у перехідний, реформаційний період, а також імплементації окремих елементів.

Концептуально можна визначити поставлене завдання, як: пошук оптимального, гармонійного співвідношення участі держави у суспільних справах зі створенням комплексу дієвих механізмів взаємовідносин влади і суспільства, які б генерували, створювали чинники розвитку ГС, забезпечуючи можливості для трансформації сучасної «навздогінної» моделі в українську модель громадянського суспільства.

Як синтез наукової думки, європейського досвіду, власної професійної практики та підсумків досліджень, зроблених у попередніх розділах, зазначимо: у якості орієнтиру, за мету ставимо завдання отримати модель громадянського суспільства, головними сутнісними ознаками якої будуть зазначені на рис. 5.17.

Рис. 5.17. Основні сутнісні ознаки моделі громадянського суспільства*

*Джерело: власна розробка автора

Головними функціями громадянського суспільства (бажаної моделі) мають бути:

– Громадянське суспільство як засіб самовираження індивідів, їхньої самоорганізації та самостійної реалізації ними власних інтересів. Переважну частину суспільно важливих питань громадські інституції мають розв'язувати самостійно або на рівні місцевого самоврядування, зменшуючи навантаження та кількість проблем, які доводиться вирішувати державним інституціям.

– Інститути ГС мають бути спроможними виступити гарантом непорушності особистих прав громадян, надати їм впевненості у власних силах, стати опорою у можливому протистоянні громадян з державою, сформувати соціальний капітал, тобто риси особистості, завдяки яким вона набуде здатності до ефективних солідарних дій.

– Інститути ГС мають впорядковувати, надавати урегульованості протестним діям і вимогам людей, які в іншому випадку могли б перетворитися на руйнівні. Мають створювати сприятливі чинники для функціонування демократичної влади.

– Інститути ГС, використовуючи надані їм механізми, мають виконувати функцію захисту інтересів певної групи в її протистоянні з іншими групами інтересів. Їхня діяльність має допомагати кожній групі бути почутою на кожному рівні владної піраміди, особливо на рівні центральних інституцій влади.

Такі ознаки і функції ГС потрібно використовувати у якості базових/основних, розробляючи власну модель. А характеристики надають можливість визначити коло проблем, які потребують розв'язання для отримання бажаного результату.

У першу чергу в спектрі уваги – соціально-політична стабільність. Як пріоритетне завдання для кожної держави, вирішується способами за двома

протилежними напрямками (в залежності від сутнісної основи організації державної влади):

– В умовах тоталітарних держав стабільність забезпечується засобами тиску на суспільство (економічними, ідеологічними, політичними тощо).

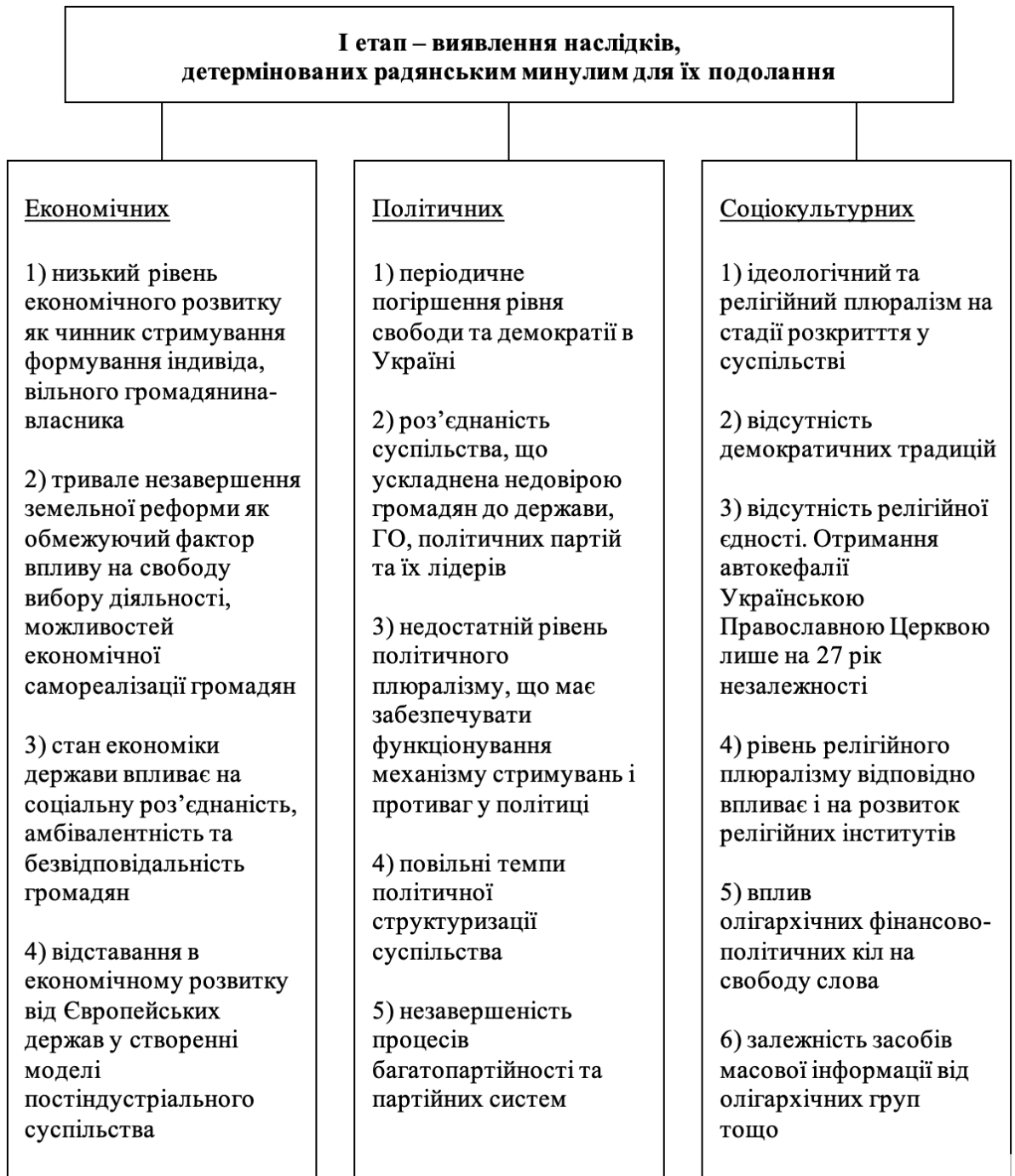
– В демократичних державах – завдяки підвищенню рівня соціальної однорідності суспільства (сприятливим чинникам розвитку ГС, правової держави, формуванню середнього класу тощо).

Історія переконує, силовий тиск з боку органів державної влади спричиняє потужну протидію, яка призводить до: соціально-політичних протистоянь, сепаратизму, збройних конфліктів тощо, які у сукупності створюють загрози національній безпеці. Рівень таких загроз залежить від наявності й інших важливих чинників. Підтвердженням є події у Криму, на Сході та інших регіонах України. Можна зазначити, що ознаки тоталітарного радянського минулого є присутніми і у системі влади всіх рівнів, і у суспільстві в цілому. А демократичні процеси в Україні ще у стадії трансформацій.

Зважаючи, що Україна належить до держав, в яких демократія динамічно розвивається, а демократичні традиції ще формуються, на першому етапі створення української моделі ГС акцент уваги має бути зосереджений на виявленні проблемних явищ (і супутніх їм наслідків), детермінованих радянським минулим.

Аспект проблематики досліджений у Розділі 4 (пп. 4.1.; 4.2.), а на рис. 5.18. основні проблеми згруповані нами у три категорії:

- економічні;
- політичні;
- соціокультурні.

*Рис. 5.18. Перший етап – подолання наслідків «навздогінної» моделі розвитку**

**Джерело: власна розробка автора*

До наслідків радянського минулого, які уповільнюють, стримують або заважають розвитку ГС можна також віднести:

- наявність залишків патерналізму у значної частини українського суспільства, сподівання на «сильного лідера», який має розв'язати проблеми суспільства замість того, щоб проявляти громадянську активність;
- домінування серед громадян настроїв пригніченості, незначущості та відчуженості від держави і політики;
- нестабільність довіри громадян до інституцій влади;
- наявність елементів бюрократії у владі;
- неврегулювання системного моніторингу діяльності ГО;
- повільне формування політично вагової та відповідальної еліти;
- домінування кланових інтересів на верхівці сучасної політичної піраміди;
- тривалий вплив олігархічних фінансово-політичних кіл на політичні процеси;
- низький рівень середнього класу, матеріальна нестабільність, значний розрив між бідним і заможним населенням;
- високий рівень корупції в Україні;
- повільні темпи нормативно-правового забезпечення розвитку ГС, гармонізації законодавства України із законодавством ЄС тощо.

Варто зазначити, незважаючи на таку кількість проблемних явищ, громадянське суспільство в Україні формується значно динамічніше у порівнянні з іншими країнами, утвореними після розпаду СРСР. Разом із тим, необхідно акцентувати на деяких ключових аспектах.

Зокрема, розгляд відносин громадянського суспільства та влади у варіанті моделювань «колективізм – індивідуалізм» (перший варіант тяжіє до підкорення і залежності від держави, а другий – до самостійності, автономності від держави і незалежного контролю за нею) дозволяє визначити

модель, яка відповідає українському суспільству, та вектори для досягнення бажаного результату.

Зазначимо, для країн Заходу характерні переважно плюралістична та корпоратистська моделі відносин влади і ГС, а для країн Сходу – патерналістська модель. Разом із тим, що Україна належить до європейських держав, патерналізм ще значною мірою є присутнім у нашому сучасному суспільстві. Крім того, в українському суспільстві є наявними популізм (загравання влади з ГС для забезпечення популярності) та клієнтизм (залежність інститутів ГС від еліти). Такі характеристики у різних пропорціях можуть зустрічатися і у державах з розвинутою демократією, однак переважають у країнах «навздогінного» розвитку, де ГС лише формується.

Отже, очистити суспільство від патерналізму, який властивий переважній його частині, сподівань на «сильного лідера», який має розв’язати проблеми суспільства (замість того, щоб проявляти громадянську активність), а також елементів популізму і клієнтизму, які є супутніми, вважаємо одним із головних завдань на сучасному етапі створення української моделі (рис. 5.19.).

Рис. 5.19. Схема векторів переходу від «колективізму» до «індивідуалізму»*

*Джерело: розробка автора з урахуванням напрацювань наукової спільноти.

Визначення бажаної моделі відносин суспільства і влади, а також векторів руху для досягнення необхідного результату створює умови для здійснення другого етапу від «навздогінної» моделі розвитку. Отже, інститути ГС, громадськість, органи державної влади, місцевого самоврядування мають залучити потенціал синергії у напрямках, зазначених на рис. 5.20.

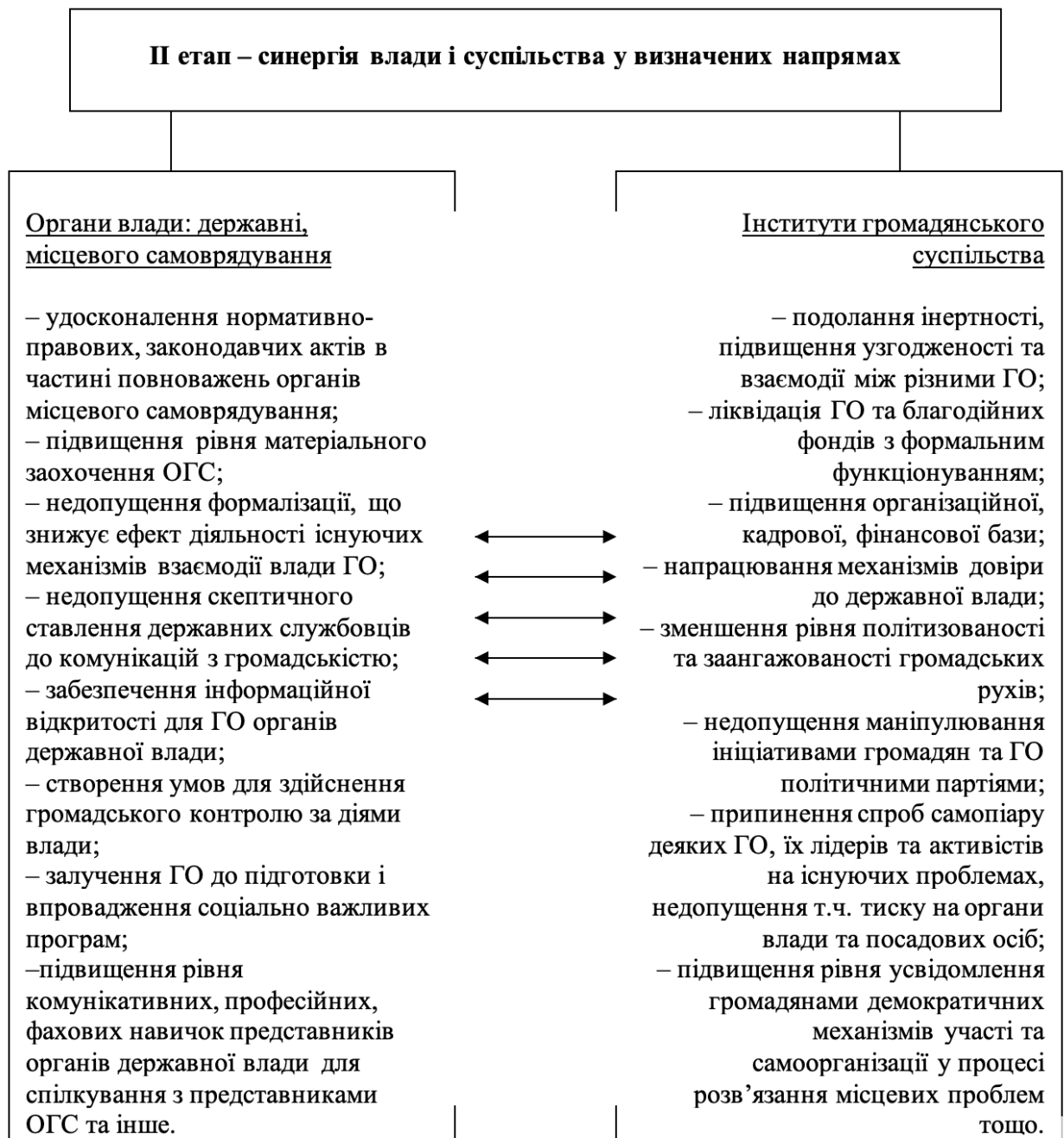

Рис. 5.20. Другий етап – налагодження синергійної взаємодії для переходу від «навздогінної» моделі розвитку*

*Джерело: власна розробка автора

Подоланням наслідків, детермінованих радянським минулим, синергією зусиль суспільства і влади, генеруються чинники для формування демократичних ознак, соціальної однорідності суспільства, створення правової держави, формування середнього класу, проявів зрілості ГС, і т. ін.

У цьому контексті теорія суспільства рівних можливостей надає потенціал використання раціональних змістовних складових її концепції для моделювання варіантів розвитку. Концептуально теорію можна викласти такими характеристиками: призначенням і забезпеченням різного роду соціальних гарантій (привілеїв і пільг) для окремих соціальних груп (ветеранів, пенсіонерів, учасників визначних подій і організацій, людей, що належать до окремих соціальних категорій: груп, верств та ін.) створюється диференційоване поле соціальних можливостей. Але рівність людей забезпечується через систему прав, яка створює правове поле. Правове поле і поле можливостей не співпадають. Успішні приклади реалізації поля можливостей з метою створення соціальної диференціації суспільства свідчать, що, у випадку його застосування за іншим призначенням, існує можливість створення суспільства рівних можливостей [373]. Отже:

- 1) суспільство рівних прав і нерівного майнового стану існувало;
- 2) як і суспільство рівного майнового стану і нерівних прав;
- 3) трансформація від майнової рівності до правової рівності (в умовах ринкових відносин) призводить до майнових диспропорцій, соціального напруження з можливістю соціального вибуху; з метою уникнення соціальних потрясінь соціальну енергію зменшують (еміграція і відтік інтелекту та робочої сили тощо); нейтралізацію соціальної енергії, хоча б із міркувань безпеки, відносять до категорії непродуктивних;
- 4) спрямування соціальної енергії у напрямі створення суспільства рівних можливостей, створює стабілізуючий ефект і є продуктивним.

Концепцією передбачаються рівні можливості щодо:

- лікування;
- підтримання здоров'я;
- безпеки: власної безпеки і безпеки власності;
- задоволення базових соціальних потреб: інформаційного обміну спілкування за інтересами;
- соціального аспекту творчого самовираження;
- забезпечення можливостей розвитку: інформації;
- освіти;
- самовдосконалення;
- можливості створення власного робочого місця (підприємництво);
- задоволення психологічних потреб людини: самоідентичності, поваги;
- індивідуальних аспектів творчого самовираження тощо.

Людина, яка не одержала гарантовані рівні можливості, або виявила їх невідповідність, має право на отримання справедливої компенсації в судовому порядку.

Раціональні складові концепції (щодо спрямування соціальної енергії, гарантованих рівних можливостей для кожного громадянина) поєднуються з нашими пропозиціями, викладеними у концепції п'ятирівневого публічного управління.

Визначення людини головною цінністю держави, а отже й інвестиції в людину, її освіти, культуру, дозвілля тощо має стати пріоритетом. Інтелект і знання людини – важливий ресурс, який визнаний у всьому світі, але поки повною мірою не використовується у нашій державі, у цьому українське суспільство відстає від Західних держав, від створення моделі інформаційного суспільства, суспільства знань.

Змінити ситуацію можливо реформуванням всієї системи публічного управління (рис. 5.21.).

Рис. 5.21. Людина (на вершині піраміди) у новій системі публічного управління*

*Джерело: власна розробка автора

Враховуючи відсутність науково-теоретичної єдності щодо визначення «громадянського суспільства», як синтез наукової думки, ми сформулювали ГС, як:

- правове,
- демократичне,
- плюралістичне,
- відкрите суспільство рівноправних громадян,

яке не залежить від держави, але взаємодіє з нею заради спільного добробуту.

Основним суб'єктом ГС є вільний індивід, який реалізує інтереси в межах єдиного для всіх закону та суспільного правопорядку. Людина (вільний індивід) як повноправний та відповідальний член ГС, є учасником різноманітних суспільних відносин:

- економічних;

- моральних;
- релігійних;
- політичних;
- юридичних;
- інформаційних тощо.

Але людина має стати повноцінним учасником у системі публічного управління для того, щоб ця система ефективно функціонувала, як і увесь комплекс механізмів публічного управління.

Отже, основним суб'єктом ГС є людина (вільний індивід) і від громадянина (людини) ми пропонуємо вибудовувати систему публічного управління. Чинники створюють оптимальні можливості для трансформації від «навздогінної» до *української* моделі ГС, яке не залежатиме від держави, але взаємодіятиме з нею заради спільного добробуту.

В цьому контексті важливою є класифікація ГС, розроблена дослідницею Н. Розенблум [521]:

- «демократичне громадянське суспільство»,
- «посередницьке громадянське суспільство»,
- «виборче громадянське суспільство».

(пункт 2.4. Розділу 2).

Класифікація Н. Розенблум надає можливість визначити систему індикаторів, які дозволятимуть здійснювати моніторинг процесу реформування системи публічного управління, в тому числі формування ГС в Україні.

На думку дослідників, така класифікація також надає можливість визначити етап розвитку громадянського суспільства в будь-якій державі.

Рис. 5.22. Третій етап переходу від «навздогінної» моделі ГС та формування української моделі ГС*

*Джерело: власна розробка автора

Отже, підсумовуючи вищевикладене, зазначимо декілька важливих моментів: алгоритм трансформації від «навздогінної» до *української моделі ГС* концептуально можна викласти в послідовність наступних дій:

I етап – виявлення наслідків, детермінованих радянським минулим для їх подолання;

II етап – синергія влади і суспільства у визначених напрямках;

III етап – перманентна реалізація комплексу завдань щодо формування української моделі ГС [186].

На кожному етапі – здійснення моніторингу процесу трансформацій.

На зазначених етапах у гармонійному співвідношенні представлена участь влади у справах суспільства, що є важливою умовою для розвитку ГС (його інститутів), генеруючи чинники, створюючи умови для розвитку, але стримуючі надмірний вплив. Сприяти реформаційним процесам має і запропонований оновлений комплекс механізмів публічного управління (у попередньому підрозділі), в якому враховані принципи європейського «Good Governance». Таким чином, «навздогінну» модель розвитку можливо трансформувати в українську модель ГС і розвиватися власним шляхом.

За відсутності можливості століттями еволюціонувати від моделі до моделі: «демократичне ГС» – «посередницьке ГС» – «виборче ГС», враховуючи, що західні країни також динамічно розвиваються, а отже «навздогінний» процес може перетворитися у перманентний, важливо усвідомити: розвиток демократичної європейської України власний, а досвід інших держав є лише орієнтиром та системою індикаторів.

Формулюючи сутнісні ознаки нової *української моделі ГС* необхідно зауважити, модель створюється з урахуванням культурно-історичних, національно-етнічних та соціально-економічних особливостей розвитку українського суспільства. У центрі уваги – громадянин (вільний індивід-власник), від якого вибудовується і вся система публічного управління.

У моделі передбачено: розвинена система інститутів демократії; правова захищеність громадян; конкуренція інститутів, структур, суспільних груп населення тощо; визнання та забезпечення широкого спектру прав і свобод людини; вільне формування громадської думки, її плюралізм; високий рівень громадянської культури й освіти населення; багатокладна економіка; питома та визначальна вага у суспільстві середнього класу (40-70%); розвинена система самоврядування (завдяки впровадженню багаторівневого публічного управління); переважання соціальної політики у діяльності держави (спрямування зусиль на підвищення економічної ефективності та загального добробуту).

Громадянське суспільство має складати близько 60% громадян України, за такої умови запропонована п'ятирівнева модель публічного управління буде ефективною.

Крім цього, українське ГС – засіб самовираження індивідів, їхньої самоорганізації та самореалізації власних інтересів; гарант непорушності особистих прав громадян; упорядковує, регулює суспільні напруження, негативні настрої та дії громадян; допомагає представникам кожної групи інтересів бути представленими на кожному рівні владної піраміди, це суспільство рівних можливостей, а відносини ГС і влади побудовані на принципах індивідуалізму, а не колективізму. За такої моделі ГС перетвориться на потужну рушійну силу державотворення, а Україна у високорозвинену державу світу.

Висновки до розділу 5

1. Синтез результатів досліджень, отриманих у попередніх розділах, дозволив сконструювати нову модель і сформулювати концепцію публічного управління як основ для розвитку громадянського суспільства в Україні на засадах людиноцентризму, що забезпечить їх взаємообумовлений розвиток;

запропонувати оновлений комплекс механізмів публічного управління з імплементацією європейських підходів та принципів; сформулювати алгоритм перетворення ГС від «навздогінної» до української моделі.

Обґрунтовано, нова модель публічного управління повинна бути багаторівневою з комплексом ефективних механізмів зворотного зв'язку між різними рівнями влади, між владою і суспільством, владою і людиною для сприяння розвитку ГС як домінуючого компонента демократичної, економічно міцної та політично стабільної держави. З урахуванням таких чинників була запропонована п'ятирівнева *модель та концепція* публічного управління, в центрі уваги якої – громадянин, а на субнаціональному рівні діють ОМС з виконавчими комітетами. Інститути префектури передбачені для перехідного періоду. Модель дозволяє: оптимізувати систему управління; впровадити нові органи публічної влади на 3, 4-му рівнях, що дозволить усунути дублювання функцій, зменшити витрати тощо; оптимально розподілити компетенції між різними рівнями влади; розширити участь суб'єктів у виробленні суспільних рішень; покращити комунікацію; спростити законодавство; оновити комплекс горизонтальних та вертикальних механізмів, що дозволяє концепт «територіальної громади України». Модель і концепцію п'ятирівневого публічного управління мають наповнити європейські принципи «Good Governance», з урахуванням чинників гетерогенності та партикуляризму.

Змістовно концепцію п'ятирівневого публічного управління коротко визначено як: суспільне системне врядування, управлінська діяльність як суспільна координація, яка робить можливим колективні дії (органів влади, інститутів громадянського суспільства та громадян) через колективно прийняті рішення цими суб'єктами у вертикальному і горизонтальному вимірі. Визначено і чинники впливу на якість функціонування моделі.

2. Трансформація діючої системи публічного управління передбачає модернізацією, оновлення комплексу механізмів. Алгоритм функціонування

п'ятирівневої моделі дозволяє запропонувати нові підходи до розв'язання завдання, а використання європейського досвіду (імплементації у концепцію та комплекс механізмів публічного управління принципів відкритості, участі, підзвітності, ефективності, злагодженості тощо), – оновити правила і процеси в управлінні.

Доведено, що впровадження нової п'ятирівневої моделі публічного управління дозволить: 1) модернізувати комплекс вертикальних та горизонтальних механізмів публічного управління та публічного адміністрування (з урахуванням концепту «територіальна громада України»), удосконаливши *механізмами прямої дії*: «людина – ТГ»; «людина – ТГ(с/р, селищ/р, м/р, район)»; «людина – регіон»; «людина – ТГ України», які створюють умови для розкриття потенціалу громадянина (індивіда); а також оновити функціонуючі механізми: ТГ – ЦОВВ; с/р, селищ./р, м/р (район) – ЦОВВ та інші, – створюючи умови для участі всіх учасників процесу; 2) розширити коло суб'єктів публічного управління для забезпечення активної, всебічної взаємодії у виробленні спільних результативних рішень; 3) спростити діюче законодавство, тим підвищити його доступність більшому колу учасників; 4) створити умови для повноцінного розвитку ГС в Україні.

3. Алгоритм трансформації від «навздогінної» до української моделі ГС викладено у послідовність дій за трьома етапами: I етап – виявлення наслідків, детермінованих радянським минулим для їх подолання (Рис. 5.18.); II етап – синергія влади і суспільства у визначених напрямках (Рис.5.20.); III етап – перманентна реалізація комплексу завдань щодо формування української моделі ГС (Рис. 5.22.). На кожному етапі – здійснення моніторингу процесу трансформацій. Участь влади у справах суспільства представлена у гармонійному співвідношенні, що є важливою умовою для розвитку ГС (його інститутів).

Враховуючи, що західні держави динамічно розвиваються, а отже «навздогінний» процес не повинен перетворитися у перманентний,

акцентовано: розвиток демократичної європейської України власний, а досвід інших держав є орієнтиром та системою індикаторів.

Аргументовано, *українська модель ГС* створюється з урахуванням культурно-історичних, національно-етнічних та соціально-економічних особливостей розвитку українського суспільства. У центрі уваги – громадянин (вільний індивід-власник), від якого вибудовується і вся система публічного управління.

Серед сутнісних ознак ГС визначено: розвинена система інститутів демократії; правова захищеність громадян; конкуренція інститутів, структур, суспільних груп населення; визнання та забезпечення широкого спектру прав і свобод людини; вільне формування громадської думки, її плюралізм; високий рівень громадянської культури й освіти населення; багатоукладна економіка; питома та визначальна вага у суспільстві середнього класу (40-70%); розвинена система самоврядування; переважання соціальної політики у діяльності держави (підвищення економічної ефективності та загального добробуту).

Сформульовано і функціональні ознаки українського ГС, як: – засіб самовираження індивідів, їхньої самоорганізації та самореалізації власних інтересів; гарант непорушності особистих прав громадян; упорядковує, регулює суспільні напруження, негативні настрої та дії громадян; допомагає представникам кожної групи інтересів бути представленими на кожному рівні владної піраміди, це суспільство рівних можливостей, а відносини ГС і влади побудовані на принципах індивідуалізму, а не колективізму. ГС України – рушійна сила державотворення, спрямована на перетворення України у високорозвинену державу світу.

ВИСНОВКИ

У результаті комплексного дослідження взаємообумовленого розвитку публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму отримано результати, відповідно до поставлених мети та завдань, які дають підстави для формулювання низки висновків, пропозицій та рекомендацій наукового та практичного значення.

1. Вивчено становлення та розвиток концептуальних положень публічного управління в контексті людиноцентризму. Сформовано детермінанти формування понятійно-категоріального апарату, сутнісні ознаки та співвідношення понять «державне управління», «публічне адміністрування» та «публічне управління», «механізми ДУ», «механізми ПУ» та «механізми ПА». Публічне управління в умовах людиноцентризму визначено, як діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування (як система), громадських (неурядових) організацій, фізичних осіб (з розширенням та поглиблення форм участі громадян в управлінні державою, зі створенням громадянам умов та можливостей для повноцінної реалізації) та інших суб'єктів ГС різних рівнів з метою вирішення питань суспільного значення в найрізноманітніших сферах і галузях відповідно до демократично визначених механізмів. Трансформація концепцій публічного управління в сучасних умовах здійснювалась від «менеджеризму» і «неоменеджеризму», «належного врядування» (Good governance), «багаторівневого управління», «Європейського адміністративного простору», формування моделей «New Public Management» (NPM – «нового суспільного управління», «нового публічного менеджменту»).

2. Досліджено зарубіжний досвід та структуру механізмів публічного управління та їх структури в контексті взаємодії з громадянами, що надало змогу з'ясувати кращі європейські практики для формування власної моделі та концепції ефективного багаторівневого управління (з дієвим комплексом

механізмів взаємодії суспільства і влади); створення чинників для розвитку феномену ГС на засадах людиноцентризму. Визначено, що до структури механізмів публічного управління можемо віднести: правовий, нормативний, фінансовий та інформаційний механізми. Серед поширених методів управління виділимо: організаційно-управлінські; економічні; соціальні; психологічні (пропагандистські). Сутність «механізмів публічного управління в контексті взаємодії з громадянами» може визначатись як цілісна система управлінського, адміністративного впливу суб'єктів управління (органів державної влади різних рівнів) на об'єкти управління (явища, процеси, сфери) із залученням та взаємодією з інститутами громадянського суспільства та їх окремим горизонтальним впливом на ці процеси, врахування інтересів та потреб громадськості при виробленні державної політики та її реалізації за допомогою правового, нормативного, фінансового та інформаційного механізмів із застосуванням організаційно-управлінських; економічних; соціальних; психологічних (пропагандистських) методів впливу задля досягнення цілей державної політики.

3. Узагальнено функції, ознаки розвитку громадянського суспільства та механізми взаємодії громадянського суспільства та влади. Визначено основні функції громадянського суспільства в контексті взаємодії з органами влади: засіб самовираження інтересів індивідів, їхньої самоорганізації та самостійної реалізації ними власних інтересів; урегульованості діям і вимогам громадян; гарантування непорушності особистих прав громадян; допомога в реалізації прав громадян. Серед механізмів взаємодії громадянського суспільства та влади визначено: інформаційний обмін – комунікація; співдія; взаємообумовлений розвиток; представництво; політична участь і вплив; партнерство та взаємодія. Форми залучення громадян до системи публічного управління: вибори; референдуми; електронні петиції; звернення громадян; опитування; політика та суспільна активність; діяльність ініціативних груп. Запропоновано систему модернізації сучасної моделі громадянського

суспільства, яка ґрунтується на культурно-історичних, національно-етнічних та соціально-економічних особливостях українського суспільства; запропоновано систему індикаторів нової моделі: розвинуті інститути демократії; правова захищеність громадян; конкуренція інститутів, структур, суспільних груп населення тощо; визнання та забезпечення широкого спектру прав і свобод людини; вільне формування громадської думки, її плюралізм; високий рівень громадянської культури й освіти населення; багатокладна економіка; питома та визначальна вага у суспільстві середнього класу; розвинена система самоврядування (впровадження багаторівневого урядування); переважання соціальної політики у діяльності держави.

4. Наведено характеристику трансформацій сучасної системи публічного управління України в організаційному та нормативно-правовому аспектах. Встановлено, що в Україні запроваджено ряд трансформацій, що зорієнтовані на впровадження принципів людиноцентризму: реформа децентралізації, реформа системи державного управління, що веде до покращення конкурентоспроможності та ефективності управління державою. Відзначено прогрес щодо підвищення прозорості формування державної політики, що може вказувати на більш відкритий та раціональний підхід до системи публічного управління. Проте, цих заходів є недостатньою для того, щоб діяльність системи управління була ефективною. Встановлено, що Індикатор ефективності діяльності уряду в Україні у 2022 р. був найнижчим серед усіх європейських держав (33,02), як і показник регуляторної якості роботи (40,57). Упродовж 2023 р. в Україні також спостерігався значний спад рівня довіри громадян до ключових інститутів влади, як видно з результатів дослідження, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології. Виділено ряд пріоритетних аспектів реалізації реформ у сфері публічного управління в контексті реалізації концепції людиноцентризму: ресурсного забезпечення та сталості фінансування реформи; продовження запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ); подальше

удосконалення механізмів узгодженості та координації державної політики на політичному рівні; спроможності до формування державної політики на адміністративному рівні; професійного рівня організації та проведення конкурсів на посади державної служби; визначення функції суб'єктів формування та реалізації політики; продовження оптимізації функцій забезпечення діяльності міністерств.

5. Оцінено потенціал сучасних вертикальних та горизонтальних механізмів взаємодії інституцій влади і ГС. Проаналізовано функціональність сучасних вертикальних і горизонтальних механізмів (основних і актуальних) співпраці органів влади з інститутами ГС, зокрема таких, як: механізм реалізації виборів; створення та діяльності консультативно-дорадчих органів тощо, що дозволило виділити як позитивні зміни у динаміці їхнього розвитку й удосконалення, так і проблемні аспекти. Аналіз засвідчив, взаємодія влади з інституціями ГС стала більш активною: від використання експертного потенціалу ОГС для розв'язання актуальних питань, до залучення їх органами влади до розробки нормативно-правових актів. Серед проблемних залишаються такі аспекти взаємодії, як: відкритість та політична незалежність ОГС; узгодженість інтересів; взаємна відповідальність щодо розв'язання суспільно значущих питань; підвищення результативності впливу громадських консультативно-дорадчих органів на ухвалення рішень; недостатній рівень комунікативних, професійних, фахових навичок у представників обох сторін тощо. Аргументовано, у перехідний період від однієї моделі публічного управління до більш ефективної необхідно приділяти увагу питанням функціональності як основних, вже відомих (механізмів прямого народовладдя: виборів, місцевих референдумів тощо), так і нових механізмів взаємодії влади і ГС з метою їх корегування та удосконалення. Визначено принципи реформування системи публічного управління та формування сучасного громадянського суспільства, що дало можливість виділити основні проблеми взаємозв'язку влади і суспільства, згрупувати їх

для вироблення алгоритму подальшої модернізації сучасних вертикальних і горизонтальних комунікативних механізмів, а також відповідного корегування реформаційних заходів, передбачених урядовими концепціями та стратегіями (Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки; Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки; Стратегією реформування державного управління України на 2022–2025 роки та ін.);

6. Розроблено та обґрунтовано з урахуванням людиноцентричної парадигми багаторівневу модель та концепцію публічного управління на основі людиноцентризму. У моделі і концепції адаптовано європейські принципи «Good Governance», враховано чинники гетерогенності та партикуляризму. Сутність концепції п'ятирівневого публічного управління визначено як: суспільне системне врядування, управлінська діяльність як суспільна координація, яка робить можливим колективні дії (органів влади, інститутів громадянського суспільства та громадян) через колективно прийняті рішення цими суб'єктами у вертикальному і горизонтальному вимірі. В центрі моделі – громадянин, а на субнаціональному рівні діють ОМС з виконавчими комітетами. Інститути префектури передбачені для перехідного періоду. За допомогою п'ятирівневої моделі запропоновано нові підходи до модернізації комплексу механізмів публічного управління, а використання європейського досвіду (імплементатії принципів відкритості, участі, підзвітності, ефективності, злагодженості тощо) дозволяє оновити правила і процеси в управлінні. Доведено, впровадження нової моделі дозволить: оновити комплекс вертикальних та горизонтальних механізмів публічного управління та публічного адміністрування, удосконаливши *механізмами прямої дії*: «людина – ТГ»; «людина – ТГ (с/р, селищ/р, м/р, район)»; «людина – регіон»; «людина – ТГ України», які створюють умови для розкриття потенціалу громадянина (індивіда); а також оновити функціонуючі механізми: ТГ – ЦОВВ; с/р, селищ./р, м/р (район) – ЦОВВ та інші, –

створюючи умови для участі всіх учасників процесу та вироблення результативних рішень; т.б повноцінного розвитку ГС в Україні.

7. Запропоновано напрямки імплементації європейських підходів у систему публічного управління України в контексті людиноцентризму за допомогою реалізації принципів: відкритості, участі, підзвітності, ефективності, узгодженості. Визначено систему форм оптимізації публічного управління в умовах людиноцентризму на основі європейського досвіду, що включають: впровадження нових органів публічної влади з визначеними повноваженнями; усунення дублювання функцій; зменшення витрат; оновлення комплексу механізмів взаємодії влади і суспільства з уведенням механізмів прямої дії у напрямках: «людина – територіальна громада країни»; «людина – територіальна громада»; «людина – район»; «людина – регіон» та інші. Сформовано концептуальний підхід до розподілу компетенцій між різними рівнями управління: місцевим, регіональним і центральним, який дозволяє: розширити коло участі суб'єктів публічного управління у виробленні політичних та соціально-економічних рішень; оновити форми комунікації; спростити законодавство; удосконалити комплекс механізмів взаємодії між органами публічної влади, інститутами громадянського суспільства і громадянами; Серед форм та інструментів взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства в сучасних умовах запропоновано застосувати: інструменти онлайн комунікації, інструменти за допомогою яких громадяни отримують інформацію від влади та надають зворотній зв'язок, як правило не особистий; комунікація особиста та неособиста громадян з владою відбувається шляхом залучення інструментів як особистої, так і віддаленої взаємодії та отримання інформації; взаємодія громадян з органами влади відбувається шляхом обміну експертними думками, дорадництва, допомоги влади у вирішенні проблем окремих суспільних груп; співдія громадян, громадських організацій та органів влади відбувається шляхом реалізації спільних проєктів або проєктів за підтримки

органів влади чи за підтримки окремих громадських груп, які є взаємовигідними та спрямовані на спільний результат.

8. Сформувати на основі концепту «територіальна громада України» оновлення комплексу механізмів взаємодії влади і суспільства (з уведенням механізмів прямої дії). Запропоновано і алгоритм трансформації від «навздогінної» до української моделі ГС, який викладено у послідовність дій за трьома основними етапами: I етап – виявлення наслідків, детермінованих радянським минулим для їх подолання; II етап – синергія влади і суспільства у визначених напрямках; III етап – перманентна реалізація комплексу завдань щодо формування української моделі ГС. На кожному етапі – здійснення моніторингу процесу трансформацій. Участь влади у справах суспільства представлена у гармонійному співвідношенні, що є важливою умовою для розвитку ГС (його інститутів). *Українська модель ГС* створюється з урахуванням культурно-історичних, національно-етнічних та соціально-економічних особливостей розвитку українського суспільства. У центрі уваги – громадянин (вільний індивід-власник), від якого вибудовується і вся система публічного управління. Серед сутнісних ознак моделі визначено: розвинена система інститутів демократії; правова захищеність громадян; конкуренція інститутів, структур, суспільних груп населення; визнання та забезпечення широкого спектру прав і свобод людини; вільне формування громадської думки, її плюралізм; високий рівень громадянської культури й освіти населення; багатоукладна економіка; питома та визначальна вага у суспільстві середнього класу (40-70%); розвинена система самоврядування; переважання соціальної політики у діяльності держави (підвищення економічної ефективності та загального добробуту).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Авер'янов В. Уряд у механізмі поділу влади: недосконалість вітчизняної конституційної моделі. *Право України*. 2005. № 4. С. 10 – 16.
2. Адміністративно-територіальний устрій України. Історія. Сучасність. Перспективи : монографія / В. С. Куйбіда, В. П. Павленко, В. А. Яцюк та ін. ; за заг. ред. О. В. Турчинова; Секретаріат Каб. Міністрів України. Офіц. вид. Київ : Геопринт, 2009. 615 с.
3. Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. ОРІДУ. Вип. 3(84). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2021. 254 с.
4. Актуальні проблеми правової модернізації механізмів публічного управління та адміністрування в Україні / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2019. (Сер.: Законодавчі аспекти державного управління та місцевого самоврядування – Вип. 3).
5. Актуальність концепції поділу влади Шарля Луї Монтеск'є в сучасній Україні / Т. Ю. Герасимов, К. О. Боднар. Матеріали XLIX наук. конференції ВНТУ, Вінниця, 27-28 квітня 2020 р.
6. Алексєєв В. М. Напрями розвитку безпосередньої участі громадян в управлінні державними справами. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. праць. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. Вип. 2 (21). С. 127 – 133.
7. Андрійко О. Академічні дослідження проблем державного управління та адміністративного права: результати і перспективи / О. Андрійко, В. Полюхович. *Юридичний журнал*, 2004. № 5. С. 34 – 39.
8. Андрійчук Т. С. Інститути громадянського суспільства в Україні до здобуття незалежності / Т. С. Андрійчук. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. Київ : НТУУ «КПІ», 2013. № 1 (17). С. 7 – 12.

9. Бабінова О.О. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю: теоретико-методологічний аспект: дис... канд. наук з держ. упр.: за спец. 25.00.01 – теорія і історія державного управління / О. О. Бабінова. Київ, 2006. 197 с.

10. Бабінова О. Основні елементи, принципи та форми взаємодії органів публічної влади з громадськістю. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. / гол. ред. С. М. Серьогін. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2005. № 1(19). С. 83 – 90.

11. Баймуратов М. О. «Європа регіонів»: транскордонне співробітництво: Коментар Європейської рамкової конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами або властями / М. О. Баймуратов, Б. Я. Кофман, С. А. Панасюк. Одеса : Фенікс, 2017. 206 с.

12. Баймуратов М. О. До питання про вибір національної моделі місцевого самоврядування. *Публічне право*. 2015. № 3. С. 57 – 65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2015_3_8 (дата звернення: 14.07.2023).

13. Баймуратов М. О. Муніципальна реформа в Україні з позиції теорії сучасного муніципалізму: у пошуках доктринального оптимуму / М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, Х. В. Приходько. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 3 – 8.

14. Баймуратов М. О., Кофман Б. Я., Старинець О. Г. Безпека інформаційних систем. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/1148 від 6 липня 2016 року: науково-практичний коментар / Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2019. 231 с.

15. Балабан Р. У пошуках громадянського суспільства. *Наукові записки*. Київ: ІПіЕНД, 2004. Вип. 25. С. 413–420.

16. Барановська Т. М. Децентралізація влади як основний напрям вдосконалення державної політики розвитку територіальної громади. *Актуальні проблеми державного управління*. 2015. № 2. С. 145–153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2015_2_22 (дата звернення: 14.07.2023).

17. Батанов О.В. Концептуальні проблеми забезпечення контролю у сфері місцевого самоврядування: теорія і практика. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 62-68.

18. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: проблеми теорії і практики : монографія / відп. ред. М. О. Баймуратов. Київ : Юрид. думка, 2010. 656 с.

19. Батанов О.В. Муніципальна влада у теорії та практиці народовладдя: проблеми співвідношення та взаємодії. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С.47 – 53.

20. Бачинська К. В. Державне управління, планування, фінанси: монографія \ К. В. Бачинська, В. П. Марущак, О. І. Марущак. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2018. 228 с. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_13_02_18.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

21. Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент. *Політичний менеджмент*. Київ, 2006. № 2 (17). С.140 – 147.

22. Бебик В., Бортніков В., Кудряченко А. та ін. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії : кол. монографія. Київ : НІСД, 2007. С. 228–247.

23. Бегей І. Основні теоретичні складові сучасних моделей державного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. Дніпро, 2015. № 2(25). С.16–26.

24. Беззубко Л. В. Органи самоорганізації населення: проблеми і шляхи рішення : монографія / Л. В. Беззубко, Д. В. Кольцова. Донецьк : Норд-Прес, 2006. 122 с.

25. Безродний Є. Ф. Світова класична думка про державу і право / Є. Ф. Безродний, В. С. Ковальський. Київ : Юрінком Інтер, 2017. 399 с. Зі змісту: Сен-Сімон. С. 150–153.

26. Бельська Т. В. Моделі взаємовідносин органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. *Актуальні проблеми державного*

управління. 2010. № 1. С. 140–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2010_1_20 (дата звернення: 14.07.2023).

27. Біанкі В. А. Психологічні аспекти функціонування влади у мережевих структурах. URL: <http://www.myshared.ru/slide/316368/> (дата звернення: 14.07.2023).

28. Білецький А. В. Корупція у приватному секторі та роль громадськості у її запобіганні. URL: Pz_2016_135_18.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

29. Блауг М. Great Economists Since Keynes: An Introduction to the Lives and Works of One Hundred Modern Economists. URL: https://www.thebritishacademy.ac.uk/documents/1491/02_Blaug.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

30. Блащук Т. Вплив глобалізації на розвиток інститутів громадянського суспільства. *Міжнародні та національні механізми захисту прав людини: виклики сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (8 квіт. 2011р., м. Донецьк, Україна). Донецьк, Сучасний друк, 2011. С. 42–43. URL: <https://eprints.oa.edu.ua/897/1/vplyv.pdf>. (дата звернення: 14.07.2023).

31. Боден, Жан. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

32. Бойчук М. А. Влада і громадянське суспільство: механізми взаємодії : монографія. Київ : Атлант ЮЕМСі, 2007. 207 с.

33. Бойчук М. Місцеве самоврядування і розбудова громадянського суспільства. *Пам'ять століть*. Київ, 2007. № 1. С. 129 – 144.

34. Болотіна Є. В., Нікітенко А. В. Сучасні Західні концепції управління та моделі публічного адміністрування. *Економічний вісник Донбасу*. 2017. № 1(47). С.96–100. URL: [http://www.evd-journal.org/download/2017/1\(47\)/pdf/13-Volotina.pdf](http://www.evd-journal.org/download/2017/1(47)/pdf/13-Volotina.pdf) (дата звернення: 14.07.2023).

35. Борденюк В. І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії : монографія. Київ: Парлам. вид-во, 2007. 573 с.
36. Босак О. З. Публічне управління як нова модель управління у державному секторі. *Державне управління: теорія та практика*. № 2. 2010. С. 1 – 8.
37. Бюджетний кодекс України: Закон України № 2456-VI від 08.07.2010 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2456-17> (дата звернення: 14.07.2023).
38. Ваніна Я. А. Активізація участі громадян у місцевому самоврядуванні. URL: DeVu_2008_1_38. (дата звернення: 14.07.2023).
39. Василевич В. В. Тенденції корупційної злочинності в Україні / В. В. Василевич. Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9 груд. 2016 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2016. С. 25–28.
40. Верховенство права: світові та європейські стандарти : зб. док. / передмова Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана. Київ: Парламентське вид-во, 2015. 560 с.
41. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства Мін`юст України: Роз`яснення від 03.02.2011 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11> (дата звернення: 14.07.2023).
42. Взаємодія органів місцевого самоврядування з громадськістю: стан, перспективи, рекомендації та практики : Аналітичний звіт / Лиска О. Г., Засадко В. В., Юрченко М. М., Томнюк О. Є. Київ : АМУ, 2014. 28 с.
43. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р., № 396-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20> (дата звернення: 14.07.2023).
44. Виконавча влада (теоретичний і конституційний аспекти) / В.М. Шаповал. Київ: Москаленко О.М., 2016. 80 с.

45. Винниченко В. Відродження нації. URL: http://ukrlit.org/vynnychenko_volodymyr_kyrylovych/vidrozhennia_natsii (дата звернення: 14.07.2023).

46. Вінніченко А.А., Бей Г.В. Удосконалення методики розрахунку середньої заробітної плати в Україні. Праці XIX Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці». 2019 рік. Том 1. С. 6–8.

47. Володимир Винниченко: [Політ. біогр.] / С. В. Кульчицький, В. Ф. Солдатенко. Київ : Альтернативи, 2005. 374 с.

48. Воробйова О. П. Сучасні управлінські моделі New Public Management і Good Governance та їх запровадження в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 42. С. 230 – 234.

49. Ворона П. В. Місцеве самоврядування України в контексті розвитку представницької влади: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2012. 341 с.

50. Впровадження курсів з громадянської парламентської просвіти в початковій, середній та старшій школі: актуальний стан і перспективи : Аналітична довідка / Гриньова М., Іванюк І., Паращенко Л., Юрчишин Л. / за заг. ред. Паращенко Л. Київ, 2022. 97 с.

51. Всесвітня декларація місцевого самоврядування. *Місцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. Вип. 1/2 (6/7). С. 65 – 69.

52. Вступ до європейського парламентського права / Копиленко О. Л. та ін. ; заг. ред. В. О. Зайчук ; Верховна Рада України, Ін-т законодавства. Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2015. 475 с.

53. Г. В. Ф. Гегель. Філософія права. – §188.

54. Гегель Г. Громадянське суспільство. Філософія права. 1990. № 12. С. 6.

55. Гарасимів Т. З. Розбудова громадянського суспільства в Україні: державно-владний підхід. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2015. № 813. С. 86–95.

56. Глосарій Програми розвитку ООН. URL: <http://www.unpan.org/Directories/UNPublicAdministrationGlossary/>

57. Гостева О.М. Роль громадських організацій в процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. Електронний фаховий журнал. 2017. № 10.

58. Горбулін В. П. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія / В. П. Горбулін, А. Б. Качинський; Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ : НІСД, 2011. 286 с

59. Грицяк І. А. Публічне управління в Україні: становлення за європейськими стандартами. *Вісник Академії митної служби України*. Сер. : Державне управління. 2010. № 2. С. 5–11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamscudu_2010_2_1 (дата звернення: 14.07.2023).

60. Громадська думка : Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / ред. кол. : Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. URL: http://leksika.com.ua/13590422/legal/gromadska_dumka (дата звернення: 14.07.2023).

61. Громадська думка населення щодо реформи децентралізації. Фонд демократичних ініціатив імені Ілька Кучеріва. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-dumka-naselennya-shchodo-reformi-detsentralizatsii-ta-ii-rezultativ> (дата звернення: 14.07.2023).

62. Громадська думка: Юридична енциклопедія: в 6-ти т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. – URL: http://leksika.com.ua/13590422/legal/gromadska_dumka (дата звернення: 14.07.2023).

63. «Громадянське суспільство України в умовах війни–2022» – звіт за результатами дослідження. URL: <https://ednannia.ua/news/nashi-novini/12447-gromadyanske-suspilstvo-ukrajini-v-umovakh-vijni-2022-zvit-za-rezultatami-doslidzhennya> (дата звернення: 14.07.2023).

64. Громадянське суспільство України в умовах війни. Звіт за результатами дослідження. Київський міжнародний інститут соціології. 2023. 64 с. URL:

<https://ednannia.ua/attachments/article/12447/%D0%93%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B5%20%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85%20%D0%B2%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B8%202022....pdf> (дата звернення: 10.01.2024).

65. Громадянське суспільство: історія та сучасність : монографія / [Т. В. Розова, О. С. Білоусов, Л. В. Вінокурова та ін.]; за заг. ред. Т. В. Розової. Одеса : Юрид. л-ра, 2010. 344 с.

66. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : монографія / Г. Ю. Васильєв, В. Д. Воднік, О. В. Волянська та ін. ; за ред. М. П. Требіна. Харків : Право, 2013. 536 с.

67. Гроцій Г. О праве войны и мира / Пер. с лат. А. Л. Саккетти: «Центр навчальної літератури», 2020. 960 с. URL: <https://www.yakaboo.ua/ua/o-prave-vojny-i-mira.html> (дата звернення: 14.07.2023).

68. Грушевський М. Історія України-Руси : В 11 т. Київ : Наук. думка, 1991. Т. 1 : До початку XI ст., 1991. – LXXVI, 648 с.

69. Грушевський Михайло Сергійович. Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2004. Т. 2. С. 232–235.

70. Дацій Н. В., Зайцева Л. І., Кравченко О. О. Розвиток громадянського суспільства як інституту публічної влади. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. Vol. 9. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?n=9&y=2020> (дата звернення: 14.07.2023).

71. Дегтярьова І. О. Конкурентоспроможність регіону: стратегічні пріоритети та механізми державного управління : монографія. Київ. : НАДУ, 2012. 367 с.

72. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 р.
URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/55-12> (дата звернення: 14.07.2023).

73. Демократичне урядування та публічне адміністрування: проблеми вимірювання та аудиту: наук.-метод. посіб. / авт. кол.: А.Ф. Колодій, М. З. Буник, П. М. Петровський та ін. Київ: НАДУ, 2011. 56 с.

74. Демократичні засади державного управління та адміністративне право: монографія / кол. авт.: Шемшученко Ю. С., Авер'янов В. Б., Андрійко О. Ф., Кресіна І. О., Нагребельний В. П. та ін. / за заг. ред. д.ю.н. В. Б. Авер'янова. Київ: Видавництво «Юридична думка», 2010. 496 с.

75. Демократичні засади організації і функціонування вищих органів державної влади України : монографія / Ю. Г. Барабаш та ін.; за заг. ред. Ю. Г. Барабаша; Нац. ун-т «Юридична академія імені Ярослава Мудрого», Наук.-дослід. ін-т правознавства. Харків : Право, 2013. 269 с.

76. Демократія у самоврядуваннях (Децентралізація та місцеве самоврядування під час Української революції 1917–1921 років) : у 2 т. Т. 2 / упоряд. : Є. Р. Бершеда, В. О. Зайчук, О. Л. Копиленко, І. М. Мищак. Репринт. вид. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 376 с. (Серія : Із першоджерел. – Вип. VI).

77. Дем'яненко О. Роль громадянського суспільства у контексті глобалізаційних процесів. *Вісник НТУУ «КПІ»*. 2016. Вип. 3/4 (31-32). С. 136–142. URL: <http://visnyk-psp.kpi.ua/article/view/140500/137583>. (дата звернення: 14.07.2023).

78. Денисенко В. Спіноза Барух (Бенедикт). Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламентське видавництво, 2011. С. 684.

79. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: монографія / [Кресіна І. О., Скрипнюк О. В., та ін.]; за ред. І. О.Кресіної. Київ : Логос, 2007. 316 с.

80. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: монографія / Кресіна І. О., Скрипнюк О. В., Коваленко А. А. та ін.; за ред. І. О. Кресіної. Київ: Логос, 2007. 316 с.

81. Державна служба статистики. 2023. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2024).

82. Державне управління в Україні: історія державотворення, виклики та перспективи [Електронний ресурс] : матеріали ІХ Міжнар. наук. Інтернет-конф. аспірантів та докторантів з державного управління, 25 трав. 2018 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. 232 с.

83. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2010. 288 с.

84. Державне управління: теорія і практика /За заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Юрінком-Інтер, 1998. 432 с.

85. Децентралізація в Україні: законодавчі новації та суспільні сподівання/ Переднє слово Голови Верховної Ради України В. Б. Гройсмана. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 413 с.

86. Деякі питання реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 22.09.2016 р. № 688-р URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/688-2016-%D1%80> (дата звернення: 14.07.2023).

87. Деякі питання реформування державного управління України. Стратегія реформування державного управління України на 2016-2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 червня 2016 р. № 474-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016-p#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

88. Дзюба В. Т. Шляхи удосконалення системи цивільно-військового співробітництва в Україні. Взаємодія громадянського суспільства з сектором

безпеки і оборони: сучасні виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф., Харків, 2021. с. 22–23.

89. Дзюндзюк В. Б. Ефективність діяльності публічних організацій : монографія. Харків : Вид-во ХарРІ УАДУ «Магістр», 2003. 236 с.

90. Дзюрах Ю. М., Карковська В. Я. та Химич О. В. Державне регулювання інвестиційної діяльності в сільському господарстві: нормативно-правовий аспект. *Бізнес Інформ*. 2021. № 11. С. 227–234. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-11-227-234>.

91. Дзюрах Ю. М. Державне регулювання інвестицій у сільському господарстві: зарубіжний досвід та можливості його імплементації в Україні, *Ефективність державного управління*. 2019. № 1 (58), с. 220–231.

92. Дзюрах Ю. М. Особливості державного регулювання інвестицій у сільському господарстві України. *Актуальні проблеми державного управління*. 2019. № 1 (77). С. 39–43.

93. Динник І. Громадянське суспільство як структурна складова взаємовідносин держави та суспільства в умовах глобалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 19. С. 107–110.

94. Досвід децентралізації у країнах Європи : зб. док. / Пер. з іноз. мов ; Заг. ред. В. Б. Гройсмана. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 766 с.

95. Драгоманов М. П. Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / Упоряд. та авт. Іст.-біогр. нарису Р. С. Міщук; Приміт. Р. С. Міщука, В. С. Шандри. Київ. 1991. 688 с. URL: <http://litopys.org.ua/drag/drag.htm> (дата звернення: 14.07.2023).

96. Драгомирецька Н. М. Державно-громадянське партнерство у сфері соціального розвитку : навч. пос. / Н. М. Драгомирецька, Н. В. Піроженко, І. В. Матвеєнко. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 290 с. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_26_02_18.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

97. Драгомирецька Н. М. Комунікативна діяльність в державному управлінні : навч. пос. / Н. М. Драгомирецька, К. С. Кандагура, А. В. Букач. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 180 с. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_26_02_18-2.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

98. Дробот І. О. Гарантування місцевого самоврядування в Україні: теоретико-методологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010. 312 с.

99. Дроботов С. А. Громадянське суспільство і забезпечення національної безпеки української держави, Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції, т. 3, 2019. С. 14–18.

100. Дубас Н. Я. Поняття громадянського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2011. Вип. 4. С. 13–20.

101. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

102. Енциклопедія державного управління. У 8 т. Т. 1. Теорія державного управління / наук.-редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. 747 с.

103. Європеїзація публічного адміністрування в Україні в контексті європейської інтеграції : матеріали наук.-практ. конф. 17 груд. 2009 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2009. С. 77–78; 90 – 92.

104. Європейська конвенція про громадянство ратифіковано із застереженням та заявою Законом № 163-V (163-16) від 20.09.2006 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_004 (дата звернення: 14.07.2023).

105. Європейська соціальна хартія (переглянута) (ETS N 163) (укр/рос) Рада Європи; Хартія, Міжнародний документ від 03.05.1996 р. № ETS N 163. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/994_062 (дата звернення: 14.07.2023).

106. Європейська хартія місцевого самоврядування: ратифікована Законом України від 15 липня 1997 р. № 452/97-ВР URL: http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/994_036 (дата звернення: 14.07.2023).

107. Європейське врядування. Біла книга. URL: <http://brdo.com.ua/wp-content/uploads/2016/01/Bila-knyga-YEvropey-ske-vryaduvannya.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

108. Жидан І., Кисельов С, Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні. Київ, 2004. 218 с.

109. Загайний В., Кузьма Н., Рудюк Ю. Інструменти взаємодії та комунікації влади і громадськості. Львів : Департамент МТД та міжнародного співробітництва ОДА, 2017. 8 с.

110. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 14.07.2023).

111. Законодавчі аспекти модернізації механізмів публічного управління та адміністрування в Україні / Заг. ред. О. Л. Копиленка, В. Є. Воротіна; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ, 2020. (Сер.: Законодавчі аспекти державного управління та місцевого самоврядування – Вип. 4).

112. Зарубіжний досвід організації та роботи місцевої влади: монографія / за заг. ред. П. В. Ворони; [О. В. Власенко, П. В. Ворона, М. О. Пухтинський та ін.]. Полтава: ПолтНТУ імені Юрія Кондратюка, 2009. 288 с.

113. Зеленюк Г. І. Політична «матриця» громадянського суспільства (досвід країн Вишеградської групи та України); НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ. : Знання України, 2007. 335 с.

114. Індекс місцевої електронної демократії в Україні: пілотне дослідження/ Х. Приходько, А. Ємельянова, С. Лобойко, Д. Хуткий, Т. Кушніренко, За ред. С. Лобойка, Д. Хуткого, А. Ємельянової. Київ, 2018. 14 с. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/09/E-Dem-Index-2018.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

115. «Індекс соціального розвитку». Social Progress Imperative. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/indeks-socialnogo-progresu-ukrayina-za-dva-roki-pi/> (дата звернення: 14.07.2023).

116. Індекс сталості організацій громадянського суспільства CSOSI - 2017-2022. 2023. URL: <http://www.ucipr.org.ua/ua/holovna/proiektu/ndeks-stalost-organ-zac-y-gromadyanskogo-susp-istva> (дата звернення: 10.01.2024).

117. Ільїн В.В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму: монографія / В.В. Ільїн, В.Г. Кремень. Київ: Педагогічна думка, 2012. 368 с.

118. Іжа М. М. Трансформація публічного управління в умовах соціально- політичної модернізації України / М. М. Іжа, А. С. Крупник. *Актуальні проблеми державного управління* : зб. наук. пр. Вип. 4 (52). Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2012. С.3 – 7.

119. Інституційні механізми та управлінські процедури врахування громадської думки при здійсненні державної інноваційної політики // Інноваційна перспектива у стратегії національної консолідації в Україні. Аналітична доповідь / за ред. О. М.Майбороди. Київ: ІПіЕНД, 2013. С. 252 – 271.

120. Інституціональне забезпечення державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства та утвердження особистості / Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці: аналітична доповідь / за заг. ред. О. М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД, 2013. С. 71 – 83.

121. Інформаційна складова державної політики та управління: монографія / С. Г. Соловйов, О. Є. Бухтатий, Ю. В. Нестеряк та ін.; за заг. ред. Н. В. Грицяк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: Вид-во К.І.С., 2015. 319 с.

122. Інформаційно-комунікативна діяльність органів публічної влади : монографія / В. С. Куйбіда, О. В. Карпенко, А. В. Дуда [та ін.] ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, О. В. Карпенка. Київ : ЦП «Компринт», 2018. 364 с.

123. Існуючі механізми співпраці органів державної влади з організаціями громадянського суспільства в контексті реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2016–2020. Київ, Ваіте, 2016. 280 с.

124. Карась А. Розвиток демократії як здійснення громадянського суспільства. *Універсум*. 2000. № 3-4. С. 77–78. URL: <https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2000/2/dem.html> (дата звернення: 14.07.2023).

125. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: монографія. Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. 520 с.

126. Кармазіна М. Вольтер. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. С.120.

127. Карташов А. В., Радченко О. В. Громадянське суспільство і політика. Політична абетка. Київ, 2016. 48 с.

128. Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення. Київ : К.І.С. : Аналітична.-дослідн. центр, 2000. 191 с.

129. Кістяківський Б. Держава і особистість. Вибране. Київ: Абрис, 1996. С. 252 – 253.

130. Клименко О. Розвиток законотворчих ідей щодо конституційної моделі інституту всеукраїнського референдуму. *Право України*. Київ, 2020. № 8. С. 105-120.

131. Ковалевський В. Опосередковані ланки політично-власної інформаційної взаємодії: структура, функції, статусна динаміка. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2007. № 10. С. 134–146.

132. Коваленко Т.О. Юридичні дефекти правового регулювання земельних відносин в Україні: монографія. Київ: Київ. ун-ет [ВЦЦ]; Юрінком Інтер, 2013. 632 с.

133. Когут А., Савчук О. Етичне та правове регулювання поведінки парламентарів: міжнародний досвід та пропозиції для України. *Policy Paper*. (2019). URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28800.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

134. Козак Л. С. Формування у суспільстві ідеї нетерпимості до проявів корупції як базисна складова механізму реалізації антикорупційної стратегії в Україні / Л. С. Козак, О. В. Федорук. *Економіка та управління на транспорті*. 2016. Вип. 3. С. 15–31.

135. Колесникова К. Співвідношення державного управління та публічного адміністрування у процесі суспільної трансформації. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 3. С. 41–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pubupr_2013_3_8 (дата звернення: 14.07.2023).

136. Колодій А. Думки з приводу. Авторський проєкт Антоніни Колодій. URL: http://political-studies.com/?page_id=188 (дата звернення: 14.07.2023).

137. Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: монографія. Львів: Червона Калина, 2002. 275 с.

138. Колодій А. Ф. Исторична еволюція громадянського суспільства та уявлень про нього (формування ідеалу). *Електронний незалежний культурологічний часопис «І»*. 2001. № 21. С. 23 – 42.

139. Коломоець Т. О. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

140. Комітет Міністрів Ради Європи, Рекомендація CM/Rec(2007)14 Комітету Міністрів країнам-учасникам щодо правового статусу громадських організацій в Європі. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d534d (дата звернення: 14.07.2023).

141. Компетенція органів публічної влади: теорія і практика застосування: монографія / Ю.В. Георгієвський. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 345 с.

142. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/995_004 (дата звернення: 14.07.2023).

143. Конституція Пилипа Орлика 1710 р. URL: <http://static.rada.gov.ua/site/const/istoriya/1710.html> (дата звернення: 14.07.2023).

144. Конституція України : станом на 3 верес. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.07.2023).

145. Конституційна реформа в Україні: загальнонаціональний проект єднання. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2014. 290 с.

146. Конституційна реформа в Україні: новий етап та сучасні виклики. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 286 с.

147. Конституція – правне обличчя всієї країни (нереалізовані сторінки сучасного конституційного процесу) / Вступне слово В. О. Зайчука, академіка НАПН України; упоряд.: О.С. Онищенко, О.Л. Копиленко, Є.Р. Бершеда та ін.,

Заг. ред. В. О. Зайчука. У 2-х кн. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2014. Кн. 1. 1080 с.

148. Конституція України: основа консолідації суспільства і держави: матеріали наукового круглого столу (м. Київ, 26 червня 2017 р.). Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. 364 с.

149. Концептуальне законотворення: теоретична модель та практична доцільність / За заг. ред. О. Л. Копиленка. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 200 с.

150. Концептуальні засади та інституційні механізми реалізації державної політики : колективна монографія: у 4 т. / заг. ред. : Стефанчук Р. О., Мищак І. М., Савченко Л. А. / відп. ред. Коваленко А. А.; Інститут законодавства Верховної Ради України. Київ : Вид-во «Людмила», 2022. Т. 1. 314 с.

151. Концептуальні засади реформування місцевого самоврядування в Україні / С. М. Серьогін, Н. Т. Гончарук. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 5–6. С. 71–80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aplup_2014_5-6_12 (дата звернення: 14.07.2023).

152. Копиленко О. Л. Конституційна реформа: історичний досвід та сучасні перспективи. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. 320 с.

153. Копиленко О. Питання децентралізації влади у контексті конституційної реформи в Україні/ Олександр Копиленко, Олександр Костилев: Україна після Євромайдану: виклики та надії / За ред. В. Степаненка, Я. Пилинського. Берн: Пітер Ланг, 2015. С. 137-144.

154. Кордун О. О. Особливості виконавчої влади в пострадянській Україні : монографія / О. О. Кордун, К. О. Ващенко, Р. М. Павленко. Київ: АУП, 2000. 248 с.

155. Корнієнко М. Територіальна організація влади в Україні: якою вона має бути? *Право України*. 2010. № 4. С. 240.

156. Короткий огляд реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні – Інститут громадянського суспільства. 02.10.2016. URL: <http://www.csi.org.ua/korotkuj-oglyad-reformy-mistseвого-sam/2/13> (дата звернення: 14.07.2023).

157. Костенко В. І. Аналіз рівня практичної реалізації правотворчого процесу його суб'єктам. *Правова позиція*. 2020. № 1 (26). С. 7–11.

158. Костомаров Н. И. Исторические произведения. Автобиография. Київ: Изд-во при КГУ, 1989. С. 438.

159. Костюк Т. С. Децентралізація влади: модель для України. URL: <http://kds.org.ua/blog/kostyuk-ts-tvorcha-robota-detsentralizatsiyavladi-model-dlya-ukraini>. (дата звернення: 14.07.2023).

160. Костючков С. К. Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2012. Вип. 170. С. 38–40.

161. Котенко Т. В. Функціональне призначення місцевого самоврядування в умовах розвитку громадянського суспільства та міжнародного співробітництва. *Наукові читання, присвячені пам'яті В. М. Корецького*: зб. наукових праць. Вип. 5. Київ, 2012. С. 277 – 281.

162. Кочетков О. П. Про формування громадянського суспільства. *Соціально-політичні науки*. 1992. № 1. С. 21 – 24.

163. Кравченко С. Напрями формування антикорупційної культури українського суспільства / С. Кравченко, І. Пантелейчук. *Вісник НАДУ*. 2012. № 2. С.5–13.

164. Кравчук В. М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): монографія. Тернопіль: ТЗОВ (Терно-граф), 2011. 260 с.

165. Красівський О.Я., Пасічник В. М. Стан, проблеми та перспективи формування національної ідентичності України, *Збірник наукових праць*

Національної академії державного управління при Президентові України, Спецвипуск, с. 69–73. 2020.

166. Крегул Ю., Батрименко В. Реформування місцевого самоврядування в Україні. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. №1. С.17-27.*

167. Кресіна І. До питання визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року. *Політичний менеджмент. 2005. № 6. С. 3–6.*

168. Крип'якевич І. Історія українського війська. Частина II: Запорозьке Військо. Львів: Видання Івана Тиктора, 1936. URL: <http://exlibris.org.ua/wijsko/index.html> (дата звернення: 14.07.2023).

169. Крусян А. Громадянське суспільство в Україні як передумова сучасного українського конституціоналізму: поняття і тенденції розвитку. *Право України. 2014. № 4. С. 17 – 25.*

170. Крутій О. М. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості: монографія. Харків: Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2008. 302 с.

171. Кузьменко Б. Правління права, політична демократія, громадянське суспільство: перспективи інтегративної ідеології. *Право України. 1999. №11. С. 20 – 23*

172. Куйбіда В. С. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах: зб. наук.-аналіт. та навч.-метод. матеріалів, норм.-прав. актів з питань впровадж. стандартів доброго врядування на місц. рівні / В. С. Куйбіда, В. В. Толкованов. Київ: Крамар, 2010. 258 с.

173. Куйбіда В. С. Організація публічної служби в Україні : монографія / В. С. Куйбіда, О. В. Хорошенюк. Кам'янець-Подільський : Зволейко Д. Г., 2016. 272 с.

174. Куян І. А. Доктринальні питання конституційно-правових засад інституту всеукраїнського референдуму. *Право України*. Київ, 2020. № 8. С. 53-71.

175. Куян І. А. Проблеми сутності і співвідношення державного, народного і національного суверенітету (конституційно-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02 / І. А. Куян; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2014. 36 с.

176. Куян І. А. Суверенітет: проблеми теорії і практики: конституційно-правовий аспект : монографія / І. А. Куян; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ : Академія, 2013. 558 с.

177. Ларс Йохансен, Карін Хілмер Педерсен: Шляхи: дослідження шести посткомуністичних країн: Aarhus University Press, København. 2009, 170 с.

178. Левицька Т. В. Проблема становлення громадянського суспільства в контексті забезпечення соціально-політичної стабільності в Україні. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej1/txts/LEVICKA.htm> (дата звернення: 14.07.2023).

179. Лібанова Е.М. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості: Національна доповідь / Е.М. Лібанова. Умань: ВПЦ «Візаві», 2012. 412 с.

180. Лікарчук Н., Лікарчук Д. Парламентська етика: політологічний аналіз. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2022. № 22(30). С. 49–56. URL: <https://sj.npu.edu.ua/index.php/pnsdp/article/view/1139> (дата звернення: 14.07.2023).

181. Лінецький С. В., Крижанівський В. П. Коментар до Регламенту Верховної Ради України. Київ : Програма «РАДА», 2015. 579 с.

182. Лісабонський договір – 10 років після набуття чинності. Що змінилося у функціонуванні ЄС? Науково-практична конференція. 2 грудня

2019 р. м. Миколаїв. URL: <https://eugov.chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/06/збірник-тез-конференції-Лісабонський-договір.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

183. Лісабонська угода (договір про реформування Європейського Союзу). Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит Комітету Верховної Ради України. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/29057.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

184. Локк Дж. Два трактати про врядування / Д. Лок ; пер. с англ. О. Терех, Р. Димирець. Київ : Основи, 2001. 265 с.

185. Лопушинський І. П., Філіппова В. Д., Плющ Р. М. Розбудова в Україні громадянського суспільства як механізм ефективного державотворення. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2021. № 6 (18). С. 223–231. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6\(18\)-223-231](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2021-6(18)-223-231). URL: <https://maup.com.ua/ua/ekspert/vypusky/6-18-2021.html> (дата звернення: 14.07.2023).

186. Лотюк О. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства. *Право і громадянське суспільство*. 2013. № 2. С. 96 – 103.

187. Лотюк О. С. Конституційні засади розвитку та функціонування громадянського суспільства в Україні : монографія. Київ, 2014. 406 с.

188. Луньова Альона. Роль громадянського суспільства під час війни Росії проти України. Центр прав людини ZMINA. URL: <https://zmina.info/columns/rol-gromadyanskogo-suspilstva-pid-chas-vijny-rosiyi-protu-ukrayiny>. (дата звернення: 14.07.2023).

189. Любченко П. М. Народовладдя та місцеве самоврядування: сутність і взаємообумовленість розвитку. *Право України*. 2019. № 10. С. 195-211.

190. Манжола П. Г. Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень. *Стратегічні пріоритети*, № 4(5). 2007

р. С. 13 – 18. URL: https://www.libr.dp.ua/text/sp2007_4_2.pdf дата звернення: 14.07.2023).

191. Мартиненко В. М. Демократичне врядування: проблеми теорії та практики. *Публічне управління: теорія та практика*: зб.наук.праць. Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2010. № 1. С. 16 – 22.

192. Масич В. В. Правове регулювання механізмів зворотного зв'язку на місцевому рівні. *Держава і право*, 2012. Вип. 55. С. 591 – 596.

193. Матійчик А. Самоорганізація громадського суспільства як чинник демократизації демократичної модернізації політичної системи України. Дисертація. Івано-Франківськ, 2016. 221с. URL: https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/01/dis_matiychuk.pdf(дата звернення: 14.07.2023).

194. Медведчук В. В. Громадянське суспільство: український вибір : монографія. Київ : Логос, 2012. 568 с.

195. Мелеганіч Г. І. Громадянська освіти як необхідна передумова євроінтеграції України. *Міжнародний науковий вісник*. 2018. Вип. 2 (18). С. 22-37.

196. Мелень О. Як громадяни можуть впливати на ухвалення рішень в сфері довкілля. *Громадянське суспільство*. 2010. № 1(12).

197. Месюк М. П. Взаємодія владних інститутів та громадянського суспільства: стан та перспективи. *Економіка і держава*. 2011. № 4. С. 27 – 34.

198. Механізми горизонтальної взаємодії в системі публічного управління в умовах децентралізації влади. *Звіт про виконання НДР : ОРІДУ НАДУ при Президентіві України*. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016. 353 с

199. Механізми електронного урядування в інформаційному суспільстві: [монографія] [П. С. Клімушин, Д. В. Спасібов]; за ред. О. В. Радченка. Харків, 2017. 116 с.

200. Мищак І. М. Законодавче забезпечення місцевого самоврядування в Україні та перспективи його удосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 1. С. 54 – 57.

201. Мищак І. М. Механізми контролю громади за діяльністю депутатів місцевих рад в Україні та Польщі (порівняльно-правовий аналіз). *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 1. С. 56 – 61.

202. Мищак І. М. Проблеми і перспективи зміцнення фінансової спроможності органів місцевого самоврядування. Питання правового забезпечення модернізації державного управління та місцевого самоврядування в Україні (матеріали науково-практичної конференції) / Заг. ред. Т. В. Мотренка, В. Є. Воротіна. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2017. С. 72 – 77.

203. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 14.07.2023).

204. Міненко М. А. Трансформація системи державного управління в сучасні моделі регулювання суспільства. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 6. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=581> (дата звернення: 14.07.2023).

205. Міненко М. А. Публічне управління: теорія та методологія: монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. 404 с.

206. Мінфін: Виконання доходів місцевих бюджетів. URL: <https://mof.gov.ua/uk/vykonannia-dokhodiv-mistsevykh-biudzhetyv> (дата звернення: 14.07.2023).

207. Мінченко Р. М. Проблеми взаємодії державної влади і громадянського суспільства. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 195 – 202.

208. Місцева демократія в Україні: нові стандарти / М. В. Лациба, І. М. Лукеря, О. Л. Ващук-Огданська; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. Київ : Агентство «Україна», 2013. 236 с.

209. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. / редкол.: Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, В. В. Толкованов та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. Київ: НАДУ, 2014. 128 с.

210. Мітряєва С. І., Лендшел М. О. Європейська модель залучення громадян як інструмент планування та управління розвитком регіону. *Стратегічні пріоритети*. 2006. № 1. С. 159 – 166.

211. Молодожен Ю. Б. Самодостатність територіальних громад: системний підхід : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. 370 с.

212. Моніторинг: основні тенденції змін громадської думки. URL: <https://dif.org.ua/article/monitoring2018-osnovni-tendentsii-zmin-gromadskoi-dumki>. (дата звернення: 14.07.2023).

213. Мотренко Т. В. Кращі регіональні практики підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : збірник матеріалів / Т. В. Мотренко, М. М. Іжа. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2010. 228 с.

214. Муркович Л. І. Форми участі членів територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2013. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2013_1_29 (дата звернення: 14.07.2023).

215. Назарова Є. Про рух опору на окупованих територіях: у чому він проявляється і які наслідки. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ruh-opir-okirovana-teritoriya/31869986.html> 2022. (дата звернення: 14.07.2023).

216. Наливайко Л. Р. Державний лад в Україні: структура, функції й тенденції розвитку. Харків: Право, 2009. 598 с.

217. Народовладдя в контексті конституційної трансформації України: монографія / А. А. Мацюк; за науковою редакцією О. Л. Копиленка. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2015. 163 с.

218. Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018. 375 с.

219. Нікончук А. М. Розвиток та формування системи місцевого самоврядування в сучасній Україні. *Право і суспільство*. 2011. № 6. С. 48 – 53.

220. ОБСЄ БДПЛ, від учасників Форуму громадянського суспільства, організованого на полях Додаткової наради в галузі людського виміру 2015 року, присвяченої свободі мирних зібрань та свободі об'єднань, Рекомендації щодо Поліпшення участі об'єднань в процесі прийняття державних рішень, квітень 2015 року. URL: <http://www.osce.org/odihr/185841?download=true> (дата звернення: 14.07.2023).

221. Оніщенко Н. До питання про пошук балансу у співвідношенні громадянського суспільства та держави. *Право України*. 2014. № 4. С. 55 – 62.

222. Оніщенко, Н. М., Сунєгін, С. О. Правове забезпечення взаємодії збройних сил України з громадянським суспільством: концептуальні засади. *Наукові інновації та передові технології*. № 5 (19), 2023. с. 113–321.

223. Оніщенко О. Громадянське суспільство: тенденції становлення. *Наука і суспільство*. 2002. № 1–2. С. 12–15.

224. Онопрієнко, С. Г. Проблеми інформаційної безпеки взаємодії суб'єктів публічного адміністрування з громадськістю, Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф., Харків, 2021. с. 59–61.

225. Орлова Н. С. і Лукашук М. В., «Оцінка ефективності державного управління», REICST, с. 118–132, Груд 2022. URL: <https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph-12-2022-03-02/monograph-12-2022-03-02> (дата звернення: 31.12.2023).

226. Осборн Д. Управління без бюрократів: п'ять стратегій поновлення держави / Д. Осборн, П. Пластрик. 2001. 535 с.

227. Основні аспекти, форми та напрями взаємодії між органами державної влади та організаціями громадянського суспільства на

регіональному рівні. Аналітична записка / А.Ф. Руденко. Відділ розвитку політичної системи. Нац. інст. страт. досл.: URL: http://www.niss.gov.ua./content/articles/files/Rudenko_region-0c8fe.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

228. Остапенко М. Ідеологічний плюралізм: проблема необхідності розвитку і збереження цілісності демократичного суспільства. URL: <http://dspace.nbuu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/26754/01-Ostapenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 14.07.2023).

229. Павловська Н. В. Конституційно-правова відповідальність народних депутатів України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2015 № 16. Т. 1. С. 22–24.

230. Пархоменко Н. Роль громадянського суспільства у захисті прав і свобод людини і громадянина. *Право України*. 2014. № 4. С. 116 – 125.

231. Пасічник М. В. Механізми впровадження нового публічного менеджменту: досвід США. *Державне управління: теорія та практика*. 2009. №1. С. 1–7. URL: http://academy.gov.ua/ej/ej9/doc_pdf/Pasichnyk_MV.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

232. Пасічник В.М. Українська національна ідея як чинник консолідації суспільства, *Ефективність державного управління*, Вип. 2(62). 2020.DOI: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.62.2020.205768>

233. Пасько Я. І. Соціальна держава і громадянське суспільство: співпраця versus протистояння : монографія. Київ. 2008. 397 с.

234. Паутова Т. А. Актуальність розробки механізму ефективної взаємодії органів самоорганізації населення з громадськістю та органами місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2014. № 2. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2014_2/25.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

235. Пахарєв А. Макіавеллі Нікколо ді Бернардо. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ: Парламентське видавництво, 2011. с. 418.

236. Пашинський, В. Й. Функції громадянського суспільства як суб'єкта адміністративно-правового забезпечення оборони держави. Взаємодія громадянського суспільства з сектором безпеки і оборони: сучасні виклики: тези доп. учасників наук.-практ. конф., Харків, 2021. с. 65–68.

237. Пейн Т. Права людини. Львів: Літопис, 2000. 255 с.

238. Петришина М. О., Федоровська М. А. Парламентська відповідальність народних депутатів України. *Порівняльно-аналітична право*. 2020. № 1. № С. 110-113.

239. Петровський П. М. Науково-методологічна культура як чинник розвитку сфери публічності в Україні. *Демократичне врядування*. 2021. № 28. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4038.28.2021.250439> (дата звернення: 14.07.2023).

240. Петровський П. М. та Красівський О. Я. Теоретико-методологічне обґрунтування реформ у публічно-управлінській сфері, *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 1 (59). С. 17–24. URL: [https://doi.org/10.34213/ap.21.01.02\(doi:10.34213/ap.21.01.02\)](https://doi.org/10.34213/ap.21.01.02(doi:10.34213/ap.21.01.02)) (дата звернення: 14.07.2023).

241. Петков С. В. Народовладдя: від права радянського до права громадянського. Київ: Видавничий дім «Скіф», 2014. 56 с.

242. Питання Координаційної ради сприяння розвитку громадянського суспільства : Указ Президента України 04.11.2016 р. № 487/2016. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/4872016-20692> (дата звернення: 14.07.2023).

243. Питання правового забезпечення модернізації державного управління та місцевого самоврядування в Україні / заг. ред. Т. В. Мотренка, В. Є. Воротіна. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України,

2017. 197 с. (Сер.: Законодавчі аспекти державного управління та місцевого самоврядування. – Вип. 1).

244. Пінчук С. А. Безпосередня участь громадян у місцевому самоврядуванні: вітчизняна практика і перспективи : монографія / С. Пінчук. Острозький державний університет «Острозька академія», 2012. 176 с.

245. План законодавчого забезпечення реформ в Україні: актуальні питання реалізації / Передмова Голови Верховної Ради України В.Б. Гройсмана. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2016. 152 с.

246. Погорелова А. І. Розвиток культури парламентаризму в Україні: монографія. Київ. 2012. 248 с.

247. Погорілко В. Ф. Органи державної влади України: моногр. / В. Ф. Погорілко, Л. Т. Кривенко, Н. Г. Григорук, О. В. Батанов, В. Б. Авер'янов; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2002. 592 с.

248. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / за заг. ред. д.і.н., проф. А. І. Кудряченка. Київ: НІСД, 2007. 396 с.

249. Поплавська Ж., Михальчишин Н. Публічне управління та адміністрування: конкурентні виклики сучасності. *Вісник Економіки*. 2022. № 3. С. 213–217.

250. Попов С. А. Державно-управлінські нововведення: теорія, методологія, практика: монографія. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2014. 296 с.

251. Попов С. А. Інноваційний розвиток системи органів публічної влади: стратегічний підхід : монографія. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 368 с.

252. Почепцов Г. Г. Стратегічні комунікації: стратегічні комунікації в політиці, бізнесі та державному управлінні : навч. посіб. для студ. і аспір. Київ : Альтерпрес, 2008. 216 с.

253. Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія / В. А. Ліпкан, І. М. Сопілко, В. О. Кір'ян; за заг. ред. В. А. Ліпкана;

Глоб. орг. союзн. лідерства, Акад. безпеки відкрит. сусп-ва, Акад. наук вищ. освіти України. Київ : ФОП Ліпкан О. С., 2015. 664 с

254. Правові основи формування та функціонування органів державної влади у контексті євроінтеграції : монографія / Ю. П. Битяк, О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка, О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2010. 384 с.

255. Приходченко Л. Л. Система публічного управління України: механізми горизонтальної взаємодії. *Державне управління: теорія та практика*. 2016. № 2. С. 5–14.

256. Приходько Х. В. Теорія конституційного процесу доктринальні та прикладні аспекти: монографія. Тернопіль: Джура, 2010. С. 258.

257. Про Автономну Республіку Крим : Закон України від 17.03.1995 р. № 95/95-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/95/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.07.2023).

258. Про асоціації органів місцевого самоврядування : Закон України від 16.04.2009 р. № 1275-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1275-17#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

259. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 р. № 5073-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/5073-17> (дата звернення: 14.07.2023).

260. Проблеми захисту національних інтересів України у сфері державної безпеки в умовах геополітичних трансформацій XXI сторіччя: монографія / О. П. Дзьобань, В. Я. Настюк, В. В. Белєвцева. Хакрів: Право. 2013. 296 с.

261. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 14.07.2023).

262. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень: Закон України від 06.10.2016 р. № 1664-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/1664-19> (дата звернення: 14.07.2023).

263. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання і протидії політичній корупції : Закон України від 01.10.2015 р. № 731-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/731-19> (дата звернення: 14.07.2023).

264. Про внесення змін до деяких законів України щодо функціонування державної служби та місцевого самоврядування у період дії воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2022 р. № 2259-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2259-20#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

265. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг: Закон України від 10.12.2015 р. № 888-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/888-19> (дата звернення: 14.07.2023).

266. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для впровадження благодійних телекомунікаційних повідомлень : Закон України від 06.10.2016 р. № 1665-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/1665-19> (дата звернення: 14.07.2023).

267. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 09.03.2006 р. № 268: Постанова Кабінету Міністрів України № 363 від 10.05.2018 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/363-2018-%D0%BF> (дата звернення: 14.07.2023).

268. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. № 3236-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/3236-17> (дата звернення: 14.07.2023).

269. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

270. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2235-14/page2> (дата звернення: 14.07.2023).

271. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (дата звернення: 14.07.2023).

272. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції : Постанова Верховної Ради України від 29 лип. 2022 р. № 2483-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

273. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/157-19> (дата звернення: 14.07.2023).

274. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/2939-17> (дата звернення: 14.07.2023).

275. Про електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

276. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/851-15> (дата звернення: 14.07.2023).

277. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1629. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

278. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України» від 03.11.2010 р. № 996. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF/page> (дата звернення: 14.07.2023).

279. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1700-18/page#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

280. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : Закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15/page#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

281. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки»: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

282. Про затвердження Положення про державну реєстрацію статутів територіальних громад : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.1998 р. № 1150. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1150-98-%D0%BF> (дата звернення: 14.07.2023).

283. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України від 17.12.1993 р. № 3748-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3748-12> (дата звернення: 14.07.2023).

284. Про затвердження Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 18.12.2003 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-04#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

285. Про затвердження Порядку ведення Реєстру неприбуткових установ та організацій, включення неприбуткових підприємств, установ та

організацій до Реєстру та виключення з Реєстру : Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 р. № 440. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/440-2016-%D0%BF> (дата звернення: 14.07.2023).

286. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 р. № 976. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/976-2008-%D0%BF> (дата звернення: 14.07.2023).

287. Про затвердження середньострокового плану пріоритетних дій Уряду до 2020 року та плану пріоритетних дій Уряду на 2017 рік: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.04.2017 р. № 275-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/249935442> (дата звернення: 14.07.2023).

288. Про заходи щодо створення електронної інформаційної системи «Електронний Уряд»: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2003 р. № 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2003-п#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

289. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.07.2023).

290. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

291. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII (794-18). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2591-17> (дата звернення: 14.07.2023).

292. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04 квіт. 1995 р. № 116/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/95-%E2%F0#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

293. Про Концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 серп. 1999 р. № 1496. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1496-99-%D0%BF> (дата звернення: 14.07.2023).

294. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України № 228-IV від 21 листоп. 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-15> (дата звернення: 14.07.2023).

295. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/280/97-вр/page#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

296. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14> (дата звернення: 14.07.2023).

297. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>(дата звернення: 14.07.2023).

298. Про Національну програму інформатизації : Закон України від 01.12.2022 р. № 2807- IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

299. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки: указ Президента України від 27.09. 2021 р. № 487/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193?fbclid=IwAR2497LyJOyCVJ5OB3NQxDsd1xvtFiX0ISTeLbWC0AWBptTFkH-syA7TWRY>(дата звернення: 14.07.2023).

300. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.07.2001 р. № 2625-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14> (дата звернення: 14.07.2023).

301. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 р. №5026-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/5026-17> (дата звернення: 14.07.2023).

302. Про основні засади молодіжної політики: Закон України від 27.04.2021 р. № 1414-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

303. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областях: Закон України № 1680-VII від 16.09.2014 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1680-18> (дата звернення: 14.07.2023)

304. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. № 2365-III. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2365-14> (дата звернення: 14.07.2023).

305. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 р. № 3. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF> (дата звернення: 14.07.2023).

306. Про право міжнародних договорів : Віденська конвенція від 23 трав. 1969 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 14.07.2023).

307. Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері: Указ Президента України від 01.12.2016 р. № 534/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5342016-20814> (дата звернення: 14.07.2023).

308. Про проєкт нової Конституції України: Постанова Верховної Ради України від 01.07.1992 р. Документ 2525-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2525-12#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

309. Про прокуратуру від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1697-18> (дата звернення: 14.07.2023).

310. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-XIV URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1045-14> (дата звернення: 14.07.2023).

311. Про Рахункову палату: Закон України від 2 липн. 2015 р. № 576-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/576-19#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

312. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1861-17> (дата звернення: 14.07.2023).

313. Про реформу: Державна політика, законодавчі напрацювання, проміжні результати першого етапу децентралізації влади в Україні. URL: <http://decentralization.gov.ua/about> (дата звернення: 14.07.2023).

314. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 р. № 987-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/987-12> (дата звернення: 14.07.2023).

315. Про соціальний діалог в Україні : Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-17. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2862-17> (дата звернення: 14.07.2023).

316. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18> (дата звернення: 14.07.2023).

317. Про статус депутатів місцевих рад: Закон України від 11.07.2002 р. № 93-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93-15/page#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

318. Про статус народного депутата України : Закон України від 17 листоп. 1992 р. № 2790-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

319. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 жовт. 2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

320. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення: 14.07.2023).

321. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-p#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

322. Про схвалення Стратегії комунікацій у сфері запобігання та протидії корупції: Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Стратегія від 23.08.2017 р. № 576-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/576-2017-%D1%80> (дата звернення: 14.07.2023).

323. Про схвалення Стратегії реформування державної служби та служби в органах місцевого самоврядування в Україні на період до 2017 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.03.2015 р. № 227-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/227-2015-%D1%80> (дата звернення: 14.07.2023).

324. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249797370> (дата звернення: 14.07.2023).

325. Про схвалення Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/5/2015> (дата звернення: 14.07.2023).

326. Про утворення та ліквідацію районів: Постанова ВРУ від 17 липня 2020 року № 807-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> (дата звернення: 14.07.2023).

327. Про утворення Ради голів громадських рад при органах виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.2012 р. № 658. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/658-2012-%D0%BF> (дата звернення: 14.07.2023).

328. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/rada/show/3166-17>(дата звернення: 14.07.2023).

329. Проблеми та перспективи розвитку державного управління в умовах реформування: колективна монографія / заг. ред. Чечель А. О., Хлобистов Є. В. Бельско-Бяла (Польща): Вища школа економіки та гуманітаристики, 2017. 493 с.

330. Проєкт Закону «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» від 13.12.2019 р., № 2598. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67644 (дата звернення: 14.07.2023).

331. Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення прав громадянського суспільства у боротьбі з корупцією від 15.11.2016 р. № 5398. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=60501 (дата звернення: 14.07.2023).

332. Проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про громадські об'єднання» (щодо врегулювання діяльності всеукраїнських громадських об'єднань та їх місцевих осередків з статусом юридичної

особи) від 15.06.2016 р. № 4816. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=59412 (дата звернення: 14.07.2023).

333. Процюк І. В. Поділ державної влади в умовах різних форм державного правління : монографія. Харків: Право, 2012. 584 с.

334. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / за заг. ред. С. Чернова, В. Воронкової, В. Банаха, О. Сосніна, П. Жукаускаса, Й. Ввайнхардт, Р. Андрюкайтене; Запоріж. держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 606 с.

335. Публічне управління: теорія і практика: монографія / Ю. В. Ковбасюк, В. П. Трощинський, М. М. Білинська та ін.; за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2011. 212 с.

336. Пухкал О. Г. Модернізація державного управління в контексті розвитку громадянського суспільства в Україні: монографія. Київ: 2010. 287 с.

337. Пухкал О. Г. Формування засад громадянського суспільства як фактор сталого соціально-політичного розвитку. *Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення*. V міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 10–11 жовт. 2014 р.). Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2014. С. 45 – 47.

338. Пухтецька А. А. Європейський адміністративний простір і принцип верховенства права. Київ: Юридична думка, 2010. С. 19.

339. Рада Європи, Конференція МГО Ради Європи, Кодекс належної практики участі громадськості в процесі прийняття рішень, CONF/PLE(2009)CODE1, затверджено 1 жовтня 2009 року. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802eed5c> (дата звернення: 14.07.2023).

340. Ратушняк В. В., Філіппова В. Д. Динаміка розвитку громадянського суспільства: ретроспекція та сучасність. *Наукові перспективи*.

Серія «Державне управління». 2023. № 12 (42). С. 287–289. (дата звернення: 14.07.2023).

341. Регіональне управління/ за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка. Київ: НАДУ, 2014. 516 с.

342. Регулювання земельних відносин у сучасному місті: монографія/ Ю. Ф. Дехтяренко, О. І. Драпіковський, І. Б. Іванова, О. К. Чеботарьова; за ред. В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ: НАДУ, 2009. 155 с.

343. Редчук Р.О. Особливості використання соціальних мереж у публічному управлінні як сучасного каналу комунікації. Механізми публічного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: «Публічне управління та адміністрування»*. Таврійський національний університет ім. В.І. Вернадського, 2022. Том 33(72), № 1. URL: http://www.pubadm.vernadskeyournals.in.ua/journals/2022/1_2022/13.pdf(дата звернення: 14.07.2023).

344. Рекомендації щодо Сприяння участі об'єднань в процесі прийняття державних рішень від учасників Форуму з питань громадянського суспільства, організованого в межах Додаткової наради 2015 року з питань гуманітарної галузі, присвяченої свободі мирних зібрань та свободі об'єднань, квітень 2015 року. URL: <http://www.osce.org/odihr/185841?download=true> (дата звернення: 14.07.2023).

345. Реформа державного управління. Звіт про виконання Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року. URL: <https://par.in.ua/overview-in-ukraine/progress/reports> (дата звернення: 14.07.2023).

346. Реформа державного управління. Звіт про виконання у 2016 – 2017 роках Стратегії реформування державного управління України. URL: <https://par.in.ua/overview-in-ukraine/progress/reports> (дата звернення: 14.07.2023).

347. Реформа державної служби та державного управління в Україні (Shadow Report) Тіньовий звіт. ГО «Лабораторія законодавчих ініціатив». URL:<http://parlament.org.ua/2018/05/16/reforma-derzhavnoyi-sluzhby-ta-derzhavnogo-upravlinnya-v-ukrayini-v-2017-rotsi-shadow-report/> (дата звернення: 14.07.2023).

348. Реформування публічного управління та адміністрування: теорія, практика, міжнародний досвід : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. за міжнар. участю. 26 жов. 2018 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2018. 520 с.

349. Розвиток громадянського суспільства в Україні: минуле, сучасність, перспективи : колективна монографія / за заг. ред. О. М. Руденко, С. В. Штурхецького. Острог : ІГСУ, Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 328 с.

350. Розвиток політичної та адміністративно-управлінської еліти в Україні : теоретико-методологічні засади: наук. розроб. / за заг. ред. В. А. Гошовської ; В. А. Гошовська, І. Г. Сурай, Л. А. Пашко та ін. Київ: НАДУ, 2014. 52 с.

351. Роль громадських організацій у формуванні та реалізації державної політики / Держава і громадянське суспільство в Україні: пошук концепції співпраці: аналітична доповідь / за заг. ред. О.М. Майбороди. Київ: ІПіЕНД, 2013. С. 275 – 288.

352. Ртищева Т. О. Адміністративні права помічника народного депутата України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 191–195.

353. Рубцов В. П., Перинська Н. І. Державне управління та державні установи. Київ: Університет «Україна», 2008. 440 с.

354. Руденко М. Еволюція теоретичних концепцій громадянського суспільства в світовій та українській політичній думці. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/pidruchniku/21/43.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

355. Руденко О. та Малоголова Т. Інституційні механізми реалізації публічної політики: монографія, (Навчально-наукова серія: «Публічне управління та адміністрування»; Вип. 8). Кошице: Кошиц. тех. ун-т (Респ. Словаччина), 2018. 180 с.

356. Рудич Ф. М. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку: монографія / за заг. ред. Ф. М. Рудича. Київ: Парламентське видавництво, 2006. 412 с.

357. Руссо, Ж.- Ж. Про суспільну угоду або Принципи політичного права / Ж. Руссо ; склад., пер.з фр., заключ.ст., комент., дов.матеріали О. Хома ; Ін-т філос. НАН України, Вінниц. держ. техн. ун-т. Київ : Port-Royal, 2001. С. 290.

358. Рябов С. Громадянське суспільство та політична культура. Україна в сучасному світі. *Конференція українських випускників програм наукового стажування у США* (Ялта, 12– 15.09.2002 р.). С. 129–134. URL: <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/ContempWorld.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

359. Сембай Н. Європейська інтеграція – стратегічний пріоритет державної політики України. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2018. № 1(20). С. 129–143.

360. Серьогін В. О. Міжпарламентське співробітництво: поняття, ознаки, принципи. *Вісник Харків. нац. унів. імені В. Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2017. Вип. 23. С. 46–50.

361. Серьогін С. Досвід професійної підготовки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування / С. Серьогін, Т. Мотренко. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2010. 235 с.

362. Серьогін С. М. Концептуальні засади реформування місцевого самоврядування в Україні / С. М. Серьогін, Н. Т. Гончарук. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 5-6 (7 – 8). С. 71 – 80.

363. Сивак Т. В. Стратегічні комунікації у системі публічного управління України : монографія. Київ : НАДУ, 2019. 338 с.

364. Сидоренко С. Формування глобального громадянського суспільства в умовах глобалізації. *Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі* : Всеукраїнська науково-теоретична конференція з міжна- родною участю, 23 лист. 2015 р.: [матеріали доповідей та виступів]. Житомир, 2015. С. 171–172.

365. Система публічного управління в умовах децентралізації влади: механізми горизонтальної взаємодії: монографія / Л. Л. Приходченко, С. Є. Саханенко, П. І. Надолішній та ін. ; за заг. ред. Л. Л. Приходченко. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2017. 332 с. URL: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_13_02_18-2.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

366. Сиченко О. О. Взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування з некомерційним сектором у соціальній сфері. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 3. С. 87–89.

367. Ступак О. Ю. Просвітницький етап системи формування соціальної активності молоді в інститутах громадянського суспільства. *Journal «ScienceRise: Pedagogical Education»*. 2020. № 1(34). С. 41-47.

368. Субтельний О. Україна: Історія. Київ: Либідь, 1993. 720 с.

369. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: Політико-правові детермінанти/ В. В.Цветков, І. О. Кресіна, А. А. Коваленко; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Ін Юре, 2003. 495 с.

370. Сухорукова А. Трансформація сучасного поняття «державні органи влади». Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. Вип. 13. С. 238–243.

371. Тарасенко Т. Проблема децентралізації в реформуванні місцевого самоврядування в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*.

2014. Вип. 2. С. 277–286. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dums_2014_2_30 (дата звернення: 14.07.2023).

372. Телешун С. О., Рейтерович І. В., Ситник С. В. Взаємодія держави і суспільства в процесах публічної політики: наукова розробка. Київ, НАДУ, 2013. 44 с.

373. Теорія та стратегія суспільства рівних можливостей: (Верховна Рада України: вх. № 19242 від 18.02.2003; Адм. Президента України: вх. № 421/41227-01 від 24.12.2002). URL: http://www.geocities.ws/equality_base/001_ua.html (дата звернення: 14.07.2023).

374. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», 2019. 444 с.

375. Токвіль А. Про демократію в Америці. Київ: Всесвіт, 1999. С. 412-418.

376. Толкованов В. В. Добре врядування та інструменти його забезпечення на місцевому і регіональному рівнях: вітчизняний та зарубіжний досвід: монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 264 с.

377. Толкованов В. В. Посібник з питань партисипативної демократії (демократії участі) на місцевому рівні / В. В. Толкованов, А. К. Гук, В. М. Олуйко, В. Я. Прошко. Київ : Крамар, 2011. 199 с.

378. Толкованов В.В. Пріоритетні завдання та підходи до модернізації місцевого самоврядування на сучасному етапі: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2017. № 1. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2017_1/28.pdf. (дата звернення: 14.07.2023).

379. Трофімова І. Н. Трансформація відносин центральної та місцевої влади у процесі децентралізації управління (досвід європейських країн). «*ARS ADMINISTRANDI*». 2011. № 2. С 80 – 91.

380. Тюхтенко Н., Задорожня Н., Задорожня О. Еволюція громадянського суспільства та його роль у досягненні соціально-економічного успіху в умовах глобалізації. *Громадянське суспільство і формування нової парадигми соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації* : тези доповідей Міжнародної науко-во-практичної конференції (м. Херсон, 14 квітня 2015 р.). Київ. АВД Плюс, 2015. С. 279-292.

381. У деяких школах з'явиться предмет «Кроки до порозуміння» з блоком про медіа. URL: <https://ms.detector.media/mediaosvita/post/16120/2016-02-23-u-deyakykh-shkolakh-zyavytsya-predmet-kroky-do-porozuminnya-z-blokom-pro-media/> (дата звернення: 14.07.2023).

382. Урядовий портал. Інформаційно-аналітичні матеріали. 2023. URL: <https://www.kmu.gov.ua/gromadskosti/gromadyanske-suspilstvo-i-vlada/gromadski-radi/informacijno-analitichni-materiali> (дата звернення: 10.01.2024).

383. Файоль А. Загальне та промислове управління / Бібліотека журналу «Контролінг»: класики менеджменту, «Контролінг», 1992. 112 с.

384. Факти / Україна / Чернетка Акта про проголошення незалежності України/ Серпень, 24, 2017. URL: <https://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20170824-chernetka-aktu-pro-progoloshennya-nezalezhnosti-ukrayiny/> (дата звернення: 14.07.2023).

385. Федоренко В. Л. Конституція гетьмана Пилипа Орлика 1710 року: 300 років досвіду українського конституціоналізму. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. Київ. 2010. № 3. С. 6–11.

386. Федоренко В. Л. Інститути громадянського суспільства та інститут громадських організацій в Україні : теоретико-методологічні та нормопроектні аспекти. Сайт Міністерства юстиції України: роз'яснення, юридичні консультації. URL: <http://www.minjust.gov.ua/0/20126>. (дата звернення: 14.07.2023).

387. Федоренко В.Л., Черниженко О.М. Конституційні моделі місцевого самоврядування у державах-учасницях ЄС, Швейцарії та Україні / В.Л. Федоренко, О.М. Черниженко: монограф ; за ред. В.Л. Федоренка. Київ : Вид-во «Ліра», 2017. 288 с.

388. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління *Науковий вісник*. 2008. Вип. 1. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26465/ofedorchak.pdf> (дата звернення: 14.07.2023).

389. Філіпов М. М. Готфрід Лейбніц. Його життя, громадська, наукова та філософська діяльність. URL: <https://www.litres.ru/mihail-filippov/gotfrid-leybnic-ego-zhizn-obschestvennaya-nauchnaya-i-filosofskaya-deyatelnost/chitat-onlayn/> (дата звернення: 14.07.2023).

390. Філіпов М. М. Імануїл Кант. Його життя, громадська, наукова та філософська діяльність. URL: <https://www.litres.ru/mihail-filippov/immanuil-kant-ego-zhizn-i-filosofskaya-deyatelnost/> (дата звернення: 14.07.2023).

391. Фомін Ю. В. Особливості формування Європейського адміністративного простору. *Форум права*. 2011. № 1. С. 1059–1064. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_1_170 (дата звернення: 14.07.2023).

392. Франко І. Що таке громада і чим вона повинна бути? Зібр. Творів: У 50 т. Київ, 1985. Т. 44. Кн. 1.

393. Харківський інститут соціологічних досліджень. URL: <https://khisr.kharkov.ua/category/inshe/> (дата звернення: 14.07.2023).

394. Характеристика громадських формувань як інститутів громадянського суспільства. Роз'яснення Міністерства юстиції від 24.01.2011 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0016323-11> (дата звернення: 14.07.2023).

395. Хуснутдінов О. Я. Процес формування громадянського суспільства в Україні як передумова становлення правової держави. *Вісник*

Української Академії державного управління при Президентові України. Київ
: Вид-во УАДУ. 2001. № 2 (частина 2). С. 233 – 241.

396. Цветков В. В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні : нормат.-правові док. / за ред. : В. В. Цветков, І. О. Кресіна. Київ : Ін Юре, 2003. 95 с.

397. «Цифрова Україна»: конституційно-правова модель/за заг. ред. Р.О.Стефанчука, О.Л.Копиленка, Є.Р.Бершеди, О.М.Клименко. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2021. 688 с.

398. Червякова О. В. Механізми трансформації державного управління в умовах суспільних змін: монографія / Червякова О. В. ; Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : Інтерсервіс, 2015. 388 с.

399. Черленяк І. І. Синергетичні моделі оптимізації системи державного управління: монографія. Ужгород: Ліра, 2010. 656 с.

400. Шаповал В. Парламент: функціональні характеристики. *Право України*. 2015. № 5. С. 66.

401. Шаульська Г. Зарубіжний досвід як стимул у пошуку власної моделі ефективного управління. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 5. С. 114 – 120.

402. Шаульська Г. М. Громадськість як індикатор системи державного управління та громадянського суспільства. Public as indicator of the system of state administration and civil society. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2017. № 1(8). С. 66 – 69.

403. Шаульська Г. М. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні: монографія / за заг. ред. Т. В. Мотренка. Київ, 2018. 200 с.

404. Шаульська Г. М. Реформи та оновлення механізмів взаємодії громадськості з органами публічної влади. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. № 3. С. 105 – 112.

405. Шаульська Г. Органи місцевого самоврядування в умовах децентралізації механізмів влади: спроба концептуального аналізу. *Право та державне управління*. 2016. № 3. С. 160 – 165. URL: <http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-3-2016> (дата звернення: 14.07.2023).

406. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство і публічне управління України крізь призму людиноцентричної парадигми: теорія і практика: монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2022. 300 с.

407. Шаульська Г. М. Короткий огляд еволюції громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 1. С. 101–105. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1615>

408. Шаульська Г. М. Концепція громадянського суспільства і публічне управління. *Аспекти публічного управління*. Дніпро, 2018. № 6(1–2). С. 58–63. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/35>

409. Шаульська Г. М. Моделі громадянських суспільств та особливості сучасного громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 1 (61). С. 188–191. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2018/1_2018.pdf

410. Шаульська Г. М. Сучасні механізми публічного адміністрування: питання удосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 2. С. 121–126. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/47/Instzak2-18ua>

411. Шаульська Г. М. Щодо теорії виникнення та розвитку ідеї громадянського суспільства. *Право та державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 1 (30). Том 2. С. 47–51. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2018/tom_2/1-2_2018.pdf

412. Шаульська Г. М. Публічне адміністрування: теорія та методологія. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. №2. С. 30–33. – URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-2-2018>
413. Шаульська Г. М. Сучасні західні управлінські моделі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 3. С. 111–116. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1598/1473>
414. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 4. С. 99–104. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/49Шаульська>
415. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в умовах реформування країни. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 5. С. 162–169. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/50Instzak5-18>
416. Шаульська Г. М. До питання законодавчого забезпечення громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 3. С. 136–141. URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2018/26.pdf
417. Шаульська Г. М. Реформування системи публічного управління: нормативно-правовий аспект. *Право та державне управління*. – Запоріжжя, 2018. № 4. С. 193–198. URL: <http://pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-4-2018>
418. Шаульська Г. М. Реформування сучасної системи місцевого самоврядування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 1. С. 154–162. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1675/1554>
419. Шаульська Г. М. Деякі сучасні механізми взаємодії влади і громадянського суспільства: аналіз ефективності. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 2. С. 181–189. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/53>

420. Шаульська Г. М. Принципи «належного врядування»: перспективи впровадження в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2019. № 2. С. 140–143. URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-2-2019>

421. Шаульська Г. М. Принципи врядування ЄС та впровадження багаторівневої моделі публічного управління в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 3. С. 143–151. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1718/1602>

422. Шаульська Г. М. Взаємозв'язок розвитку ринку землі та громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 6. С. 86–95.

423. Шаульська Г. М. Публічне управління та трансформації української моделі громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. Дніпро, 2021. № 1. С. 35–43. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/61>

424. Шаульська Г. М. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*. матеріали V Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–25 червня 2022 р.). м. Київ, 2022. С. 88–91.

425. Шаульська Г. М. Деякі особливості формування публічного адміністрування в Україні. «*Legea si Viata*». Молдова, 2018. №5/2. С. 201–204. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/index.php/reviste?id=336>

426. Шаульська Г. Сучасна територіальна громада як фундаментальна основа ефективного місцевого самоврядування в Україні. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*. Київ, 2016. Вип. 1. С. 144–153.

427. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в Україні: деякі проблеми розвитку. *Visegrad Journal on Human Rights*. Братислава, 2018. № 3 (volume 2). С.185–188. URL: <http://vjhr.sk/ukr/3-2018-2>

428. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство і публічне управління України крізь призму людиноцентричної парадигми: теорія і практика: монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2022. 300 с.

429. Шаульська Г. М. Багаторівнева модель громадського управління як основа для розвитку громадянського суспільства України. «*Legea si Viata*». Молдова, 2019. №5/2. С. 190–194. URL: <http://www.legeasiviata.in.ua/index.php/reviste?id=374>

430. Шаульська Г. М. Деякі особливості сучасного громадянського суспільства в Україні. *Актуальні питання сьогодення: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 20 березня 2018 р.). Обухів, 2018. Т.3. С. 62–64.

431. Шаульська Г. М. Розвиток громадянського суспільства в Україні. Короткий огляд з історичного ракурсу. *Перспективні напрямки наукової думки: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (м. Тернопіль, 18 квітня 2018 р.). Обухів, 2018. Т.5. С. 115–119.

432. Шаульська Г. М. Проблемні питання зворотного зв'язку інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 квітня 2018 р.). Харків, 2018. С. 95–97.

433. Шаульська Г. М. Щодо пошуків ефективної моделі публічного адміністрування в Україні. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 27–28 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 116–117.

434. Шаульська Г. М. Деякі пропозиції щодо вдосконалення сучасної системи публічного адміністрування. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні* (м. Київ,

25 травня 2018 р.) : у 5 т./ за заг. ред. В. С. Куйбіди. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ, 2018. Т. 1. С. 112–113.

435. Шаульська Г. М. Інформатизація та реалізація механізму комунікації органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій*: міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25–26 травня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 153–154.

436. Шаульська Г. М. Стан громадянського суспільства в Україні. *Сучасний рух науки*: тези доп. II між народ.наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 28–29 червня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 515–518.

437. Шаульська Г. М. Сучасні західні управлінські моделі. *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали III матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 червня 2018 р.). Херсон, 2018. С. 54-56.

438. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в Україні: проблеми розвитку. *Ключові питання освіти та науки: перспективи розвитку для України та Польщі*: матеріали Міжнарод. мультидисцип. конф. (м. Стальова Воля Республіка Польща, 20–21 липня 2018 р.). Wyzsza Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli, 2018. С. 41–44.

439. Шаульська Г. М. Деякі підзаконні акти сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. *Людина і закон: публічно-правовий вимір*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5–6 жовтня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 9–11.

440. Шаульська Г. М. Соціокультурні трансформації громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 жовтня 2018 р.). Київ, 2018. С. 90–94.

441. Шаульська Г. М. Суспільно-політичні процеси і розвиток громадянського суспільства в Україні. *Чинники розвитку юридичних наук у*

XXI столітті: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2–3 листопада 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 12–15.

442. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення реформування системи публічного управління. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 листопада 2018 р.). Львів, 2018. С. 17–20.

443. Шаульська Г. М. Антикорупційне законодавство України: історія і сучасність. *Антикорупційне законодавство України: проблеми забезпечення ефективності*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., Київ: Інститут законодавства України, 2018. С. 101–105.

444. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення розвитку громадянського суспільства в умовах децентралізації в Україні. *Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., Київ: Інститут законодавства України, 2018. С. 193–199.

445. Шаульська Г. М. Правова, організаційна та фінансова автономії органів місцевого самоврядування. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 січня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 10–15.

446. Шаульська Г. М. Моніторинг реформ громадськими організаціями. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку суспільства і технологій*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 січня 2019). Київ, 2019. С. 136–137.

447. Шаульська Г. М. Антикорупційний кодекс: актуальність та перспективи створення / «Новітні орієнтири кодифікаційної діяльності» / За заг. ред. Є. Р. Бершеди. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2021. С. 390–399.

448. Шаульська Г. М. Актуальність просвітницького механізму формування громадянських компетентностей. *Тенденції розвитку освітнього процесу у сфері державного управління в Україні та в країнах ЄС*: збірник тез

науково-методичних доповідей (м. Воломін, Республіка Польща, 11–22 березня 2019 р.). Польща, 2019. С. 72–76.

449. Шаульська Г. М. Консультативно-дорадчі органи: деякі проблеми діяльності. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку*: матеріали V Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 березня 2019 р.), Київ, 2019. С. 103–105.

450. Шаульська Г. М. Вибори у комплексі механізмів взаємодії влади і громадянського суспільства. *Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики*: матеріали XIX Міжнарод. наук. конгресу (м. Харків, 19 квітня 2019). Харків, 2019. С. 105–108.

451. Шаульська Г. М. Публічні громадські обговорення як механізм співпраці влади і суспільства. *Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5–6 квітня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 106–108.

452. Шаульська Г. М. Концепт «територіальна громада України». *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 19–20 квітня 2019 р.). Львів, 2019. С. 24–27.

453. Шаульська Г. М. Наглядові функції інститутів громадянського суспільства. *Теоретичний аналіз та наукові дослідження юридичної науки XXI у столітті*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 квітня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 46–49.

454. Шаульська Г. М. Децентралізація: деякі пропозиції щодо розподілу компетенцій. *Права людини та проблеми організації і функціонування публічної адміністрації в умовах становлення громадянського суспільства в Україні*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 квітня 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 32–35.

455. Шаульська Г. М. Механізм узгодження рішень у багаторівневому управлінні. *Розвиток правової системи України в умовах сьогодення*:

матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Харків 3–4 травня 2019 р.). м. Харків, 2019. С.15–17.

456. Шаульська Г. М. Комплексний механізм публічного управління: деякі пропозиції. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики як механізм ефективного розвитку*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 квітня 2019 р.). м. Київ, 2019. С. 119–120.

457. Шаульська Г. М. Європейський принцип відкритості у врядуванні: досвід для України. *Сучасне правотворення: питання теорії та практики*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 31 травня – 1 червня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 152–154.

458. Шаульська Г. М. Функціонування механізму публічного адміністрування. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*: матеріали II Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 28–29 червня 2019 р.). м. Київ, 2019. С. 91–93.

459. Шаульська Г. М. Синергійна взаємодія суб'єктів у системі публічного управління. *Сучасний рух науки*: матеріали VII Міжнарод. наук.-практ. конф. №7 (м. Дніпро, 6–7 червня 2019 р.). Дніпро, 2019. С. 1838–1845.

460. Шаульська Г. М. Комплексний механізм публічного адміністрування. *Сучасні світові тенденції розвитку науки, технологій та інновацій*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 28–29 червня 2019 р.). Ужгород, 2019. С. 65–68.

461. Шаульська Г. М. Консультативно-дорадчі органи в системі правових механізмів публічного управління. *Законодавчі аспекти модернізації механізмів публічного управління та адміністрування в Україні* / Заг. ред. О. Л. Копиленка., В. Є. Воротіна. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2019. С. 130–136.

462. Шаульська Г. М. Децентралізація: деякі проблеми в системі суб'єктів владних повноважень на місцях. *Публічне управління XXI століття*:

портал можливостей: зб. тез XX Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 23 квіт. 2020 р.). Харків, 2020. С. 240–243.

463. Шаульська Г. М. Публічна служба в зарубіжних країнах: основні моделі. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 червня 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 92–95.

464. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення цифрових трансформацій у публічному врядуванні. *Цифрова Україна: конституційно-правова модель*: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 20–21 травня 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 265–270.

465. Шаульська Г. М. Реалізація механізмів народовладдя в умовах воєнного стану: деякі законодавчі зміни. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 лютого 2023 р.). м. Київ, 2023. С. 57–61.

466. Шевчук М. Відкритість національних парламентів: досвід країн Європейського Союзу. *Ефективність державного управління*. 2018. Випуск 2 (55). Ч. 1. С. 144-150.

467. Шемшученко Ю. С. Громадянське суспільство. *Юридична енциклопедія*: в 6 т. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 1: А–Г. 146 с.

468. Шумовська К. Е. Методологія дослідження місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2011. № 12. С. 1–3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2011_12_14 (дата звернення: 14.07.2023).

469. Щедрова Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти: монографія. Луганськ. 2009. 308 с.

470. Щербанюк О. В. Народний суверенітет і реалізація владоспроможності демократичної держави: монографія. Книга II. Київ: Логос, 2013. 306 с.

471. Ющик О. Влада народу і конституційний процес в Україні. *Віче*. 2014. № 3. С. 19 – 21.
472. Якименко Ю. Громадянське суспільство в Україні: основні характеристики. Центр Разумкова. URL: http://razumkov.org.ua/upload/yakymenko_civic_society_2004.pdf(дата звернення: 14.07.2023).
473. Якубовський О. П. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії : монографія / О. П. Якубовський, Т. О. Бутирська. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. 196 с.
474. Alexander J. Bringing Democracy Back In / Intellectuals Beyond Academy / [ed. by Ch. Lemert]. Sage, 1990.
475. Arora Ramesh K. New Public Management: Emerging Concerns. *Prashasnika*, 2003. Vol. XXX. № 2. P. 61.
476. Barzelay M. Origins of the New Public Management: an International View from Public Administration. *New Public Management: Current Trends and Future Prospects* /ed. By K. McLaughlin, S. Osborne, E. Ferlie. London, 2002. P. 98 – 112.
477. Bell D. The Coming Post-Industrial Society. N.-Y., 1973. P. 20.
478. Bilyk O., Karkovska V. and Khim M. Gender budgeting: a vital element for ensuring sustainable development Orçamento de gênero: um elemento central do desenvolvimento sustentável, *Sustentabilidade em Debate*, № 12(3), pp. 305–323. 2021.
479. Bouckaert G. Modernizing the Rechtsstaat: Paradoxes of the Management Agenda / G. Bouckaert. Berlin : Duncker & Humblot, 2002.
480. Chernyakhivska V. V., Bilyk O. I., Charkina A. O., Zhayvoronok I. and Farynovych I. V. Strategy for improving the quality of life in countries with economies in transition. *International Journal of Management (IJM)*, 2020. vol. 11, iss. 4, pp. 523–531.
481. Control of Corruption (Контроль корупції). <https://www.worldbank.org/content/dam/sites/govindicators/doc/cc.pdf>

482. Crozier M. Le Phenomena bureaucratique. Essai sur les tendances bureaucratiques des systèmes d'organisation modernes et sur leurs relations en France avec le système social et culturel / M. Crozier. P. : Editions du Seuil, 1963. 414 p.

483. David Sorkin, Wilhelm Von Humboldt: The Theory and Practice of Self-Formation (Bildung), 1791 – 1810 in: Journal of the History of Ideas, Vol. 44, No. 1 (Jan. – Mar., 1983), pp. 55 – 73.

484. Democracy under heavy fire across the globe, new studies say. (n.d.). democracywithoutborders.org. Retrieved from: <https://www.democracywithoutborders.org/21963/democracy-under-heavy-fire-across-the-globe-new-studies-say/>

485. Deutsch K. W. Social mobilization and political development. *American political science rev.* – Wash., 1961. Vol. 55, N 3. P. 514.

486. Dykha M., Cheban Yu., Bilyk O., Siryk Z., Khytra O. and Dudnyk A. Management of corporate social activity in the organization. *International Journal of Management (IJM)*. 2020.vol. 11, iss. 5, pp. 97–107.

487. Ernest Gellner. Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals. 1994. 225 p.

488. Filippova V., Karlova V., Shpektorenko I., Gaievskaya L., Vasiuk N. and Torchynuk V. Topical issues of the development of legal culture and professional competence of civil servants: the practice of the European Union and ways of improvement in Ukraine, *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, vol. 11(2), iss. XXI, pp. 30–37.2021.

489. Follett M. P. Creating Democracy, Transforming Management / Mary P. Follett, Tonn Joan C., New Haven: Yale University Press, 2003. 366 p.

490. Freedom House. URL: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2021/democracy-under-siege> (дата звернення: 14.07.2023).

491. Global Innovation Index 2021. Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. URL:

https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf (дата звернення: 14.07.2023).

492. Government Effectiveness (Ефективність уряду).
<https://www.worldbank.org/content/dam/sites/govindicators/doc/ge.pdf>

493. Gray J. What Is Living in Liberalism? / John Gray. *Post Liberalism : Studies in Political Thought*. London : Routledge, 1993. 264 p.

494. How EU policy is decided. URL: https://european-union.europa.eu/institutions-law-budget/law/how-eu-policy-decided_en (дата звернення: 14.07.2023).

495. Kalashnyk N., Khudoba O., Kolosovska I., Zayats D. and Panfilova T. Public policy in the field of state-private partnership, *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research*, vol. 11, iss. 2, spec. iss. 20, pp. 64–69. 2021.

496. Kastrati A. Civil Society from Historical to Contemporary Perspectives. *European Journal of Multidisciplinary Studies*. 2016. Vol. 1. Nr. 1. URL: http://journals.euser.org/files/articles/ejms_jan_apr_16_nr1/Kastrati.pdf

497. Karas, A. (2018). Civil Identity as Ethical Self-Determination. *Proceedings of the XXIII World Congress of Philosophy. Philosophy of Values Pages*. 68, 65-69.

498. Karpa, M, Akimova, L., Akimov, O., Serohina, N., Oleshko, O., & Lipovska, N. (2021). Public administration as a systemic phenomenon in society. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 11 (1: Special Issue XV), pp. 56–62.

499. Keane J. (Кін Дж.) Civil Society, Definitions and Approaches. 2009. URL: http://www.johnkeane.net/wp-content/uploads/2009/01/jk_civil_society_definitions_encyclopedia.pdf

500. Keeling D. Management in Government / D. Keeling (1972), London: Allen&Unwin.

501. Kelly Rita Mae. An Inclusive Democratic Polity, Representative Bureaucracies, and the New Public Management. Rita Mae Kelly. *Public Administration Review*. 1998. Vol. 58. № 3. P. 201.

502. Kipen, V. (2014). Traumatized consciousness as a consequence and Factor of insecurity (Research of mass attitudes in Donetsk. *Skhid*, 2 (128), 5-9.

503. Kurylo V.I., Mushenok V.V. Place and the role of local taxes in the functioning of united local communities. Organizational and economic mechanisms of development of the financial system: collective monograph / edited by M. Bezpartochnyi / ISMA University/ Riga:«Landmark» SIA. 2016. 222 p.

504. Kolodiy, A. (2002). Na shliakhu do hromadianskoho suspilstva. Teoretychni zasady y sotsiokulturni peredumovy demokratychnoi transformatsii v Ukraini [On the way to civil society. Theoretical foundations and socio-cultural preconditions of democratic transformation in Ukraine]. Lviv: Red Viburnum.

505. Kryshchanovych M., Petrovskyi P., Khomyshyn I., Bezena I. and Serdechna I. Peculiarities of implementing governance in the system of social security, *Business, Management and Education*, vol. 18 (1), pp. 142–156. 2020.[Online]. Available: <https://doi.org/10.3846/bme.2020.12177>

506. Kryvtsova, O., Karpa, M., Shvets, K., Lopatin, S., Yepryntsev, P., & Kryvtsova, V. (2021). Universally recognized and national principles of competence of civil servants as a basis for legal provision of information security: the experience of the European Union. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, (11(2)), pp. 48-53.

507. Laine J. Debating Civil Society: Contested Conceptualizations and Development Trajectories. *International Journal of Not-for-Profit Law*. September 2014/59. Vol. 16, №. 1. URL: <http://www.icnl.org/research/journal/vol16iss1/debating-civilsociety.pdf>

508. Lychenko I., Krasivskyy O., Lesko N., Pavliuk N., and Marusiak L. The philosophy of the Europe an union legislation formation In the field of local governance construction. *Wisdom*, 2021.vol. 19, no. 3,pp. 163–171.

509. Open Government Around the World. (n.d.). worldjusticeproject.org. Retrieved from: <https://worldjusticeproject.org/open-government-around-world>
510. Participate, interact and vote in the European Union. URL: https://european-union.europa.eu/live-work-study/participate-interact-vote_en
511. Parubchak I. The role of a state and its institutions in the process of political socialization of personality in the societies of democratic types, *European Journal of Transformation Studies*, №2. 2019. [Online]. Available: <https://czasopisma.bg.ug.edu.pl/index.php/journal-transformation/article/view/5008>.
512. Parubchak I. and Radukh N. State regulation of development of corporate social responsibility in the transformation type countries in Eastern Europe, *Baltic Journal of Economic Studies*, 2019. vol. 6, no5. [Online]. Available: <http://www.baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/745>.
513. Petrovskiy P., Krasivskyy O., Maziy N., Krasivsky D. and Pasichnyk V. Empirical substantiation of management activity: imperatives of the sphere of publicity in the context of the contemporary postmodern society, *Postmodern Openings*, vol. 11(2Supl 1), pp. 301–316. 2020. [Online]. Available: <https://doi.org/10.18662/po/11.2Sup1/194>
514. Pfifner J. M., Presthus R. Public Administration. New York: The Ronald Press Co., 1960. P. 3.
515. Podolchak N., Tsygylyk N., and Khim M. Use of the transfer of the best european technologies to implement the system for forming of civil servant-leader, *Eastern-European Journal of Enterprise Technologiethis Link is Disabled*, vol. 4, iss. 13/112, pp. 78–88, 2021.
516. Podolchak N., Prokopyshyn-Rashkevych L. and Karkovska V. The influence of coaching on the development of manager’s leadership skills. *Науковий вісник Національного гірничого університету*, 2019. № 4. С. 107–113.

517. Political Stability and Absence of Violence/Terrorism (Політична стабільність та відсутність насильства /тероризму). <https://www.worldbank.org/content/dam/sites/govindicators/doc/pv.pdf>

518. Political Stability and Absence of Violence/Terrorism Політична стабільність та відсутність насильства/тероризму у 2022р. в Україні та державах ЄС. <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>

519. Popovych V., Ragimov F., Kornienko V., Ivanova I., and Buryk Z. Development of social and communicative paradigm of public administration in the field of social networks, *International Journal of Data and Network Science*, № 4 (3), pp. 319–328. 2020.

520. Poshedin O., Palamarchuk T. and Gaievska L. Milestones vs. percents: how do we really measure ukraine's european integration progress? *Baltic Journal of Economic Studies*, 2020.vol. 6,no. 5, pp. 73–82.

521. Rosenblum, Nancy L. Civil Societies: Liberalism and the Moral Uses of Pluralism. *Social Research*. Vol. 61. No. 3 (Fall 1994). P. 540 – 557.

522. Rudenko O., Bulba V., Orobei V., Polyakova O., and Kulinich O. Project management as a technology for optimizing resources in terms of reforming socio economic relations, *Akademické sdružení MAGNANIMITAS*,vol. 11 (2),pp. 45–51.2021.

523. Rule of Law (Верховенство права). <https://www.worldbank.org/content/dam/sites/govindicators/doc/rl.pdf>

524. Rule of Law Верховенство права та Control of Corruption Контроль корупції в Україні у 2007-2022pp. <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>

525. Shaulska H. Models of civil society development in developing countries / Halyna Shaulska, Dmytro Arabadzhyiev, Olena Postol, Alla Lazareva, Olha Stohova. *Lex Humana* (Web of Science), ISSN 2175-0947. v. 15, n.2 (2023). Pp. 94–109. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2478>

526. Shaulska H. Legal and regulatory fundamentals of interaction of civil society and government authorities in the system of public administration / Halyna Shaulska, Iryna Kazanchuk, Hrygorii Bukanov. *Journal of Law and Political Sciences (JLPS)*. Print ISSN 2222-7288 Online ISSN 2518-5551. Impact factor value of 2.329 Vol. (37) Thirteenth year– Issue (2) April. (2023). Pp. 344–367. URL: <https://drive.google.com/file/d/1NqnLPv3C1cmwTZC5LBXQ3feFSnt9B9Jn/view>

527. Shaulska H. Existential aspects of human existence and the human-centered paradigm in public administration / Alona Leshchenko, Olena Laut, Halyna Shaulska, Anatolii Yarovy, Zorislav Makarov. *Amazonia Investiga*, ISSN 2322-6307, 12(64), (2023). Pp. 361-367. URL: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.38>

528. Shebanina O., Buryk Z., Kliuchnyk A., Kormyshkin Yu., Shebanin V., and Rybachuk V. Strategic factors quality of public administration in regional development: the experience of EU countries. *International Journal for Quality Research*. 2021.№ 15(4), pp. 1317–1332.

529. Shpak N., Podolchak N., Karkovska V., and Sroka W. The influence of age factors on the reform of the public service of Ukraine, *Central European Journal of Public Policy*, 2019.vol. 13, iss. 2,с. 40–52.

530. Social Progress Imperative. «Індекс соціального розвитку». URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/news/indeks-socialnogo-progresu-ukrayina-za-dva-roki-pi/> (дата звернення: 14.07.2023).

531. Social Progress Imperative. 2023. URL: <https://www.socialprogress.org/global-index-2022overview/> (дата звернення: 10.01.2024).

532. Strikha L., Mamontova E., Vonsovyh S., Buryk Z., and Baranova O., The modern experience of lobbying interests in Europe, *Estudios de Economia Aplicada* this Link is Disabled, 39(8). 2021.[Online]. Available:<https://ojs.ual.es/ojs/index.php/eea/article/view/6203>.

533. Tatum WJ Review: Lintott A. Cicero as Evidence: A Historian's Companion. *Phoenix*. 2011. Issue. 65, no. 1/2. S. 191-194.
534. Terence Irwin, Gail Fine. Aristotle: introductory readings. Oxford : Oxford University Press, 1996. 359 с.
535. The Carnegii Papers: A new index in search of the global middle class. URL: https://carnegieendowment.org/files/middle_class-edited.pdf (дата звернення: 14.07.2023).
536. The Global Competitiveness Report. 2023. URL: <https://www.weforum.org/> (дата звернення: 10.01.2024).
537. The Legatum prosperity index by the Legatum institute. 2023. URL: <https://www.prosperity.com/all-countries> (дата звернення: 10.01.2024).
538. Transparency International. URL: https://www.transparency.org.uk/?gad=1&gclid=CjwKCAjwwb6lBhBJEiwAbuVUSuw3dW9tMz0ttF8eZJ3LjGykeAvm9FSlmb1O9smScMEzWFpFw6dSRhoCTNMQAvD_BwE (дата звернення: 14.07.2023).
539. Voice and Accountability (Голос та підзвітність). URL: <https://www.worldbank.org/content/dam/sites/govindicators/doc/va.pdf>
540. Voice and Accountability Голос та підзвітність та Political Stability and Absence of Violence/Terrorism Політична стабільність та відсутність насильства в Україні у 2007-2022 рр. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators> (дата звернення: 10.01.2024).
541. Voice and Accountability Голос та підзвітність у 2022р. в Україні та державах ЄС. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators> (дата звернення: 10.01.2024).
542. Walter M. Complex Equality / Eds. by R. E. Goodin, Ph. Pettit. *Contemporary Political Philosophy*. An Anthology. Maldem, 1998. P. 487–503.
543. Walter M. Equality and Civil Society / Eds. by S. Chambers, W. Kymlicka // *Alternative Conceptions of Civil Society*. Princeton, 2002. P. 39.

544. Wilson W. The Study of Administration. *Discipline and History. Political Science in the United States* / J. Farr and R. Seidelman (eds.). Ann Arbor: APSA, 1993. 315 p.

545. Worldwide Governance Indicators. 2023. URL: https://databank.worldbank.org/reports.aspx?Report_Name=WGI-Table&Id=ceea4d8b# (дата звернення: 10.01.2024).

546. Yarmysh O., Tielkiniena T., Kondratova A. Methodological principles of using international experience to ensure the transparency of decision-making: legislative regulation of public consultations in Ukraine. Proceedings of the International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021). Atlantis Press. 2021. P. 232-237.

Додаток А
Довідки про впровадження
результатів дисертаційного дослідження

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА РАДА

вул. Винниченка, 18, м. Львів, 79008 тел. (032) 2 999 800 факс (032) 2 999 810
www.lvivoblrada.gov.ua e-mail: info@lvivoblrada.gov.ua
код ЄДРПОУ 22340506

№ _____

На № _____

від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження ШАУЛЬСЬКОЇ ГАЛИНИ МИКОЛАЇВНИ

Львівська обласна рада опрацювала результати наукового дослідження Шаульської Галини Миколаївни на тему: «Взаємообумовлений розвиток публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні» і вважає їх корисними для застосування у роботі.

На сучасному етапі реформування, коли відбуваються активні зміни у системі публічного управління від патерналізму до представництва територіальних громад, активного залучення недержавних інституцій, — новації, запропоновані автором дисертації, набуватимуть і надалі актуальності. Пропозиції автора щодо багаторівневого урядування заслуговують на увагу і впровадження в практичну діяльність. Запропонована концепція та модель публічного управління, представлений комплекс механізмів прямої дії між органами влади та інституціями громадянського суспільства, відповідають сучасним потребам суспільного розвитку.

Авторські пропозиції, висновки та положення, які стосуються удосконалення форм і методів роботи органів місцевого самоврядування, вважаємо корисними для покращення роботи Львівської обласної ради, використання у підготовці рішень та програм соціально-економічного розвитку громади.

Заступник голови

Юрій ХОЛОД

Львівська обласна рада
№02-вих-487 від 27.03.2024

УКРАЇНА

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

вул. В. Винниченка, 18, м. Львів 79008, тел. (032) 261-21-55, факс (032) 235-60-80,
e-mail: deploda@loda.gov.ua, код ЄДРПОУ 38557560

25.03.2024 № 2-12/228 На № _____ від _____

**Довідка про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Шаульської Галини Миколаївни
«Взаємообумовлений розвиток публічного управління та
громадянського суспільства на
засадах людиноцентризму в Україні»**

Зважаючи на сучасні тенденції у сфері публічного управління, прискорення процесів демократизації влади, використання партнерських підходів у прийнятті рішень, змін форм і методів взаємодії з населенням, зокрема щодо підсилення партисипативних методів взаємодії з громадянами з метою їх залучення до участі в прийнятті рішень, — пропозиції дисертаційної роботи Шаульської Галини Миколаївни є актуальними і такими, що відповідають потребам суспільства.

Запропоновані автором багаторівнева модель і концепція публічного управління, в яких підсилені роль та значення місцевого самоврядування, участь суб'єктів публічного права, заслуговують на увагу. Пропозиції щодо покращення комунікації, удосконалення механізмів взаємодії влади і суспільства, уведення механізмів прямої дії, відповідають сучасним потребам суспільства, сприятимуть удосконаленню роботи органів публічного управління та системи загалом.

Дослідження має практичне значення, авторські інновації, пропозиції, положення та висновки щодо взаємообумовленого розвитку публічного управління і громадянського суспільства на засадах людиноцентризму взято до уваги та використання у роботі.

Заступник директора – начальник
управління регіонального розвитку

Вадим ТАБАКЕРА

**ЧЕРВОНОГРАДСЬКА МІСЬКА РАДА
ЧЕРВОНОГРАДСЬКОГО РАЙОНУ
Львівської області**

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

пр.Шевченка,19, м.Червоноград, Львівська обл., 80100, тел. (03249) 3-23-46, факс 3-23-50

E-mail: chervonogradmvk@loda.gov.ua, Web: www.chervonograd-city.gov.ua, Код ЄДРПОУ 04055920

№ 696/11
від 25 03 2024 р.
на № _____
від “ ” _____ 20__ р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шаульської Галини Миколаївни
«Взаємообумовлений розвиток публічного управління та
громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні»**

Враховуючи посилення впливу на публічне управління громадянського суспільства, необхідність налагодження з ним багатосторонніх зв'язків на основі партнерства та співробітництва, все більшого значення набуває широке залучення у функціонуванні органів публічної влади представників неурядових організацій, що характеризує потребу застосування в управлінських процесах новітніх форм, методів та інструментів.

Обґрунтована автором багаторівнева модель та концепція публічного управління, як основа для розвитку громадянського суспільства в Україні, відповідають потребам суспільства. Отже, вбачаємо актуальними та корисними пропозиції дисертаційної роботи Шаульської Галини Миколаївни.

Висновки та положення, які стосуються удосконалення форм і методів роботи органів місцевого самоврядування, розширення участі суб'єктів у виробленні рішень, покращення комунікації, удосконалення механізмів взаємодії органів влади та суспільства, — сприятимуть взаємообумовленому розвитку систем громадянського суспільства та публічного управління загалом.

Дослідження має практичне значення, іновачійні пропозиції, представлені у роботі, заслуговують на увагу та впровадження. Висновки та рекомендації взяті до уваги та використання у роботі.

Міський голова

Андрій ЗАЛІВСЬКИЙ

**ТРОСТЯНЕЦЬКА СІЛЬСЬКА РАДА
СТРИЙСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Зелена, 2, село Тростянець, Стрийський район, Львівська область, 81614,
Тел. (03241) 66-136, E-mail: gromada@rada-trostryanets.gov.ua,
Web: <http://www.rada-trostryanets.gov.ua>, Код ЄДРПОУ 40178802

26.03.2024 № 114

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шаульської Галини Миколаївни
«Взаємообумовлений розвиток публічного управління та
громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні»**

Пропозиції дисертаційної роботи Шаульської Галини Миколаївни є актуальними та корисними для застосування у роботі.

Модель та концепція публічного управління, як основа для розвитку громадянського суспільства в Україні, відповідають викликам і потребам суспільства. Висновки та положення, які стосуються удосконалення форм і методів роботи органів місцевого самоврядування, розширення участі суб'єктів у виробленні рішень, удосконалення механізмів взаємодії органів влади та суспільства, — сприятимуть розвитку громадянського суспільства, подальшому формуванню системи публічного управління загалом.

Розроблені положення та рекомендації враховані у практичній діяльності для налагодження взаємовідносин з громадянами та інститутами громадянського суспільства, а також використовуються для координації роботи з представниками громадськості та організацій громадянського суспільства.

Сільський голова

Михайло ЦИХУЛЯК

ЯВОРІВСЬКА МІСЬКА РАДА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ

81000 вул. Львівська, 15, м. Яворів, Яворівський район, Львівська область

тел.: (03259) 2-15-63, факс: (03259) 2-15-62, E-mail: post@yavoriv-rada.gov.ua Код ЄДРПОУ 04056032

19.12.2023 № 8680

На № _____ від _____

Акт

впровадження результатів дисертаційного дослідження

Шаульської Галини Миколаївни

у законотворчу діяльність

Результати наукового дослідження Шаульської Галини Миколаївни на тему: «Взаємообумовлений розвиток публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні», подані у вигляді обґрунтованих пропозицій, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень, наукову та практичну вагомість.

Концепція формування багаторівневої моделі публічного управління, представлений комплекс нових підходів і механізмів щодо публічного управління та адміністрування відповідають сучасним суспільно-політичним та соціально-економічним процесам. Впровадження авторських пропозицій сприятимуть взаємообумовленому розвитку публічного управління та громадянського суспільства в Україні.

Висновки та положення, розроблені Шаульською Г.М., взято для використання у роботі.

Яворівський міський голова

Ігор ГРАБОВСЬКИЙ

КИЇВСЬКА ОБЛАСНА АСОЦІАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТА СЕЛИЩНИХ РАД
01196, м. Київ, вул. Лесі Українки 1, тел./факс: (044) 585-90-12, e-mail: karimkiev@ukr.net

07.06.2023 року №0007/023

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження
Шаульської Галини Миколаївни
«Взаємообумовлений розвиток публічного управління та
громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні»

Асоціація органів місцевого самоврядування «КИЇВСЬКА ОБЛАСНА АСОЦІАЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТА СЕЛИЩНИХ РАД» вбачає актуальними та корисними пропозиції дисертаційної роботи Шаульської Галини Миколаївни.

Обґрунтована автором багаторівнева модель і концепція публічного управління щодо ролі та значення місцевого самоврядування, розширення участі суб'єктів у виробленні рішень, покращення комунікації, удосконалення механізмів взаємодії влади та суспільства, уведення механізмів прямої дії, — відповідають потребам суспільства, сприятимуть трансформації громадянського суспільства у сталу модель розвитку та удосконаленню системи публічного управління загалом.

Дослідження має як теоретичне, так і практичне значення, глибина розглянутих проблем та надання авторських інноваційних пропозицій, обґрунтованих наукових положень та висновків щодо взаємообумовленого розвитку публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму, доведено до рівня їх застосування.

В.о. Виконавчого директора

К.О. Ємельяненко

Україна

**ВОЛНОВАСЬКА РАЙОННА РАДА
ДОНЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

вул. Героїв 51 ОМБР, буд.1, м. Волноваха, Донецька область, 85700. Тел. (06244) 4-25-49
e-mail: rsovet.volnov.dc@ukr.net Код ЄДРПОУ 24162612

16.05.2023 № 01/22-96

на _____ від _____

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Шаульської Галини Миколаївни**

Волноваська районна рада Донецької області опрацювала результати наукового дослідження Шаульської Галини Миколаївни на тему: «Взаємообумовлений розвиток публічного управління та громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні» і вважає їх актуальними та корисними.

В умовах реформування системи публічного управління пропозиції автора щодо багаторівневого урядування заслуговують на увагу і впровадження в практичну діяльність. Запропонована концепція нової моделі публічного управління, представлений комплекс механізмів прямої дії між органами влади та інституціями громадянського суспільства, відповідають сучасним вимогам суспільного розвитку. Сформульовані авторські пропозиції, висновки та положення, які стосуються удосконалення форм і методів роботи органів місцевого самоврядування, вважаємо корисними для покращення роботи районної ради, використання у підготовці рішень, стратегій та програм соціально-економічного розвитку.

Голова районної ради

Сергій ДЕМЧЕНКО
Сергій ДЕМЧЕНКО

**ШЕПЕТІВСЬКА МІСЬКА РАДА
ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ**

вул. Соборності, 4, м.Шепетівка, Хмельницька обл., 30405, тел.4-08-89, факс(03840)4-01-71
E-mail: 04060789@mail.gov.ua Код ЄДРПОУ 04060789

23.05.2023 № 03-55/1872

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження
Шаульської Галини Миколаївни
«Взаємообумовлений розвиток публічного управління та
громадянського суспільства на засадах людиноцентризму в Україні»**

Шепетівська міська рада Хмельницької області вбачає актуальними та корисними пропозиції дисертаційної роботи Шаульської Галини Миколаївни.

Обґрунтована автором багаторівнева модель та концепція публічного управління, як основа для розвитку ГС в Україні, відповідають потребам суспільства. Сформульовані висновки та положення, які стосуються удосконалення форм і методів роботи органів місцевого самоврядування, розширення участі суб'єктів у виробленні рішень, покращення комунікації, удосконалення механізмів взаємодії органів влади та суспільства, введення механізмів прямої дії — сприятимуть трансформації громадянського суспільства у сталу модель, розвитку системи публічного управління загалом.

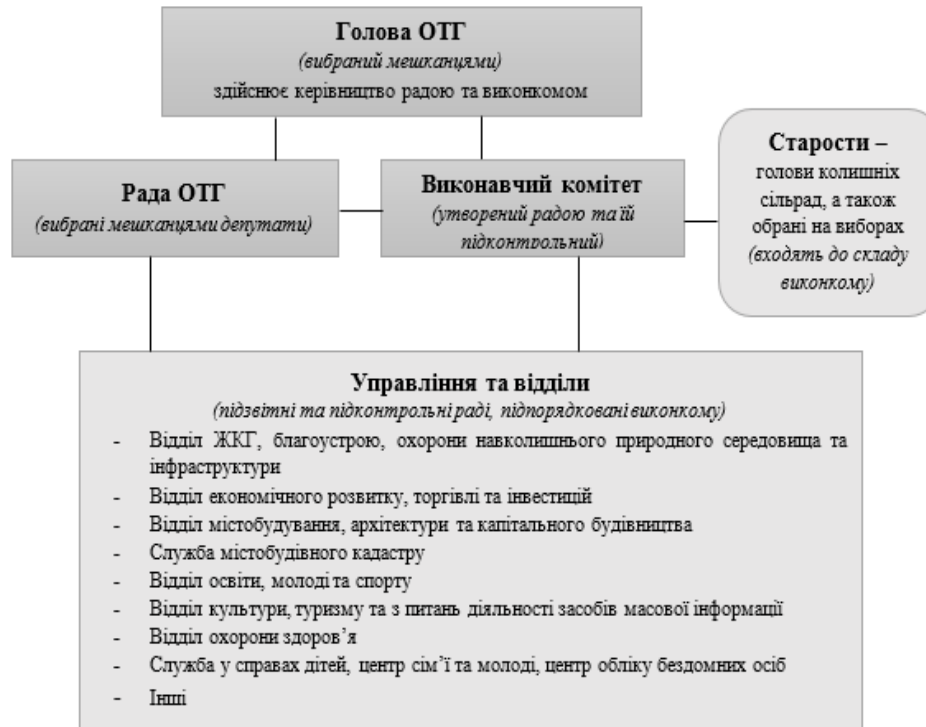
Дослідження має як теоретичне, так і практичне значення, глибина розглянутих проблем та надання авторських інноваційних пропозицій, обґрунтованих положень, представлених у роботі, доведено до рівня їх можливого впровадження для формування стратегій та програм соціально-економічного розвитку. Висновки та рекомендації взяті до уваги та використання у роботі.

Міський голова

Віталій БУЗИЛЬ

Умовна структура органів управління ОТГ

*Джерело: decentralization.gov.ua (Умовна структура органів управління ОТГ)

Громадянське суспільство в Україні в умовах війни*

(% серед ГО/БО, створених до 24.02.2022, n=1003 і новостворених ГО/БО, n=516, множинний вибір)

	До війни	Зараз		
	ГО/БО, діючі до 24.02.2022, n=1003	ГО/БО, діючі до 24.02.2022, n=1003	ГО/БО, створені після вторгнення, n=516	Всі ГО/БО n=1519
Пожертви / членські внески / донати / краудфандингові надходження / підтримка місцевого бізнесу	67.2	68.6	72.5	69.3
Міжнародні гранти	20.5	19.0	33.3	21.6
Доходи від власної економічної діяльності	15.1	13.9	22.3	15.3
Фінансування з держбюджету / місцевого бюджету	16.4	5.6	5.6	5.6
Надання соціальних послуг	2.1	1.6	5.4	2.3
ГО - ендавмент (цільовий капітал)	1.6	1.2	2.7	1.5
Немає фінансування, робота ведеться на громадських засадах	11.7	14.2	1.9	12.0
Інше	0	0.4	0.2	0.4

*Джерело: ІСАР «Єднання» (Джерела фінансування, які активно використовувала ГО/БО до і після повномасштабного вторгнення)

Напрямки фінансування ГО*

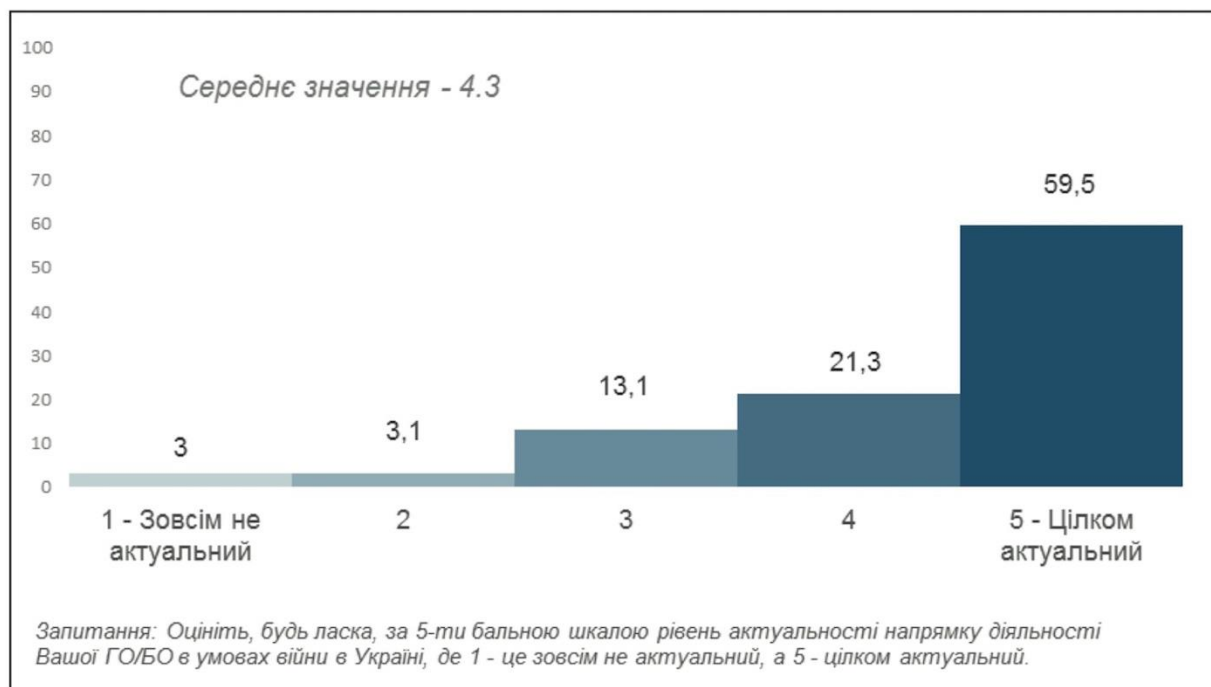
(% серед ГО/БО, створених до 24.02.2022, n=1003 і новостворених ГО/БО, n=516)

	ГО/БО, діючі до 24.02.2022, n=1003	ГО/БО, створені після вторгнення, n=516	Всі ГО/БО n=1519
Міжнародні гранти	57.6	73.3	60.4
Пожертви/членські внески / донати / краудфандингові надходження/підтримка місцевого бізнесу	45.3	49.0	45.9
Фінансування з держбюджету / місцевого бюджету	36.0	32.9	35.5
Доходи від власної економічної діяльності	14.7	19.6	15.5
Надання соціальних послуг	11.2	16.5	12.1
ГО - ендавмент (цільовий капітал)	5.2	7.8	5.6
Інше	3.7	1.4	3.3

*Джерело: ІСАР «Єднання» (Напрямки фінансування, які варто розвивати після початку війни)

Рівень актуальності діяльності ГО/БО в умовах війни*

(% серед ГО/БО, створених до 24.02.2022, n=1003)

*Джерело: ІСАР «Єднання» (Оцінка рівня актуальності напрямку діяльності ГО/БО в умовах війни)

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство і публічне управління України крізь призму людиноцентричної парадигми: теорія і практика: монографія. Київ : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2022. 300 с.
2. Шаульська Г. М. Короткий огляд еволюції громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 1. С. 101–105. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1615>
3. Шаульська Г. М. Концепція громадянського суспільства і публічне управління. *Аспекти публічного управління*. Дніпро, 2018. № 6(1–2). С. 58–63. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/35>
4. Шаульська Г. М. Моделі громадянських суспільств та особливості сучасного громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 1 (61). С. 188–191. URL: http://pa.stateandregions.zp.ua/archive/1_2018/1_2018.pdf
5. Шаульська Г. М. Сучасні механізми публічного адміністрування: питання удосконалення. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 2. С. 121–126. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/47/Instzak2-18ua>
6. Шаульська Г. М. Щодо теорії виникнення та розвитку ідеї громадянського суспільства. *Право та державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 1 (30). Том 2. С. 47–51. URL: http://www.pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2018/tom_2/1-2_2018.pdf

7. Шаульська Г. М. Публічне адміністрування: теорія та методологія. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. №2. С. 30–33. – URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-2-2018>
8. Шаульська Г. М. Сучасні західні управлінські моделі. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 3. С. 111–116. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1598/1473>
9. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення розвитку громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 4. С. 99–104. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/49Шаульська>
10. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в умовах реформування країни. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2018. № 5. С. 162–169. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/50/Instzak5-18>
11. Шаульська Г. М. До питання законодавчого забезпечення громадянського суспільства в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2018. № 3. С. 136–141. URL: http://www.pa.stateandregions.zp.ua/archive/3_2018/26.pdf
12. Шаульська Г. М. Реформування системи публічного управління: нормативно-правовий аспект. *Право та державне управління*. – Запоріжжя, 2018. № 4. С. 193–198. URL: <http://pdu-journal.kpu.zp.ua/issue-4-2018>
13. Шаульська Г. М. Реформування сучасної системи місцевого самоврядування. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 1. С. 154–162. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1675/1554>
14. Шаульська Г. М. Деякі сучасні механізми взаємодії влади і громадянського суспільства: аналіз ефективності. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 2. С. 181–189. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/issue/view/53>

15. Шаульська Г. М. Принципи «належного врядування»: перспективи впровадження в Україні. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. Запоріжжя, 2019. № 2. С. 140–143. URL: <http://pa.stateandregions.zp.ua/issue-2-2019>
16. Шаульська Г. М. Принципи врядування ЄС та впровадження багаторівневої моделі публічного управління в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 3. С. 143–151. URL: <https://instzak.com/index.php/journal/article/view/1718/1602>
17. Шаульська Г. М. Взаємозв'язок розвитку ринку землі та громадянського суспільства в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. Київ, 2019. № 6. С. 86–95.
18. Шаульська Г. М. Публічне управління та трансформації української моделі громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. Дніпро, 2021. № 1. С. 35–43. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/issue/view/61>
19. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в Україні: деякі проблеми розвитку. *Visegrad Journal on Human Rights*. Братислава, 2018. № 3 (volume 2). С.185–188. URL: <http://vjhr.sk/ukr/3-2018-2>
20. Shaulska H. Models of civil society development in developing countries / Halyna Shaulska, Dmytro Arabadzhyiev, Olena Postol, Alla Lazareva, Olha Stohova. *Lex Humana* (Web of Science), ISSN 2175-0947. v. 15, n.2 (2023). Pp. 94–109. URL: <https://seer.ucp.br/seer/index.php/LexHumana/article/view/2478>
21. Шаульська Г. М. Деякі особливості сучасного громадянського суспільства в Україні. *Актуальні питання сьогодення: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (м. Вінниця, 20 березня 2018 р.). Обухів, 2018. Т.3. С. 62–64.
22. Шаульська Г. М. Розвиток громадянського суспільства в Україні. Короткий огляд з історичного ракурсу. *Перспективні напрямки наукової думки: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф.* (м. Тернопіль, 18 квітня 2018 р.). Обухів, 2018. Т.5. С. 115–119.

23. Шаульська Г. М. Проблемні питання зворотного зв'язку інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади. *Публічне управління XXI століття: світові практики та національні перспективи* : зб. тез XVIII Міжнар. наук. конгресу (м. Харків, 26 квітня 2018 р.). Харків, 2018. С. 95–97.

24. Шаульська Г. М. Щодо пошуків ефективної моделі публічного адміністрування в Україні. *Міжнародні наукові дослідження: інтеграція науки та практики*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 116–117.

25. Шаульська Г. М. Деякі пропозиції щодо вдосконалення сучасної системи публічного адміністрування. *Публічне врядування в Україні: стан, виклики та перспективи розвитку*: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, присвяч. 100-річчю держ. служби в Україні (м. Київ, 25 травня 2018 р.) : у 5 т./ за заг. ред. В. С. Куйбіди. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ, 2018. Т. 1. С. 112–113.

26. Шаульська Г. М. Інформатизація та реалізація механізму комунікації органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Сучасні світові тенденції розвитку науки та інформаційних технологій*: міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 25–26 травня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 153–154.

27. Шаульська Г. М. Стан громадянського суспільства в Україні. *Сучасний рух науки*: тези доп. II між нар.наук.-практ. інтернет-конф. (м. Дніпро, 28–29 червня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 515–518.

28. Шаульська Г. М. Сучасні західні управлінські моделі. *Теорія і практика сучасної науки*: матеріали III матер. Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 червня 2018 р.). Херсон, 2018. С. 54-56.

29. Шаульська Г. М. Громадянське суспільство в Україні: проблеми розвитку. *Ключові питання освіти та науки: перспективи розвитку для України та Польщі*: матеріали Міжнарод. мультидисцип. конф. (м. Стальова

Воля Республіка Польща, 20–21 липня 2018 р.). Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Stalowej Woli, 2018. С. 41–44.

30. Шаульська Г. М. Деякі підзаконні акти сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні. *Людина і закон: публічно-правовий вимір*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 5–6 жовтня 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 9–11.

31. Шаульська Г. М. Соціокультурні трансформації громадянського суспільства в Україні. *Актуальні проблеми розвитку науки в контексті глобальних трансформацій інформаційного суспільства*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 жовтня 2018 р.). Київ, 2018. С. 90–94.

32. Шаульська Г. М. Суспільно-політичні процеси і розвиток громадянського суспільства в Україні. *Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 2–3 листопада 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 12–15.

33. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення реформування системи публічного управління. *Правові системи суспільства: сучасні проблеми та перспективи розвитку*: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Львів, 16–17 листопада 2018 р.). Львів, 2018. С. 17–20.

34. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення розвитку громадянського суспільства в умовах децентралізації в Україні. *Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України*: зб. тез доп. наук.-практ. конф., Київ: Інститут законодавства України, 2018. С. 193–199.

35. Шаульська Г. М. Правова, організаційна та фінансова автономії органів місцевого самоврядування. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 18–19 січня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 10–15.

36. Шаульська Г. М. Моніторинг реформ громадськими організаціями. *Модернізація та наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку*

суспільства і технологій: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 січня 2019). Київ, 2019. С. 136–137.

37. Шаульська Г. М. Актуальність просвітницького механізму формування громадянських компетентностей. *Тенденції розвитку освітнього процесу у сфері державного управління в Україні та в країнах ЄС*: збірник тез науково-методичних доповідей (м. Воломін, Республіка Польща, 11–22 березня 2019 р.). Польща, 2019. С. 72–76.

38. Шаульська Г. М. Консультативно-дорадчі органи: деякі проблеми діяльності. *Наука, освіта, суспільство: інструменти і механізми сучасного інноваційного розвитку*: матеріали V Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 29–30 березня 2019 р.), Київ, 2019. С. 103–105.

39. Шаульська Г. М. Вибори у комплексі механізмів взаємодії влади і громадянського суспільства. *Публічне управління XXI століття: синтез науки і практики*: матеріали XIX Міжнарод. наук. конгресу (м. Харків, 19 квітня 2019). Харків, 2019. С. 105–108.

40. Шаульська Г. М. Публічна служба в зарубіжних країнах: основні моделі. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26–27 червня 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 92–95.

41. Шаульська Г. М. Законодавче забезпечення цифрових трансформацій у публічному врядуванні. *Цифрова Україна: конституційно-правова модель*: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. (м. Київ, 20–21 травня 2020 р.). м. Київ, 2020. С. 265–270.

42. Шаульська Г. М. Основні моделі державного управління. *Інноватика в сучасній освіті та науці: теорія, методологія, практика*: матеріали III Міжнарод. літнього наук. симпозіуму (м. Одеса, 24-25 липня 2020 р.). м. Одеса, 2020. С. 74–76.

43. Шаульська Г. М. Стратегічні напрямки реформування державного управління. *Наука, технології, інновації: світові тенденції та регіональний*

аспект: матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24–25 вересня 2021 р.). м. Одеса, 2021. С. 83–86.

44. Шаульська Г. М. Інформаційні технології в системі виконавчої влади. «Держава у смартфоні» (у співавторстві з О. В Геселевим) / «Цифрова Україна»: конституційно-правова модель / За заг. ред. Р. О. Стефанчука, О. Л. Копиленка, Є. Р. Бершеди, О. М. Клименко. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2021. С. 287–324.

45. Шаульська Г. М. Завершальний етап децентралізації: деякі пропозиції до перетворень. *Здобутки та перспективи розвитку конституціоналізму в Україні*: зб. тез доп. наук-практ. конф., Київ: Інститут законодавства України, 2021. С. 255–258.

46. Шаульська Г. М. Антикорупційний кодекс: актуальність та перспективи створення / «Новітні орієнтири кодифікаційної діяльності» / За заг. ред. Є. Р. Бершеди. Київ: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2021. С. 390–399.

47. Шаульська Г. М. Місцеве самоврядування в умовах воєнного стану. *Традиції та нові наукові стратегії у Центральній та Східній Європі*. матеріали V Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24–25 червня 2022 р.). м. Київ, 2022. С. 88–91.

48. Шаульська Г. М. Реалізація механізмів народовладдя в умовах воєнного стану: деякі законодавчі зміни. *Інноваційні наукові дослідження: теорія, методологія, практика*: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ, 27–28 лютого 2023 р.). м. Київ, 2023. С. 57–61.